خۆرهەڵاتی کوردستان

لە

بەڵگەنامەکانی وەزارەتی ناوخۆی ئێراندا

تایبەت بە یەکەمین جەنگی جیهانی

ئۆرگانی بەڵگەنامە نیشتمانییەکانی ئێران

ناوەندی لێکۆڵینەوە ـ ١٣٨١ هەتاوی

کاوەی بەیات

خۆرهەڵاتی کوردستان
لە
بەڵگەنامەکانی وەزارەتی ناوخۆی ئێراندا
تایبەت بە یەکەمین جەنگی جیهانی
ئۆرگانی بەڵگەنامە نیشتمانییەکانی ئێران
ناوەندی لێکۆڵینەوە ـ ١٣٨١ هەتاوی

وەرگێڕانی

مستەفا غەفوور

MUKIRYANI
ESTABLISHMENT FOR RESEARCH & PUBLICATION

هەولێر - ٢٠١٣

خانەی موکریانی بۆ چاپ و بڵاوکردنەوەی

● **خۆرهەڵاتی کوردستان له** بەڵگەنامەکانی وەزارەتی ناوخۆی ئێراندا، تایبەت بە یەکەمین جەنگی جیهانی،

ئۆرگانی بەڵگەنامە نیشتمانییەکانی ئێران، ناوەندی لێکۆڵینەوە ـ ١٣٨١ هەتاوی.

● **کاوەی بەیات**

● **وەرگێرانی: مستەفا غەفوور**

● نەخشەسازی ناوەوە و بەرگ: **رێدار جەعفەر**

● نرخ: (٤٠٠٠) دینار

● چاپی یەکەم: لەگەڵ چەند بەڵگەنامەی تر ٢٠١٣

● تیراژ: ٥٠٠ دانە

● چاپخانە: **موکریانی** (هەولێر)

● **لە بەرێوەبەرایەتیی گشتی کتێبخانەکان ژمارەی سپاردنی (٢٣٢) ساڵی(٢٠١٣)ی پێ دراوە.**

زنجیرەی کتێب (٧٤٧)

هەموو مافێکی بۆ خانەی موکریانی پارێزراوە

ماڵپەڕ: www.mukiryani.com

ئیمەیل: info@mukiryani.com

مستەفا غەفوور: Mustafa.ghafour@gmail

ناوەڕۆکی بابەتەکان

بۆ ڕێڕوونی:..٧

پێش وتە: ٩

پێشەکی چاپی یەکەمی فارسیی:..١١

پێشەکی چاپی دووەم:..٣٣

پێرستی بەڵگەنامەکانی ڕۆژئاوای ئێران:...٣٧

بۆ ڕێپەوونی:

خوێنەری بەڕێز، ئەم کتێبەی لەبەر دەستت دایە، کۆمەڵێك نامەی فەرمین کە لە جەنگی یەکەمی جیهانی دا، لە نێوان حکومەتی ناوەندی ئەوسای ئێران و ویلایەتەکانی ئێراندا، بە **تێلگراف** ئاڵوگۆڕ کراون. بەشێك لەو نامانە تایبەتن بە ڕۆژهەڵاتی کوردستان، کە ئەو کاتە چەند ویلایەتێکی ئێران بووە. ئامادەکاری ئەم کتێبە، ئەو نامانەی لە بەشی بەڵگەنامەکانی ڕۆژئاوای ئێراندا پۆلێن کردووە. بەندەش دوای گەڕان بە ناو دەقە فارسییەکەدا و وردبوونەوە لە نامەکان، بۆم دەرکەوت ئەو نامانەی تایبەتن بە ویلایەتەکانی باکوور، باشوور و ڕۆژهەڵاتی ئێران، شتێکی ئەوتۆیان بۆ خوێنەری کورد تێدا نییە جێگای سەرنج بێت و لە ڕووی مێژوویی و سیاسیشەوە بۆ کورد بێ بایەخن، لەبەرئەوە تەنیا ئەو نامانەم کردووە بەکوردی، کە تایبەتن بە ویلایەتی ڕۆژئاوای ئێران واتە خۆرهەڵاتی کوردستان، کە بە حکومەتی کرماشان، حکومەتی کوردستان، حکومەتی هەمەدان و حکومەتی گەڕووس ناوییان هاتووە. دیارە ئەو کاتە هاوشێوەی سیستمی ئیمپراتۆری عوسمانی یا ئیمپراتۆرییەکانی تر، هەر ویلایەتێك ئیدارەیەکی خۆبەڕیوەبەری هەبووە و، تەنیا لە هێندێك بواری گشتیدا وەك، ئابووری، بەرگری و فێرکردن.....هتد پەیوەست بوون بە حکومەتی ناوەندی.

خوێنەر لە خوێندنەوەی بەڵگەنامەکاندا، لە زۆر شوێن دا ڕستەی نابەجێ و ناڕێك، لە ڕووی ڕەوانی و ماناوە بەدی دەکات. لە ڕاستیدا، جگە لە زمانی پیاهەڵدانی لە ڕادەبەدەر، ئەو بەڵگەنامانە بە زمانێکی فارسی نزیکەی یەك سەدە لەمەوبەر نووسراون و لەو تێلگرافە ڕەمزیانەی ئەو سەردەمە وەرگیراون، کە تاکە ڕایەڵکەی پەیوەندی و ئاڵوگۆڕی نووسراوە فەرمی و نهێنی ئۆرگانەکانی دەوڵەتی ئێران بوون. بۆیە وەك ئامادەکاری بەڵگەنامەکانیش ئاماژەی پێکردووە، لە زۆر شوێن واژە و دەستە واژەکان نەتوانراوە بخوێنرێنەوە و زۆر زاراوە هەن بە مانای جیاواز لە مانای ئەمڕۆ بەکار هاتوون وەك: استعداد، اتصالا، عجالتا و... هیتر. جگەلەوە، ئەو بەڵگەنامانە تێلگرافن بە زمانی مۆرس ئاڵوگۆر کراون، کە ئامادەکار دەقە سەرەکییەکانی بە هیچ شێوەیەك لە دووتوێی فارسییەکەدا نەخستۆتە ڕوو، ئەمەش بۆ

کتێبی بەڵگەنامەیی نەك هەر پێویستە بەڵکو نەبوونیان بە کەم و کوڕی دادەنرێ، بەڵام لەبەرئەوەی لە ئۆرگانێکی فەرمی سەر بە وەزارەتی ناوخۆی دەوڵەتی ئێرانەوە دەرچوون، هەڵەو کەموکوڕییان لە بەرپرسیارییەتی ئەو ئۆرگانەدایە، نەك وەرگێڕ یا ئامادەکار. هەر بۆیە منیش نەمتوانیوە دەقی سەرەکی ئەو نامانە لە پاشکۆی ئەم وەرگێڕاوە کوردییەدا پۆلێن بکەم.

جگەلەوەی لە رووی رستە سازییەوە، زۆر رستەیان تێدایە هەڵەن، زمانەکەشیان زمانی ئەشراف، زمانی ئەرستۆکرات، واتە زمانی پاڕانەوە، ریا و پیاهەڵدانە، لەبەر ئەوە زۆر لە زاراوەکانی لێکچوو، هاومانا و، زۆرجار بە پێی فەرهەنگی ئەمڕۆ بێ مانان، لەو شوێنەی کارناکەنە سەر مانا و ئەمانەتی وەرگێڕان، وەرگێڕ ناچار دەکەن وازیان لێبێنی یا ئەگەر کرا وەك خۆی بەکاریان بێنێتەوە. دواتر بۆ بە هەڵە تێنەگەیشتن لە مانای دەقەکان، بێ گوێدانە رێنووسی فارسی بەڵگەنامەکان، لە شوێنی پێویست، وێرگوڵ، خاڵی کۆتاییم داناوە، کە رەنگە بە پێی پرنسیپی وەرگێڕانی بەڵگەنامە کارێکی هەڵە بێت، بەڵام من ئەم سنوور بەزاندنەم پێ باشترە بووە لەوەی بە مانایەکی چەواشەوە بیانکەمە کوردی... بەکورتی هەوڵم داوە بە دیوێکدا، رەنگدانەوەی زمانەکە کە فارسی کۆنە، لە وەرگێڕاوە کوردییەکەدا بپارێزم، بە دیوەکەی تریشدا ئەوەندەی بۆم کرابێ بە مانایەکی روونەوە پێشکەش بە خوێنەری بکەم. دڵنیام هەردوو لایەنەکانی ئەم بەڵگەنامانە واتە شێواز و مانا، بۆ بواری لێکۆڵینەوەی پەیوەندیدار بەکەڵکن. لە کۆتاییدا کارەکەم بێ کەموکوڕی نییە و، خۆشحاڵیش دەبم هەرکەسێك هەستی بە هەر کەموکوڕییەك کرد، بە رەخنە گرتن، نووسراو یا بیسراو، فەرمی و نافەرمی ئاگادارم بکاتەوە، چونکە من ویستومە خزمەت بکەم و، دەشزانم هەزاران کتێب لەم وڵاتەی ئێمە وەرگێڕدراون، هەم خیانەت بە دەقەکەیان کراوە، هەم زمانی وەرگێڕانیان سەقەتە، کە دوور نییە خزمەتەکەیان ئەگەر بە خیانەت لە ئەمانەت لە قەڵەم نەدرێ، بەفیڕۆچووە.

رەنگە خۆپەرستانە بێ، ئەگەر بڵێم درێغی مەکەن لە رخنە گرتنتان، چونکە خزمەت کردنە بە بەندە ئینجا بە زمانی کوردی و بواری وەرگێڕان. پێش وەخت سوپاستان دەکەم و هیوادارم شایستەی ئەو خزمەتە بم.

مستەفا غەفوور

بەناوی خوای گەورەو میهرەبان

پێش وتە:

رەنگە زێدەڕۆیی نەبێ ئەگەر بڵێین: کاریگەری زیانبەخشی جەنگی یەکەمی جیهانی لەسەر ئێران، کەمتر نەبووە لە کاریگەری زیانبەخشی ئەو جەنگە، لەسەر ئەوروپا. نزیکەی شەش ساڵی رەبەق، ئێران گۆڕەپانی تەراتێنی هێزەکانی رووسیا بوو، کە ئەمەش وێڕای نەبوونی شوێنەواری حکومەتی ناوەندی لە ویلایەتەکان، گرفتەکانی کردووە بە دووهێندە.

بە داخەوە لەمەڕ جەنگی یەکەمی جیهانی، کە تێکڕای پەیوەندی و رایەڵکەکانی وڵاتی پچڕاندبوو، وەك پێویست لێکۆڵینەوە نەکراوە، هەر لەبەرئەوەشە وێناکردنێکی ورد بۆ ئەوسالانە، لەبەر دەست دانییە. بۆیە پێویستە لە تاوتوێکردنی مێژووی هاوچەرخدا، سەبارەت بەم بەشەی مێژووی ئێران لە جەنگی یەکەمی جیهانی دا، پێداچوونەوەیەکی نوێ ئەنجام بدرێ و، مێژووی دیپلۆماسی، سیاسی، کۆمەلایەتی و ئابووری ئەو سەردەمە، تاوتوێ بکرێ. چونکە زۆربەی دیاردەکانی دواتر، لەوانە سەرهەڵدانی دیکتاتۆری پەهلەوی، پتر دەرئەنجامی ئەو سەردەمەن.

توێژەری بەڕێز و خۆشەویست **کاوەی بەیات**، لە کتێبی **(ئێران و جەنگی یەکەمی جیهانی)** دا، کە چاپی دووەمی لەبەردەستی خوێنەران دایە، بە بڵاوکردنەوەی بەشێك لە بەڵگەنامەکانی رێکخراوی بەڵگەنامە نیشتمانییەکانی ئێران، هەوڵی داوە سەرنجی مێژوونووسان و توێژەران ئاراستەی ئەو قۆناغە بکات. بە هیوایین بەم ئامانجە بگەین و هەمووان کەڵکی لێوەربگرن.

سید حەسەن شەهرستانی

سەرۆکی ئۆرگانی

بەڵگەنامە نیشتمانییەکانی ئێران

پێشەکی چاپی یەکەمی فارسی:

ئۆرگانی بەڵگەنامە نیشتمانییەکانی ئێران کە بە پێی یاسا، ئەرکی پاراستنی بەڵگەنامە مێژووییەکانی وڵاتی لە ئەستۆدایە، لە ساڵی **١٣٥٤** دا کۆمەڵێك بەڵگەنامەی کەڵەکراو و پارێزراوی وەزارەتی ناوخۆی وەرگرت. کاری لێکجیاکردنەوە، شوناسایی، هەروەها قۆناغەکانی ستریلیزە و چاککردنەوەی ئەو بەڵگەنامانە، کە هەر لە هەمان ساڵدا دەستی پێکرد، بە هەوڵی شێلگیر و بەردەوامی کاربەدەستانی ئەو بوارە، لە ساڵی **١٣٥٩** کۆتایی هات. ئەم کۆمەڵە بەڵگەنامەیە، کە لە ژێر ناونیشانی، **ئێران و جەنگی یەکەمی جیهانی، بەڵگەنامەکانی وەزارەتی ناوخۆ**، دەخرێتە روو، لە ناو (**٩٦٥٠٨** نەوەت و شەش هەزار و پێنسەت و هەشت) بەڵگەنامەی وەزارەتی ناوخۆدا هەڵبژێردراون، کە هەموویان لە رێکخراوی بەڵگەنامە نیشتمانییەکانی ئێراندا پارێزراون.

یەکەمین و دوایین کۆمەڵەی ئەو بەڵگەنامانە، کە لە بارەی گۆڕانکارییەکانی جەنگی یەکەمی جیهانی دا لە ئێران بڵاوکراونەتەوە، **کتێبی سەوز**[١] بوو.

ئەم کتێبە بەشێکە لە بەڵگەنامەکانی وەزارەتی دەرەوەی ئێران، کە بریتین لە دانووسان و نووسراوەکانی نێوان دەوڵەتی پایەبەرزی ئێران و دەوڵەتانی بیانی، کە هەر لە دەسپێکی جەنگی نێودەوڵەتییەوە لە ساڵی **١٣٣٢**ی هیجری، بەرامبەر بە **١٩١٤** ی زاینی، ئاڵوگۆڕ کراون و لە ساڵی **١٣٣٦** ی قەمەری، لە تاران بڵاوکرانەوە. بە شێك لەو راپۆرتانەی، کە وەزارەتی ناوخۆی — وڵاتەکەی تر- لەمەڕ گۆڕانکاری سیاسی تاران و ویلایەتەکان دەستی دەکەوت، لەلایەن بەرێوەبەرایەتی چاپەمەنی ئەو وەزارەتە، رادەستی چاپەمەنی و رۆژنامەکانی وڵات دەکرا. رۆژنامە گرینگ و نیمچە فەرمییەکانی وڵات لە ساڵەکانی دوای مەشروتییەت، وەك رۆژنامەی **رەعد، ستارەی ئێران و ئێران** و... هیتر، هێندێك لاپەڕەی خۆیان لە ژێر

١- ئەو کتێبە بەم شێوەی خوارەوە چاپکراوەتەوە: کتێبی سەوز بە هەوڵی رەزاقولی نیزام، مافی بڵاوکردنەوەی مێژووی ئێران، تاران ١٣٦٣. لە بەشەکانی دواتری ئەم پێشەکییە ئاماژە بە بەڵگەنامەکانی ناو ئەو کتێبە دەکەم.

ناونیشانی **هەواڵەکانی ناوخۆ** بۆ ئەو راپۆرتانە تەرخان دەکرد. ئەم جۆرە راپۆرتانە کە بە یەکسانی و هاوکات لە چەند رۆژنامەدا بڵاودەکرانەوە، پێویستە لە گروپی بەڵگەنامە فەرمییەکانی وەزارەتی ناوخۆدا ئەژمار بکرێن. بایەخی ئەو راپۆرتانەی لە ستوونی **هەواڵەکانی ناوخۆی** رۆژنامەکان دا بڵاوکراونەتەوە، کاتێك دەردەکەوێ کە دەبینین، بەدەگمەن دەقی سەرەکی ئەم راپۆرتانە، لە بەڵگەنامەکانی وەزارەتی ناوخۆدا ماون و ئەگەری ئەوە هەیە، تەنیا دەقی بەجێماوی ئەو راپۆتانە هەر ئەوانە بن کە لە رۆژنامەکاندا بڵاوکراونەتەوە[١].

لەو قۆناغانەدا ئیدارەی وەزارەتی ناوخۆ بۆ پێڕاگەیشتن بە کاروباری وڵات، بۆ شەش بەڕێوەبەرایەتی دابەش کرابوو، **رۆژهەڵات، رۆژئاوا، باکوور، باشوور**، ناوەند و **کابینە**. ئێمەش بۆ خستنە رووی روونتر و وردتری ئەو بەڵگەنامانەی جەنگی یەکەمی جیهانی، ئەم دابەشکردنەمان لە بەرچاو گرتووە و ئەو بەڵگەنامانەی مەبەستمان بوون، بە گشتی بە پێی چوار ناوەندی **باکوور، رۆژئاوا، رۆژهەڵات** و **باشوور**، پۆلێنمان کردن، دواتر هەر بەشێکمان بەپێی ریزبەندی کات خستە روو[٢]. بەشێکیش تەرخان کراوە بۆ **ئاگاداری و بەڵگەنامە پەرشوبڵاوەکان**.

بۆ روونتر کردنەوەی بەها و بۆنەی بەڵگەنامەکانی ئەم کۆمەڵەیە، سەرەتا بە کورتی قۆناغە سەرەکییەکانی گۆڕانکاری جەنگ لە ئێران شرۆڤەدەکەین، دواتر ئەو بەڵگەنامانەی ناو بەڵگەنامەکانی وەزارەتی ناوخۆ، لە گۆشەنیگای ئەم گۆڕانکارییانەوە هەڵدەسەنگێنن.

١- بەشی ناتەواوی ئەم راپۆرتە کە پەیوەندی هەیە بە گۆڕانکارییەکانی جەنگی یەکەمی جیهانی لە ئێران، موئەریخودەولە سپێهر لە کتێبی ئێران لە جەنگی مەزندا (تاران، چاپخانەی بانکی میلی ئێران ١٣٦٣) بی ئەوەی سەرچاوەکەی دیاری بکا، نووسیویەتی. بۆ تاوتوێکردنی مێژووی ئەو سەردەمە راپۆرتە وەرگیراوەکانی سپێهر بەس نین، پێویستە بۆ دەقە سەرەکییەکانیان بگەڕێنەوە بۆ رۆژنامەکانی ئەو رۆژگارە.

٢- لەم بوارەدا ئەو بەڵگەنامانەمان بەرچاو نەکەوت، کە لە ژێر ناونیشانی بەڕێوەبەرایەتی ناوەند یا کابینە دابن. لەمەڕ بەڵگەنانەکانی تایبەت بە قوم و قەزوین و دابەشکردنیان لە رووی ئیدارییەوە، ناروونییەك هەبوو، چونکە هێندێك جار لە تاوتوێکردنی کارەکانیان، لەوانە بە ئەرکی بەڕێوەبەرایەتی ناوەند ئەژمار دەکرا، وەلێ لە بارەی بۆچوونی ئێمە زۆرجار گەرێنرانەتەوە بۆ بەریوەبەرایەتییەکانی باشوور و باکوور. بۆیە لەم کۆمەڵەیەدا لەگەڵ بەڵگەنامەکانی ئەم بەشە پۆلێن کراون.

کەمێك دوای تاج لەسەرنانی **ئەحمەد شای قاجار** جەنگی یەکەمی جیهانی دەستی پێکرد. ئەم جەنگەش، کە بەرهەمی رکابەری لەمێژینەی زلهێزەکانی ئەوروپا بوو، لە سەر خاکێکی دوور لە ئێران، بۆ هێزە رکابەرەکان دەستی پێکرد. وەلێ زۆری نەخایاند، کە لایەنی جیهانی وەخۆ گرت و کاری کردە سەر گۆڕانکارییەکانی ناوخۆ و پەیوەندییەکانی دەرەوەی وڵاتان. لە سەرەتای جەنگ باکوور و باکووری رۆژئاوای ئێران لە ژێر داگیرکاری رووسیا دابوو. دەوڵەتی رووسیا، ئەو ئاژاوەی شۆڕشی مەشروتییەی کردە بەهانە و بۆ دابڕینی یەکجارەکی باکووری وڵات، چەند هێزێکی رەوانەی ئێران کرد. چەند یەکەیەکی سەربازی عوسمانیش، لە ویلایەتەکانی رۆژئاوا هەبوون. ئەمەش پەیوەندی هەبوو بە داگیرکاری و هەوڵی چەند سەد ساڵەیان، بۆ بەدەستهێنانی ویلایەتەکانی رۆژئاوای ئێران. دەوڵەتی بەریتانیاش ، بە ناوی پاراستنی بەرژەوەندی رەوەندەکانی و پاسەوانی کادیری کونسوڵگەری خۆی، چەند ساڵێك بوو چەند هێزێکی ناردبوو بۆ باشووری ئێران.

دەوڵەتی رووسیا و بەریتانیا کە لەم جەنگەدا هاوپەیمان بوون، لەبەر پێکدادان لە چەند خاڵێکی ناوچەکە، زۆر پێویستییان بەو هێزە سەربازییە نەبوو و نەیاندەویست هێزەکانی خۆیان لە ئێران بهێڵنەوە، یا لانی کەم لەو کاتەدا زیادیان بکەن. لەو قۆناغەدا هێشتا دەوڵەتی عوسمانی نەهاتبۆ ناو جەنگەکە، تەنانەت رووسەکانیش داوایان لە بەشێك لە هێزەکانی خۆیان کردبوو کە بگەڕێنەوە. زۆر لە ئێرانییەکان، بە هیوا بوون کەڵك لەم گرفتارییەی زلهێزەکان وەربگرن و لەپاڵ ئامادەکردنی پێداویستییەکانی چوونەدەرەوەی تێکڕای هێزە دەرەکییەکان لە وڵات، بەدەر لە دەستێوەردانی رۆژانەی ئەوان، دەست بە چاکسازی بکەن.

وەلێ هێزە سەرەکیەکان واتە ئەڵمان و هاوپەیمانەکانی، سوودیان لەوە وەرگرت کە بە نانەوەی شەڕ لە رۆژهەڵات بە تایبەتی لە ئێران، بە شێك لە هێزەکانی رووسیا و بەریتانیا، لەم ناوچانە تووشی کێشە بکەن و گوشار لەسەر بەرەی سەرەکی خۆیان کەم بکەنەوە. بە لەبەر چاو گرتنی زوڵم و ستەمی لەمێژینەی رووس و ئینگلیز لە ئێران، زەمینەیەکی لەبار هەبوو بۆ ئەم جۆرە هەوڵانەی ئەڵمان و هاوپەیمانەکانی، بە تێوەگلانی عوسمانی لەو جەنگە دژی هاوپەیمانان لە سەرەتای **زیحەجەی ۱۳۳۲**، ئەو هەوڵانە رەهەندگەلی تریان وەخۆ گرت. هەر لەو مانگەدا، هێزە سەربازییەکانی عوسمانی، هێرشیان کردە سەر بەشێك لە هێزەکانی رووسیا، کە لە ئازەربایجانەوە دەرۆیشتن بەرەو بەرەی جەنگ لە **وان**، بەم پێیە رووبەڕووبوونەوەی هێزە

دژپێکەکان لە ناو ئێران، راستەوخۆ هاتە ئاراوە و توانای پاراستنی بێلایەنی رووی لە لاوازی کرد. ئەڵمان و عوسمانییەکان، هەوڵی راکێشانی گروپێك لە عەشیرەتەکانی ئێرانیان دا، بە تایبەتی لەناوچەکانی رۆژئاوای وڵات، تا رادەییەکیش سەرکەوتن، لە راکێشانی رای ئەفسەران و کاربەدەستانی پۆلیسی دەوڵەت. رووسیاش ویستی بەهۆی بە هێز کردنی **شوجاعودەولە** کە هاوپەیمانی لە مێژینەی خۆی بوو، دژی هێزەکانی عوسمانی و هاوپەیمانەکانیان لەو ناوچەیە، هێزێك راست بکاتەوە. وەلێ ئەم پرۆژەی ئەوان، سەرکەوتنێکی ئەوتۆی بەدەست نەهێنا و بە تێشکانی هێزەکانی **شوجاعودەولە**، لە سەرەتای مانگی **سەفەری ١٣٣٣**، **تەورێز** کەوتە ژێردەستی هێزەکانی عوسمانی.

بەرەبەرە ئەم جۆرە روداوانە ناوچەکانی باشووری ئێرانیان گرتەوە. بەهۆی رووبەڕووی یەکتربوونەوەی هێزەکانی بەریتانیا و عوسمانی لە دەوروبەری **بەسرە** لە زستانی هەمان ساڵدا، درێژبوونەوەی رەهەندەکانی ئەم پێکدادانە، بێلایەنی ئێران لە خوزستانیش کەوتە ژێر پێی رووداوی جەنگ. لە لایەکی تر بە چڕتربوونەوەی چالاکی بە کرێگیراو و نێردراوانی ئەڵمان، لە کۆتایی زستانی **١٣٣٣** دا، دەوڵەتی بەریتانیا لە ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی خۆی، وەك **ئەهواز** و **بوشەهر**، دەستیان کرد بە دەسگیر کردنی گروپێك لە نوێنەرەکانی ئەڵمان. هێندێکیان دەسگیر کران وەك، **لیسترمان** کونسوڵی ئەڵمان لە **بوشەهر** و هێندێکیشیان وەك، **ڤاسمۆس** لەداو نەکەوتن. لە لایەکی تر دەوڵەتی بەریتانیا بەرەبەرە ژمارەی هێزەکانی خۆی لە شوێنی جیاجیای باشووری ئێران پتر کرد.

کەچی سەرەڕای ئەوە، گۆڕەپانی رووبەڕووبوونەوەی هێزە دەرەکییەکان، هێشتا هەر ناوچەکانی رۆژئاوای وڵات بوو. **کرماشان** لە کۆتایی زستانی ساڵی **١٣٣٣** دا وەك پێگەیەکی چالاکییەکانی ئەڵمان لە وڵاتدا، گرنگیی لە رادەبەدەری پەیدا کرد. دەوڵەتی عوسمانی، تەنیا لە بیری وروژاندنی ئێرانییەکاندا نەبوو، دژی هێزەکانی رووسیا و ئینگلیز، بەڵکو چالاکییەکانی لەو دەڤەرە رەنگ و بۆوی داگیرکاری پێوە دیار بوو. دەسوەردانی فەرماندە سەربازییەکانی عوسمانی لە کاروباری ئێران، رووبەڕووی بەرهەڵستی توندی خەڵکی ئێران بۆوە و ئەمجۆرە هەڵسوکەوتەی عوسمانییەکان، لەسەر هاوپەیمانە ئەڵمانییەکەیان زۆر گران کەوت و ئەگەری بە ئامانج گەیشتنی هێزە سەرەکییەکانی لە ئێران دا کەمکردەوە.

له به‌هار و هاوینی ساڵی **١٣٣٣**، چالاکی نێردراوه‌کانی ئه‌ڵمان له شاره‌کانی رۆژئاوای ئێران به تایبه‌تی **ئیسفه‌هان،** په‌ره‌ی گرت. **ئیسفه‌هان،** وه‌ك شارێکی گرنگی ناوه‌ندی ئێران، بایه‌خێکی تایبه‌تی په‌یدا کرد بۆ په‌ره‌پێدانی چالاکی کاربه‌ده‌ستانی ئه‌ڵمان، له ناوچه‌کانی باشووری وڵات و ناردنی چه‌ندین گروپ بۆ **هیندوستان** و **ئه‌فغانستان** و وروژاندنی دانیشتوانی ئه‌وێ. کاربه‌ده‌ستانی رووس و ئینگلیزیش ده‌سته‌وه‌ستان دانه‌نیشتن، ئه‌وانیش له رۆژهه‌ڵاتی ئێران که‌وتنه هه‌نگاونانی پێشگیرانه. له ناوه‌ڕاستی ساڵی **١٣٣٣** دا پلانێکیان دانا بۆ دروستکردنی ناوه‌ندێکی پارێزراوی هاوبه‌ش له رۆژهه‌ڵات، که به‌پێی ئه‌و پلانه، پاراستنی میحوه‌ری **که‌چه** تا **بیرجه‌ند** و **سه‌دده**، که‌وته ئه‌ستۆی هێزه‌کانی ئینگلیز و له میحوه‌ری **سه‌دده**شه‌وه تا سنووری رووسیا که‌وته ئه‌ستۆی هێزه‌کانی رووسی. ده‌وڵه‌تی به‌ریتانیا له ئه‌گه‌ری سه‌رهه‌ڵدانی په‌شێوی له نێوان عه‌شیره‌ته‌کانی سیستان و بلوچستان سه‌غڵه‌ت بوو، له‌به‌رئه‌وه بڕیاری دا هێزێکی سه‌ربازی بنێرێ بۆ ئه‌و ده‌ڤه‌ره.

ده‌توانین کۆتایی هاوینی ئه‌و ساڵه، به خاڵی ئه‌وپه‌ڕی توانای لایه‌نگرانی ئه‌ڵمان و عوسمانی دابنێین. له زۆربه‌ی شاره‌کانی وڵات،کاربه‌ده‌ستانی کونسوڵگه‌ری ده‌وڵه‌تانی هاوپه‌یمان و لایه‌نگره‌کانیان، که‌وتنه به‌رهێرش و ناچاریان کردن ئه‌و شوێنانه به‌جێبهێڵن. به‌ڵام ئه‌م قۆناغه‌ی رووبه‌ڕووبوونه‌وه هێزه دژبه‌ره‌کان به‌ره‌به‌ره له کۆتایی خۆی نزیك ده‌بۆوه. له کۆتایی مانگی **شه‌هریوه‌ر** ناردنی هێزه‌کانی رووسیا بۆ ئێران ده‌ستی پێکرد. ئه‌و هێزانه‌ش له **به‌نده‌ر ئه‌نزه‌لی** یه‌وه، هاتنه ناو خاکی ئێران و له **قه‌زه‌وین** جێگیربوون. له تارانیش وه‌ك زۆربه ویلایه‌ته‌کانی تر، رووبه‌ڕووبوونه‌وه‌ی هێزه سیاسییه‌کان توندو تیژی به‌خۆیه‌وه بینی. له سه‌روبه‌ندی مانگی **موحه‌ڕه‌می** ساڵی **١٣٣٣** دا، له تاران بۆ جیهاد کردن دژی رووس و ئینگلیز، ده‌نگۆی چوونه ناو ریزی هێزه سه‌ره‌کییه‌کان هاته ئاراوه. به‌ڵام رووسه‌کان ده‌سپێشخه‌رییان کرد و له کۆتایی **زیحه‌جه‌ی ١٣٣٣** به شێك له هێزه‌که‌یان له **قه‌زوینه‌وه** نارد بۆ **تاران** و کاره‌که‌یان یه‌کلایی کرده‌وه. چه‌ند رۆژێك واهاته به‌رچاو، که **پاشای لاو** به نیازه له‌گه‌ڵ گروپێکی گه‌وره پیاوان و که‌سایه‌تی سیاسی و سه‌رۆك عه‌شیره‌ته‌کان و فه‌رمانگه‌کانی ده‌وڵه‌ت، له تارانه‌وه بگوازنه‌وه بۆ **ئیسفه‌هان**، تا نه‌که‌ونه ژێرباری رووس و ئینگلیز. به‌ڵام ئه‌م پلانه جێبه‌جێنه‌کرا و هێزه‌کانی رووسیا تا ده‌وروبه‌ری شاری تاران هاتن، وه‌لێ نه‌هاتنه ناوشار. به‌شێك له نوێنه‌رانی **خولی سێهه‌می ئه‌نجومه‌ن** و گروپێك له که‌سایه‌تییه

سیاسییەکانی پایتەخت، لەگەڵ سەفیران و نوێنەرانی هێزەسەرەکییەکان، ڕێگەی کوچکردنیان گرتەبەر. لەرزووتای گۆڕانکارییەکانی تاران، داوێنی چەند ویلایەتێکی تریشی گرتەوە. لە **شیراز،** دەستەیەك ئەفسەری پۆلیس و ژمارەیەك کەسایەتی سیاسی ناوچەکە، بەناوی **کۆمیتەی پارێزەرانی سەربەخۆیی،** جڵەوی کاروبارەکانیان گرتە دەست و کونسوڵی بەریتانیا و کاربەدەستانی ئینگلیزی شیرازیان دەسگیر کرد.

لەگەڵ ئەوەشدا وادیار بوو لە **تاران**، بارودۆخەکە لە ژێر کۆنترۆلی هاوپەیمانان دایە، بەڵام هێشتا هەوڵی دژبەرانی هاوپەیمانان بۆ بە دەستەوە گرتنی جڵەوی کاروبارەکان کۆتایی نەهاتبوو، چونکە کۆمەڵێك پەنابەر لە **قوم** کۆمەڵەیەکیان بە ناوی **کۆمیتەی بەرگری میلی**دامەزراندبوو، هێزێکیان لە یەکە شۆڕشگێرەکانی پۆلیس و گروپی خۆیەخش کۆکردبۆوە. ئەو کۆمیتەیە، پەیوەندی تێلگرافی نێوان تاران و ویلایەتەکانی تری پچڕاندبوو و بە ناوی ناوەندەوە فەرمانی دەردەکرد.

باراتۆف فەرماندەی هێزی نێردراوی روسیا، هێزەکانی کرد بە دووبەشەوە: **بەشێکی** بە نیازی داگیر کردنی یەکجارەکی **کرماشان،** نارد بۆ **هەمەدان** و **بەشەکەی تریشی** بە نیازی داگیر کردنی یەکجارەکی ئیسفەهان، رەوانەی **قوم** کرد.**(٢٦ موحەڕەمی ١٣٣٤)**

لە زنجیرەیەك پێکدادان و شەڕی تاڕادەیەك توند و تیژ لە دەوروبەری تاران، کۆمەڵەی **کۆمیتەی بەرگری میلیان** تێکشکاند و لە ماوەی چەند مانگێکدا، یەك لە دوای یەك **قوم** و **ئیسفەهان** لە لایەك و **سوڵتانئاباد** و **کرماشان** لە لایەکی تر، کەوتنە دەست هێزەکانی رووسیا. لە باشووریش دەوڵەتی بەریتانیا بۆ پتەو کردنی پێگەکانی خۆی کەوتەکار. بە ریتانیاش لەپاڵ بەهێز کردنی لایەنگرانی خۆی لە ناوچەکەدا، ژەنراڵ **سر پیرسی سایکسی** بۆ دروستکردنی هێزێکی خۆجێیی، لە ژێر فەرماندەیی ئەفسەرانی ئینگلیز، رەوانەی ئێران کرد. لە رۆژهەڵاتیش، جگە لە بە هێز کردنی ئەو هێزانەی لە **کەمەربەندی رۆژهەڵاتی ئێران** جێگیر بوون، بەریتانیا بە فەرماندەیی ژەنراڵ **دیر،** بۆ دەمکوت کردنی عەشیرەتەکانی **سیستان** و **بلوچستان** و نیشاندانی توانای سەربازی، چەند چالاکییەکی ئەنجامدا.

بەهاری ساڵی **١٣٣٤**، شایەتی هەرەسهێنانی هەوڵ و پرۆژەکانی لایەنگرانی هێزە سەرەکییەکان بوو لە ئێران. راپەڕینی بەڕێوەبەرایەتی پۆلیسی **فارس،** تێکشکا و لە رۆژهەڵاتیش لە سێ مانگی یەکەمی ئەو ساڵەدا، چەند شەڕێك دژی عەشیرەتەکانی **سیستان** و

بلوچستان ئەنجام درا. قۆناغی یەکەمی مێژووی جەنگی یەکەمی جیهانی، کە نزیکەی یەکساڵ درێژەی کێشا، دەتوانین ناوبنێین **قۆناغی فەرمانڕەوایی رووس و ئینگلیز** لە ئێران، چونکە لەو قۆناغەدا سەرەڕای بوونی هێزەکانی هاوپەیمانان لە زۆر شوێنی وڵاتدا، دەوڵەتی ئێران ناچار بوو بەشێك لە داوا و ویستە قورسەکانی ئەوان پەسەند بکات، هاوپەیمانان بۆ چاودێری کاروباری دارایی وڵات، ئەنجومەنێکیان سەپان بە سەر ئێراندا، کە پێکهاتبوو لە نوێنەرانی فەرمی خۆی و دەوڵەتی ئێران بەناوی **کۆمیتەی تێکەڵاو**، پێشنیازیان کرد کە هەریەکەیان بۆ پاراستنی نەزمی ناوچەی خۆی لە ناو وڵات، هێزێکی (١١،٠٠٠) یازدە هەزار کەسی دروست بکات. بڕیاردرا رووسیا هێزی قۆزاق لە ئێران لە یەك **بریگادەوە** (واتە یەك تیپ) بکات بە **دیۆیزیۆن** (واتە یەك لەشکر) و ئینگلیزیش، لە باشوور هێزێك دروست بکات کە دواتر بە ناوی **پۆلیسی باشوور** ناسرا.

لەم قۆناغەدا تەنیا ویلایەتەکانی رۆژئاوای ئێران بوون، کە لە ژێر کاریگەری گۆڕانکارییە بنەڕەتییەکانی بەرەی جەنگ لە **میزۆپۆتامیا**، هەوراز و نشێوەکانی تاقی دەکردەوە. تێشکانی هێزەکانی ئینگلیز لە **کوت** و **عەمارە** بوو بە هۆی زیاد کردنی گوشاری هێزەکانی عوسمانی لە سەر هێزەکانی **باراتۆف** لە رۆژئاوای ئێران. لە گەڵ ئەوەشدا هێزەکانی عوسمانی، لە کۆتایی مانگی **شەعبانی ١٣٣٤**، دوای چەند رۆژ جەنگ، دووبارە کرماشانیان داگیر کرد و دەوڵەتی **نیزامولسەلتەنە**یان سەرلەنوێ لەوێ جێگیر کرد و دوای چەند رۆژ هەمەدانیش لە سەرەتای مانگی **شەوالی ١٣٣٤** کەوتە دەست عوسمانییەکان، وەلێ ئەم رووداوە پێگەی هاوپەیمانانی بە تەواوی لەرزۆك نەکرد. هێزەکانی رووسیا، تا قەدپاڵی چیای **بلاغ سوڵتان** پاشەکشەیان کرد و هەر لەوێ جێگیر بوون. لەگەڵ ئەوشدا پێکدادان تاك و تەرا لێرەولەوێ بەردەوام بوو، وەڵێ هیچ کام لە لایەنەکانی جەنگ بەهۆی گرفتی جبەخانەوە توانای پێشڕەوی پتریان نەبوو. لە ناوخودی وڵاتیش لەبەر قاتی وقڕی و نائومێدی گشتی، بزوتنەوەیەکی بەرچاو سەریهەڵدا.

بە پێشرەوی هێزەکانی ئینگلیز، بە فەرماندەیی **ژەنراڵ مۆد** لە بەرەی **میزۆپۆتامیا**، پێگەی هێزەکانی عوسمانی، لە رۆژئاوای ئێران لەرزۆك بوو و هێزەکانی **پاراتۆف** سەرەڕای ساردوسەرمایەکی توند و سەختی رێگا، توانیان دووبارە دەست بە پێشڕەوی بکەنەوە و لە ناوەڕاستی مانگی **جەمادی یەکەمی ١٣٣٥**، **کرماشان** داگیر بکەن. بەڵام بە سەرهەڵدانی

شۆڕشی رووسیا، له کۆتایی زستانی هه‌مان ساڵ و ئه‌و کاریگه‌رییه‌ی خستییه سه‌ر گۆڕانکارییه‌کانی ناوچه‌که، قۆناغێکی تر ده‌ستی پێکرد.

ئه‌گه‌رچی چوونه‌ده‌ره‌وه‌ی هێزه‌کانی رووسیا له ئێران، ئاژاوه، نارێکی و تالآنکردنی زۆر گوندی سه‌ر ڕێگایان له‌گه‌ڵدا بوو، وه‌لێ له درێژخایه‌ندا کاریگه‌ریی گرنگی له سه‌ر گۆڕانکارییه سیاسییه‌کانی ئێران دانا. هه‌رچه‌نده وته‌یه‌کی ئه‌وتۆ له‌مه‌ڕ بێلایه‌نی ئێران له ئارادا نه‌مابوو، به‌ڵام جۆش و خرۆشێکی نوێ، بۆ وه‌ده‌ستهێنانی مافه له ده‌ستچووه‌کان و گه‌ڕاندنه‌وه‌ی سه‌ربه‌خۆیی ولآت، هاته ئاراوه. زۆر که‌سایه‌تی و گروپی سیاسی ولآت، که تا ئه‌و ماوه‌یه جموجولێکی ئه‌وتۆیان نه‌بوو، سه‌رله‌نوێ که‌وتنه‌وه گه‌ڕ و باسی هه‌ڵوه‌شاندنه‌وه‌ی په‌یمانی **١٩٠٧** و چاوخشاندنه‌وه به تێکڕای په‌یمانه سه‌پێنراوه‌کانی ئه‌و ساڵانه‌ی دوایی، هاته گۆڕێ. له باکوری ئێران، **هێزه‌کانی جه‌نگه‌ڵ** به‌ره‌به‌ره به‌هێز ده‌بوون و له تارانیش **دژایه‌تی بیانی** به شێوه‌ی وه‌ك **کۆمیته‌ی سزادان،** دامه‌زران.

دیاره ئه‌م گۆڕانکارییه هێشتا داوێنی ناوچه‌کانی باشووری نه‌گرتبۆوه، که له‌ژێرده‌سه‌ڵاتی به‌ریتانیادا بوون. رۆژهه‌ڵاتی ئێران ئارام بوو، له ده‌ڤه‌ری **فارس** له کۆتایی وه‌رزی به‌هار و سه‌ره‌تای هاوینی **١٣٣٥**، پۆلیسی باشوور، ده‌ستیکرد به سه‌رکوتکردنی عه‌شیره‌ته‌کانی رۆژهه‌ڵات و باکووری رۆژهه‌ڵاتی ده‌ڤه‌ری فارس.

ده‌وڵه‌تی به‌ریتانیا، بۆ پڕکردنه‌وه‌ی جێگای هێزه‌کانی رووسیا، چه‌ند کارێکی ئه‌نجامدا. له لایه‌ك له کۆتایی مانگی **سه‌فه‌ری ١٣٣٦** ه‌وه، تێچووی هێزه‌کانی قۆزاقی وه‌ئه‌ستۆ گرت و له کۆتایی **ره‌بیعوله‌ئه‌وولی** هه‌مان ساڵیش، یه‌کم به‌شی هێزه سه‌ربازییه‌کانی خۆی، له **میزۆپۆتامیاوه** برد بۆ **قه‌سری شیرین**. له سه‌ره‌تای مانگی **ره‌بیعولسانی ١٣٣٦**، نزیکه‌ی هه‌موو هێزه‌کانی رووسی، کرماشانیان به‌جێهێشت و ته‌نیا به شێکیان به فه‌رمانده‌یی **بچراخۆف،** که ببوونه کاربه‌ده‌ستانی به‌ریتانیا له رۆژئاوای ئێران مانه‌وه.

به هه‌ره‌سهێنانی ده‌سه‌ڵاتی رووسیا، کرنگترین مه‌ترسی که هه‌ڕه‌شه‌ی له پێگه‌ی به‌ریتانیا ده‌کرد، توانای هاتنه ناوه‌وه‌ی هێزه‌کانی ئه‌ڵمان و عوسمانی بوو له ڕێگه‌ی **قه‌فقاز** و باکووری ئێرانه‌وه و گه‌یشتنیان بۆ سه‌ر سنووری رۆژئاوای هیند و ئه‌فغانستان. له راستیدا ده‌توانین بڵێین، له‌م قۆناغه‌دا گۆڕه‌پانی رووبه‌ڕووبوونه‌وه‌ی هێزه دژبه‌ره‌کان، به‌ره‌به‌ره گوازرایه‌وه بۆ باکووری ئێران و بگره ئه‌وپه‌ڕی سنووری باکووری ولآت. له باکووری ئێران **هێزه‌کانی جه‌نگه‌ڵ**

زۆر بەهێز ببوون، تەنانەت لە ناوەڕاستی مانگی **رەبیعولسانی ١٣٣٦**، ڕێگەیان نەدا شاندی بەریتانیا لەوێوە بەرەو **باکۆ** بڕوا. کاربەستانی سەربازی بەریتانیا، بۆ ئەوەی ڕێگە لە ئەگەری پێشڕەوی **هێزەکانی جەنگەڵ** بگرن بەرەو **تاران**، هێزەکانی ژێر فەرماندەیی بچڕانۆفیان لە **قەزوین** جێگیر کرد. بەڵام ئەو هێزانەی لەوێ بوون بۆ ڕێگتن لە پێشڕەوی عوسمانییەکان بەس نەبوو. تا پێش ئەم قۆناغە، چالاکی هێزەکانی عوسمانی لە ئێران پتر لە ژێر پەردەی بەرەنگاربوونەوەی هێزە سەربازییەکانی رووسیادا بوو، بەڵام ئێستا ئەم فراوانخوازییە لە ژێر ڕێنمایی کەسانی وەك **نووری پاشا- برای ئەنوەر پاشا سیمای بەهێزی ئەوسای عوسمانییەکان-** ڕواڵەتی ئاشکرای (**پان ترکی**) وەخۆگرتووە و باسی (**یەکییەتی نەتەوکانی رۆژهەڵات**) لە ئارادایە. لە بەهاری ساڵی **١٣٣٦**، هێزەکانی عوسمانی لە **ئازەربایجان** پێشڕەویان کرد، لەم شەڕەدا تەنیا یەکەی سەربازی **ئەرمەنی و ئاسوورییەکان**، کە لەلایەن هاوپەیمانانەوە بەهێز دەکران، بەرەنگارییان بوونەوە. دەبێ ئەوەش بگوترێ، کە لەم قۆناغەدا پێشڕەوی عوسمانییەکان بە بەراورد لەگەڵ قۆناغەکانی سەرەتای جەنگ، نەك هەر لەلایەن ئێرانییەکانەوە پێشوازییان لێنەکرا، بەڵکو بوونیان لە ناوسنووری وڵاتدا بە داگیرکاری تەواو ، ستەمکاری و دەستریژی ئاشکرا، لەقەڵەم دەدرا. لە سەرەتای مانگی **رەمەزانی ١٣٣٦** کاربەدەستانی باڵای ئینگلیز، بڕیاریاندا میحوەری **کرماشان – قەزوین- ئەنزەلی** داگیر بکەن.

لە رۆژهەڵاتی ئێرانیش چوونەدەرەوەی هێزەکانی رووسیا، بوو بەهۆی ئەوەی کاربەدەستانی باڵای ئینگلیز، چەند هێزێك بنێرن جێگای بەتاڵی ئەو بەشەی باکووری (**کەمەربەندی رۆژهەڵات**) پڕ بکەنەوە. لە کاتێکدا ناوچەکانی رۆژهەڵاتی ئێران ئارام بوون، کەچی پێگەی بە بەریتانیا لە **ناوچەی فارس** بەرەبەر لەرزۆك دەبوو. لە سەرەتای مانگی **رجەبی ١٣٣٦** شێواوییەك لە ناو پۆلیسەکانی باشوور سەریهەڵدا. لە تەك ئەم گۆڕانکارییانەدا، کە پەیوەندییان هەبوو لەگەڵ گۆڕانکارییە سیاسییەکانی تاران و هەوڵی دووبارەی ئێرانییەکان بۆ چوونەدەرەوەی هێزە دەرەکییەکان، لە سەرەتای مانگی **شەعبانی ١٣٣٦**دا چەند شەڕێك لە نێوان عەشیرەتەکانی **قەشقایی** و **پۆلیسی باشوور** و یەکە سەربازییەکانی تری ئینگلیز دا رویاندا، کە لە ماوەی چەند رۆژدا لە دەوروبەری **شیراز** بوو بە جەنگێکی سەربازی سەرەکی. ڕاپەڕینی هاوکاتی دەستەیەکی خەڵکی **شیراز** نەیتوانی کاریگەر بێ و ئەم رووبەڕووبوونەوەیە بە ئاکام نەگەیشت. دەرئەنجامێکی دیاری ئەو شەڕە، بێ بایەخ بوونی بەڕێوەبەرایەتی پۆلیسی

باشوور بوو، کە لەو سەروبەندەدا زۆربەی پۆلیسەکانی، یا وازیان لە کارەکەیان هێنابوو، یا دژی ئەفسەرە ئینگلیزییەکان ڕاپەڕیبوون.

لەگەڵ ئەوەشدا، گۆڕەپانی سەرەکی گۆڕانکارییەکان، هێشتا هەر ناوچەکانی باکووری وڵات بوون. لە سەرەتای مانگی **شەوالی ١٣٣٦**، هێزەکانی ئینگلیز بە فەرماندەیی **ژەنڕاڵ دنسترۆیل،** دوای چەند شەڕ و پێکدادان لەگەڵ **هێزەکانی جەنگەڵ**، **بەندەر ئەنزەلی** یان داگیر کرد و دوای ماوەیەك چوونە ناو **باکۆ**. لە لایەکی تر، لە ڕۆژهەڵاتی ئێرانیش بەشێك لە هێزە سەربازییەکانی بەریتانیا بە فەرماندەیی **ژەنڕاڵ ماڵسون** فەرمانیان پێدرا، بۆ پشتیوانی کردنی حکومەتی **عەشق ئابادی** لایەنگری هاوپەیمانان، بڕۆنە ئەو دەڤەرە. لە هاوین و پایزی ئەو ساڵەدا، تاك و تەرا شەڕ لە نێوان هێزەکانی عوسمانی و بەریتانیا لە **قەفقاز** و **ئازەربایجان** ڕوویدا، کە لە هەندێك قۆناغدا هێزەکانی ئینگلیز پاشەکشەیان دەکرد. وەلێ تێکڕای گۆڕانکارییەکانی جەنگ، واتە سەرکەوتنی هاوپەیمانان لە ئەوروپا و تێشکانی هێزەکانی عوسمانی لە **فەلەستین**، کاریانکردە سەر توانای سەربازی هێزەکانی عوسمانی و نەیانتوانی لە ئازەربایجان لە سنووری **قافلانکووه** تێبپەڕن، کە لە سەرەتای مانگی **زیحەجەی ١٣٣٦** گەیشتبوونە ئەو دەڤەرە. لە قەفقازیش پلانەکەیان بۆ ڕۆیشتن لە سنووری **ئاستارا**وە بۆ ناوچەکانی باکووری ئێران، سەرکەوتنێکی ئەوتۆی بەدەست نەهێنا. جەنگی یەکەمی جیهان، لە قۆناغی کۆتایی خۆی نزیك دەبۆوە. تەنیا هێزەکانی بەریتانیا نەبێ، هێشتا چەند کاری نیوەچڵیان مابوو. لە کۆتایی مانگی **زیحەجەی ١٣٣٦** لە دوای زنجیرە بەرنامەیەکی بەرفراوانی هێزەکانی ئینگلیز، دەستیان کرد بە چاکسازی جادەی **بوشەهر – شیراز** و دوای چەند شەڕێك لیرەو لەوێ، تا ناوەڕاستی مانگی **موحەڕەمی ١٣٣٧**، **چغادەك** و **چاهکوتاه** و **برازجان** یان، داگیر کرد و دواتر لە کۆتایی مانگی **ڕەبیعولسانی ١٣٣٧** لەگەڵ داگیر کردنی **کازروون** و گەیشتنی هێزەکانی ئنگلیزی جێگیری **شیراز**، لەو لایەوە جادەکەیان کردەوە کە بە درێژایی جەنگ داخرابوو. بۆ سەرکوت کردنی یەکجارەکی عەشیرەتی **قەشقایی** کە لە دەوروبەری فەیروزئاباد کۆببوونەوە، لە پایزی هەمان ساڵیش دا چەند هەوڵێکی ترش درا.

دەوڵەتی عوسمانی، لە کۆتایی مانگی موحەڕەمی **١٣٣٧** و دەوڵەتی ئەڵمانیش دوای نزیکەی دوو هەفتە، مەرجەکانی کۆتاییهێنانی جەنگیان پەسەند کرد. جەنگی یەکەمی جیهانی کۆتایی هات، بەڵام مانەوەی هێزەکانی بەریتانیا لەناوچەکەدا درێژەی کێشا، چونکە

بەرەنگاربوونەوەی ئەڵمان و عوسمانی، بەرەبەرە گۆڕا بۆبەرەنگاربوونەوەی **بەلشڤیزم** و هەوڵی چەند کاربەدەستی سیاسی پلەبەرزی ئینگلستان، وەك **لۆرد کرزن** کە بە دەرفەتێکی باشی دەزانی بۆ پتەو کردنی پێگەی بەریتانیا لە ئێران، بوو بە هۆی ب مانەوەی سەربازیەردەوام و هێندێك پرسی ئەوتۆی هێنایە گۆڕێ، کە تاوتوێ کردنیان باسێکی ترە.

ئێستا بە ئاماژەیەکی کورت بە قۆناغە جیاجیاکانی گۆڕانکاری جەنگی یەکەمی جیهانی، باشترە بزانین ئەو بەڵگەنامانەی لە ریزی بەڵگەنامەکانی وەزارەتی ناوخۆدان و لەم کۆمەڵەیەدا کۆکراونەتەوە، کام قۆناغ دەخەنەڕوو و کام قۆناغیان هەڵبواردووە.

بەئەگەری زۆر، یەکەمجار دەبێ سەرنجی ئەوبەڵگانامانە بدرێ، کە باسی بوونی هێزەکانی سوپای عوسمانی دەکات، لە رۆئاوای ئێران لە قۆناغەکانی دەسپێکی جەنگ دا (**باکور ژمارە ا و ٣**). دواتر دەتوانین کاریگەری فەرمانی بانگەوازی گشتی جەنگ بکەین لەلایەن عوسمانییەکانەوە، لەسەر گۆڕانکارییەکانی ناوچەکە (**باکوور ٢**) و جموجوڵیان لە **ئازەربایجان** و **کوردستان** (**باکوور ٤،٦ تا ٨، ١٤، ٢٦، ٢٧، ٢٩،٣١**). تەنانەت ئاماژە بە هەوڵی ئەوان کراوە بۆ هاندانی هەندێك لە پیاوانی **مازندەران** (**باکور ٢٥، ٢٨**). دیارە دەوڵەتی ئێرانیش بێلایەنی رادەگەیەنێ (**ئاگادارییەکان و بەڵگەنامەی تاك و تەرا لێرەو لەوێ**) کە کاریگەرییەکی ئەوتۆی نییە لەسەر کردەوەی هێزەکانی بیانی لەناو خاکی ئێران. لە ناوچە سنوورییەکانیش بارودۆخە ئاڵۆزە و شێواوی لەناو عەشیرەتەکانی ناوچەکە بەدی دەکرێ (**رۆژئاوا ٤٩، ٦٣، ٦٤**). جگە لە هەوڵ و پلانە تایبەتەکانی عوسمانی (**رۆژئاوا ٨١، ٨٧**) و جموجوڵیان لە ناو عەشیرەتەکانی ناوچەکە (**رۆژئاوا ٩١، ٩٢**)، فاکتەری دەستێوەردانی ئەڵمانیش دەبێتە سەرباری ئەم پرسانە.

لەم قۆناغەدا، لە بارەی دەستێوەردانی دەوڵەتی رووسیا، لە ناوچەی **ئازەربایجان** و ئەو وردە شەڕانەی لە دەروبەری **بەسرە**، لە نێوان هێزەکانی عوسمانی و بەریتانیا هاتە ئاراوە، بەڵگەیەکمان بەرچاو نەکەت (**ئەمە سەرەڕای ئاماژەی والی پشتکوەە بە پرسەکانی بەسرە، رۆژئاوا ٦٠**). لە بارەی هەنگاوەکانی دەوڵەتی بەریتانیا، لەمەڕ بەند کردن و راوەدوونانی نوێنەرانی سیاسی و کاربەدەستانی پایەبەرزی بازرگانی ئەڵمان لە باشووری ئێران، بە تایبەتی رووداوی **ڤاسمۆس**، بەڵگەنامەی بەرچاو و گرنگ لەبەر دەستە (**باشوور ٦ تا ٨، ١٩، ٣٨ تا ٤٤، ٤٧**).

هەروەك ئاماژەمان پێکرد گۆڕەپانی سەرەکی بەرەنگاری یەکتربوونەوەی زلهێزە بیانییەکان، هەر رۆژئاوای وڵات بوو. دەوڵەتی رووسیا سەغڵەتە لە چەکدارکردنی عەشیرەتەکان، لە لایەن بەکرێگیراوانی هێزە سەرەکییەکان (**رۆژئاوا ٩٢**) و کاربەدەستانی پایەبەرزی **بەلژیکی** بەرێوەبەرایەتی دارایی گومرگی ئێرانیش، راپۆرت دەنووسن لەسەر دابەشکردنی چەك بەسەر عەشیرەتەکاندا (رۆژئاوا **٩٢**). کردەوەی ئەڵمانییەکان، لە ناوچەکانی رۆژئاوای وڵات رەهەندی جیاجیا وەخۆ دەگرێ، هەر لە هاندان و چەکدارکردنی عەشایر و هێزە خۆجێییەکان و بەرەنگاربوونەوەی هێزەکانی رووسیاوە (**رۆژئاوا ١٤٠، ١٤٣**) بگرە، تا دەگاتە هەوڵدان بۆ نەهێشتنی ئەو ناکۆکییەی لە نێوان ئێرانییەکان و هێزەکانی عوسمانی دا هەیە (**رۆژئاوا ژمارە ٩٥ و ١٣٦**). گاریکەری نەرێنی و تێکدەرانەی دەسدرێژی هێزەکانی عوسمانی بە شێوەیەك بوو، کە ناکۆکی خستە نێوان ئەو دوو هاوپەیمانە، واتە ئەڵمان و عوسمانی (**رۆژئاوا ١١٠**). لەبارەی چەند و چۆنیی دەستێوەردانی عوسمانییەکان لە کاروباری ئەو ناوچانەدا، کە رێگەی خۆشکرد بۆ پێکدادانی بەرفراوان، راپۆرتگەلی گرنگ و توکمە لەبەردەستە (**رۆژئاوا ١٤٥**)، گرفتەکانی حکومەتی خۆجێییش لە کەموکوڕییەکاندا، رەنگی داوەتەوە (**رۆژئاوا ١٢٠، ١٢١، ١٢٣**).

لەمەڕ کارو چالاکی ئەڵمانییەکان، لە ناوشارەگەورەکانی ناوەندی ئێراندا وەك **ئیسفەهان**، بەڵگەنامەی ئەوتۆ بەرچاو نەکەوت، بەڵام لە رووی رەنگدانەوەی ئەو گۆڕانکارییانە لە ناوچەکانی رۆژهەڵاتی ئێران، هەوڵی کاربەدەستانی پایەبەرزی رووسی و ئینگلیزی، بۆ رێگرتن لە رۆیشتنی نێردراوانی ئەڵمان و عوسمانی بۆ ئەفغانستان و هیندوستان، چەند بەڵگەنامەیەك هەیە (**رۆژهەڵات و ٧، ١١**). وەك ئاشکرایە، ئەو بەڵگەنامانەی دەربارەی گۆڕانکارییەکانی جەنگن لە رۆژهەڵاتی ئێران لەو قۆناغەدا، پتر باسی نەبوونی هێزێکی سەربازی دەکەن، بۆ بەرەنگاربوونەوەی ئەو شێواوییەی لە ئاکامی ئەو گۆڕانکاریانەوە وەدیهاتوون (**رۆژهەڵات ٤، ٥، ١٢ تا ١٤، ٢١، ٢٢**). لەو پرسە گرنگانەی لەو قۆناغەدا سەریانهەڵدا، ناکۆکی نێوان تیرەی **تەیموری و بەرپەری خوراسان** بوو، کە ئەگەری ئەوە هەیە لەگەڵ بێتوانایی کاربەدەستانی ناوچەکە بۆ چارەسەرکردنی ئەو کێشەیە (**رۆژهەڵات ١٦- ٢٠**)، ئەجینداى دەرەکی دەستیان تێدا بووبێ (**رۆژهەڵات ١٥**). ئەو راپۆرتانەی لەو قۆناغەدا لە **سیستانەوە** گەیشتوون، هەرچەندە پەیوەندی راستەوخۆیان لەگەڵ گۆڕانکارییەکانی جەنگدا نییە، بەڵام لەبەرئەوەی لە

ناو بەڵگەنامەکاندا تەنیا راپۆرتی گۆڕانکارییەکانی ئەو ناوچەیە بوون (**رۆژهەڵات ٣، ٦، ٨ تا ١٠**)، لەگەڵ ئەم کۆمەڵەدا خرانە روو.

بە راپۆرتەکانی ناردنی چەك لەلایەن ئەڵمانییەکانەوە (**رۆژئاوا ٩٢، ٩٦، ١٤٠، ١٤٣**)، درێژە بە باسی گۆڕانکارییەکانی تری وڵات دەدەین. بەڵگەنامەی سەرنج راکیش، لەوانە بەیاننامەی سەرۆك عەشیرەتەکانی کەلهوڕ، لەمەڕ بەرگری کردن لە چوونە پاڵ (ئۆردووی ئیسلامی) عوسمانییەکان و شەڕ دژی رووس و ئینگلیز (**رۆژئاوا ١٢٥**) و چەند ئاگادارینامە لە شاری **کرماشان**، لەسەر یەکییەتی و یەکگرتن لەگەڵ ئەڵمانیا، بڵاوکرابۆوە، کە چەند نموونەیان گەیشتووە (**چەند ئاگادارینامە و بەڵگەنامە لێرەو لەویّ ٢، ٣، ٤**) و دیارە دەسدرێژی و پێشێلکاری عوسمانییەکان، ئەوەندە پەرەی سەند (**رۆژئاوا ١٢٦ بە تایبەتی راپۆرتی گرنگە بەرێوەبەری پۆلیسی کرماشان ١٤٥**) کە هەم گروپ و حزبە سیاسییەکانی شار (**رۆژئاوا ١٥٥**)، هەم ئەو هوز و ئەو عەشیرەتانەی پێشتر ناکۆکیان هەبوو (**رۆژئاوا ١٥١**)، دژی ئەو دەسدرێژییانە یەکیان گرت. لە قۆناغەکانی دواتری گۆڕانکارییەکانی رۆژئاوا، کە لە کۆتاییدا ئەڵمانییەکان باڵادەست بوون، چەند بەڵگەنامەیەك لێرەو لەویّ لەبەر دەست دان (**رۆژئاوا ١٥٠ ، ١٥٧**).

لەم نێوەندەدا گۆڕانکارییەکانی باشووریش درێژەیان بە رێڕەوی تایبەتی خۆیان دا. ماوەیەك پێشتر، تەنانەت بەرلەوەی کاربەدەستانی پایەبەرزی ئینگلیز، دەست بکەن بە دەسگیری کاربەدەستانی ئەڵمانی، جەنگی یەکەمی جیهانی کاریگەری لەسەر ناوچەکە دانابوو. **موخبیرولسەڵتەنە هیدایەت**، کە کاربەدەستانی پایەبەرزی ئێرانی پشتیوانیان نەدەکرد (**باشوور ٤**)، دیاربوو لە ناوچەکەدا، لەبەردەم ناکۆکی و وردەشەڕی نێوان **ئەفسەرانی سویدی** پۆلیسی باشوور و کاربەدەستانی پایەبەرزی ئینگلیز و لایەنگرانیان دایە (**باشوور ٢، ٩، ١٠، ١٢، ١٦، ١٧، ٢٥**). لە لایەکی تر هاندانەکانی **ڤاسمۆس** کاریگەر و (**باشوور ٤٦، ٤٧**) و رکابەرییەکان و ئەو وردە شەڕە نەریتی و لە مێژینەی ناوچەکە، توند تر دەبوون (باشوور ٣٦، ٤٢)، راپۆرتەکانی **موقرلدەولەش** حاکمی بەندەرەکان کە بە لایەنگری ئینگلیزەکان تۆمەتبار بوو، لەو بەڵگە گرنگ و بەنرخانەی ئەم کۆمەڵەیەن (**باشوور ، ١٨، ٣٤، ٣٥**)، چونکە زۆربەی داستانەکانی ئەو گۆڕانکارییانەی ئەو سەردەمە، لە سەرچاوە ناتەباکانی ئەوانن. بەڵگەنامەکانی تری ئەم بەشە، چەند بابەتێکن لەمەڕ دەستێوەردانی سەربازی بەریتانیا و دابەشکردنی بەرەبەرەی هێزەخۆجێییەکان، بە دوو باڵی **ئینگلیز** و **دژە ئینگلیز** (**باشوور ٤٨ تا ٥٣**).

له بارەی گۆڕانکارییە گرنگەکانی مانگی **موحەڕەمی ١٣٣٤**، کە کارەساتی کۆڕەوی لێکەوتەوە، بەڵگەنامەی بەرچاو بەدی نەکرا. لەمەڕ کۆبوونەوەی سەرەتایی هێزەکانی رووسیا لە **قەزوین** و هێرش کردنیان بۆ سەر **تاران**، چەند بەڵگەنامەی ناراستەوخۆ (**باکوور ٢٣، ٢٤**) و کورتە بەڵگەنامەیەك لەبەردەستدایە. لە سەر دامەزراندنی **کۆمیتەی بەرگری نیشتمانی**یش لە **قوم** چەند بەڵگەنامەیەکی ناراستەوخۆ هەیە (**باشوور ٦٠ تا ٦٢**)، لەمەڕ کاریگەری ئەو دامەزراوەیە لەسەر ویلایەتەکان چەند بەڵگەنامەی سەرنج راکیش لە بەردەستدان (**باشوور ٥٨، رۆژهەڵات ٢٣، ٢٤، ٢٥**). لە بارەی هێرشی سەربازی رووسیا هیچ بەڵگەنامەیەکی گرنگ بە جێنەماوە (**باشوور ٥٣**)، چەند راپۆرتی تێلگرافی تر (**رۆژئاوا ١٧٥**) و چەند بابەتێك لەسەر دیلەکانی جەنگ (**رۆژئاوا ١٧٦ تا ١٨١**) و ئاگادارینامەیەك (**ئاگادارینامە و بەڵگەنامە لێرەو لەوێ ٩**) لەبەردەستن.

لە بارەی گۆڕانکارییەکانی باشوور لەم قۆناغەدا، کە زنجیرەیەك رووداوی وەك، پێکدادانی نێوان عەشیرەتەکانی **دەشت** و **دەشتستان** و هێزەکانی ئینگلیزی نیشتەجێی **بوشەهر** و **کودەتای** بەڕێوەبەرایەتی پۆلیسی **شیراز**، هیچ بەڵگەنامەیەك بەرچاو نەکەوت. سەبارەت بە چۆنییەتی هەرەسهێنانی راپەڕینەکەی پۆلیسی **شیرازیش** هیچ بەڵگەنامەیەك نییە. لەم رووەوە دەتوانین ئاماژە بەچەند بەڵگەنامەی کردەوەکانی حکومەت (**واتە دژی کودەتای شیراز**) بکەین (**باشوور ٦٤، ٦٥، ٦٧**). لە رۆژهەڵاتیش، لە بارەی زنجیرەی شەڕە بەرفراوانەکانی هێزە سەربازییەکانی بەریتانیا، دژی عەشیرەتەکانی **سیستان** و **بلوچستان**، چوکترین نیشانە بەدی ناکرێ. تەنیا ئاماژە بە شەڕێك کراوە لە **جەمادی دووەمی ١٣٣٤**، لە نێوان **ئینگلیز** و **ئەفغانییەکان**، کە پێدەچێ ئەویش درۆ بێ (**رۆژهەڵات ٢٨**).

لە بەڵگەنامەکانی باکووردا، سەبارەت بە دەستێوەردانی هێزە سەربازییەکانی رووسیا، لە ماوەی نێوان ساڵی **١٣٣٤** تا سەرەتای ساڵی **١٣٣٥**، لەمەڕ هەوڵی عەشیرەتەکانی **شاهسۆنی ئازەربایجان** و هەوڵەکانیان بۆ رێکخستنەوەی ئەو دەڤەرە (**باکوور ٣٨، ٣٩، ٤٢ تا ٤٤**)، چەند نموونەیەك دەبینرێن. لە **تورکمەن سەحراش** چەند هەوڵی هاوشێوە دەدرێ و چەند وردە شەڕێکیش روودەدەن (**باکوور ٣٧، ٤٠، ٤١**). لە بارەی پەرەپێدانی **رێکخراوی قۆزاقخانە** و پێکهاتە و رەفتاری ئەم هێزە نوێیە، لە ویلایەتەکانی باکوور و باکووری رۆژئاوای ئێران، هەروەها هەڵوێستی ئێران لەوبارەیەوە، چەند بەڵگەنامەی سەرنجراکێش لە بەردەستن (**باکوور**

٦٠، ٦١). لەمەڕ پێکدادانی ئەو کاتی هێزەکانی رووسیا و عوسمانی، لە ناوچەکانی رۆژئاوای وڵات، هیچ بەڵگەنامەیە بەرچاو نەکەوت، بەڵام لەبارەی داگیرکردنی **کرماشان** لەلایەن هێزەکانی رووسیاوە چەند بەڵگەنامە هەیە (**رۆژئاوا ١٨٢، ١٨٧ تا ١٩٠**).

شۆرشی **١٩١٧** ی رووسیا، کە بوو بەهۆی لاواز بوون و داگیرکاری رووسیا لە ئێران، بە شێوازی نائارامی و ئاژاوە لە زۆر ناوچەی ژێردەستی رووسەکان، رەنگیدایەوە (**باکوور ٥٥، ٥٦، رۆژهەلات ٥٦**). هیندێك لەو بەڵگەنامانەش، باسی جۆرێك جیابوونەوە و سەربەخۆیی رەئی کاربەدەستانی خۆجێیی روسیایان دەکرد لە ئێران. باسی گەڕانەوەی بەشێك لە هێزەکانی رووسیا، لە رێگەی **قەزوینەوە** بۆ رووسیا و گوێنەدانیان بە فەرمانی کاربەدەستانی پایەبەرزی خۆیان، نیشانەی ئەو هەرەسهێنانە بوون، تەنانەت لە دوا قۆناغەکاندا، چەند پێکدادانێك لە نێوان بەلشفیکەکان و هێزەکانی وەفادار بە رژێمی پێشوو، بەدی دەکرێ (**باکوور ٦٦**). لە رۆژهەلاتی ئێران، لەگەڵ ئەوەشدا بە شێکی زۆر لە هێزەکانی ئینگلیز، پاراستنی بەشی باکووری **کەمەربەندی رۆژهەلات** دەگرنە ئەستۆ، کە ماوەیەك پێشتر لە دەست هێزەکانی روسیا دابوو، وەلێ قورسایی سەرەکی پاراستنی نەزمی ناوچەکە و رێگرتن لە بڵاوبوونەوەی ئاژاوە، لە ئەستۆی **قەوامولسەڵتە** والی **خوراسان** دابوو (**رۆژهەلات ٥٧ تا ٦١**). بەڵام لە رۆژئاوای وڵات بەهۆی بوونی سوپای عوسمانی، دەرفەتێك بۆ گەڕاندنەوەی دەسەڵاتی دەوڵەتی ناوەندی هەڵنەکەوت و هێزەکانی عوسمانی، بەپەلە کەوتنە پڕکردنەوەی ئەو بۆشاییەی، لە رۆیشتنی هێزەکانی رووسیاوە وەدیهاتبوو. گەڕانەوەی دووبارەی ئەوانە واتە عوسمانییەکان، بە بەراورد لەگەڵ قۆناغەکانی پێشوو، پێشڕەویان لە ناوسنووری ئێراندا (**باکوور ١٥ تا ١٨**) ستەم و دەسدرێژییەکی بەرچاوی لەگەڵ دابوو (**باکوور ٨٦ تا ٨٩، ٩٢ تا ٩٧، ٩٩ تا ١٠١، ١٠٣**). ئینجا زەمینەی داگیرکاری عوسمانییەکان لەباربووە و ئەوان بۆ سەقامگیر کردنی دەسەڵاتی خۆیان بە تەواوی، هەوڵ دەدەن کەسایەتی و تیرە و تایفە بەرچاوەکانی ناوچەکە بۆلای خۆیان رابکێشن (**باکوور ١٠٤، ١٠٦، ١٠٧**)، دیارە ئەم هەوڵانە تەنیا بە **ئازەربایجانەوە** نەدەوەستان، **لە ئیسترابادیش** ئەم هەوڵانە لەئارادابوون (**باکوور ١١٥**).

کەچی لە باشووری ئێران، کە لەو قۆناغەدا **فارس و کرمان** دامەزراندن و بەرفراوان بوونی (**پۆلیسی باشوور**) یان بەخۆوە بینی، دیسانەوە بەڵگەنامەی ئەوتۆ لەبەر دەست دانین. لە ئاستەنگ کردنەکانی هێزی ئینگلیز، تەنیا رەشنووسی چەند راپۆرتێکی وەزارەتی پۆست

و تێلگراف بەجێماون (**باشوور ٦٨، ٧٢**) و لەسەر شەڕە بەربڵاوەکانیان، لە ناوچەکانی ڕۆژهەڵات و باکووری ڕۆژهەڵاتی **فارس، چەند** بەڵگەنامەیەك هەن. هەرچەندە ئەو بەڵگەنامانە، بە بەراورد لەگەڵ بەرفراوانی شەڕەکانی ئینگلیز، کەم و ناتەواون، کەچی باسێکی دڵتەزێنی بێ بەزەیی و دڵڕەقی هێزەکانی پۆلیسی باشوور دەخاتە روو (**باشوور ٧٣ تا ٨٢، ٨٧، ٩٢ تا ٩٤**).

بە نزیك بوونەوەی قۆناغەکانی کۆتایی جەنگ، دیسانەوەی ژمارەی بەڵگەنامە پەیوەندیدارەکان کەم دەبنەوە. ئەوبەڵگەنامانەی پەیوەستن بە ڕۆژئاواوە، جگە لە گەڕانەوەی دەستەیەك پەنابەر (**ڕۆژئاوا ١٨٦**) یا درێژەی بەسەرهاتی **تایفەی باجەلان** لە دوا ساڵەکانی جەنگ (**ڕۆژئاوا ١٩١**)، پتر راپۆرتی گشتین لەسەر ئاژاوە و بێ نەزمی ناوچەکە (**ڕۆژئاوا ١٩٤ تا ١٩٨**). لەبارەی **راپەڕینی جەنگەڵ** یەك لەگەنامە خراوەتە روو (باکوور ٩٠).

لە ئازەربایجان لە قۆناغەکانی سەرەتای جەنگ دا، کۆمەڵێك لە **عەشیرەتەکانی ئاشووری** ناو سنووری عوسمانی هاتنە ناو خاکی ئێران و بوونە پەنابەر (**باکوور ٣٣**)، لەمەڕ **کۆمەڵکوژی** ئەوانە (واتە **ئاشوورییەکان یا ئەرمەنییەکان**)، لە ساڵەکانی جەنگ لە ناوچەکە دا، لەلایەن عوسمانییەکان و لایەنگرانیان، بەڵگەیەك بەرچاو نەکەوت، وەلێ لە بارەی کار و چالاکییەکانیان لە قۆناغەکانی کۆتایی جەنگ بە پشتیوانی هێزەکانی هاوپەیمانان، چەند بەڵگەنامەیەك لە بەردەستن (**باکوور ٧٤، ٧٦، ٨٠، ٨٤، ١٠٢**).

شەڕی هێزەکانی ئینگلیز لەگەڵ عەشیرەتەکانی **قەشقایی** و تیرەو تایفەکانی تری هاوپەیمانیان، لە قۆناغە گرنگ و کۆتاییەکانی جەنگ بوو، کەچی سەرەڕای گرنگیی و رەهەندی بەربڵاوی ئەو شەڕە، بەڵگەنامەی بەرچاو سەبارەت بە چەندی و چۆنی ڕووداوەکە لە دەست دانییە، دیارە هەر ئەم چەند بەڵگەنامەیەی بە جێماون، لە ڕووی بابەتەکانیان بۆ روونتر کردنەوەی هەڵوێستەکانی حکومەتی ناوەندی، بە بەڵگەنامەی گرنگ دادەنرێن (**باشوور ٩٦ تا ١٠٠**). بەڵگەنامەی گرنگی تر و شیاوی هەڵوێستە لەسەر کردنی ئەم قۆناغە، رەشنووسی پرۆژەیەکە، کە دەوڵەتی **صمصامولسەڵتەنەی** بەختیاری، لە دوایین ڕۆژەکانی دەسەڵاتی خۆی بۆ هەڵوەشاندنەوەی تێکڕای ئەو پەیمان و ئیمتیاز و بەڵێننامەی سەدساڵە، لەگەڵ دەوڵەتی ڕووسیا ئامادەی کردبوو (**ئاگاداری و چەند بەڵگەنامە لێرەو لەوێ**) مێژووی نووسینی یەکێك

لەو بەڵگەنامانە (**هەمان بەڵگە نامەی ١٦**)ە، تەنانەت دەگەڕێتەوە بۆ ئەو کاتەی کابینەی دوایی واتە کاتێك کابینەی **وسوقولدەولە** دامەزرا.

جەنگی یەکەمی جیهانی لە ٩ ی سەفەری ١٣٣٧/ ٢٢ی دووی عەقرەبی ١٢٩٧ کۆتایی هات، وەلێ لەبەرئەوەی مانەوەی هێزەکانی بەریتانیا لە ئێران درێژەی کێشا، بە پێویست زانرا بۆ ئاماژە بە پاشکۆی هێندێك لەو گۆڕانکارییانەی سەردەمی جەنگ، سەرنج بدرێتە چەند بەڵگەنامەیەك. لە باشووری ئێران شەڕی هێزە سەربازییەکانی بەریتانیا، بۆ کردنەوەی ڕێگای **بووشەهر- شیراز** بەردەوام بوو، لەو جەنگە بەرفراوانەدا تەنیا دوو راپۆرتی تێلگرافی لە بارەی ڕووداوەکانی **کازرون** کەوتنە بەرچاو (**باشوور ١٠٢، ١٠٣**). لە رۆژهەڵاتی ئێران هەنگاوە سەربازییەکانی بەریتانیا، کە لە بنەڕەتدا بە ناوی بەرەنگاربوونەوەی مەترسی وەرێکەوتنی ئەڵمان و عوسمانییەکان بەرەو هیند و ئەفغانستان، دەستی پێکردبوو، بەرەبەرە لایەنی رووبەڕووبوونەوەی بەلشڤیزمی وەخۆگرت (**رۆژهەڵات ٦٢، ٦٧**) و هەبوونی بەردەوامی هێزی سەربازی ئەوان، لەگەڵ دەستێوەردانیان لە کاروباری ناوخۆ، وەك کاروباری گومرگی وڵات (**رۆژهەڵات٦٣، ٦٤**) و چەند کێشەیەکی بۆ بازرگانە ئێرانییەکان هێنایە ئاراوە (**رۆژهەڵاتی ٦٦**). لە دەڤەرەکانی باکووری رۆژئاوای ئێران، چەند بەڵگەنامەی سەرنجڕاکێشی رەفتاری بەریتانیا بەرامبەر بە کوردەکانی ناوچەکە دەبینرێن (**١٠٨ تا ١١٠**).

لە میانەی ئەو بابەتانەی لە ناساندنی هەندێك لە بەڵگەنامەکانی ئەم کۆمەڵەیەدا باسکران، ئاماژە بە بڕێك بەڵگە و بەڵگەنامەی بەشی کۆتایی ئەم کۆمەڵەیە کراوە، واتە بەشی (**ئاگادارییەکان و چەند بەڵگەنامەیەك لێرەو لەوێ**)، چەند بابەتی تریش ماون، کە بەکورتی ئاماژەیان پێدەکەین: **بەڵگەنامەی ژمارە ٨** واتە (**یاسای پەیوەست بە دراوی بانکی پاشایەتی ئێران**)، کە تایبەتە بەو کاتەی شاڵاوی خەڵك بۆ گۆڕینەوەی **دراوی** بانك بە **سکەی** چاپ کراو، قەیرانێکی خوڵقاند و بانکی پاشایەتی ناچار بوو سنوورێك بۆ ئەم کارە دابنێ.

لەمەڕ شێوازی چاپەمەنییەکانی وڵات و پاراستنی بێلایەنی و بەرهەڵستی کاربەدەستانی پایەبەرزی رووسی، سەبارەت بەو بابەتانەی لە رۆژنامەکانی تاران دا بڵاوکرابوونەوە، پێشتر چەند بەڵگەنامەیەك بەرچاو کەوتووە (**باکوور ٩ تا ١٣**). لە بەڵگەنامەکانی وەزارەتی پەروەردە و فێرکردنیش دا چەند بەڵگەنامەیەك بەرچاو کەوتوون، کە لە بەشی (**ئاگادارییەکان و چەند بەڵگەنامەیەك لێرەو لەوێ ٥ و ٦**)دا هەن.

له بەڵگەنامەکانی وەزارەتی ناوخۆدا، بەڵگەنامەیکی بێ بەرواریش لە بارەی جموجوڵی ئەڵمانییەکان لە ئێراندا دەبینرێ، کە لەم بەشەدا هاتووە (**ژمارە ٩**). لە بەڵگەنامەکانی تری ئەم بەشە، بەڵگەنامەی **ژمارە ١٠** یە، کە پرسی کرینی شمەك و خۆراکی هێزە بیانییەکان و کاریگەری لەسەر بارودۆخی گشتی شمەك و خۆراکی ناوچە جیاجیاکانی ئێران، روون دەکاتەوە، کە ئەوسا یەکێك بووە لە پرسە گرنگەکان.

ئەم کۆمەڵەیە بریتی نییە لە هەموو ئەو بەڵگە و بەڵگەنامانەی وەزارەتی ناوخۆ، سەبارەت بە تێکڕای ئەو گۆڕانکارییانەی ساڵانی نێوان **١٣٣٢** تا **١٣٣٧**ی هجری قەمەری. پێوەری سەرەکی بۆ هەڵبژاردن لەم کۆمەڵەیەدا، خستنە رووی ئەو بەڵگەنامانە بوون، کە بە شێوەیەك کاریگەری بوونی سەربازی، یا هەوڵی سیاسی هێزە بیانییەکان لە ئێرانی سەردەمی جەنگدا، رون دەکەنەوە. دیارە لە چەند روویەکەوە پێویست بوو، لەو هەڵبژاردنەدا تێبینی گشتی تر لەبەرچاو بگیرێ. بۆ نموونە لە بەشی بەڵگەنامەکانی رۆژهەڵات دا، راپۆرت و ئەو بەڵگانەی باسی کاریگەری راستەوخۆی بوونی سەربازی و هەوڵ سیاسی هێزە دەرەکییەکان دەکەن، بە بەراورد لەگەڵ بەشەکانی تری وڵات کەمترە، لەبەرئەوە بەڵگەنامەکانی ئەم بەشە تارادەیەك گشتی ترن.

لەو خاڵانەی تر کە پێویستە سەرنجیان بدرێتێ، پەخشان و شێوەی نووسینی ئەو بەڵگەنامانەیە. زۆربەیان تێلگرافن و ئاوای ئاخاوتنەکەشیان تێلگرافییە. هێندێکیان رەمز بوون و (**وەك دەرکەوتووە**) رەنگە دۆزینەوەی رەمزەکانیان هەڵەی تێدابێ. ژمارەیەکیان وەك زۆربەی راپۆرتی ئەفسەرانی سوێدی بەڕێوەبەرایەتی پۆلیس، هەر ئەوکاتە لە دەقە فەرەنسییەکەیانەوە وەرگێڕدراون، بە ئەگەری زۆر بە پێوەوری ئەمڕۆی وەرگێڕان ئەوەندە رێك و رەوان نین. یەك دوو بەڵگەنامەش ماون، نامەی **زایر خزری تەنگستانی** بۆ **غەزنەفەرولسەڵتەنەی برازجانی** ناردووە (**باشوور ٤٨**)، رواڵەتی دیالەکتی ناوچەیی پێوە دیارە.

هەروەك دەبینین، بەشی سەرەکی ئەم کۆمەڵەیە لە کۆمەڵەی بەڵگەنامەکانی وەزارەتی ناوخۆ، پەیوەندییان بە گۆڕانکارییەکانی ساڵی یەکەمی جەنگەوە هەیە. ئەو بەڵگەنامانەی لە **کتێبی سەوزی** وەزارەتی ناوخۆشدا تۆمار کراون پەیوەندییان بە هەمان ساڵەوە هەیە. هەرچەندە چەند بەڵگەنامەیان بە جیاوازییەکی کەم لە ناو بەڵگەنامەکانی وەزارەت ناوخۆدا

دەبینرێن[1]، وەلێ دەتوانین بڵێین بەڵگەنامەکانی ئەم دوو کۆمەڵەیە تەواوکەری یەکترن. چونکە بەشی سسەرەکی بەڵگەنامەکانی کتێبی سەوز پەیوەستن بە پێشێل کردنی بێلایەنی ئێران لە ناوچەکانی ئازەربایجان و کوردستان، کە بەڵگەنامەکانی وەزارەتی ناوخۆ لەم رووەوە لاوازن. لەبری ئەوە بەشی بەڵگەنامەکانی وەزارەتی ناوخۆ لەمەڕ گۆڕانکارییەکانی کرماشان، بەبەراورد لەگەڵ بەڵگەنامەکانی کتێبی سەوز دەوڵەمەنتر و بە نرخترن.

بەداخەوە هەروەك دەبینین بەڵگەنامەکانی ساڵانی دوایی جەنگ، بە لەبەرچاو گرتنی گۆڕانکارییە گرینگەکانی ئەو سەردەمە، زۆر پەرشوبڵاو و ناتەواون. تێکڕای کۆمەڵەی بەڵگەنامەکانی وەزارەتی ناوخۆ، کە لە رێکخراوی بەڵگەنامە نیشتمانییەکان پارێزراون، وەیا لانی کەم بەشێکی پەیوەستن بە ساڵەکانی دوای **راپەرینی مەشروتە** تا رووداوەکانی شەهریوەری ئەو راپەڕینە، کە تارادەیەك لە لایەن نووسەرەوە تاوتوێ کراوە، کۆمەڵەیەکی تەواو نییە و زۆربەی کارەسات و رووداوە گرنگەکانی مێژووی ئەو سەردەمەیان تێدا نییە.

بەڵام ئەوەی لەم کۆمەڵە بچوکەی بەڵگەنامەکانی جەنگی یەکەمی جیهانیدا، پتر لە هەر شتێکی تر جێگایان بە تاڵە، ئەو بەڵگەنامانەن کە پەیوەنییدیان بە دەستێوەردان و بوونی سەربازی هێزەکانی رووسیا و ئینگلیزەوە هەیە. ئەم بابەتە لەمەڕ دەستێوەردانی بەریتانیا لەو سەردەمەدا، راستە، بەتایبەتی ئەو هێزەی بەرەبەرە بوو بە تاکە دەسەڵاتی چالاکی وڵات. وێدەچێ هەر بەڵگەنامە و راپۆرتێك کە پەیوەندی بە دەستێوەردانی سیاسی و بوونی سەربازی بەریتانیاوە بووبێ لەناو چووە، یا لە ناو کۆمەڵە پارێزراوەکانی وەزارەتی ناوخۆوە راگوێزراون. ئەمەش خۆی لەخۆیدا هۆشدارییەکی جیدییە بۆ ئێمە، تا بە هەوڵ و دواداچوونی پتر، خەریکی کۆکردنەوەی هەر بەڵگە و بەڵگەنامەیەکی پەیوەندیدار بین و شوێنی ئەم کەموکوڕییە خەماوییە پڕبکەینەوە.

بەڵگە و بەڵگەنامەکانی ناو ئەرشیفی ئەڵمان و عوسمانی و رووسیا و بەریتانیا، لەگەڵ ئەوەشدا بۆ روون کردنەوەی گۆڕانکارییەکانی ناو ئێران لە جەنگی یەکەمی جیهانی دا، زۆر بەکەڵك و پێویست بن، بەڵام هەرگیز ناتوانن جێگای بەڵگەنامە ناوخۆییەکان بگرنەوە. وەك نموونە دەتوانین ئاماژە بەو بەڵگەنامانە بکەین، کە پەیوەستن بە شەڕەکانی پۆلیسی باشوور، لە

١- وەك بەڵگەنامەکانی ژمارە ٢٧٢ و ٢٩٨ ی کتێبی سەوز کە بە پێی ژمارەی بەڵگەنامەکانی باشوور ٦ و رۆژئاوا ٨٧ ن.

دەڤەری ڕۆژهەڵات و باکووری ڕۆژهەڵاتی فارس لە پایزی ساڵی **١٣٣٥** دا. لە ناوەڕاستی ئوکتۆبەری ساڵی **١٩١٧** واتە کۆتایی **زیحەجەی ١٣٣٥**، بە شێکی هێزەکانی پۆلیسی باشوور، بە فەرماندەیی **لیوتینان کۆلۆنێل فرن** هێرشیان کردە سەر گوندی **جوزەم**. شرۆڤەی نووسراوی فەرمی وەزارەتی جەنگی بەریتانیا، بۆ ئەو ڕووداوە بەم شێوەی خوارەوەیە: (... **لیوتنان کولۆنێل فرن** یش هات تا لە **جوزەم**، کە ناوەندێکی چەتەکان بوو، کۆمەڵێك چەتە بە سزای خۆیان بگەیەنێ. ئەوان سێ پۆلیسی بێ چەکی باشووریان کوشتبوو، کە بۆ کرینی شتومەك ڕۆیشتبوون بۆ ئەوێ. ناوبراو **قەڵا بەردینەکەی جوزەم** و چەند بورجێکی قەڵایەکەی روخاند)[١]. ئێستا ئەگەر ئەم گێڕانەوەیە لەگەڵ (**روونکردنەوەی رەعیەتەکانی شاری بابەك**) (**باشوور ٩٢**) بەراورد بکەین، نموونەیەکی روونی ئەو جیاوازییە زۆرەی بەڵگەنامە فەرمییەکانی بیانی دەبینین، لەگەڵ ناوەرۆکی بەڵگەنامە ناوخۆییەکانی ئێران، هەروەها چۆنییەتی سەرپۆش کردنی تاوانکاری و دڕندەیی ئەوان لەناو وڵاتدا.

تا بتوانن لەم بوارەدا، خاڵە تاریکەکانی مێژووی هاوچەرخ رووناك بکەینەوە، دەبێ بەهەر شێوەیەك بێ ئەم کەموکوڕییە لە ناوبرێ. دیارە بەردەوام ئەگەری ئەوە هەیە، ئەم جۆرە بەڵگەنامە بزربووانە، لە ناو بەڵگەنامەی شەخسی کاربەدەستانی ئەو کاتەدا بدۆزینەوە و بیانخەینە بەردەست بۆ ئەوەی هەمووان کەڵکی لێوەربگرن[٢]. هەروەها بەڵگەنامەکانی وەزارەتی دەرەوەی ئێران، بە بەراورد لەگەڵ بەڵگەنامەکانی وەزارەتی ناوخۆ کەمتر دزراون. ئاشکرایە هێشتا بەشێکی بەڵگەنامەکانی وەزارەتی ناوخۆ تاوتوێ نەکراون. لەگەڵ ئەوەشدا بەڕواڵەت

١- ژەنراڵ فریدریك جیمز مابرلی، شەرەکان لە ئێران (ڕاپۆرتەکانی جەنگی یەکەمی جیهانی)، وەرگێڕانی کاوەی بەیات، تاران، ئینتشاراتی رەسا، ١٣٦٩ ل٣٣٧.

٢- وەك نموونە دەتوانین ئاماژە بکەین بە(ڕاپۆرتەکانی پۆلیسی نهێنی سەبارەت بە دەنگۆکانی شار-بە هەوڵی ئیرجی ئەفشار، تاران، ئینتشاراتی تەڵایە، ١٣٦٧)، کەبریتیە لە کۆمەڵەی سێهەمی بیرەوەرییەکان و بەڵگەنامەکانی موستەشارودەولە سادق. ئەو کۆمەڵەیە پێکهاتووە لە چەند ڕاپۆرتێك کە موستەشاودەولە لە کاتی پۆستی وەزیری ناوخۆدا (ساڵەکانی ١٣٣٣ تا ١٣٣٥)، لە پۆلیسی تاران وەریگرتوون و بە پێی یاسا لە ئەرشیفی وەزارەتی ناوخۆدا پارێزراون. چەند ڕاپۆرتی هاوشێوەی، کە هێندێکیان ڕووداوەکانی ساڵانی پێشوو و دواتری شاری تاران وەخۆ دەگرن، لە بەڵگەنامەکانی وەزارەتی ناوخۆ (ڕێکخراوی بەڵگەنامە نیشتمانییەکانی ئێران) دا هەن، کە بەداخەوە زۆر ناتەواون.

هەموو بەڵگەنامە کۆنەکانی ئەرشیفی وەزارەتی ناوخۆ لە تاران رادەستی رێکخراوی بەڵگەنامە نیشتمانییەکانی ئێران کراون، و کاری ناساندن و پۆلێن کردنیان کۆتایی هاتووە، بەڵام هێشتا کۆمەڵێکی زۆری ئەو بەڵگە و بەڵگەنامانە لە ئەرشیفی سڕی پارێزگا و فەرمانداریيەکانی ناوچەکانی وڵاتدا پارێزراون و لەم ساڵانەی دواییدا، لەلایەن رێکخراوی بەڵگەنامە نیشتمانییەکانەوە، هەوڵی کۆکردنەوەی ئەو بەڵگەنامە پەرش و بڵاوانە دراوە و هیواداریین بە بەردەوامبوونی ئەو هەوڵ و بە دواداچوونە، کاری ناساندن و لێکجیاکردنەوەیان، هەنگاوێکی بنەڕەتی بێت، بۆ کامڵ کردنی بەڵگەنامەکانی وەزارەتی ناوخۆ و بەڵگەنامەی پتر بخرێتە بەردەست توێژەرانی مێژووی هاوچەرخ.

کاوەی بەیات

بەهاری ١٣٦٩

پێشەکی چاپی دووەم:

لە ماوەی ئەو یانزە ساڵەی بەسەر چاپی یەکەمی ئەم کۆمەڵە بەڵگە نامەیەدا تێپەڕیوە، ئەو بەڵگەنامانەی پەیوەستن بە جەنگی یەکەمی جیهانی، چەند گۆڕانێکیان بەسەدرا هاتووە، سەرەتا بە هۆی ئەکتیڤ بوونی بەشێك لە ناوەندەکانی ئەرشیفی وڵات و دامەزراندنی چەند ناوەندی فەرمی هاوشێوە، ئیتر پانتایی بەڵگەنامە فەرمییەکانی تایبەت بەم رووداوە، لە سنووری بەڵگەنامەکانی ئۆرگانی نیشتمانی بەڵگەنامەکان تێدەپەڕێ. بەڵگەنامەکانی وەزراەتی دەرەوەی ئێران لەو رووە بە سەرنجدانی ئەو راپۆرتانەی لە کەناڵە خۆماڵییەکانەوە گەیشتوون، کۆمەڵێك بەڵگەنامەی گرنگ و بەرچاوی کۆکردۆتەوە، کە کەموزۆر لە چوارچێوەی دامەزراوەی نویێ **ناوەندی بەڵگەنامەکان و مێژووی دیپلۆماسی** وەزارەتی کاروباری دەرەوە دا، دەستەبەر دەکرێن.

جگە لەوە بە سپاردنی بە شێك لە بەڵگەنامەکانی ئەرشیفی سەرۆك وەزیران، بە **دامەزراوەی توێژینەوەی فەرهەنگی ئێران** پەیوەست بە بونیادی موستەزعەفان، کە ئێستا دامەزراوەی مێژووی هاوچەرخی ئێرانە، واتە ئەو بەڵگەنامانەی پەیوەستن بە گۆڕانکارییەکانی ئێران لە ساڵەکانی کۆتایی جەنگی یەکەمی جیهانی دا، تا سەرەتای دامەزراندنی **زنجیرەی پەهلەوی**، دەتوانین دەستمان بگا بەو راپۆرتە گرنگانەی لە مەڕ ساڵەکانی کۆتایی جەنگ دا لە ئارادان.

گۆڕانکارییەکی گرنگی تر، سپاردنی بەشێکی تری بەڵگەنامەکانی وەزارەتی ناوخۆی وڵاتە، بە ئۆرگانی بەڵگەنامەگەلی نیشتمانی، کە بەشێکیان بە تەواوکەری کۆمەڵەکەی پێشوو دادەنرێن و، لە چاپی دووەمی ئەم کتێبەدا لەبەرچاو گیراون. بەشێکی گرنگی ئەم بەڵگە تازە دەسکەوتوانە (واتە زنجیرەی **ب** وەزارەتی ناوخۆ) پەیوەندییان بە گۆڕانکاری بەشی رۆژئاوای وڵاتەوە هەیە.

گرنگترینیان بریتییه لە: **حەفتا بڕگە**، نووسراوی ئاڵوگۆڕکراوی نێوان وەزارەتی ناوخۆ و حکومەتی کوردستان (**بە سەرۆکایەتی سەردار محی**)، کە لە رووی راڤەکردنی گۆڕانکارییەکانی ئەو دەڤەرە زۆر گرنگن (بەڵگەنامەی ژمارە: **١، ٣-٧، ٩-١٦، ١٨-٤٧، ٤١١-٤١٨، ٦١، ٦٢، ٦٥، ٦٦، ٧١، ٦٧،٧٠، ٧٢،٧٤-٧٨، ٨٢،٨٣،٨٤، ٨٩**)، هەروەها کۆمەڵە نووسراوی ئاڵوگۆڕ کراوی نێوان وەزارەتی ناوخۆ حکومەتی هەمەدان (بە **سەرلەشکری عەباس میرزا**)، ئەوەش لە رووی ئاگاداربوون لە بارودۆخی ئەو دەڤەرە گرنگە، (بەڵگەنامەی ژمارە: **٩٤، ١٠٥، ١١٣، ١١٦، ١٢٢، ١٢٧، ١٢٨، ١٢٩، ١٥٢، ١٥٣، ١٥٤، ١٥٩، ١٦٠، ١٦١، ١٦٣، ١٦٤، ١٦٥، ١٦٦، ١٦٧، ١٦٨**)، چەند راپۆرتێکیش لەمەر **لۆرستان** کە کە پتر پەیوەندیان بە بارودۆخی **پشتکووهەوە** هەیە (بەڵگەنامەی ژمارە: **١، ٨، ١٨، ٦٩، ٧٣**)، چەند بەڵگە نامەیەکیش لە بارەی **کرماشانە** (بەڵگەنامەی ژمارە: **٥٩، ٧٩، ١١٤، ١٢٧، ١٣٠**)، چەند راپۆرتێکیش لە **گەڕووسەوە** کە پتر ئاماژەن بە گۆڕانکارییەکانی کوردستان (بەڵگەنامەی ژمارە: **١٣٨، ١٦٢**)، دوو راپۆرتیش لەمەڕ **ئەراك** و **قەزوینن** (بەڵگەنامەی **١٨٣، ١٩٣**)، لەم نێوانەدا جگە لە دوو بەڵگەنامەی دوایی، ئەوانی تر هەموویان پەیوەندییان بە رووداوگەلی قۆناغەکانی سەرەتای جەنگەوە هەیە لە رۆژئاوای وڵات.

لە چاپی دووەمی (**ئێران و جەنگی یەکەمی جیهانی**) دا، لەمەڕ شوێنەکانی تری وڵات چەند بەڵگە نامەیەکی تر زیاد کراون، لەوانە چەند بەڵگەنامەیەك لەمەڕ گۆڕانکارییەکانی باشوور، کە گرنکترینیان بریتین لە: کۆمەڵە راپۆرتێك و نووسراوەکانی **موەقرلدەولە**، فەرمانڕەوای بەندەرەکانی باشوور (بەڵگەنامەی ژمارە:**١١، ٢٣، ٢٤، ٢٧، ٢٩، ٣١، ٣٢**)، وە چەند راپۆرتی تر (بەڵگەنامەی ژمارە: **٢٨، ٥٤، ٥٧، ٦٦**).

چەند بەڵگەنامەی زیادکراو بۆ ئەو کۆمەڵە بەڵگەنامانەی تایبەتن بە گۆڕانکارییەکانی رۆژهەڵاتی وڵات، بریتین لە چەند راپۆرت لەمەڕ باشوور (بەڵگەنامەی ژمارە: **٢٧، ٣٢، ٣٩، ٤٠** بەڕێوەبەرایەتی رۆژهەڵات)، **سیستان** (بەڵگەنامەی ژمارە: **٢٩، ٣٣**)، چەند تیلگرافێك (بەڵگەنامەی ژمارە: **٣٤، ٣٧، ٣٨، ٤١، ٤٢**) دەستێوەردانی رووسەکان لە کاروباری ناوخۆی وڵات (بەڵگەنامەی ژمارە: **٣٠، ٣١، ٣٦**). لە کۆتاییدا چەند راپۆرتێك لەمەڕ روون کردنەوەی بایەتێکی تایبەت بە دەستێوەردانی نارەوای ئینگلیزەکان لە کاروباری ناوخۆی وڵات، واتە رووداوی **روکنولوەزارە** (بەڵگەنامەی ژمارە: **٣٥، ٤٣، ٤٩**).

بەداخەوە لەم کۆمەڵە بەڵگەنامەیە نوێیەدا، سەبارەت بە گۆڕانکارییەکانی ئیدارەی دەڤەری باکوور، کە شوێنی گرنگ و پڕ ڕووداوی وەك **ئستراباد**، **مازندەران**، **گەیلان** و **ئازەربایجان**، لەخۆ دەگرن، بەڵگەنامەیەکی ئەوتۆمان بەرچاو نەکەوت. چەند راپۆرتێك لەبارەی **تەوریز** (بەڵگەنامەی ژمارە: **٤٨**، **٥٠**، **٩٨**)، راپۆرتێکیش لە مەڕ **ورمێ** (بەڵگەنامەی ژمارە: **٤٩**) و دوو راپۆرتیش لە ئیستراباددەوە (بەڵگەنامەی ژمارە: **٥١**، **١٠٥**) کە دوو بەڵگەنامەی تازە بوون لەو بەشە زیادکراوەدا.

لە کۆتاییدا سوپاس و پێزانینم هەیە بۆ سەرپەرشتیارانی بەڕێزی ئۆرگانی بەڵگەنامە نیشتمانییەکانی ئێران، کە لایان لە چاپکردنەوەی ئەم کۆمەڵە بەڵگەنامەیە کردەوە.

کاوەی بەیات

بەهاری ١٣٨١

بەڵگەنامەکانی بەڕێوەبەرایەتی بەشی خۆرئاوا:

١- **(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی دەرەوە، ١٣ی شوالی ١٣٣٢)......٦١**
پێچەوانەی رەئی دارۆغا سەبارەت بە لەسەر کار لادانی کارگێڕ و بەردەوام بوونی ئاژاوە.

٢- **(لە ویلایەتی لوڕستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٤ ی زی حەججەی ١٣٣٢).....٦٢**
پێویستی دەسخۆشی کردن لە غولامڕەزاخان ئەمیری جەنگ والی پشتکووە بە هۆی پشتگیری رێك و پێك کردنی بارودۆخی ناوچەکە.

٣- **(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٥ ی زی حەججەی ١٣٣٢)....٦٣**
داواکاری شێخەکانی نەقشبەندی لەمەڕ مۆڵەت دان بە گەڕانەوەیان بۆ ناوچەکەیان.

٤- **(لەحکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٥ ی زی حەججەی ١٣٣٢)......٦٣**
هاندانی شێخەکانی ناوشار.

٥- **(لە وەزارەتی ناوخۆوە بۆ حکومەتی کوردستان، ٩ ی زی حەججەی ١٣٣٢).....٦٤**
جەخت کردنەوە لەسەر هەنگاوەکانی دابین کردنی ئاسایش و هاوکات جەخت کردنەوە لەسەر وەڵامدانەوە لە کاتی خۆیدا.

٦- **(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٦ ی زی حەججەی ١٣٣٢)....٦٤**

هاتنی تۆفیق بەگ وەك سەرۆكی یەكیەكی (اتحاد) عوسمانییەكان بۆ بانە و كاریگەری ئەم گۆڕانكارییە لەسەر ئاسایشی ناوچەكە.

٧- **(لە حكومەتی كوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢٠ زی حەججەی ١٣٣٢).....٦٥**
هەواڵی سەرهەڵدانی جەنگ لە نێوان رووس و عوسمانییەكان و رەنگدانەوەی لەسەر ناوچەكە.

٨- **(لە وەزارەتی ناوخۆوە بۆ ویلایەتی لوڕستان، ٢٠ زی حەججەی ١٣٣٢)..........٦٦**
پێویستی رێگرتن لە دەستێوەردانی سەرۆكی دارۆغای بروجەرد لە كاروباری پۆلیس.

٩- **(لە حكومەتی كوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢٥ ی زی حەججەی ١٣٣٢)....٦٦**
نیگەرانی شێخ عەلائەدین لە گوشاری عوسمانییەكان، لەمەڕ هاندانی عەشیرەتەكانی ئێران بۆ جەنگ.

١٠- **(لە وەزارەتی ناوخۆوە بۆ حكومەتی كوردستان، ٢٦ ی زی حەججەی ١٣٣٢)....٦٨**
راستكردنەوەی هەواڵی هاتنی هێزەكانی عوسمانی بۆ سنووری بانە و سەقز.

١١- **(لە حكومەتی كوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢٩ ی زی حەججەی ١٣٣٢)....٦٨**
هاندانی خەڵك لە لایەن شێخ عەبدولحەمیدەوە بۆ جەنگ، بە قازانجی عوسمانی و نیگەرانی رووسەكان لەم رووەوە.

١٢- **(لە حكومەتی كوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢ ی موحەرەمی ١٣٣٢)......٦٩**
راپۆرتێك لە بارەی جموجوڵی هێزەكان و نێردراوانی عوسمانی لە سنووری كوردستان، پێویستیی پێڕاگەیشتنی بە پەلەی ئەم بابەتە.

١٣- **(لە حكومەتی كوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢ی موحەرەمی ١٣٣٣).......٧٠**
دەنگۆی هاتنی موتەسەڕیفی سلێمانی بۆ كوردستان.

١٤- **(لە حكومەتی كوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٥ ی موحەڕەمی ١٣٣٣)......٧١**
بانگهێشتی سەردار رەشید جوانڕودی لەلایەن شێخ حسامەدینەوە، بۆ ئەوەی پەیوەست بێ بە جیهاد و چالاكی ترەوە.

١٥- **(لە حكومەتی كوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٧ ی موحەڕەمی ١٣٣٣).......٧٢**
پشتیوانی شابەندەرخانە عوسمانی لە جموجوڵی ناوچەیی بۆ پەیوەست بوون بە جیهادی عوسمانییەكان.

١٦- **(لە حكومەتی كوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٠ ی موحەڕەمی ١٣٣٣).....٧٣**

پێشوازی لە توانای ئاگاداریی حاکمەکانی کوردستان و کرماشان لە بارودۆخی یەکتر و جموجوڵەکانی شێخ عەبدولحەمید.

١٧- (لە ویلایەتی لۆڕستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٠ ی موحەڕەمی ١٣٣٣)........٧٤

ڕاپۆرتی ڕەنگدانەوەی ڕووبەڕووبوونەوەی سوپای عوسمانی و ئینگلیز لە سەر سنووری خوزستان، کە لە ڕێگەی والی لۆڕستانەوە نێردراوە بۆ تاران.

١٨- (لە سەرۆك وەزیرانەوە بۆ حکومەتی کوردستان، ١٤ ی موحەڕەمی ١٣٣٣)......٧٥

سەرسوڕمان لە هەڵچوونی حکومەتی کوردستان، لە بەرامبەر هاندان و بانگەشەی عوسمانییەکان بۆ شکاندنی بێ لایەنی ئێران.

١٩- (لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٥ ی موحەڕەمی ١٣٣٣).....٧٦

کۆبوونەوەی عەشیرەتەکانی عوسمانی لە سەقز و نیازیان بۆ پێشڕەوی بەرەو سنە.

٢٠- (لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٨ ی موحەڕەمی ١٣٣٣).....٧٦

زیادبوونی عەشیرەتەکانی عوسمانی لە سەقز و پەیوەست بوونی هێزەکانی عوسمانی بەو عەشیرەتانەوە.

٢١- (لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢١ ی موحەڕەمی ١٣٣٣).....٧٧

سەرسامی حکومەت لە بێ ئاگایی دەوڵەت لە گۆڕانگارییەکانی کوردستان و ئاماژە بە ڕاپۆرتەکانی پێشوو لەم بارەیەوە.

٢٢- (لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢٠ موحەڕەمی ١٣٣٣)........٧٩

ڕاپۆرتێکی تر لەسەر بنەمای ئەگەری پێشڕەوی هێزەکانی عوسمانی لە کوردستان.

٢٣- (لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢٢ ی موحەڕەمی ١٣٣٣).....٧٩

چەند ڕاپۆرتێك لە سەر جموجوڵی عوسمانییەکان لە کەرکوك و سلێمانی و ڕەنگدانەوەی ئەو چالاکییانە لە کوردستان.

٢٤- (لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٣٠ ی موحەڕەمی ١٣٣٣).....٨٠

ناردنی فتواکانی جیهاد بە زمانگەلی جیاواز، لە لایەن شابەندەرخانە عوسمانی بۆ شارەکانی کوردستان.

٢٥- (لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٣٠ ی موحەڕەمی ١٣٣٣).....٨١

چەند هەواڵی تر لەمەڕ هەڵواسینی ئەو فتوایانە لەسەر ڕێگای هاتوچۆی خەڵك.

٢٦- (لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٣٠ موحەرەمی ١٣٣٣)........٨١

ڕێگە نەدان بە ئیمامی جومعە لە خوێندنەوەی وتاری نوێژی هەینی بە ناوی سوڵتانی عوسمانی.

٢٧- **(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٣٠ موحەرەمی ١٣٣٣)........٨٢**
چەککردنی لایەنگرانی عوسمانی لە لایەن دارۆغا و بەرهەڵستی شابەندەر بۆ ئەو کارە.

٢٨- **(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢ ی سەفەری ١٣٣٣)..........٨٢**
راپۆرتێك لەمەڕ گفتوگۆی زارەکی، شابەندەرخانە عوسمانی بۆ ڕێگرتن لە پڕۆپاگەندە بۆ جیهاد.

٢٩- **(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٤ ی سەفەری ١٣٣٣)..........٨٣**
نارەزایی دەربڕینی کونسوڵی رووسیا لە کرماشان، لەمەڕ جموجوڵ و پڕۆپاگەندەی عوسمانییەکان لە کوردستان.

٣٠- **(لە وەزارەتی ناوخۆرە بۆ حکومەتی کوردستان، ٦ ی سەفەری ١٣٣٣)..........٨٤**
لە وەڵامی یەکێك لە راپۆرتەکانی پێشوو، بەڵگەنامەی ٢٦.

٣١- **(لە وەزارەتی ناوخۆرە بۆ حکومەتی کوردستان، ٦ ی سەفەری ١٣٣٣)............٨٤**
بەرنامەی چۆنییەتی ڕێگرتن لە هاتوچۆی چەکدارانی عوسمانییەکان.

٣٢- **(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٧ ی سەفەری ١٣٣٣)...........٨٥**
ڕێگرنەدان بە پەیوەست بوونی هاوڵاتییان بە جیهادی عوسمانییەکان و پێویستی پشتیوانی دەوڵەت لەم هەنگاوانە.

٣٣- **(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١١ ی سەفەری ١٣٣٣)........٨٦**
نارەزایەتی بەرامبەر تێلگرافی بڕیارئامێزی کونسوڵی رووسیا لە کرماشان، پێویستی هۆشداری دەوڵەت سەبارەت بەم جۆرە جموجوڵانە.

٣٤- **(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٢ ی سەفەری ١٣٣٣)........٨٧**
گوێنەدانی عوسمانییەکان بە هۆشدارییەکانی پلەدارانی دەوڵەت.

٣٥- **(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٤ ی سەفەری ١٣٣٣)........٨٨**
ئەگەری سەرهەڵدانی پێکدادان لە نێوان هێزەکانی دەوڵەت و هێزەکانی لایەنگری عوسمانییەکان.

٣٦- **(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٥ ی سەفەری ١٣٣٣)........٨٩**
بەردەوامی هاندان و پرۆپاگەندەی عوسمانییەکان بۆ جیهاد و راپۆرتێك سەبارەت بە گۆڕانکاری ئیداری ئەو سنوورە.

٣٧- **(له حكومەتی كوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٧ ی سەفەری ١٣٣٣)........٩٠**
راپۆرتێكی تر سەبارەت بە گواستنەوە و ئاڵوگۆڕی سەربازیی عوسمانییەكان.
٣٨- **(له حكومەتی كوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٦ ی سەفەری ١٣٣٣)........٩١**
راپۆرتێك سەبارەت بە هاتنی خەلیفەی ئەرمەنییەكان لەگەڵ هێزەكانی عوسمانی.
٣٩- **(له حكومەتی كوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢١ ی سەفەری١٣٣٣).........٩١**
گەڕاندنەوەی تارادەیەك ئەمن و ئاسایش بۆ شار و ئەگەری هێرش كردنە سەر دەوروبەر.
٤٠- **(له حكومەتی كوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢٨ ی سەفەری ١٣٣٣)........٩٢**
ئامادەكاری شێخ عارف بۆ جیهاد.
٤١- **(له حكومەتی كوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢ ی رەبیعولئەوەلی ١٣٣٣)....٩٣**
گەیشتنی راپۆرتێك لە جەعفەر سوڵتانەوە سەبارەت بە گۆڕانكاری هەورامان.
٤٢- **(له حكومەتی كوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٣ی رەبیعولئەولی ١٣٣٣)......٩٤**
ناردنی كەسانی چەكدار بۆ شابەندەرخانە هەمەدان.
٤٣- **(له حكومەتی كوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٧ ی رەبیعولئەوەلی ١٣٣٣)....٩٤**
دەربڕینی نیگەرانی لە ئەگەری دانانی مەحمود موخلّص بەگ بە شابەندەرخانە عوسمانی لە كرماشان و پێشینەی خراپی ئەو.
٤٤- **(له وەزارەتی ناوخۆوە بۆ حكومەتی كوردستان، ١٤ ی رەبیعولئەوەلی ١٣٣٣)...٩٥**
جەخت كردنەوە لەسەر پێویستیی رێگرتن لە پڕۆپاگەندەی عوسمانییەكان لە كوردستان.
٤٥- **(له حكومەتی كوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢١ ی رەبیعولئەوەلی ١٣٣٣)...٩٥**
نارەزایەتی دژی لەسەر كارلادانی سەردار محی و پێویست بوونی بەڕێوەبردنی كاروبارەكان بۆ ماوەیەكی تر.
٤٦- **(له حكومەتی كوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢١ ی رەبیعولئەوەلی ١٣٣٣)...٩٦**
هەواڵی وەرێكەوتنی عەلی ئەفەندی لەگەڵ چەند سوارێك بەرەو كوردستان.
٤٧- **(له حكومەتی كوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢٣ ی رەبیعولئەوەلی ١٣٣٣)...٩٦**
دەنگۆی هاتنی سوپایەكی دوو هەزار كەسی عوسمانییەكان لە بەغداوە بەرەو كرماشان
.
٤٨- **(راپۆرتی سنوورپارێزی زەهاو، ٢٢ و رەبیعولئەوەلی ١٣٣٣)..................٩٧**

بوونی ئەفسەرێکی ئەڵمانی لە قەسری شیرین و، ئەگەری هاتنی چەك وچۆڵی سەربازی و گرووپێکی تری ئەڵمانی بۆ قەسری شیرین و، نیگەرانی نوێنەری سیاسی رووسیا لەم گۆڕانکارییە.

٤٩- **(راپۆرتی سنوورپارێزی زەهاو، ٢٢ و رەبیعولئەوەلی ١٣٣٣)**.....................**٩٨**

هەوڵی ئیقبال سوڵتان بۆ رێگرتن لە هاتنی صمصام و لەماڵیك بۆ قەسری شیرین، پڕۆپاگەندە بە سوودی عوسمانییەکان و، هاتنی باروبنەی سەربازی ئەڵمانی بۆ ناو ئێران.

٥٠- **(راپۆرتی سنوورپارێزی زەهاو، ٢٥ و رەبیعولئەوەلی ١٣٣٣)**..................**٩٩**

نارەزایەتی نوێنەرانی سیاسی ئەڵمان لە قەسری شیرین، سەبارەت بە راپۆرتی نیگەرانی نوێنەری سیاسی رووسیا لە لایەن سنوورپارێزی زەهاو و هەوڵی ئەو بۆ راکێشانی سەرنجی سنوورپارێزانی ئێران، هاتنی بەردەوامی چەکوچۆڵ بۆ ناوئێران و کۆبوونەوەی هێزەکانی عوسمانی لەسەر سنوور.

٥١- **(حکومەتی کوردستان، ٢٥ ی رەبیعولئەولی ١٣٣٣)**......................١٠٠

راگەیاندنی هاتنی عەلی ئەفەندی و ئەو هێزەی لەگەڵی دایە.

٥٢- **(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ سەرۆك وەزیران، ٢٧ ی رەبیعولئەوەلی ١٣٣٣)..١٠١**

جەخت کردنەوەی دووبارە لەسەر دەست لە کارکێشانەوە و گلەیی لە نەبوون پشتیوانی دەوڵەت لەم قۆناغەی خزمەت کردندا.

٥٣- **(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢٨ ی رەبیعولئەوەلی ١٣٣٣)....١٠٢**

جموجوڵی هێزەکانی قۆزاق لە ناو شار و ئەگەری ئاژاوە.

٥٤- **(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢٨ ی رەبیعولئەوەلی ١٣٣٣)....١٠٣**

چالاکییەکانی عەلی ئەفەندی لە ناو عەشیرەتەکانی گوڵباغی و مەندمی.

٥٥- **(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢٨ ی رەبیعولئەوەلی ١٣٣٣).....١٠٣**

هاتنی مەحمود بەگ، شابەندەرخانە عوسمانی.

٥٦- (لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، یەکەمی رەبیعولئاخری ١٣٣٣)...١٠٤
فەرمانی شابەندەر بۆ لایەنگرانی عوسمانی بۆ پەیوەست بوون بە ئۆردووی ئیسلامی.
٥٧- (لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، یەکەمی رەبیعولسانی ١٣٣٣)....١٠٤
راپۆرتی مەریوان سەبارەت بە گواستنەوەی سەربازەکانی عوسمانی لەو سنوورە.
٥٨- (لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، یەکەمی رەبیعولسانی ١٣٣٣)....١٠٥
جموجوڵی شێخ عەلائەدین لەسەر بانگەشەی شێخ حسامەدین.
٥٩- (لە وەزراەتی ناوخۆوە بۆ حکومەتی کرماشان، یەکەمی رەبیعولسانی ١٣٣٣).....١٠٥
پرسوجۆ لەمەر ئامادەکاری هاتنی وەزیر موختارانی نەمساو ئەڵمان بۆ ئێران.
٦٠- (لە والی پشتکووهەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، یەکەمی رەبیعولسانی ١٣٣٣)........١٠٦
رێکخستنی بارودۆخی پشتکووه و، ناردنی هێزە ناوچەییەکان بۆ دەڤەرەکانی باشووری رۆژئاوای پشتکووه، کە گۆڕەپانی پێکدادانی هێزەکانی دەرەکییە.
٦١- (لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢ ی رەبیعولسانی ١٣٣٣)......١٠٧
ئامادەبوونی شێخ عارف لە ناوشار و، ئەگەری پەیوەست بوونی بە جیهادی عوسمانییەکانەوە.
٦٢- (لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٣ ی رەبیعولسانی ١٣٣٣).......١٠٧
جموجوڵی شێخ مەعروف و عەلی ئەفەندی بە مەبەستی (جیهاد).
٦٣- (راپۆرتی سنوورپارێزیی، ٣ ی رەبیع ولسانی ١٣٣٣)........................١٠٨
هەڵویستی صمصام و لەمالکی سنجابی سەبارەت بە هەوڵدانی عوسمانییەکان، چەند و چۆنی کۆبوونەوەی هێزەکانی عوسمانییەکان لە سەر سنوور و پەیوەندییان لەگەڵ سەرۆک عەشیرەتەکانی ناوچەکە، هەوڵدانی کونسوڵی ئەڵمان، پڕۆپاگەندەی بەکرێگیراوانی

عوسمانی و ڕێبازی سەرۆکی بەرێوەبەرییەتییەکان لەو ناوچەیە، چۆنییەتی جموجوڵی نوێنەری رووس لە قەسری شیرین.

٦٤- **(راپۆرتی مەجیدخانی باجەلان، ٢٩ ی رەبیع ولئەوەلی ١٣٣٣)..............١١٢**
چۆنییەتی کۆبوونەوەی هێزەکانی عوسمانی لە خاڵە سنوورییەکانی ئێران.

٦٥- **(لە وەزارەتی ناوخۆوە بۆ حکومەتی کوردستان، ٦ ی رەبیعولسانی ١٣٣٣)......١١٣**
جەخت کردنەوەی دووبارە لە سەر پاراستنی بەرپرسیارییەتی حکومەت و، نارەزایەتی دژی دەست لە کارکێشانەوە.

٦٦- **(لە وەزارەتی دەرەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٢ ی رەبیعولسانی ١٣٣٣)........١١٣**
وەرێکەوتنی وەزیر موختاری ئەڵمان و نەمسا و یاوەرەکانیان لە ئیسلامبولەوە بەرەو ئێران.

٦٧- **(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٨ ی رەبیعولسانی ١٣٣٣)...١١٤**
جموجوڵی فەرید ولدەولە، سەرۆکی ئەوقاف لە بەرژەوەندی جیهاد و پێشێل کردنی بێ لایەنی.

٦٨- **(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەت ناوخۆ، ٩ ی رەبیعولسانی ١٣٣٣)....١١٤**
دەرئەنجامی جموجوڵەکانی فەریدودەولە.

٦٩- **(لە وەزارەتی ناوخۆوە بۆ ویلایەتی لۆڕستان، ٩ ی رەبیعولسانی ١٣٣٣).......١١٥**
چەند راپۆرتێك لەسەر ویستی والی پشتکووە بۆ پێشێل کردنی بێ لایەنی، پێویستی لێکۆڵینەوەی پتر لەم بوارەدا.

٧٠- **(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەت ناوخۆ، ١٠ ی رەبیعولسانی ١٣٣٣)...١١٥**
توند بوونی پڕۆپاگەندی جیهادی عوسمانییەکان و رۆڵی تێکدەرانەی فەرید و لدەولە لە هاوڕایی کردنی ئەم جموجوڵانە.

٧١- **(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١١ ی رەبیعولسانی ١٣٣٣)..١١٦**
راگەیاندنی گەیشتنی راپۆرتی نێردراو- بەڵگەی ژمارە ٤٣- لە بارەی شابەندەرخانە.

٧٢- **(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەت ناوخۆ، ١٢ ی رەبیع ولسانی ١٣٣٣)..١١٧**
کۆبوونەوەی خەڵك و داخستنی دوکان و بازاڕ بۆ پشتیوانی عوسمانییەکان.

٧٣- **(لە ویلایەتی لۆڕستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٥ ی رەبیعولسانی ١٣٣٣)....١١٧**

راپۆرتێکی ڕەزاقولی خانی نیزام و لسەڵتەنە لە وەڵامی لێپرسینەوەکانی دەوڵەت سەبارەت بە هەڵوێستی والی پشتکووە لە بارەی جەنگ، هەروەها ئاماژە کردن بە کارتێکدەری ئەمیر موفەخەم والی کرماشان لەو کاتەدا.

٧٤- لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٦ ڕەبیعولسانی ١٣٣٣)....١١٩

ئاگادارکردنەوەی دەوڵەت لە نیازی مسۆگەری حکومەت، لەسەر سەندنەوەی بەرپرسیارییەتی بە هۆی نەخۆشی و ڕەزامەندی دەوڵەت لەسەر ئەم بابەتە.

٧٥- (لە وەزارەتی ناوخۆوە بۆ حکومەتی کوردستان، ١٧ ڕەبیع ولسانی ١٣٣٣)....١٢٠

لە وەڵامی راپۆرتێکی پێشوودا (بەڵگەی ژمارە ٧٢) بەڵێنی راگەیشتن بە کارەکانی فەریدولدەولە.

٧٦- (لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٩ ی ڕەبیع و لسانی ١٣٣٣)..........١٢١

راپۆرتێك سەبارەت بە بە هێز بوونی نەخۆشی و پێویستیی پەسەند کردنی هەرچی زووتری دەست لە کارکێشانەوەی ئەو.

٧٧- (لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢١ ی ڕەبیع ولسانی ١٣٣٣)....... ١٢١

راپۆرتی هەوڵی ترۆر کردنی حاکم کە بە ئاکام نەگەیشت.

٧٨- لە وەزارەتی ناوخۆ بۆ حکومەتی کوردستان، ٢٢ ی ڕەبیع ولسانی ١٣٣٣)............١٢٢

دواخستنی پەسەند کردنی داواکاری دەست لە کار کیشانەوە، بۆ دوای گەڕانەوەی سەرۆك وەزیران لە سەفەری جاجرود.

٧٩- (لە وەزارەتی ناوخۆوە بۆ حکومەتی کوردستان، ٢٤ ڕەبیع ولسانی ١٣٣٣)............١٢٢

جەخت کردنەوە لەسەر ڕێزگرتنی شایستە لە پێشوازی کردنی وەزیر موختارانی ئەڵمان و نەمسا.

٨٠- (راپۆرتێکی کارگێڕی لە خانەقینەوە، ٢٥ ی ڕەبیع ولسانی ١٣٣٣)................... ١٢٣

چڕبوونەوەی جموجوڵی عوسمانییەکان لەسەر خاڵە سنوورییەکان و ئامادەبوونی پیاوەکانیان لە ناو عەشیرەتەکانی کەڵهوڕ.

٨١- **(راپۆرتی تێلگرافی قەسری شیرین، ٢٤ رەبیع ولسانی ١٣٣٣)...............١٢٤**
هێرشی عەشیرەتەکانی لایەنگری عوسمانی بۆ سەر دێهاتەکانی دەوروبەری قەسری شیرین و لێکدان لەگەڵ عەشیرەتەکانی سنجابی.
٨٢- **(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ،٢٤، رەبیع ولسانی ١٣٣٣)....١٢٥**
دووبارە جەخت کردنەوە لەسەر پێویستیی پەسەند کردنی دەست لە کارکێشانەوەی ناوبراو.
٨٣- **(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢٥ رەبیع ولسانی ١٣٣٣)...١٢٥**
دانانی ئیفتخار دیوانی سەقزی بۆ حکومەتی سەقز و پێویستیی رێگرتن لە عوسمانییەکان بۆ ئەم کارە.
٨٤- **(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢٦ ی رەبیع ولسانی ١٣٣٣)..١٢٦**
پێویستی لابردنی شابەندەرخانە عوسمانی لە سەقز و هاوکات رێگە نەدرێ عوسمانییەکان دەست لە کاروباری ناوخۆ وەربدەن.
٨٥- **(راپۆرتی کارگێڕی کرماشان، ٢٧ ی رەبیع ولسانی ١٣٣٣)..................١٢٧**
ناکۆکی نێوان دوو کاربەدەستی کونسوڵخانەی رووس و عوسمانی و، هەوڵی کارگێڕی ئێران بۆ نەهێشتنی ئەو کێشەیە.
٨٦- **(راپۆرتی حکومەتی کرماشان، ٢٨ ی رەبیع ولسانی ١٣٣٣)..................١٢٨**
هەوڵەکانی ئەمیر موفەخەم والی کرماشان، بۆ چارەسەرکردنی ناکۆکی نێوان عەشیرەتەکانی سنجابی و لایەنگرانی عوسمانی.
٨٧- **(راپۆرتی کارگێڕی کرماشان،٣٠ رەبیع ولسانی ١٣٣٣)......................١٢٩**
راپۆرتی کارگێڕی، لەسەر ئەو بەڵگەنامانەی لە هێزەکانی عوسمانییەکان وەرگیراون، بۆ هاندانی عەشیرەتەکان و مەبەستیان لەم کارە.
٨٨- **(لە حکومەتی کرماشانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٤ ی جەمادی یەکەمی ١٣٣٣)....١٣١**
دەربڕینی ئامادەیی بۆ پێشوازی کردن لە وەزیرموختارانی ئەڵمان و نەمسا.
٨٩- **(لە سەردار محی یەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٥ ی جەمادی یەکەمی ١٣٣٣)..........١٣١**
دوا راپۆرتی حاکمی دەست لە کارکێشاوە، سەبارەت بە گەڕانەوەی بۆ سنە و راپۆرتێك لەمەڕ شەڕەکانی عەبدوڵڵاخانی سەقزی و پێویستیی بەرەنگاربوونەوەی ناوبراو.

٩٠- **(راپۆرتی سنوورپارێزی زەهاو، ٩ ی جەمادی یەکەمی ١٣٣٣)......................١٣٣**

کۆبوونەوەی عەشیرەتەکانی جاف و سەربازەکانی عوسمانی لە ناوچە سنوورییەکان.

٩١- **(راپۆرتی حکومەتی کرماشان، ١١ ی جەمادی یەکەمی ١٣٣٣)....................١٣٤**

راپۆرتێکی تر سەبارەت بە دەرئەنجامی پێکدادانی عەشیرەتەکانی لایەنگری عوسمانی و سنجابی و پێویستیی ڕێگرتن لە جموجوڵی عوسمانی.

٩٢- **(لە وەزارەتی دەرەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٥ ی جەمادی یەکەم ١٣٣٣)........١٣٥**

راپۆرتی گەیشتوو لە سەفارەتی رووسیاوە، لەسەر ناردنی چەکی ئەڵمانی بۆ دابەش کردنی بەسەر عەشیرەتەکانی ئێراندا.

٩٣- **(لە وەزراەتی کاروباری دەرەوە بۆ وەزارەتی ناخۆ، ١٨ ی جەمادی یەکەمی ١٣٣٣)... ١٣٥**

لە کرماشان پێکدادان لە نێوان سوارە بەکرێگیراوەکانی ئەڵمان و رووس و پێویستیی چارەسەرکردنی ئەم پرسە.

٩٤- **(لە وەزارەتی ناوخۆوە بۆ حکومەتی هەمەدان، ١٩ ی جەمادی یەکەمی ١٣٣٣).....١٣٦**

لێپرسینەوەی ناوەند سەبارەت بە جموجوڵی سەرۆکی داڕۆغای هەمەدان بە پێچەوانەی بێ لایەنی.

٩٥- **(راپۆرتی حکومەتی کرماشان، ٢٤ جەمادی یەکەمی ١٣٣٣)...............١٣٧**

هەوڵی ئەمیر موفەخەم (والی کرماشان) بۆ چارەسەر کردنی ناکۆکی سنووریی ئێران و عوسمانی بە ئامادە بوونی وەزیر موختارانی ئەڵمان و نەمسا.

٩٦- **(راپۆرتی بەڕێوەبەرایەتی گومرگی کرماشان، ٢٤ ی جەمادی یەکەمی ١٣٣٣).......١٣٨**

هاتنی بەردەوامی چەك و جبەخانەی ئەڵمانی و، جموجوڵی بەکرێگیراوەکانی عوسمانی لە ناو خەڵکی کرماشان و دەوروبەری.

٩٧- **(راپۆرتی کارگێڕی کرماشان، ٢٩ ی جەمادی یەکەمی ١٣٣٤).............١٣٩**

هاتنی وەزیرموختارانی ئەڵمان و نەمسا بۆ کرماشان و گفتگۆی کارگێڕ لەگەڵیان سەبارەت بە هاندان و دەسدرێژی عوسمانییەکان و جەخت کردنەوە لەسەر رێگرتن لەو جۆرە جموجوڵانە.

٩٨- (لەوەزارەتی کاروباری دەرەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢ ی جەمادی دووەمی ١٣٣٣)....١٤٢

راپۆرتی وەزارەتی دەرەوە سەبارەت بە تێلگرافی بانکی شاهنشایی لەسەر بوونی چەند کەسێکی ئەڵمانی لەناو شار.

٩٩- (راپۆرتی سەرۆکی بانکی شاهنشاهی کرماشان، جەمادی دووەمی ١٣٣٣)...........١٤٢

سەرۆکی بانك رایگەیاندووە ئەگەر ئەو سەت و پەنجا ئەڵمانییەی نیشتەجێی کرماشانن بڵاونەکرێنەوە، چارمان نییە جگە لە داخستنی ئەو لقەی بانك و گەڕانەوە بەرەو هەمەدان.

١٠٠- (لە وەزارەتی کاروباری دەرەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢ ی جەمادی دووەمی ١٣٣٣)....١٤٣

راگەیاندنی گەیشتنی دوو نامەی تر لە لقی بانکی شاهنشاهی کرماشان و پێویستیی چارەسەری ئەم پرسە.

١٠١- (نامەی بەڕێوەبەری بانکی شاهنشاهی، جەمادی دووەمی ١٣٣٣)...........١٤٤

شپرزەبوونی خەڵکی کرماشان لە داخستنی لقی بانکی شاهنشاهی.

١٠٢- (لە وەزارەتی ناوخۆوە بۆ حکومەتی کرماشان، ٥ ی جەمادی دووەمی ١٣٣٣)......١٤٤

داوای چارەسەر کردنی ئەو شپرزەیی و ناسەقامگیرییەی لە داخستنی بانك سەرچاوە گرتووە.

١٠٣- (لە وەزارەتی ناوخۆوە بۆ وەزارەتی دەرەوە، ٥ ی جەمادی دووەمی ١٣٣٣).....١٤٥

بە وەزارەتی دەرەوەی رادەگەیەنێ، کە فەرمانی چارەسەر کردنی بارودۆخی کرماشان دوای داخستنی بانکی شاهنشاهی دەرچووە.

١٠٤- (راپۆرتی حکومەتی کرماشان، ٣ ی جەمادی دووەمی ١٣٣٣)...............١٤٥

پێشرەوی هێزەکانی عوسمانی و عەشایرە لایەنگرەکانیان بەرەو کرند، دەستدرێژیان بۆ سەر خەڵکی و ئەگەری پێشرەوییان بەرەو کرماشان.

١٠٥- **(له وەزارەت ناوخۆوە بۆ حکومەتی هەمەدان، ٣ی جەمادی ئاخر ١٣٣٣)......١٤٧**
جەخت کردنەوە لەسەر ڕەواندنەوەی نیگەرانی لە بەرشێوەبردنی بانکی شاهنشاهی لە هەمەدان و پاراستنی ئاسایشیان.

١٠٦- **(له وەزارەتی ناوخۆوە بۆ والی پشتکووه، ٧ ی جەمادی دووەمی ١٣٣٣)......١٤٨**
دروستکردنی قەڵای سنووری لەو سەر سنوورە و، دابین کردنی تێچووەکەی لەلایەن وەزارەتی داراییەوە.

١٠٧- **(له والی پشتکووهەوە بۆ وەزارەت ناوخۆ، جەمادی دووەمی ١٣٣٣)..........١٤٨**
وەڵامی نامەی وەزارەتی ناوخۆ (بەڵگەنامەی ژمارە ١٠٦).

١٠٨- **(له وەزارەتی ناوخۆوە بۆ زانایانی دینی کرماشان، ٧ ی جەمادی دووەمی ١٣٣٣)....١٤٩**
جەخت کردنەوەی وەزارەت ناوخۆ، لەسەر ئەرکی زانایانی دینی و ڕوحانییەکانی کرماشان، سەبارەت بە ڕێنوێنی کردنی خەڵکی شار لەم بارودۆخە مەترسیدارەدا.

١٠٩- **(له کارگێڕی کرماشانەوە بۆ وەزارەتی دەرەوە، ٨ ی جەمادی دووەمی ١٣٣٣).......١٥٠**
نارەزایەتی دانیشتوانی شار لە ئەمیر موفەخەمی بەختیاری (والی کرماشان) و پێویستیی ناردنی هێز بۆ ڕێگرتن لە ڕاپەڕینی خەڵك و جموجوڵی کونسوڵی ئەڵمان.

١١٠- **(له کارگێڕی کرماشانەوە بۆ وەزارەتی دەرەوە، ٨ ی جەمادی دووەمی ١٣٣٣).......١٥١**
یەکگرتن و یەکییەتی خەڵك بۆ بەرەنگاری پێشڕەوی هێزەکانی عوسمانی بەرەو کرماشان و نارەزایەتی شاراوەی کونسوڵی ئەڵمان لەو هەنگاوەی عوسمانییەکان.

١١١- **(له وەزارەتی ناوخۆوە بۆ زانایانی دینیی کرماشان، ٩ ی جەمادی دووەمی ١٣٣٣)...١٥٢**
جەخت کردنەوەی دووبارە لە سەر ڕێنوینی خەڵك و هەوڵدان بۆ ڕێگرتن لە هەوڵی ئاژاوەگێڕان.

١١٢- **(له صمصام و لەمالکی سنجابییەوە بۆ نوێنەرانی کرماشان، ٨ ی جەمادی دووەمی ١٣٣٣).....١٥٣**
سکاڵا لەسەر هێرشی سەربازی عوسمانییەکان و لایەنگرانیان لە ناوچەکە، بۆ سەر عەشیرەتەکانی سنجابی و ناکاریگەریی نێوبژیوانی کونسوڵی ئەڵمان.

١١٣- (له حكومەتی هەمەدانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٩ ی جەمادی دووەمی ١٣٣٣)........١٥٣
راپۆرتی نەهێشتنی نیگەرانی لە بەشەکانی بانك و هاتنی چەند چەکداری ئەڵمانی .
١١٤- (له وەزارەتی ناوخۆوە بۆحکومەتی کرماشان، بێ بەراور)..................١٥٤
روونکردنەوەی پتر سەبارەت بە چۆنییەتی پێشوازیکردنی وەزیرموختارانی ئەڵمان و نەمسا.
١١٥- (له حکومەتی کرماشانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٠ ی جەمادی دووەمی ١٣٣٣)......١٥٤
راپۆرتی ئەمیر موفەخەم لەسەر نامەی حوسێن رەئوف بەگ فەرماندەی هێزەکانی عوسمانی و داوای روونکردنەوەی داوایەکارییەکانی ناوبراو لە دەوڵەت.
١١٦- (له وەزارەتی ناوخۆوە بۆ حکومەتی هەمەدان، ١٢ ی جەمادی ئاخر ١٣٣٣)...١٥٥
فەرمانی چاودێری کردنی (فوخت) ی ئەڵمانی.
١١٧- (له حکومەتی کرماشانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٣ ی جەمادی دووەمی ١٣٣٣)......١٥٦
راپۆرتی ئەمیر موفەخەم سەبارەت بە ناکۆکی نێوان عەشایری دەلۆی عوسمانی و سنجابییەکان و هەوڵی ئەو بۆ نەهێشتنی ئەو ناکۆکییانە.
١١٨- (له حکومەتی کرماشانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٦ ی جەمادی دووەمی ١٣٣٣)......١٥٧
راپۆرتی ئەمیر موفەخەم سەبارەت بە مانگرتنی صمصام ولمەمالك لە کونسوڵگەری ئەڵمان و، گرفتەکانی چارەسەر کردنی ناکۆکی نێوان سنجابییەکان و عوسمانییەکان.
١١٩- (له حکومەتی کرماشانەوە بۆ سەرۆك وەزیران، ١٦ ی جەمادی دووەمی ١٣٣٣).....١٥٨
داوای تێلگرافی راستەوخۆ بۆ راپۆرتدان لەسەر گۆڕانکارییەکانی ئەو دەڤەرە.
١٢٠- (له حکومەتی کرماشانەوە بۆ سەرۆك وەزیران، ١٦ ی جەمادی دووەمی ١٣٣٣).....١٥٨
بارودۆخی ئاڵۆزی شار و ویلایەت، بێ پارەیی حکومەت کە بۆتە سەربار و داوای چارەسەر کردنی بە پەلەی ئەم پرسانە.

١٢١- (لە حکومەتی کرماشانەوە بۆ میرزا سلێمانی مەیکەدە، جەمادی دووەمی ١٣٣٣)..... ١٦٠

جەخت کردنەوەی دووبارەی ئەمیر موفەخەم بۆ جێبەجێ کردنی داوایەکانی.

١٢٢- (لە حکومەتی هەمەدانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٦ جەمادی دووەمی ١٣٣٣)....... ١٦٠

چەند روونکردنەوەیەك لە وەڵامی ئاگادار کردنی دەوڵەت لە بارودۆخی فوخت، (بەڵگەی ژمارە ١١٦).

١٢٣- (لە وەزارەتی ناوخۆوە بۆ حکومەتی کرماشان، ١٨ جەمادی دووەمی ١٣٣٣)........ ١٦١

وەڵامی تێلگرافەکانی ئەم دواییەی ئەمیر موفەخەم و بەڵێنی جێبەجێ کردنی داوایەکانی.

١٢٤- (لە بەڕێوەبەرایەتی پۆلیسەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢٤ جەمادی دووەمی ١٣٣٣)..... ١٦٢

زیاد بوونی ژمارەی پۆلیسی نیشتەجێ لە کرماشان و هەمەدان و، داوای دەرکردنی چەکی کڕینی دانەوێڵەی پێویستی ئەم گروپە لە لایەن وەزارتی داراییەوە.

١٢٥- (لە سەرۆکانی کەڵهوڕەوە بۆ وەزاتی ناخۆ، ٥ ی رەجەبی ١٣٣٣)............. ١٦٢

داوای روونکردنەوە لە وەزارەتی ناوخۆ، سەبارەت بە دامەزراندنی (ئۆردووی یەکییەتی ئیسلامی) و بەرەنگاربوونەوەی دەستدرێژییەکانی رووس و ئینگلیز.

١٢٦- (عەریزەی مەجیدخانی سالارلسوڵتان، رەجەبی ١٣٣٣)...................... ١٦٤

باسی جموجوڵ و لەشکرکێشی هێزەکانی عوسمانی لە ناوچە سنوورییەکانی ئێران و دەستدرێژییان بۆ سەر تایفەی باجەلان.

١٢٧- (لە حکومەتی کرماشانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٧ ی رەجەبی ١٣٣٣)......... ١٦٦

پێویستی پێدانی مووچەی دواکەوتووی سوارەکانی ویلایەت و هێزەکانی پۆلیس و رازی بوونی بەڕێوەبەرایەتی پۆلیس بۆ چاودێریی کۆکردنەوی باج.

١٢٨- (لە حکومەتی هەمەدانەوە بۆ وەزارەت ناوخۆ، ٧ ی رەجەبی ١٣٣٣)......... ١٦٧

هەواڵی هاتنی قۆزاقەکانی رووس بۆ هەمەدان و شێواندنی رای گشتی، کاردانەوەی کۆمەڵایەتی عوسمانییەکان لە بەرامبەر ئەم گۆڕانکارییە و ئەگەری سەرهەڵدانی شەڕ لە ناو شار.

١٢٩- (له حكومەتی هەمەدانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٠ رەجەبی ١٣٣٣)..................١٦٩

راپۆرتی ناردنی چەند قۆزاق بۆ نەغەدە و پێویستیی لێپێچینەوە لێیان.

١٣٠- (له حكومەتی كرماشانەوە بۆ وەزارەت ناوخۆ، ١١ ی رەجەبی ١٣٣٣)................١٦٩

جەخت كردنەوەی دووبارە، لەسەر پێدانی مووچەی دواكەوتووی سوارەكانی ویلایەت و هێزەكانی پۆلیس و پێشكەش كردنی چەند پێشنیار لەم بارەوە.

١٣١- (له وەزارەتی دەرەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٩ ی رەجەبی ١٣٣٣)................١٧٠

هەوڵەكانی حوسێن رەئوف بەگ فەرماندەی هێزەكانی عوسمانی، بۆ وەدەسهێنانی هاوكاریی سەردار موعەزەم حاكمی گۆران.

١٣٢- (له كارگێڕی كرماشانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٩ ی رەجەب ١٣٣٣)...............١٧١

نامەیەكی تر سەبارەت بە هەوڵ و هەڕەشەكانی رەئوف بەگ بۆ وەدەستهێنانی هاوكاری سەركردەكانی گۆران.

١٣٣- (له وەزارەتی ناوخۆوە بۆ وەزارەتی دەرەوە، ٢١ ی رەجەبی ١٣٣٣)..............١٧٢

راپۆرتی وەزارەتی ناوخۆ سەبارەت بە توانای بەرەنگاربوونەوەی دەستدرێژی هێزەكانی عوسمانی و، وەرگرتنی رەئی وەزارەتی دەرەوە بۆ هەڵبژاردنی باشترین رێگای بەرەنگاربوونەوە.

١٣٤- (له سەرۆكایەتی بەڕێوەبەرایەتی پۆلیسی كرماشتانەوە، بۆ بەڕێوەبەرایەتی پۆلیسی ناوەند، ٢ ی شەعبانی ١٣٣٣).......١٧٣

راپۆرتی مێجەر ئیدوال سەبارەت بە مەرجە پێشنیار كراوەكانی رەئوف بەگ، بۆ پاشەكشە لە شوێنە داگیركراوەكانی ئێران.

١٣٥- (له وەزارەتی كاروباری دەرەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٥ ی شەعبانی ١٣٣٣).........١٧٤

بڕیاری خەڵكی كرماشان لەسەر تۆمار كردنی چەكی دەوڵەت و هێنانی هێزەكانی رووس بۆ بەرەنگاربوونەوەی هێزەكانی عوسمانی.

١٣٦- **(پەیماننامەی خەسرەو ئاباد، ١٦ ی شەعبانی ١٣٣٣)....................... ١٧٥**

ئەو پەیمانەی بۆ کۆتایی هێنان بە ناکۆکی نێوان عەشیرەتە ئێرانییەکانی کرماشان و هێزەکانی عوسمانی لە گوندی خەسرەو ئاباد بەسترا.

١٣٧- **(لە صمصام ولمەمالکی سنجابییەوە بۆ ئەنجومەنی نیشتمانی، رەمەزانی ١٣٣٣)........١٧٧**

نامەیەك سەبارەت بە خزمەتەکانی صمصام ولمەمالکی سنجابی و راپۆرتی هۆکارەکانی هێرشی هێزەکانی عوسمانی بۆ سەر عەشیرەتەکانی سنجابی.

١٣٨- **(لە حکومەتی گەڕووسەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢٥ ی رەمەزانی ١٣٣٣)........١٨١**

دەنگۆی چوونی سالار ولدەولە بۆ ناو عەشیرەتەکانی گوڵباخی و مەندەمی و پێویستیی ناردنی هێزی نوێ بۆ کوردستان.

١٣٩- **(لە وەزارەتی دەرەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٤ ی شەوالی ١٣٣٣)................١٨٢**

راپۆرت دەربارەی دوایین گۆڕانگاری لە ناو عەشیرەتەکانی کەڵهوڕ.

١٤٠- **(لە وەزارەتی دەرەوە بۆ وەزارەت ناوخۆ، ١٠ ی شەوالی ١٣٣٣)................١٨٢**

باسی هاتنی ئەفسەرێکی ئەڵمانی و بڕێك جبەخانە بۆ کرماشان.

١٤١- **(راپۆرتی نایب ولحکومەی کرماشان، ١٨ شەوالی ١٣٣٣)......................١٨٣**

باسێکی تر سەبارەت بە هاتنی بەکریگیراوان و چەك و چۆڵی ئەڵمانی بۆ کرماشان.

١٤٢- **(راپۆرتی کارگێڕی کرماشان، ٢١ ی شەوالی ١٣٣٣) ١٨٣**

دیداری شونمان کونسوڵی ئەڵمان لەگەڵ سەرۆك عەشیرەتەکانی کەڵهوڕ و ئەگەری هاوکاری و ڕێککەوتنیان.

١٤٣- **(راپۆرتی کارگێڕی کرماشان، ٢١ ی شەوالی ١٣٣٣)............................١٨٤**

هاتنی بنەوبارگەی سەربازی ئەڵمان بۆ کرماشان و، جێگیربوونی هێزەکانی عوسمانی لە ناوچە سنوورییەکان.

١٤٤- **(راپۆرتی بەڕێوەبەرایەتی پۆلیسی کرماشان، شەوالی ١٣٣٣)................١٨٥**

یاداشتێك لەسەر راپۆرتی پێشوو.
١٤٥- (کاپیتان سەنسۆن، راپۆرتی بەسەرهاتی رەئوف بەگ).......................١٨٥
نامەیەکی دوورودرێژی سەنسۆن بەرێوەبەری پۆلیسی کرماشان، سەبارەت بە مێژووی ناکۆکییەکان و پێکدادانی ئەم دواییانەی نێوان عەشیرەتە ئێر انییەکانی کرماشان و هێزەکانی عوسمانی.
١٤٦- (نامەکانی سالار ئەفخەم)...١٩٣
دوو نامەی پاشکۆی بەڵگەنامەی ژمارە ١٤٥، لەسەر جەخت کردنەوە و پشت راستکردنەوەی دەستدرێژی عوسمانی.
١٤٧- (راپۆرتی سنوورپارێزی زەهاو)......................................١٩٤
پرسیارەکانی کاپیتان سەنسۆن سەبارەت بە هەوڵەکانی ئەم دواییەی هێزەکانی عوسمانی و وەڵامی پاسەوانی سنوور بۆ ئەم پرسیارانە.
١٤٨- (راپۆرتی ئیحتشام و لەمالکی کرندی بۆ کاپیتان سەنسۆن)................١٩٥
باسی کردەوەی هێزەکانی عوسمانی لە کاتی داگیرکاریدا.
١٤٩- (لە وەزارەتی ناوخۆوە بۆ وەزارەتی دەرەوە، کۆتایی شەوالی ١٣٣٣)..........١٩٨
وەڵامی نامەی وەزارەتی دەرەوە (بەڵگەنامەی ژمارە ١٤٤) سەبارەت بە دیداری کونسوڵی ئەڵمان وعەبدوڵلاخانی کەڵهوڕ.
١٥٠- (راپۆرتی کارگێڕی کرماشان، یەکەمی زیقەعدەی ١٣٣٣)....................١٩٩
هاتنی چەك و چۆڵ و پیاوانی ئەڵمان و عوسمانی بۆ کرماشان.
١٥١- (لەسەرۆك هۆزەکانی کرماشانەوە بۆ ئەنجومەنی شۆرای میللی)...............٢٠٠
هەوڵەکانی ئەم دواییەی هێزەکانی عوسمانی و گوێ نەدانی رەئوف بەگ بە بەڵێنەکانی خۆی سەبارەت بە بانگهێشت کردنەوەی هێزەکانی.
١٥٢- (لە حکومەتی هەمەدانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، یەکەمی زیقەعدەی ١٣٣٣)........٢٠٢
راپۆرتێك سەبارەت بە نیگەرانی کاربەدەستانی رووس و ئینگلیز، لەسەر وروژاندنی رای گشتی دژی هاوپەیمانان.
١٥٣- (لە حکومەتی هەمەدانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٣ ی زیقەعدەی ١٣٣٣)....٢٠٢
وەڵامی نووسراوێکی ئیداری.
١٥٤- (لە حکومەتی هەمەدانەوە بۆ سەرۆك وەزیران، ٧ ی زیقەعدەی ١٣٣٣)......٢٠٣

مەرجەکانی کونسوڵی ئەڵمان بۆ قەدەغە کردنی هەوڵی دامەزراندنی بەکرێگیراو، کە پەیوەندی بە زیاد نەبوونی هێزەکانی رووسییەوە هەیە لە هەمەدان.
١٥٥- (بەڵێننامەی یەکگرتنی گروپە سیاسییەکانی کرماشان)........................٢٠٤
ناوەرۆکی بەڵێننامەی گروپی لەلایەن خەڵکی کرماشانەوە سەبارەت بە نارەزایەتی لە عوسمانییەکان.
١٥٦- (لە وەزارەتی ناوخۆوە بۆ حکومەتی هەمەدان، ٦ ی زیحەجەی ١٣٣٣)..............٢٠٥
ناوی ژمارەیەك لەو کەسانەی لە هەمدان دژی بێ لایەنی هەوڵیان داوە و، پێویستیی رێگرتن لە چالاکی ئەو کەسانە.
١٥٧- (راپۆرتی تێلگرافیی کرند، ١٢ ی زیحەجەی ١٣٣٣)......................٢٠٥
بەکرێگرتنی هێزەکانی عەشایر لەلایەن ئەڵمانییەکانەوە.
١٥٨- (نامەی سەفارەتی ئەڵمان بۆ وەزارەتی دەرەوە، ١٤ ی زیحەجەی ١٣٣٣)......٢٠٦
سەغڵەت بوون سەبارەت ناردنی هێزەکانی رووس بۆ هەمەدان و داواکردن لە دەوڵەت بۆ چارەسەر کردنی ئەم پرسە.
١٥٩- (لە حکومەتی هەمەدانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٦ ی زیقەعدەی ١٣٣٣).....٢٠٧
راپۆرتی هاتنی مەقامێکی ئەڵمانی و کاریگەری خراپی لەسەر بارودۆخەکە.
١٦٠- (لە وەزارەتی ناوخۆ بۆ حکومەتی هەمەدان، بێ بەروار)......................٢٠٨
بەڵێنی دابین کردنی پسپۆڕیی و جەخت کردنەوە لەسەر رێگرتن لە دامەزراندنی هێزی سەربازی لەلایەن کونسوڵەکانی دەرەوە.
١٦١- (لە حکومەتی هەمەدانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٦ ی زیقەعدی ١٣٣٣)......٢٠٨
ئاسایشی شار و هاتنی ژمارەیەك لە سەربازەکانی ئەڵمانی و نەمساوی، کە دەتوانن ئاسایشی تێك بدەن.
١٦٢- (لە حکومەتی گەرووسەوە بۆ سەرۆك وەزیران، ٢٠ ی زیقەعدەی ١٣٣٣)......٢٠٩
ئاژاوەی روولەزیادبوونی ئەو ناوچانە، دوای گەڕانەوە سەردار محی بۆ ناوند و چارەسەری بەپەلەی دەوڵەت.
١٦٣- (لە حکومەتی هەمەدانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢٠ ی زیقەعدەی ١٣٣٣)......٢١٠
دەربڕینی دڵنیایی لە ئاسایشی شار، دوای رەزامەندی کونسوڵی رووس لەسەر مۆڵەت دان بە ژمارەیەك لە سوارەکانی.

١٦٤- **(له حكومەتی هەمەدانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٧ ی زیقەعدەی ١٣٣٣)......٢١٠**
راپۆرتێك سەبارەت بە کەمکردنەوەی هێزی چەکداری کونسولخانەکان و کاریگەری باشی ئەم گۆڕانکارییە لەسەر ئاسایشی شار.
١٦٥- **(له حكومەتی هەمەدانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١١ موحەڕەمی ١٣٣٤)......٢١١**
دەنگۆی هاتنی ژمارەیەك لە هێزەکانی بەکرێگراوی ئەڵمانی بۆ هەمەدان.
١٦٦- **(له حكومەتی هەمەدانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٢ موحەڕەمی ١٣٣٤)......٢١٢**
راپۆرتێك سەبارەت بە ئەگەری هاتنی هێزی چەکدار بۆ هەمەدان و پێویستبوونی هەوڵی دەوڵەت لەم بوارەدا.
١٦٧- **(له حكومەتی هەمەدانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٣ موحەڕەمی ١٣٣٤)......٢١٢**
راپۆرتێکی نیمچە دوورودرێژ سەبارەت بە گۆڕانکاری شار و ئەو کێشانەی خەریك بوو بە خێرایی رووبەڕووبوونەوەی سەربازی لێبکەوێتەوە و داوای چارەسەری دەوڵەت بۆ ئەم پرسە.
١٦٨- **(له حكومەتی هەمەدانەوە بۆ سەرۆك وەزیران، ١٤ موحەڕەمی ١٣٣٤)......٢١٤**
گەڕاندنەوەی ئاسایش بۆ ناوشار، پەیوەستە بە هەوڵەکانی ناوەند و ناچار کردنی نوێنەرانی ئەڵمان لەلایەك و رووسیا لە لایەکی تر، بۆ کەمکردنەوەی هێز.
١٦٩- **(راپۆرتی تێلگرافیی هەمەدان، ٢٥ ی موحەڕەمی ١٣٣٤)................٢١٥**
کۆبوونەوەی هێزەکانی دژ بە رووس و ئینگلیز لە هەمەدان و لێك دابڕینی قۆزاقەکان.
١٧٠- **(راپۆرتی هەمەدان)..٢١٦**
سپاردنی چەکی وەرگیراو لە قۆزاقەکان، بە پشکێنەری دارایی هەمەدان.
١٧١- **(راپۆرتی هەمەدان)..٢١٦**
کۆبوونەوەی هێزەکانی پۆلیس لە هەمەدان و، داوای سالار لەشکر (حاکمی هەمەدان) بۆ پەیوەندی تێلگرافی رووبەروو لەگەڵ فەرمانفەرما.
١٧٢- **(راپۆرتی هەمەدان، ٢٧ ی موحەڕەمی ١٣٣٤)......................٢١٧**
شادمانی خەڵك سەبارەت بە ئەگەری رووبەڕووبوونەوەی بەرێوەبەرایەتی پۆلیس لەگەڵ هێزەکانی رووسییە.
١٧٣- **(راپۆرتی هەمەدان ، ٢٨ ی موحەڕەمی ١٣٣٤)......................٢١٧**
کۆبوونەوەی هێزەکانی پۆلیس و میلیشیا لە هەمەدان و ئەگەری پێکدادان لە نێوانی ئەوان و ئەو هێزانەی رووسیا کە لە قەزوینەوە نێردراون.

١٧٤- (چەند راپۆرتی تێلگرافیی ئەراك، رەبیع ولسانی ١٣٣٤)....................٢١٨
چەند راپۆرتێك سەبارەت بە پێشڕەوی هێزەکانی رووسیا بەرەوە بروجەرد و، چالاکییەکانیان لەو سنوورە.
١٧٥- (لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢١ ی جەمادی دووەمی ١٣٣٤)....٢١٩
ناردنی عەریزەیەکی گرووپی لە خەڵکی کوردستانەوە، کە کەس و کاریان بەدەستی هێزەکانی رووسییە دیل کراون و داواکاری ئازاد کردنیانن.
١٧٦- (لە وەزارەتی ناوخۆوە بۆ حکومەتی کوردستان، کۆتایی جەمادی دووەمی ١٣٣٤)....٢٢٠
وەڵامی نامەی حکومەتی کوردستان (بەڵگەنامەی ژمارە١٧٥) و، راپۆرتی هەوڵەکانی سەرۆك وەزیر لەم بوارەدا.
١٧٧- (لە وەزارەتی ناوخۆوە بۆ حکومەتی قەزوین، کۆتایی جەمادی دووەمی ١٣٣٤).......٢٢٠
داوای روونکردنەوە لە بارەی چارەنوسی بەدیلگیراوەکانی کوردستان.
١٧٨- (لە حکومەتی قەزوینەوە بۆ وەزارەت ناوخۆ، ٦ ی رەجەبی ١٣٣٤)............٢٢١
وەڵامی نامەی وەزارەتی ناوخۆ (بەڵگەی ژمارە ١٧٧).
١٧٩- (لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢٢ ی رەجەبی ١٣٣٤).......٢٢٢
داواکاری دووبارە بۆ وەڵامدانەوەی عەریزەی کەس و کاری بەدیلگیراوەکانی کوردستان.
١٨٠- (لە وەزارەتی ناوخۆوە بۆ وەزارەتی دەرەوە، ٨ ی شەعبانی ١٣٣٤)..........٢٢٣
داوای چارەسەری پرسی بەدیلگیراوەکانی کوردستان.
١٨١- (لە وەزارەتی دەرەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢٥ ی شەعبانی ١٣٣٤)............٢٢٣
نامەی ئەو هەوڵانەی دراون بۆ چارەسەری پرسی بەدیلگیراوەکانی کوردستان.
١٨٢- (لە حکومەتی کرماشانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١١ی شەعبانی ١٣٣٤).......٢٢٤
راپۆرتی هەوڵەکانی حکومەت بۆ ئازاد کردنی فەتحولسوڵتانی کلیایی لە بەندیخانەی رووسەکان.
١٨٣- (لە حکومەتی ئەراکەوە بۆ حکومەتی تویسەرکان، ٢٧ ی رەجەبی ١٣٣٥)....٢٢٤
داوای یاوەری کردنی قۆزاقەکانی رووس بۆ کرینی ئالیك.
١٨٤- (لە وەزارەتی دەرەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٩ ی شەعبانی ١٣٣٥)............٢٢٥

هیوای باشبوونی ڕەفتاری خراپی سەربازەکانی رووس لە کرماشان.
١٨٥- (لە حکومەتی کرماشانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١١ ی شەعبانی ١٣٣٥)....٢٢٥
نامەیەکی دوورودرێژ سەبارەت بە ناکۆکی ناوخۆی عەشایری کلیایی و یەسەرهاتی ئەوانە لە کاتی جەنگی جیهانی دا.
١٨٦- (لە حکومەتی کرماشانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١١ ی شەعبانی ١٣٣٥)......٢٢٧
داوای ڕێنوێنی لە ناوەند، سەبارەت بە توانای گەڕانەوەی گرووپێك پەنابەر بۆ تاران.
١٨٧- (لە حکومەتی کرماشانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١١ ی شەعبانی ١٣٣٥).....٢٢٧
راپۆرتی چۆنییەتی دەسگیر کردنی شازادە محەمەد باقر میرزا خەسرەوی، لە لایەن ئەو هێزانەی رووس کە لە کرماشان نیشتەجێن.
١٨٨- (لە حکومەتی کرماشانەوە بۆ کونسولخانەی رووسیا)......................٢٢٨
دەقی نامەی حکومەتی کرماشان بۆ کونسولخانەی رووسیا بۆ دەستەبەر کردنی ئاسایشی محەمەد باقر میرزا خەسرەوی.
١٨٩- (لە کونسولخانەی رووسیاوە بۆ حکومەتی کرماشان)...................٢٢٩
وەڵامی کونسولخانە بۆ نامەی حکومەتی کرماشان (بەڵگەنامەی ژمارە ٨٣).
١٩٠- (لە فەرماندەی هێزەکانی رووسیای نیشتەجێ لە کرماشان، بۆ حکومەت)......٢٢٩
راپۆرتی دەسگیر کردنی محەمەد باقر میرزا خەسرەوی.
١٩١- (عەریزەی مەجیدخانی سالار ولسولتان، سەرۆکی تایفەی باجەلان، ٢٦ ی شەوالی ١٣٣٥)...............٢٢٩
راپۆرتێکی دورودرێژ سەبارەت بە بەسەرهاتی تایفەی باجەلان، لە گۆڕانکارییەکانی جەنگی جیهانی دا
١٩٢- (لە وەزارەتی ناوخۆوە بۆ حکومەتی کرماشان، ١٧ ی زیقەعدەی ١٣٣٥)....٢٣٢
داوای جێبەجێکردنی داواکارییەکانی سالارولسولتانی باجەلان (بەڵگەنامەی ژمارە ١٩١).
١٩٣- (لە حکومەتی قەزوینەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢٥ ی سەفەری ١٣٣٦)......٢٣٣
راپۆرتێك سەبارەت بە هەوڵەکانی کۆمیسیۆنی هاوبەشی کاربەدەستانی باڵای ئیرانی و رووس، بۆ ڕێگرتن لە سەربازە ئاژاوەگێڕەکانی رووس.
١٩٤- (لە وەزارەتی دەرەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٩ ی شەوالی ١٣٣٦).............٢٣٤

سەغڵەت بوون لە نەبوونی ئاسایش لە کوردستان و جەخت کردنەوە لەسەر پێویستیی ناردنی فەرمانداری بۆ ئەو ناوچەیە.

١٩٥- (لە کارگێڕی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی دەرەوە، ١٣٣٦)......................٢٣٥

ڕاپۆرتی نەبوونی ئاسایش لە ناوچەکە.

١٩٦- (لە وەزارەتی ناوخۆوە بۆ حکومەتی کوردستان، ١٢ ی شەوالی ١٣٣٦)......٢٣٦

جەخت کردنەوە لەسەر گەڕاندنەوەی نەزم بۆ کوردستان.

١٩٧- (لە وەزارەتی ناوخۆوە بۆ وەزارەتی دەرەوە، ١٢ ی شەوالی ١٣٣٦)..........٢٣٧

ڕاگەیاندنی گەیشتنی نامەی وەزارەتی دەرەوە (بەڵگەنامەی ١٩٤ و ١٩٥).

١٩٨- (لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٥ ی شەوالی ١٣٣٦)....

ڕاپۆرتی ئەو هەوڵانەی دراون بۆ گەڕاندنەوەی نەزمی کوردستان.

(١)

(له حكومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی دەرەوە ١٣ شەوال ١٣٣٢)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٨٤، بەرواری ناردن ١٣، بەرواری گەیشتن ١٤ ی سنبولە ١٣٣٢.

کۆپییەی وەزارەتی دەرەوەی بەرێزی، وەزارەتی شکۆمەندی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. ئەمڕۆ دەنگۆیە کە سەرۆکی ئاسایش، کارگێڕەکەی بە تکای **شابەندەرخانە**[١] لەسەر کار لاداوە. سەرەڕای ئەوەی کە ئەم ڕووداوە نەزمی ویلایەتی بە تەواوی تێکداوە، لێکجیاکردنەوەی هاوڵاتی و ناهاوڵاتی نەهێشتووە، ئیتر ناوخۆی کوردستان خاوەنی نەزم نییە، کاربەدەستانی ئاسایشی خەڵك، هەڕەشە لە هەموو لایەك دەکەن. بە ڕاشکاوی پێتان ڕادەگەیەنم ئەگەر ئەوە ڕاست بێت، بۆ پاراستنی ئابڕووی خۆم، بێ ئەوەی چاوەڕێی مۆڵەتی دەوڵەت بکەم، دەسبەکار دەبم، لەبەرئەوە بەرپرسیاری پاراستنی ئاسایشی ویلایەتی کوردستان ناتوانم قبوڵ بکەم. تکام وایە تیلگرافێکی پڕ سۆز بە مەبەستی پشتیوانی کردنی کارگێریی لە ڕێگەی بەندەوە بۆ بەڕێوەبەری ئاسایش بنێری.

سێزدەهەمی سونبولە ژمارە ٢٢، **سەردار محی**.

(٢٩٠٠٠٥٧٩١)

١- ناوی بارەگای هێزەکانی عوسمانییە.

(٢)

لە ویلایەتی لۆڕستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ ٤ زی حەجەی ١٣٣٢

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە بروجەردەوە بۆ تاران، ژمارەی تیلگراف ١٢، بەرواری ناردن ٢، بەرواری گەیشتن ٢عقرب ١٣٣٢

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ هەر شکۆداربێ. هەر وەك لەمەوبەر پێمڕاگەیاندن، بەڕێز جەنابی **ئەمیر جەنگ**[1] والی **پشتکووە** و **پیشکووە**[2]، لە هیچ جۆرە گیانبەختکردنێك بۆ دەوڵەت درێغی نەکردووە، دوو کوڕی خۆی لەگەڵ سێ هەزار کەس ڕەوانەی **ئالشتر**[3] کردووە و، کوڕێکی تری لە پشتکووهەوە لەگەڵ خەڵکێکی زۆر لە لایەن ئەمیرەوە بۆ دابین کردنی نەزمی لۆڕستان دێن، خوا ئاگادارە کە ناوبراو تەنیا بۆ ساتێکیش لەئەرکە دەوڵەتییەکانی غافڵ نەبووە. تکام وایە بڕیارێك دەربکەن، ناوبراو بکرێ بە جێگری والی ویلایەتی لۆڕستان و شمشێرێکی زیوکفتی پێ ببەخشن، تا ببێتە جێگای شانازی و لە پاڵ ئەوەدا فەرمان دەربکەن بکرێ بە والی پشتکووە و پێشکووە، شمشێرەکەی یەکسەر بۆ بنێرن، تا پێی دڵگەرم بێ.

٤ زی حەجەجە، ژمارە ٩٣١، **ڕەزاقولی خان**٤.

(٢\٦٥٢٧) .

١- لە هێندێك بەڵگەنامەدا (غولامرەزا ئەمیر جەنگ) ە.

٢- دوو شاروچکەی سەر بە (هەمەدانن)

٣- شارۆچکەیەکە سەر بە هەمەدان

٤- مەبەست ڕەزاقولی خانی نیزام ولسەڵتەنەیە.

(٣)

(له‌ حکومه‌تی کوردستانه‌وه‌ بۆ وه‌زاره‌تی ناوخۆ، ٥ زی حه‌جه‌ی ١٣٣٢)

به‌ڕێوه‌به‌رایه‌تی تێلگرافی ده‌وڵه‌تی پایه‌ به‌رزی ئێران، له‌ کوردستانه‌وه‌ بۆ تاران، ژماره‌ی تێلگراف ٦، به‌رواری ناردن٣، به‌رواری گه‌یشتن ٣ عقرب ١٣٣٢.

تاران، مه‌قامی پایه‌ به‌رزی وه‌زاره‌تی ناوخۆ، هه‌ر شکۆدار بێ، **شێخه‌کان** داوای مۆڵه‌ت ده‌که‌ن، باری ناوچه‌که‌ واپێویست ده‌کا مۆڵه‌تیان پێ بدرێ، ئه‌گه‌ر به‌ سوزه‌وه‌ مامه‌ڵه‌یان له‌گه‌ڵ نه‌کرێ، ده‌بێته‌ هۆی ره‌نجاندیان و دواتر پێش پێگرتنیان دژوار ده‌بێ. شه‌وی ٣ ی عه‌قره‌ب، ژماره‌ ٧٤١، **سه‌ردار محی**. (٢\٥٨١٥)

(٤)

(له‌ حکومه‌تی کوردستانه‌وه‌ بۆ وه‌زاره‌تی ناوخۆ، به‌ڕێوه‌به‌رایه‌تی تێلگرافی ده‌وڵه‌تی پایه‌ به‌رزی ئێران، له‌ کوردستانه‌و بۆ تاران، ژماره‌ی تێلگراف ١٣، به‌رواری ناردن ٣، به‌رواری گه‌یشتن ٤ی عه‌قره‌ب ١٣٣٢)

مه‌قامی پایه‌ به‌رزی وه‌زاره‌تی ناوخۆ، هه‌ر شکۆدار بێ. ئه‌مڕۆ به‌یانی شێخه‌کان له‌گه‌ڵ چه‌ند خراپکارێك، هه‌ڕه‌شه‌یان له‌ خه‌ڵك کردووه‌ و دوکان و بازاریان داخستووه‌. حکومه‌ت یه‌کسه‌ر که‌وته‌ پێش پێگرتنیان و به‌ زۆری و راوێژ له‌ ماوه‌ی یه‌ك کاتژمێردا تێکڕای دووکانه‌کانمان کرده‌وه‌ و خه‌ڵك به‌ ئاسووده‌یی خه‌رکی کار و پیشه‌ی خۆیان بوون[١]. و هه‌ڕه‌شه‌ی جیدی حکومه‌ت، وه‌ئاگای هێنانه‌وه‌ تا له‌ سنووری خۆیان تێنه‌په‌ڕن و بۆ ئاشته‌وایی ناوبژیوانیان نارد، دواتر هه‌ر ئه‌نجامێکی هه‌بوو ئاگادارتان ده‌که‌ینه‌وه‌.

سێهه‌می عه‌قره‌ب، ژماره‌ ٧٤٧، **سه‌ردار محی**٢.

(٢\٥٨١٥)

١- نه‌خوێندرایه‌وه‌.

٢- والی کرماشان بووه‌

(٥)

(لە وەزارەتی ناوخۆوە بۆ حکومەتی کوردستان، ٩ ی زی حەجەی ١٣٣٢)

وەزارەتی ناوخۆ، زۆر بەپەلە، بەرواری ٩ ی زی حەجەی ١٣٣٢

بۆ حکومەتی کوردستان رەمزدار بکرێ. تێلگرافی ژمارە ٧٤٧ گەیشت، کاری بەرێزتان لەمەڕ هەڕەشە و رێگرتن لە خراپکاری بەجێ بوو، وەلێ بە پێی بارودۆخی دوای ئەو هەڕەشەیە، لاواندنەوە پێویستە.

(وێدەچێ واژۆی مستوفیلمەمالکی لەسەر بێ)

(٢\٥٨١٥)

(٦)

(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٦ زی حەجەی ١٣٣٢)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران ، لە کوردستانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٥٩، بەرواری ناردن ١٤، بەرواری گەیشتن ١٧ عەقرەبی ١٣٣٢.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. بە بڕیاری ئەو راپۆرتەی گەیشتووە، **تۆفیق بەگ** ناوێك بە خۆی و ژمارەیەك سەرباز لە لایەن عوسمانییەکانەوە گەیشتۆتە کۆتایی سنووری خاکی خۆیان، واتە دەڤەری **بانە**. عەشیرەتەکانی ئەو ناوە و تەنانەت خەڵکی هەورامان و مەریوانیشی بە بەڵێنی مووچەی زۆر، داوای پشتیوانی لێکردوون، هەروەها دەڵێ: لەبەر ئەوەی ئاسایشتان نییە پەنا بۆ ئێمە بێنن تا لەشکرتان بۆ بنێرین و بتانپارێزین. ئەمڕۆش لە هەمەدانەوە تێلگرافیان کردووە کە **موختار بەگ** جێگری سەفارەتی مەزن، لە کوردستانەوە هاتووە بە رێگەی مەریواندا دەچێت بۆ ناو خاکی عوسمانی، ئەمەش بەڵگەی راستی راپۆرتەکەیە، چونکە لە **هەمەدان** و کرماشانەوە رێگەی راستەوخۆیان هەیە بۆ بەغداد.

ی ١٤عەقرەب، ژمارە ٨٠٣، **سەردار محی.**

(٢\٥٧٠١)

(٧)

(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٣٠ زی حەجەی ١٣٣٢)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران ، لە کوردستانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٨٢، بەرواری ناردن ١٨، بەرواری گەیشتن ٢٠ی عەقرەب ١٣٣٢.

تاران مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەرشکۆدار بێ. لەم کاتە دا کە جەنگی نێوان دەوڵەتی عوسمانی و رووس دەستی پێکردوە، بە پێویستی دەزانم سەرنجتان بۆ بایەخی پێگەی کوردستان رابکێشم، چونکە تێکڕای خەڵکی ئەم دەڤەرە بە پێی بڕوای دینی خۆیان، کاتێك کە سوڵتانی عوسمانی بەشدار جەنگ دەبێ و بە پێی فتوای **شیخولئیسلام ئەسلامبوڵ**، جیهاد کردن بەئەرکی دینی خۆیان دەزانن. جارچیانی عوسمانی بە جیدی بانگهێشتی خەڵك دەکەن بۆ جیهاد. بەندە دەبێ داوا لەخەڵکی شار بکەم بێلایەنی خۆیان بپارێزن، چونکە هۆز و تیرە سەرەکییەکانی دەوروبەر زوو هەڵدەخەڵەتێن و بەشداری جەنگ دەکەن و دەبنە هۆی دەردەسەرییەکی زۆر بۆ ئێمە. پێویستە خودی بەندە سەرێکی سەرسنوورەکان بدەم و بە راوێژ و هەڕەشە هۆز و تیرەکان لە رەفتاری هەڵە بگێڕمەوە، بەڵکو بە ویستی خوا بێ لایەنی بە تەواوی بپارێزین و، لەپاڵ ئەو سەفەرەدا دەسەڵاتی ئاژاوەگێڕان کە نزیکەی هەزار کەس دەبن، لەناو بەرم. تکام وایە داواکانی بەندە کە بە تێلگراف پێم راگەیاندون بە پەلە بیگەیەنن، بەڵکو خوابکا لەبەرامبەر سەرکردایەتی دەوڵەت و ویژدانی دەوڵەتخوازی خۆمدا بەرپرسیار نەبم.

شەوی ١٨ی عەقرەب، ژمارە ٨٦٢، سەردار محی.

(٢٩٠٠٠٥٨٠٩)

(٨)

(لە وەزارەتی ناوخۆوە بۆ ویلایەتی لۆڕستان ٢٠ زی حەججەی ١٣٣٢)

وەزارەتی نـاوخۆ، ژمـارەی نووسـراوی تۆمـار کـراو ١٥٠٣٧\٢٥٣٥ بـەرواری ٢٠ زی حەججەی ١٣٣٢

ویلایەتی پڕ شکۆی بروجەرد و لۆڕستان و عەرەبستان، بە پێی راپۆرتێك کە لە بەڕێوەبەرایەتی پۆلیسەوە پێمان گەیشتووە، سەرۆکی **دارۆغەی بروجەرد** بەردەوام کێشە بۆ بەڕێوەبەرایەتی پۆلیس دروست دەکات، بە هیچ شێوەیەك لە کاروباری پۆلیس دا هاوڕانییە، ئەم پرسەش ئاستەنگێکی گەورەی وەدی هێناوە، لەبەرئەوە داواکارین بەرپرسی دارۆغە بانگ بکرێ و بە جیدی رخنەی لێبگیرێ و، بەڵێن بدا کە ئاکاری خۆی چاك بکات تا لەمەودوا یارمەتی تەواوی کاروباری پۆلیس بدات و، رەفتارێکی ئەوتۆ نەنوێنێ لەو بەڕێوەبەرایەتییەوە سکاڵامان پێبگات و ناوبراو بەرپرسیاری بخرێتە ئەستۆ. (واژۆیەکەی ناخوێندرێتەوە)

بکرێتە نهێنی، (لە پەراوێز)

(٢٩٤٠٠٠٦٥٢)

(٩)

(لە وەزارەتی ناوخۆوە بۆ حکومەتی کوردستان، ٢٥ ی زی حەججەی ١٣٣٢)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ١٠٣، بەرواری ناردن شەوی ٢٣، بەرواری گەیشتن ٢٤ عەقرەب ١٣٣٢.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. ئەمڕۆ نووسراوێکی شێخ **عەلائەدینی عوسمانی** لە رێگەی موریدێکییەوە بەدەستم گەیشتووە، کە لە سنووری مەریوان و ئەو دەڤەرە جێبەجێ کردنی فەرمانەکانی بە ئەرکی سەرشان دەزانن، بەڵام خۆی کەسێکە لەگەڵ دزو جەردەکان ئەژمار دەکرێ. نووسیویەتی لەلایەن والی پاشای

موسڵ و موتەسەڕیف پاشای سلیمانی و خودی شێخ و سەرۆك تیرەکانی ئەو دەڤەرە، بانگهێشت کراون بۆ جیهاد و جەختی لەسەر ئەوە کردۆتەوە کە لە ڕێگەی بانەوە بەرەو ئازەربایجان و لەوێشەوە دەرۆن تا بجەنگن و لەدەرەوەش خەریکی بانگەشەن بۆ جەنگ. لەبەرئەوەی من هاتوچۆیەکی رووکەشم لەگەڵ شێخ دا هەیە، تێبینییەکی نهێنی داوە بەبەندە و جەختی لەسەر ئەوە کردووە، کە دەشپێشخەری کردووە بەهەر شێوازێك یا هەرەشەیەك بێ، ڕێگەی لە هۆز و تیرەکان گرتووە. بە پێی ئەرکی دەوڵەتی خۆم بەردەوام دووبارەم کردۆتەوە کە کوردستان بایەخی پەیدا کردووە و، ئەگەر ڕێگەیان لێنەگیرێ، شیرازەی دەڤەری **مەریوان** بە گشتی تێکدەچێ و دەبێتە هۆی گرفتێکی گەورە بۆ ئێمە. ئەگەر داوا و ویستی بەندە لەبەرچاو نەگیرێ، هیچ پێداگریەکم نییە، تەنیا ئەوەندە نەبێ بە ئەنجومەنی سەرکردایەتی دەوڵەتم ڕاگەیاندووە، کە لە کاتی ڕووداوێکی دڵتەزین دا بەندە بە بەرپسیار نەزانن، هۆز و تیرەکان، یەکیان گرتووە و خەریکی تەراتێنن.

شەوی **٢٣** ی عەقرەب، ژمارە ٨٩٦. **سەردار محی**.

(٢\٥٨٠٩)

(١٠)

(لە وەزارەتی ناوخۆوە بۆ حکومەتی کوردستان، ٢٦ ی زی حەججەی ١٣٣٢)

وەزارەتی ناوخۆ، بەشی نووسینگەی رۆژئاوا ، لە تارانەوە بۆ کوردستان، ژمارەنامەی تۆمار ٦٧٨، ٢٦ زی حەجەی ١٣٣٢.

حکومەتی پایە بەرزی کوردستان، بە پێی ئەو زانیارییانەی پێمان گەیشتووە، نزیکەی بیست هەزار سەربازی عوسمانی بۆ سنووری بانە و سەقز هاتوون ، لەم بارەیەوە چ راپۆرتێك بە بەرێزتان گەیشتووە؟ لەم رووەوە لێکۆڵینەوەیەکی هەمە لایەنە بکەن و لە نیازی هاتنی ئەوانە تێبگەن و بە وەڵامێك پرسەکەمان پێ رابگەیەنن.

(واژۆی مستوفی لمەمالك)

(پەراوێز:) خیرا کۆدی بۆ دابنرێ.

(٢٩٠٠٠٥٧٨١)

(١١)

(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢٩ زی حەجەی ١٣٣٢)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران ، لە کوردستانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ١١٦، بەرواری ناردن ٢٨، بەرواری گەیشتن ٢٨ ی عەقرەب ١٣٣٢.

تاران مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. شێخ عەبدولحەمید کە یەکێکە لە خراپکاران و بە بڕوای خۆی بە ناوی لایەنگری عوسمانی لەگەڵ **مسیۆ شارل** (پیشکار؟) دارایی، ناراستەوخۆ خەریکی گەندەڵکاری و کۆکردنەوەی یارمەتییە بە ناوی مانگی سوور. ئەمڕۆش لایەنگرانی عوسمانی لە جەژنی سەرکەوتنی عوسمانییەکان، بە دەهۆڵ و زۆرنا بە کۆڵان و بازاردا دەگەڕین و ماڵ بە ماڵ بەسەریان دەکردنەوە. فەرمان دەرکەن کە رێ لێگرتنیان ئەرکی هەر بەشێکە. جەنراڵ کونسوڵی رووسیا هاتۆتە لای بەندە و دەڵێ ئەگەر

ڕێ لەم جموجوڵەی عوسمانییەکان[1] نەگرن، من بە زەبری هێز ڕێگەیان لێدەگرم. بە کارگێڕی ڕاگەیاندووە و خۆشی ڕاستەوخۆ پەیامی بۆ شابەندەر ناردووە، کە ڕێگە لەم لایەنگرانە بگرن، نەکو ئاژاوەی لێ بکەوێتەوە. پێویستە لە ڕێگە سەفارەوتەوە بەپەلە بە شابەندەر ڕابگەیەندرێ پێش بە ڕووداوەکان بگرێت.

٢٧ ی عەقرب، ژمارە ٩٥٠، **سەردار محی.**

(٢\٥٨١٠).

(١٢)

(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢ ی موحەرەمی ١٣٣٢)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ١١٦، بەرواری ناردن ٢٨، بەرواری گەیشتن ٢٨ ی عەقرەب ١٣٣٢.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. تێلگرافی ڕەمزداری ژمارە **٦٧٨**، لە بارەی هاتنی سەربازانی عوسمانی بۆ سنووری بانە و سەقز و بەندەش پشکنینێکی تەواوی ئەو دەوروبەرەم کردووە، سەری ئەو شوێنانەم دا بۆ ئەوەی وەڵامەکەی بگەیەنمە خزمەتتان. لە بانە و سەقزەوە تا کوردستان نزیکەی سی و پێنج قۆناغە ڕێیە، لەبەر نەبوونی پۆست وتێلگراف، دەبێ بەهۆی تەتەرەوە زانیارییەکانم دەسکەوێت و، هەرچەندە ئەو دوو دەڤەرە لە دەرەوەی سنووری حکومەتی کوردستانن، وەلێ سەرەڕای ئەوەش تایبەتیم تایبەتم ناردووە و هەرچۆنێك هەواڵم بۆ بێنێتەوە بە خزمەتتانی دەگەیەنم. بەڵام من هەمیشە هەواڵی گرنگی ئەو دەڤەرەتان بە پەلە بە ڕاپۆرتی ڕەمزداردا بۆ دەنێرم، نازانم پەسەندی ناکەن یا ناگاتە بەرچاوی موبارەکتان؟ هەروەك چۆن بە تێلگرافی ڕەمزداری ژمارە **٨٩٦** باسی کارەکانی **(والی موسڵ و موتەسەریف پاشای سلێمانی)** م پێڕاگەیاندبوون، کە چۆن لە سنووری مەریوان، هوز و تیرەکانی خەڵك هاندەدەن لەڕێگەی **بانە** و **سەقزەوە** بچنە **تەورێز** بۆ جیهاد[2]. هەرکاتێك

١- وشەیەکی ڕەمزەکە نەخوێندرایەوە، وێدەچێ (تورك) بێ.

٢- بەڵگەنامەی ژمارە (١٠) ی ئەم بەشە.

گەڕانەوە بە تەواوی بەڕێزتان ئاگادرا دەکەمەوە. بەبۆنەی ئەو راپۆرتانەی کە پێشتر گەیشتبوون ناوەرۆکەکەیم بە رەمز بۆ ناردبوون، وێدەچێ راست بن و لەبەر ئەوەی خەڵکی کوردستان بە تایبەتی عەشیرەتەکانی دەورو بەر، بێ گومان بە هۆی هاومەزهەبی، حەزدەکەن بەدەنگ بانگەشەکەیانەوە بچن و، هەروەك پێم راگەیاندبوون خودی بەندە، سەری سنوورەکانم داوە و بە هەر شێوەیەك بێت، رێگە لەو نیازە خراپەی عەشیرەتەکان دەگرم، ئەگینا ئەگەری خراپەکاری و گێچەڵێکی زۆر هەیە، کە بنەمای بێلایەنی کوردستان تێك دەدات.

٢٨ی عەقرەب، ژمارە ٩٦٧، **سەردار محی.**

(٢٩٠٠٠٥٧٨١).

(١٣)

(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢ ی موحەرەمی ١٣٣٢)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ١١٩، بەرواری ناردن ٢٩، بەرواری گەیشتن ٩ قەوس ١٣٣٢.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. ئەمڕۆ هەواڵمان پێگەیشتووە، کە موتەسەریفی سلێمانی و **تابووری**[١] سەردار، لەگەڵ دووسەت و پەنجا سەربازی سوارەی تۆپخانە دێن بۆ کوردستان. راستی و درۆی هەواڵەکە دیار نییە. تەنیا بۆ ئاگاداربوونتان بە خزمەتی موبارەکتانم راگەیاند.

٢٩ ی عەقرەب، ژمارە ٩٨٤, **سەردار محی.**

(٢٩٠٠٠٥٨١٠)

١- تابوور، یەکەی سەربازییە بەرامبەرە بە فەوج.

(١٤)

(له حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٥ موحەرەم ١٣٣٢)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٤، بەرواری ناردن ٢، بەرواری گەیشتن ٩ ی قەوس ١٣٣٢.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بیّ. هەرچەندە پێموایە راپۆرتەکانی بەندە ئەوەندە بایەخیان نییە، یا بە واقعی دیار نین تا هەواڵ بۆ بەرێزتان بنێرم، وەلیّ پێشکەش کردنی بابەتەکان وەك ئەرکی سەرشانی بەندە گرنگە. ئەمڕۆ **سەردار رەشید جوانرۆیی** ناوەرۆکی ئەو داوەتنامەیەی **شێخ حسامەدینی** دانیشتووی دەوڵەتی عوسمانی دەنێریّ و داوای مۆڵەتی رۆیشتن دەکات. **شێخ حسامەدین** و ژمارەیەکی تریش رۆیشتن و ئێستا لە سنووری **سەقزن**. هەرچەندە بەندە پێمداگرت **سەردار رەشید** واز لەو بیرۆکەیە بێنێت (وەلیّ تا خۆی نەچێتە سەر سنوورەکان و بە راوێژکردن پێش بە عەشیرەتەکان نەگرێت)، کە بە ئەگەری زۆر دەڕۆن دەبنە هۆی دەردەسەرییەکی زۆر. بەندە تەنیا وەك ئەرکی سەرشانم ئاگادارم کردن، بڕیاری رەتکردنەوە و پەسەند کردنی لەدەست ئەنجومەنی دەوڵەت دایە. **شێخ عەبدولحەمیدیش** کە دەزانین کێیە، بە هاندانی **موختار بەگ** کە تازە هاتۆتە کوردستان، خەریکی کۆکردنەوەی یارمەتی مانگی سوور و هاندانی خەڵکە بۆ جیهاد. شابەندەریش هەموو رۆژێك لە ماڵەکانی خۆیاندا چاوی پێیان دەکەوێت، ئەوەی پێویست بوو پێشکەشتان کرا.

٢ ی قەوس، ژمارە ١٠٠٥، **سەردار محی.**

(٢٩٠٠٠٥٨١٠)؟

(١٥)

(له حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٧ ی موحەرەمی ١٣٣٢)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ١٠، بەرواری ناردن ٧، بەرواری گەیشتن ٩ ی قەوس ١٣٣٢.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. ئەمڕۆ موختار بەگ بۆ دنەدان و هاندانی عەشیرەتەکانی هەورامان کەوتە رێ. شێخ **عەبدولحەمید مەعروف**یش، کە بەردەوام خراپەکاری ئەوم خستۆتە روو، لەگەڵ ناوبراو کەوتۆتە رێ، کە لەوێوە بۆ جیهاد بڕوات. بەندە ویستم نەهێڵم بڕوات، شابەندەر بووە بەموریدی ئەو، لەکاتێکدا ئەو موریدی ناوبراو نییە، بەڵکو بۆ گەندڵکاری دوای کوتووە. بەم پێیەی پێمان دەگات، لەگەڵ ئەم جۆرە کەسانە[1] چۆن مامەڵە بکەین؟ ئەگەر پێش بەم کارە بە تایبەتی عەشیرەتەکانی ئەم دەوروبەرە نەگیرێ، گەندەڵی و خراپەکارییەکی زۆر وەدیدێنن. من لەرووی ئەنجامدانی ئەرك و چالاکی خۆمەوە شتێکی ترم نییە پێشکەشتانی بکەم. ئەوەندە نەبێ کە لە سەر رووداوەکان بڵێم، کە تێکڕای ئەم بابەتانەم بەردەوام پێشنیار کردووە و ئێوەم ئاگادار کردووە. ئەمشەویش ئەو بابەتەی **شێخ داوود** بۆ **هەورامی** نووسیویەتی بۆ نانەوەی ئاژاوە لەلایەن عەشیرەتەکانەوە، هەواڵگری بەندە لە ناوچەی **تیلەکۆ** بووە، نووسراوەکەم بە دەست گەیشتووە و بە پۆستدا ناردمە خزمەتتان.

چوارەمی قەوس، ژمارەی ١٠٣٣، **سەردار محی.**

---

١ - نەخوێندرایەوە

(١٦)

(له حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٠ ی موحەرەمی ١٣٣٢)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ١٠، روونکردنەوە بەهۆی خراپی هێڵی تێلگراف دواکەوت. بەرواری ناردن ٥، بەرواری گەیشتن ٩ ی قەوس ١٣٣٢.

تاران مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. تێلگرافی ژمارە ٣٠٣٦ ی موبارەکتانم زیارەت کرد[١] سەبارەت بە نادرنی دوو کەسی سوارە بۆ **کامیاران**، بۆ وەرگرتنی نووسراوەکانی حکومەتی **کرماشان**. ئەم فەرمانە موبارەکتان زۆر لە جێگای خۆیدایەتی و ئاگالێك بوونی حکومەتی کرماشان و کوردستان زۆر پێویستە و پێشتر حکومەتی کرماشان ئەم پرسەی بە تێلگراف گەیاندبوو، سوارەی نێردراو چوار رۆژە لە **کامیارانە** و چاوەڕوانە. لە تێلگرافی رەمزداری ژمارە ١٠٣٣ دا، ئاژاوەکەی **شێخ عەبدولحەمیدم** بە خزمەتتان راگەیاندبوو ناراستەخۆ زۆر بە رێزەوە، بێ دروست کردنی هیچ ناخۆشییەك، ئەو شابەندەرەی ئاماژەم پێکردبوو لە شوێنیك دامناوە، تا نەبێتە هۆکاری وروژاندن. تەنیا بۆ ئاگادار بوون.

شەوی شەشەمی قەوس، ژمارە ١٠٤٤، **سەردار محی.**

(٢٩٠٠٠٥٨١٠)

١- بەڵگەی ژمارە ١٥.

(١٧)

(لە ویلایەتی لۆرستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٠ ی موحەرەمی ١٣٣٢)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە بروجەردەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ١٤، بەرواری ناردن ٧، بەرواری گەیشتن ٩ ی قەوس ١٣٣٢.

تاران، لە ڕێگەی جەنابی **موغیس لسەڵتەنە**وە، بەختەوەر بێ. مەقامی پایە بەرزی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. ئێستا تێلگرافێکی جەنابی **سەردار ئەرفەع** گەیشت، بۆئاگاداری موبارەکتان ئەمەش دەقەکەیەتی:

دوای ناونیشان. سێ مانگە بەردەوام ئەو بابەتانەمان بە خزمەتتان ڕاگەیاندووە، کە بەهۆی دووبەرەکی نێوان ئینگلیس و عوسمانی، چەند ڕۆژە لە شەتوئەلعەرەبی خاکی عوسمانیدا شەڕە، دوای چەند جار شەڕ و پێکدادان، ئینگلیس خاکی عوسمانی لە **فاو**ەوە تا ڕاستی **بەسرە** داگیر کردووە و بەرەو **بەسرە** دەڕوات. عوسمانییەکان هەموو ڕۆژێ فشار بۆ سەر بەندە دێنن و دەڵێن دەبێ لەگەڵیاندا دژی ئینگلیس بجەنگین. تا گەیشتۆتە ئەو ڕادەیەی **جاوید پاشا** والی بەغدا هاتۆتە سەر پردەکان و تێلگرافێکی لەلایەن حەزرەتی **ئایەتوڵلا**[١] و زانایانی دینی شوێنە پیرۆزەکان، بە ناونیشانی بەندەوە ناردووە بۆ تێکڕای تیرە و تایفەکان و ڕایگەیاندووە بە فەرمانی زانایان دەبێ جەنگی جیهاد بکرێ، ئەگینا هێرش دەکەینە سەر **محەمەرە**. فەرمانی هومایونی لە مەڕ بێلایەنی، بڕگەکانی لە لایەن کارگێڕی بەسرەوە بۆ بەندە نێردراوە و گەیشتۆتە والی و ئەویش وەڵامی داوەتەوە، کەلەم کاتەدا بەهۆی موسوڵمان بوون بێلایەنی قبوڵ ناکەین، یا دەبێ **سەردار ئەرفەع** لەشەڕدا لەگەڵمان یەکبگرێ، یا هێرش دەکەینە سەر **موحەمەرە**. دە ڕۆژ دەبێ ئەم هەواڵەمان بۆ تاران ناردووە، وەلێ هێشتا ڕێکار و ئەرکیان بۆ دیاری نەکردووین. بۆ پاراستنی نەزم، گەلێك تفەنگچی عەرەبم لەسەر سنوورەکانی **ساخلو** دامەزراندووە. ئاگاداری پاراستنی سنوور و بێ لایەنیم. ٢٩ ی **زی حەجە خزعەل**. تکام

---

١ - وشەیەکە نەخوێندرایەوە، وێدەچێ (بۆ) بێ.

وایە فەرمان بدەن هەرچۆنێك دەكرێ، زووتر فەرمان و ئەركێك بۆ بەندە دیاری بكەن و بە تێلگراف پێم رابگەیەنن.

شەوی دەهەمی موحەڕەم، ژمارە ١١٠٤. رەزاقولی.

(٢٩٠٠٠٥٨٠٢)

(١٨)

(لە سەرۆكایەتی وەزیران بۆ حكومەتی كوردستان، ١٤ موحەرەمی ١٣٣٣)

سەرۆكایەتی وەزیران، ژمارە ٧١٢، ١٤ موحەرەم ئەلحەرام ١٣٣٣.

بۆحكومەتی كوردستان بەرەمز بنێردرێ. بەپێی ئەو زانیارییانەی گەیشتوون، شابەندەرخانە عوسمانی ئاگادارینامەی بە دەرگای ماڵانەوە چەسپاندووە و لەلایەن سوڵتانی عوسمانییەوە بانگەشەی جیهادی كردووە، شێخەكانی سەرسنووریش پەیڕەوانی خۆیان هانداوە بۆ شەڕ و، **شێخ عەبدولحەمید** ناوێك لە ناو شادرا خەریكی وروژاندنی خەڵكە. ئەم هەواڵانە جێگای سەرسامی ئێمەن، كە جەنابتان بەو هەموو جەخت كردنەوەی دەوڵەت لەسەر پاراستنی بێلایەنی، بۆچی هیچ هەنگاوێكتان نەناوە بۆ رێ لێگرتنیان، لەوەش سەیر تر ئەوەیە كە ناوەندتان ئاگادار نەكردۆتەوە، لەكاتێكدا دەبوو بە ئامرازی خێرا و بەهۆی كارگێڕانەوە، رێگەیان لێبگرن و خراپی ئەم رەفتارە بە شابەندەر رابگەیەنن، كە لەبەر بێلایەنی ئێران ئەم جۆرە رەفتارانە بەجێ نین و چاوەڕوان نەكراون. دیارە دەبێ هەواڵ و دەرئەنجامی ئەو هەنگاوانەی ناوتانە، بەپەلە ئاگادارمان بكەنەوە.

(واژۆی مستەوفی ئەلمەمالك)

(٢٩٠٠٠٥٨٧٠)

(١٩)

(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٥ موحەرەمی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٤١، بەرواری ناردن ١٩، بەرواری گەیشتن شەوی ٢٠ قەوس ١٣٣٢.

تاران مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. ئەمڕۆ بە پێی راپۆرتێك لە **سەقز**ەوە، کۆمەڵێك سەربازی عوسمانی و چەند عەشیرەتێك لە **سەقز** کۆبونەتەوە و، لە بیری ئەودان بەرەو کوردستان بێن. راستی ئەم هەواڵە نازانم، بە ئەندازەی بەرپرسیم پێویستە بە ئێوەی رابگەیەنم.

دوازنزەهەمی قەوس، ژمارە ١١٣٤، **سەردار محی.**

(٢٩٠٠٠٥٧٠١).

(٢٠)

(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٨ موحەرەمی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٢٢، بەرواری ناردن ١٥، بەرواری گەیشتن ٢٠ ی قەوس ١٣٣٢.

تاران، مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. پێشتر بەخزمەتتانمان راگەیاندبوو، کە شێخەکانی سنووری عوسمانی، بۆ هاندانی خەڵك بۆ جیهاد رۆیشتوون بۆ بانە، ئەمڕۆش دووبارە راپۆرتێکی دوورودرێژ لە سەقزەوە گەیشتووە، کە ئەمە ناوەرۆکەکەیەتی: **شەریف** پاشا هەزار و سێسەت[١] و ئەرکانی جەنگ و کومەڵێك پایەداری عوسمانی لەگەڵ

١- نارووننییەك هەیە لە دۆزینەوەی رەمزەکەدا.

سەربازێکی لە ڕادەبەدەر زۆر، هاتوونەتە ناو **بانە** و شێخەکانی دانیشتووی سنووری **هەورامان** بە ناوی جیهادەوە هاتوون و لەم دوو ڕۆژەدا دەچنە ناو شارۆچکەی **سەقز** و دەیانەوێ بەرەو **تەورێز** وەرێ کەون. **فەریق پاشا**ش بە خۆی و کۆمەڵێك خاون پلەوە لەگەڵ دوانزە هەزار سەرباز گەیشتوونەتە شەش فرسەخی ساوجوبلاغ. بەندە بە خزمەتتان ڕادەگەیەنم لەگەڵ ئەوەشدا باش نییە **بانە** و **سەقز** لەگەڵ کوردستان بکرێن بە بابەت[2] و ئێستا لە سنووری فەرمانڕەوایی مندا نین، کەسانم داناوە ڕاپۆرتم بۆ بنێرن. تکایە سەبارەت بە مووچەی سوارە و قۆزاقەکان وەك بەڵێنی دەرکردنی تیلگرافخانەی خەزانەداریتان داوە دوای عاشورا ئەنجام بدرێ، تا بەندە بتوانێ زووتر بە سوارەو[1]- سنووری حکومەتی کوردستان بجوڵێ.

١٥ قەوس، ژمارە ١٠٨٩، **سەردار محی.**

(٢٩٠٠٠٥٨١٥)

(٢١)

(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢١ موحەرەمی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٢٧، بەرواری ناردن ٢٢ ی (قەوس)، بەرواری گەیشتن ٢٢ ی قەوس ١٣٣٢.

تاران، مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. زیارەتی تێلگرافی ڕەمزداری ژمارە ٧١٢ ی موبارەکتانمان کرد[2]،سەبارەت بەو زانیارییانەی لە کوردستانەوە گەیشتوون، لە بارەی کارەکانی شابەندەرخانەی عوسمانی و هەڵواسینی ئاگادارینامە بە دەرو دیواری بازاڕ و بانگەشەی خەڵك بۆ جیهاد و هاندانی شێخەکانی لایەنگری خۆی لەسەر سنوور بۆ جەنگ و دنەدانی **شێخ عەبدولحەمید**[3] ئەوەی نووسیوتانە ئێمەی سەرسام کرد، کە بۆ لەڕێی

١- لە ڕاستیدا ڕەمزی (بابەتەکە) دۆزراوەتەوە وەلێ دەشێ (منتزع واتە ئەبستراکت) بێ.

٢- وشەیەکی ڕەمزەکە نە دۆزراوەتەوە.

٣- وشەیەکی ڕەمزەکە نە دۆزراوەتەوە.

کارگێڕییەوە ڕێگەتان لەو کارە نەگرتووە و، لەوەش سەیرتر بۆ بە ناوەندتان ڕانەگەیاندووە، پێموایە یا تێلگرافخانە ڕاپۆرت و تێلگرافەکانی بەندە ناگەیەنێ، یا ئەوەتا نوسراوەکانی بەندە شایستەی بایەخ پێدان و جێگای سەرنجی هەیئەتی دەوڵەت نین. پتر لە یەك مانگە بە پێی ئەم ڕاپۆرتانە، ٨٠٣، ٨٦٢، ٨٩٦، ٩٥٠، ٩٦٧، ٩٨٤، ١٠٠٥، ١٠٣٣، ١٠٣٤، ١٠٤٤[1]، بارودۆخی ئەم ناوچەیەم بە تەواوی و بە پەلە بۆ ناوەند ناردووە و هێشتا وەڵامی هیچ کامێکیانم وەرنەگرتۆتەوە تا لانی کەم بزانم چیبکەم. کاتێك دەفەرمووی سەیری ئەو ڕاپۆرتانە بکەیت، دەبینی بەندە لە ئەنجامدانی ئەرکەکانم بە هیچ شێوەیەك دریغیم نەکردووە و، لە باودۆخێکی ئاوادا خۆم لە بەرپرسیارەتی نەدزیوەتەوە، لەگەڵ ئەوەشدا بە لوتفی خودا بە هەر شێوەیەك بێ، بێلایەنی شارمان پاراستووە و بڵاوکردنەوەی ئاگادارییینامە بەدرۆ دەخەمەوە، وەلێ بە جیدی بانگهێشتی عەشیرەتەکان دەکەن، تا ڕێگە لە هەوڵەکانی بەندە بگرن. **شێخ عەبدولحەمید** بە ناوی لایەنگیری لە ژێرەوە خەریکی خراپەکارییە و، چۆنییەتی ڕێگە لێگرتنیانم لە تیلگرافەکانی پێشوودا داواکردووە، کارگێڕی پێشووش[2] هەر وەك ئەوان گەندەڵ و خێرخوازی بێگانەیە، سەبارەت بەو تێبینیە، هیچ کاردانەوەیەك بەرامبەر ناوبراوە نەکراوە، ئێستا کە جەنابی حاجیاغا **نەسیرولدەولە** تەشریفی هێناوە، لە هەموو ڕوویەکەوە دڵنیا دەبین. هەرچەندە دە ڕۆژیش دەبێت لەم بارودۆخەی تێلگرافخانەدا هیچ تێلگرافێکمان نادەنێ لەبەرئەوە لە زیارەتی وەڵامەکانیان بێ ئومێدم. لەگەڵ ئەوەشدا تکام وایە جارێکی تر بە ڕاپۆرتەکانی بەندەدا بچنەوە و چارەسەری یەکجارەکی دیاری بفەرموون کە[3] — نەکرێ.

١٨ ی قەوس، ژمارە ١١٢٨، **سەردار محی.**

(٢٩٠٠٠٥٨١٠).

١- بۆ زانینی ئەم ڕاپۆرتە، جگە لە ڕاپۆرتی ژمارە (١٠٣٤) کە لەم کۆمەڵە بەڵگەنامەیەدا نەبوو، بڕوانە بەڵگەنامەی ژمارە(٦، ٧، ٨، ٩، ١١ تا ١٦).

٢- وشەیەکی نەخوێندرایەوە.

٣- نە خوێندرایەوە.

(٢٢)

(له حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢٠ موحەرەمی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٤٢ بەرواری ناردن ١٩ (قەوس)، بەرواری گەیشتن ٢٠ قەوس ١٣٣٢.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. لە سەرچاوەیەکی ناراستەوخۆی هەواڵەوە، دەنگۆیە کە کۆمەڵێك سەرباز بەرەو کوردستان دێن، ڕاستی و هەڵەی ئەم هەواڵە هێشتا دیار نییە. تەنیا بۆ ئاگادار کردنی بەرپرسانی بەرێزی دەوڵەت، سەرنجیان بۆ گرنگی بارو دۆخی ئێستای کوردستان رادەکێشین. درێژەی بابەتەکەمان لە تێلگرافی رمزداری دواتردا بە خزمەتتان ڕاگەیاندووە. ١٧ ی قەوس، ژمارە ١١٢٩، **سەردار محی**. (٢٩٠٠٠٥٧٠١).

(٢٣)

(لەحکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ ٢٢ موحەرەم ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٤٠، بەرواری ناردن ١٩، بەرواری گەیشتن شەوی ٢٠ ی قەوس ١٣٣٢.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. هەواڵگیرەکانی بەندە کە بۆ بەدەستهێنانی هەواڵ ناردبوومن بۆ **سەقز** و **سلێمانی**، ئەمڕۆ ڕاپۆرتیان ناردووە کە سێزدەی مانگ کونسولی رووسیا لە ساوجبلاغ[1] رایکردووە، موتەسەریفی **کەرکوك** وێڕای کۆمەڵێك

١- مەبەست (ا.ی. یاس)ە، کە دواتر دەکوژرێ و سەری لێدەکەنەوە و بە (میاندوا) و (سابلاغ) دا دەیگێڕن، بە دەرگای ماڵی (قازی فەتاح) دا لە سابلاغ هەڵێدەواسن و دوایی پاشماوەی تەرمەکەی فڕێدەدەنە ناو چۆمی (میانداو) و ئاو دەیبا.

سەربازی عوسمانی و شێخەکان گەیشتن. **موختار بەگ** لە دەوروبەری **سلێمانی** خەریکی کۆکردنەوەی تواناکان بووە و لە بیری هاتنە کوردستان دابووە[1]- **شابەندەر بەگی ساوجبلاغ** کە دوو رۆژ پێشتر کەوتۆتە رێ، بە نهێنی بە خەڵکی راگەیاندووە کە پێویستە کوردستان بە هۆی یەك ئایینی ببێتە بەشێك لە دەوڵەتی عوسمانی، خەڵکی هانداوە و لە سەرچاویەکی عوسمانییەکانیشەوە دەنگۆیە کە ناوبراو بووە بە والی **ساوجبلاغ**. پێویست بوو بەخزمەتتان رابگەیەنم. ١٩ی قەوس، ژمارە **١١٣٥**[2] ، **سەردار محی**.

(٢٩٠٠٠٥٨١٥).

(٢٤)

(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٣٠ موحەرەمی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٦٧، بەرواری ناردن ٢٦، بەرواری گەیشتن ٢٦ ی قەوس ١٣٣٢.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. دوێنێ شابەندەر فتوانامەیەکی بە زمانی عەرەبی، فارسی و تورکی لە مەڕ پێویستی جیهاد، بۆ بەندە و زۆربەی خەڵکی شار ناردووە و، لە ناو عەشیرەتەکانیش دا بڵاوکراوەتەوە. بۆ خاتری موبارەکتان بە پەلە پێم راگەیاندن.

٢٧ ی قەوس، ژمارە ١١٩٩، **سەردار محی.**

(٢٩٠٠٠٥٨١٠).

١- وشەیەکی نەخوێندرایەوە.

٢- لە دەقەکەدا (٩١١٣٥) یە.

(٢٥)

(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٣٠ موحەرەمی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٧٠، بەرواری ناردن ٢٧ ی قەوس، بەرواری گەیشتن ٢٨ ی قەوس ١٣٣٢.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. لەمەڕ فتوانامەی پێویستیی جیهاد، کە درێژییەکەی لە تیلگرافی رەمزداری ژمارە ١١٩٩ دا بە خزمەتتانم راگەیاندووە. ئەو کاغەزانە سەرەڕای بڵاوکردنەوەیان لە رێڕەوە گشتییەکانیش دا هەڵواسراون، بەندە خێرا چەند کەسێکم نارد لێیان کردنەوە. تەنیا بۆ ئاگاداریتان.

٢٧ ی قەوس، ژمارە ١٢٠٤، **سەردار محی.**

(٢٩٠٠٠٥٨١٠).

(٢٦)

(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٣٠ موحەرەمی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەت پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٧٣ بەرواری ناردن ٢٧، بەرواری گەیشتن ٢٨ قەوس ١٣٣٢.

تاران، مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. شابەندەر بە ئیمام جومعەی راگەیاندووە، بە ناوی سوڵتانی عوسمانی کۆتایی بە وتاری نوێژی هەینی بێنێ، داوای لە بەندەش کرد و وەڵامم دایەوە ناکرێ، بەرپرسیار دەبی. چەند رۆژێکە شابەندەر و لایەنگرانی عوسمانی بارو دۆخەکەیان گۆڕیوە و خەریکی دەسدرێژی کردنن. دوێنێ پیاوەکانی شابەندەر زۆریان لە پۆلیسێك هەڵداوە و لەگەڵ جەنابی **نەسیر ولدەولە** خەریکی گفتوگۆم، تەنیا بۆ ئاگاداریتان.

٢٧ ی قەوس، ژمارە ١٢٠٣، **سەردار محی.**

(٢٩٠٠٠٥٨١٠)

(٢٧)

(له حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٣٠ موحەرەمی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٧٤، بەرواری ناردن ٢٨، بەرواری گەیشتن ٢٨ قەوس ١٣٣٢.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ، بۆ بەدواداچوونی تێلگرافی رەمزداری ١٢٠٣[١]، پێویستە بەخزمەتتان رابگەیەنرێ: ئەمڕۆ چەند کەسێك لە لایەنگرانی عوسمانی،کە چەکدار بوون، پۆلیس وەك ئەرکی سەرشانیان چەکیان کردن. شابەندەر پەیامێکی ناردووە داوای تەمێ کردنی پۆلیسی لە دارلحکومە یا لە شابەندەرخانە دەکات. وەڵامم دایەوە: بە فەرمی بینووسە، هێشتا وەڵامی نەداوەتەوە. تکایە بە پەلە بۆمان دیاری بکەن، هەرکاتێك لایەنگرانی عوسمانی چەك هەڵبگرن چی بکەین؟ بە نەرمی مامەڵەیان لەگەڵ بکەین یا چەکیان بکەین؟

٢٧ی قەوس، ژمارە١٢٢٣، **سەردار محی.**

(٢٩٠٠٠٥٨١٢).

(٢٨)

(له حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ ٢ی سەفەر١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٨٤، بەرواری ناردن ٢٩، بەرواری گەیشتن ٢٩ قەوس ١٣٣٢.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ، لە سەر هاندان بۆ جیهاد و پرسی وتاری هەینی و دەسدرێژییەکان تا دەگاتە لایەنگرانی عوسمانی، کە جەنابی **حاج نەسیر ئەلسەڵتەنە** زارەکی لەگەڵ شابەندەر گفتوگۆی کردووە، بە درێژی لە ژمارە ٧٢ دا، بە وەزارەتی کاروباری دەرەوەمان راگەیاندووە. سەرنجی موبارەکی بەرپرسانی دەوڵەتمان بۆ پێگەی

١- بەڵگەنامەی ژمارە ٢٦.

کوردستان راکێشاوە و داوای ڕێکاری بەپەلە دەکەم، چونکە بەپێی ڕاگەیاندنی بێ لایەنییەوە بەندە هەر ڕووداوێك ڕووبدا، لە ئەنجام دان و پێشپێگرتنی درێغی ناکەم و ئەگەر پێمان ڕانەگەیەنن چیبکەم؟ خۆم بە بەرپرس نازانم!

شەوی **٢٩** ی قەوس، ژمارە ١٢٣٨، **سەردار محی.**

(٢٩٠٠٠٥٨١٠).

(٢٩)

(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٤ موحەرەمی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٤، بەرواری ناردن یەکەم، بەرواری گەیشتن یەکەم و جیدی ١٣٣٢.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ، ئەمڕۆ **ئۆشاکۆف** لە کرماشانەوە تێلگرافی کردووە، کە وەك خۆی بە جەنابتانی ڕادەگەیەنم.

وەك بیستوومانە سەرەڕای ڕاگەیەندنی بێلایەنی دەوڵەتی ئێران سەبارەت بە دەوڵەتی ڕووسیا و عوسمانی، بۆچی ڕێگەتان لە ڕاگەیاندنی خراپکارانەی شابەندەر نەگرتووە. منیش لەو ڕووەوە تێلگرافم بۆ سەفارەتی ڕووسیا لە تاران کردووە.

ئۆشاکۆف.

لەبەرئەوەی پێشتر درێژەی ئەم بابەتەم بە ڕەمز ڕاگەیاندووە، پێویست بە دووبارە ئاگادار کردنەوە ناکات.

یەکەمی جیدی، ژمارە ١٢٥١، **سەردار محی.**

(٢٩٠٠٠٥٧٧٦).

(٣٠)

(لە وەزارەتی ناوخۆوە بۆ حکومەتی کوردستان، ٦ی سەفەر١٣٣٣.
(بیّ سەربەرگ)، ژمارە ٧٥٣، ٦ی مانگی صفر ئەلموزەفەر ١٣٣٢.

بۆ حکومەتی کوردستان رەمزدار بیّ، تێلگرافی رەمزداری ژمارە ١٢٠٣[١] گەیشت لە بارەی ئیمام جومعە و خوێندنەوەی وتار بە ناوی سوڵتان، چارە هەرئەوەیە کە گوتوومانە و[٢]- و دیارە دەبیّ بە راوێژ و ئاگاداری نەسیر ولدەولە پێویستە رێگە لەم جۆرە کارەنە بگرن.

(٢٩٠٠٠٥٨١٠).

(واژۆی مستەوفی لمەمالك)

(٣١)

لە وەزارەتی ناوخۆوە بۆ حکومەتی کوردستان، ٦ی سەفەر١٣٣٣.
(بیّ سەربەرگ)، ژمارە ٧٥٤، ٦ی مانگی سەفەر ولموزەفەر ١٣٣٢.

بۆ حکومەتی کوردستان، رەمزدار بیّ. تێلگرافی رەمزداری ژمارە ١٢٢٣ گەیشت[٣]، رێگرتن لە چەك هەڵگرتنی لایەنگرانی عوسمانی کاتێك راستە، کە تێکڕای خەڵکی شار و بیانی و داروەدستەکانیان لە ژێر دەسەڵاتی ئەم حکومەتە دابن. ئەگەر دەتوانن بەرامبەر کەسانی تر ئەم کارە بکەن، ئەوا دەرهەق بە لایەنگرانی (عوسمانی)ش بیکەن، بەو مەرجەی پێشتر ئەنجامدانی ئەم کارە ریکخرابیّ و پێش راگەیاندنی لەگەڵ شابەندەرخانە عوسمانی

١- بەڵگەنامەی ژمارە ٢٦.

٢- نەخوێندرایەوە، وێدەچیّ (ناردم) بێت.

٣- بەڵگەنامەی ژمارە ٢٧.

دانوسان بکەن و دسپێشخەر بن و دواتر بڕیاری گشتی رابگەیەنن تا دوای بڵاوکردنەوەی، لە جێبەجێ کردندا گرفتێك سەر هەڵنەدا.

(واژۆی مستەفی ئەلمەمالك)

(٢٩٠٠٠٥٨١٢)

(٣٢)

(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٧ موحەرەمی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٢٠، بەرواری ناردن ٤ (؟)، بەرواری گەیشتن ٤ جیدی ١٣٣٢.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. کارەکانی ئەم ماوەیەی شابەندەر[1] سەبارەت بە ناردنی کۆمەڵێك خەڵکی کوردستان بۆ جیهاد، بەردەوام بەخزمەتتانم راگەیاندووە. ئەمڕۆ خودی شابەندەریش لە نوێژی هەینی ئامادەبوو، وەك لەو راپۆرتەدا کە گەیشتووە، کۆمەڵێك موسوڵمانی ئێرانی ویستویانە لەگەڵ کۆمەڵێك نێوبژیوان بە ناوی جیهاد بەرێ بکرێن، بەندەش خێرا ئەم رووداوە و گرنگی و بەرپرسیاریی ئەم پرسەم بە جەنابی **نەسیرولدەولە** راگەیاند، بە راشکاوی پێموت ئەگەر بە پەلە رێگە لەم کارە نەگیرێ، حکومەت بە ویستی جیدی خۆی بۆ پێشگرتن لەم کردەوانە و رەفتارەی خەڵکی خۆی و نێوبژیوانان، درێغی لە هیچ چارەسەرییەك ناکات و یەکسەریش فەرمانی پێویست درا بە بەڕێوەبەرایەتی ئاسایش و پۆلیسی سوارە، تا بە رەچاوکردنی تێبینی پێویست، چاودێری تەواو بکەن بۆ رێگرتن لەم کردەوەیە.

دوای دانووسانێکی دورو درێژ جەنابی **نەسیرولسەڵتەنە** بە پەیام و تێکڕای -[2] شابەندەرخانە و ئاگادار بوون لە رێگاچارەی جیدی حکومەت تارادەیەك سڵیان کردۆتەوە لە ئەنجامنەدانی ئەرکەکانیان، لە کۆتاییدا بیست کەس لەو کەسانەی دیارە کێن، چوونە پاڵ دەستە و ئاڵای عوسمانییەکان. بەو پێیەی هێشتا وەڵامی یەکلاکەرەوەی تێلگرافەکان

١- بەڵگەنامەی ژمارە (٢٧).

٢- نەخوێندرایەوە.

نەگەیشتوون، هەنگاونانی توندو تیژترم بە باش نەزانیوە و رووبەڕوو داوام لە ئیمام جومعە کردووە لە وتاری نوێژی هەینیدا، ئەرکەکانی پێشووی لەبیر نەکات و بە پێی بڕیاری شابەندەرخانە وتار نەخوێنێتەوە. تکام وایە بە تایبەتی سەرنجی تێلگرافەکانی من بدەن و، بە پەلە رێ و شوێنی تایبەت دابنێن بۆ چارەسەری ئەم کارە و نێوبژیوانەکان بە گشتی. چوارەمی جیدی، **سەردار محی**.

(٢٩٠٠٥٨١٠)

(٣٣)

(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ ١١ ی سەفەری ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٣٥، بەرواری ناردن ٨، بەرواری گەیشتن ٨ جیدی ١٣٣٢.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. ئەمڕۆ تێلگرافێك لە ئۆشاکۆفەوە گەیشتووە، کە تەنیا بۆ ئاگاداری بەڕێزتان دەیخەمە روو.

بستوومە کۆمەڵێك لە کوردستان روویشتوون بۆ یارمەتیدانی عوسمانییەکان، لەکاتێکدا چەندین جار نوسیوومە: ئێران بێ لایەنە، ئێوە بۆ رێگایان لێناگرن، ئەم کارانە ئەنجامێکی خەراپی بۆ ئێوە دەبێت.

ئۆشاکۆف

هەرچەند بیر دەکەمەوە، هۆکاری ئەم جۆرە پەیوەنییە هەواڵییانە نازانم، بۆچی دەبێ حوکمێکی ئاوا بدرێت. ئەرکی بەندە تەنیا جێبەجێ کردنی فەرمانەکانی سەرۆکایەتی دەوڵەتی خۆمە و پێویستە بە پێی ئەو رێ و شوێنەی بۆم دادەنرێ جێبەجێکارم.

بە باشی سەرنج بدەنە گەیشتنی تێلگرافێکی ئاوا بە ئاشکرا بە بەرچاوی خەڵکەوە، کە دەمارگیری توندی دینیان هەیە، چەند بە خراپی کاریگەر بووە و بۆتە هۆی لەکەدار کردنی دەوڵەت. بەندە کە ناتوانم بە ئارەزوو نیازی شەخسی، فەرمانی کەسانی تر جێبەجێ بکەم و لە لایەن دەوڵەتیشەوە هیچ رێگایەك دیاری نەکراوە تا بە زەبری هێز لە کاتی وەرێکەتندا رێگە

لەو نێوبژیوانانە بگرم. چونکە ناوەرۆکی فەرمانەکان ئەوە بووە، بە رێز و نەرمییەوە، بێ توندوتیژی رێگەیان لێ بگیردرێ. لەبەر ئەوە فەرمان بدن ئەم جۆرە تێلگرافانە نەنێرن، تا بەندە بتوانم ئەرکی دیاری کراوی خۆم لەمەڕ پاراستنی بێلایەنی و نەزم و ئاسایشی ناوچەکە وەك فەرموتانە، بەجێ بگەیەنم. لەبەر ئەوەی رێگرتن لەم سەرپێچییانە مەحاڵە، بەراشکاوی بە خزمەتتان رایدەگەیەنم، رێگەی بەندە بدەن واز لەم خزمەتگوزارییە بهێنم.

شەوی هەشتەمی جیدی، ژمارە ١٣٥٨، **سەردار محی.**

(٢٩٠٠٠٥٧٧٦).

(٣٤)

(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٢ موحەرەمی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٥٥، بەرواری ناردن ٨، بەرواری گەیشتن ٩ی جیدی ١٣٣٢.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. سەرەڕای بەرگری پۆلیس، دوای ئەوەی لایەنگرانی عوسمانییەکان بەیاننامەکانیان دڕاند، گفتوگۆی رووبەڕووی جەنابی **نەسیرولدەولە** لەگەڵ شابەندەر، کە ئەمڕۆ لە کاتی کۆبوونەوەی کۆمیسیۆن دا ئەنجامدرا، هیچ دەرئەنجامێکی لێنەکەوتەوە، بڕواناکەم هیچ کاریگەرییەکی هەبێت. کاتەکان بە خۆ بواردن و کات بەسەر بردن بەرێدەکەن. ئەم پرسەش کاریگەرییەکی لە رادە بەدەر خراپی هەیە، زێدەباری ئەوەش سومعەی دەوڵەت خراپ دەکات و خۆڕاگرتن لەبەرامبەر ئەم جۆرە کارە نابەجێیانەدا زۆر زەحمەتە، هەر کاتێك رێگە بدەن، پۆلیس و پۆلیسی پیادە و سوارە و پیاوانی دەوڵەت دەنگ دەدەم، لە کاتی دەسدرێژی و جموجوڵی دڕندانەی ئەوانەدا کە بە خەنجەرەوە هێرش دێنن، ئەرکی خۆم بە تەواوی ئەنجام بدەم، ئەگینا ئەم جۆرە کەسانە مەحاڵە بە نەرمی و ئاشتییانە بە هێمنی دابنیشن، بگرە رۆژ بە رۆژ پتر پێی لێ هەڵدەبڕن، ئاشکرایە کوردستان دەکەوێتە چ بارودۆخێکەوە. شەوی نۆهەمی جیدی، ژمارە ١٣٧٣.

سەردار محی.

(٢٩٠٠٠٥٨١٠).

(٣٥)

(له حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٧ موحەرەمی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٢٠، بەرواری ناردن ٤ (؟)، بەرواری گەیشتن ٤ جیدی ١٣٣٢.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. دوو رۆژە کۆبوونەوە دژی قۆزاق و سوارەی **ساخلوی** کوردستان دەکرێ و دەیانەوەی ئاژاوە بگێڕن و گەلەکۆمەگەیان لێبکەن، وەلێ بەندە شەو و رۆژ خەریکم بەڵکو بتوانم بە شێوەیەیك رێگەیان لێبگرم. ئەمڕۆش کۆمەلێکی تر دوای نوێژی هەینی بە مەبەستی جیهاد وەرێکەوتن. زۆربەیان خەڵکی ناوخۆن. بەردەوام بە خزمەتتانم راگەیاندووە بە زەبری هێز نەبێ مەحاڵە بتوانین رێگایان لێبگرین، چونکە بەهۆی دەمارگیری ئاینی و هاندانی عوسمانییەکان و بڕە پارەیەك کە دەیادندەنێ، ئامادەی هەمووجۆرە بەرگرییەکن، ئەگەر بە زەبری هێز رێگەیان لێبگرین پێویستە دوای مۆڵەتی راشکاوانە بە پەلە قەدەغە بکرێن، جگە لە تۆپی شنایدەر و ماکزیم ژمارەیەکیش قۆزاقی کرماشان بەپەلە وەرێکەوتوون، چونکە پێشپێگرتنیان لە توانای من بەدەرە. بەندەش (لە) بەشێك و واسیتە کردن تەواوی سەرکردە[١]،

شەوی ١١ی جیدی، ژمارە ١٣٨٣، **سەردار محی**

(٢٩٠٠٠٥٨١٠)

١- ناروونی لە دۆزینەوەی رەمزی دەقە کەدایە.

(٣٦)

(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٥ ی سەفەری ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران ، ژمارەی تێلگراف ٧٣، بەرواری ناردن ١٢، بەرواری گەیشتن ١٣ جیدی ١٣٣٢.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. ئێستا بە یارمەتی خوا و ئەو هەنگاوانەی ئیدارەی حکومەت دەینێ شار و دەوروبەری خاوەن نەزمن و ڕووداوێکی تازە رووی نەداوە. هێندێك کۆبوونەوەی نهێنی بۆ خراپەکاری و ئاژاوە نانەوە کراوە، کە لە تێلگرافی رەمزداری ١٣٨١ بە خزمەتتانم راگەیاندووە[١]. لە جولانەوەشیاندا هیچ ئەنجامێکیان دەسنەکەوت و بە چەندان شێوە رێگر بوون لە ئیدارەی حکومەت. دوێنێ شابەندەرخانە عوسمانی لە ئەنجومەن و گفتوگۆی رروبەڕوودا، هاوکاری و یارمەتی خۆی راگەیاند، هەروەها وتی ناتوانین رێگە لەو کەسانە بگرین کە خۆبەخشانە دەڕۆن بۆ جیهاد و بە پێی یاسا هیچ دەوڵەتێك لەگەڵ بێ لایەنیدا ناکۆك نییە، وەلێ ئاشکرایە لە ژێرەوە لەمەڕ وروژاندن و هاندانی خەڵك بۆ جیهاد و ئەنجامدانی ئەرکی خۆیاندا درێغی ناکەن. هەر وەك لە تێلگرافی رەمزداری **١٣٨١** دا بە خزمەتتانم راگەیانددووە، هەینی رابردوو، نزیکەی پەنجا کەسی بیانی و خەڵکی ناوخۆ، کە تازە ناسنامەی هاوڵاتیی بوونیان وەرگرتبوو، بە نیازی جیهاد کەوتوونە رێ و لە رۆژی هەینی ئەم هەفتەیەشدا پێم وایە کۆمەڵێکی تر بڕۆن. چارەیەکتان بۆ ئەم پرسە دیاری نەفەرموو، کە رۆیشتنی ئەم کەسانە پێچەوانەی بێ لایەنییە و پێویستە رێگەیان لێبگیردرێ، یا ئەوەتا رێگەیان لێ نەگرین و لەم رۆیشتنەدا ئازاد بن، پێویستە وەڵامی یەکلاکەرەوەمان بۆ بنێرن.

حاجی بەهارولسەڵتەنە سەرۆکی **دارۆغا**، کە ئێستا زانیویەتی لە هێندێك رووەوە کاروبارەکەی پێشن ناکەوێ ، دەستی لە کاروباری نەزمیە کێشاوەتەوە و بەندەش بەپێی پێویستی کاتەکە پەسەندم کرد و کردم بە فەرمانداری **ئەسفەند ئاباد**. رێك و پێك کردنی ئەو

١- لەم کۆمەڵە بەڵگەنامەیەدا بەدی نەکرا.

سنووره، خێرا **ئیبراهیم خان** کە یەکێك بوو لە سەرکردەکانی پۆلیسی سوارەی حکومەت و، چەند ساڵ بوو لە دارۆغای ناوەندی خاوەن پلە و پایە بوو، کردم بە سەرۆکی دارۆغا بە کەفالەت، دواتر پێشنیار دەکەم کەسێکی بە توانای ئەوتۆ دابمەزرێنم، کە بتوانێ لەگەڵ بارودۆخی کوردستاندا بگونجێ. بە پێی تێلگرافێکی گەیشتوو، دوو رۆژە پەنجا کەسی قۆزاق بە تۆپێکی ماکزیمەوە لە کوردستانەوە بەرەو کرماشان وەرێکەوتوون. ئێستاش **جەعفەر سوڵتانی** هەورامی راپۆرتێکی نووسیوە، کە سەربازەکانی **مەنسوری عوسمانی** بەردەوام لە جوڵە و هاتوچۆ دان، وەڵی مەبەستیان هێشتا ئاشکرا نەبووە. پێویست بوو بە خزمەتتانی رابگەیەنم.

١٢ جیدی، ژمارە ١٤٠٢، **سەردار محی.**

(٢٩٠٠٠٥٧٠١).

(٣٧)

(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ ١٧ موحەرەمی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران ، ژمارەی تێلگراف ٨٠، بەرواری ناردن ١٤، بەرواری گەیشتن ١٤ جیدی ١٣٣٢.

تاران، مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. لە راپۆرتی ژمارە **١٤٠٩** ئەمڕۆ[١] لە بارەی خەلیفە و عەسکەر بەخزمەتتانم راگەیاند کە دوای هاتنی خەلیفە، چوار سەرباز پلەدارێکیان لەگەڵ خۆیان بردووە، شابەندەر دەڵێ دوای دوو رۆژ ئەو پێنج کەسە دەگەڕێنەوە.

شەوی چواردەهەمی جیدی، ژمارە ١٤[٢]، **سەردار محی.**

(٢٩٠٠٠٥٨١١).

١- لەم کۆمەڵە بەڵگونامەیەدا بەدی نەکرا.

٢- لە دەقەکەدا (١٤) یە.

(٣٨)

(له حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٦ ی سەفەری ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران ، ژمارەی تێلگراف ٧٦، بەرواری ناردن ١٣ ی جیدی، بەرواری گەیشتن ١٤ جیدی ١٣٣٢.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. بە پێی راپۆرتی گەیشتوو، ئەمڕۆ **خەلیفەی ئەرمەنییەکان** دێتە کوردستان و دوازدە سەربازی بۆ پارێزگاری لەگەڵدایە، دەڵێن پێشتر پیاوێکی سادە بووە، ئەو سەربازانەی لەگەڵ شاندەکەی خەلیفە بوون، دوای هاتنە ناوشار دەگەڕێنەوە. ئێستا دیار نییە دوای هاتنی خەلیفە دەگەڕێنەوە یان نا. هەرچۆنێك بێ هاتنی سەربازی عوسمانی، تەنانەت ئەگەر یەك کەسیش بێت لەم کاتەدا کاریگەرییەکی خراپی دەبێت. دەکرا بۆ پاراستنی خەلیفە پێش وەخت بە حکومەت رابگەیەنن، تا پۆلیسی سوارە و پاسەوان بۆ سەر سنوور بنێرێ. پێویست بوو بەخزمەتتان رابگەیەنم.

١٣ جیدی، ژمارە ١٤٠٩، **سەردار محی.**

(٢٩٠٠٠٥٨١١).

(٣٩)

(له حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢١ی سەفەری ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران ، ژمارەی تێلگراف ٩٥، بەرواری ناردن ١٨، بەرواری گەیشتن ١٨ جیدی ١٣٣٢.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. سوپاس بۆ خوا ئەو هەنگاوانەی لەلایەن دەوڵەتەوە نراون، بۆ پاراستنی نەزمی شار و ئاسایشی خەڵك و رێگرتن لە بەشێکی جموجوڵی خراپکاران، شار رێك و پێك و خەڵکیش ئاسوودەن. مەبەست لە بزواندنی بە شێك لە شەڕخوازان بۆ جیهاد ئەوە بووە: کە ئەو هەڵچوونە خەڵکی شار بوروژێنێ و دەرئەنجامی پێویست دەستەبەر بکەن، لەبەرئەوەی سەرکەوتوو نەبوون کەمێك هەڵچوون و توڕەییان

دابەزیوە و، دوێنێش ژمارەیەك خۆبەخشی جیهاد بە هۆی بەفر و سەرماوە گەڕاونەتەوە، بەم پێیە راست و رەوان وازیان لە بیرو باوەری دەروونی خۆیان هێناوە و، ئۆردوی حکومەت بۆ هەر پێش پێگرتنێك ئامادەیە، وەلێ لە چەند شوێنێکی دەوروبەر، چەند راپۆرتێکی وروژێنەر گەیشتوون، کە حکومەت بەمزوانە ناچارە بجوڵی لەشار -[1] لە جوڵانەوەی بێلایەنی ئەوان دەبێت. دوێنی پەنجا قۆزاقی پیادە و تۆپێکی ماکزیم لە کرماشانەوە هاتنە کوردستان.

١٨ ی جیدی، ژمارە ١٤٦٣، **سەردار محی.**

(٢٩٠٠٠٥٨٠٩)

(٤٠)

(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢٨ سەفەری ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران ، ژمارەی تێلگراف ٥٥، بەرواری ناردن ٢٦، بەرواری گەیشتن ٢٧ جیدی ١٣٣٢.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. **شێخ عارف** کە ئاشکرایە کێیە، خەریکی ئەوەیە لە دووەمی رەبیعولئەوەل بۆ جیهاد وەڕێکەوێ، لە بیری ئەوە دایە کۆمەڵکیش لەگەڵ خۆیدا ببات، وەلێ بەندە بڕواناکەم کەس لەگەڵیدا بڕوات. پێویست بوو بەخزمەتتان رابگەیەنم. ٢٥ی جیدی، ژمارە ١٥٦٤، **سەردار محی.**

(٢٩٠٠٠٥٨١٦).

---

١ - نەخوێندرایەوە.

(٤١)

(له حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢ی رەبیع و لئەوەلی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران ، ژمارەی تێلگراف ١٢٧، بەرواری ناردن ٢٩، بەرواری گەیشتن ٢٩ جیدی ١٣٣٢.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. **جەعفەر سوڵتان**، حاکمی هەورامان لەمەڕ کاروباری سنووردا نووسراوێکی بۆ قائمقامی -[1] کە لای ئەو جەنابی **ئیعتلائولملك** نووسیوە و بە تەتەرێکی تایبەتدا ناردووەیەتی، ئەو تەتەرە دوای گەڕانەوەی زانیارییەکانی ئەو و هی خۆشی بە بەندە راگەیانگدووە و دەڵێ کە سەربازێکی زۆری سنوور -[2] و هیتر دەیانەوێ بەرەو **سەنەنەدەج** بجولێن و داوا لە بەندە دەکات ئەگەر ئەوانە بێنە ناوخاکمان چارە چییە؟ پێشیان پێبگرێت یان نا؟ بەندەش بە پەلە بە خزمەت سەرکردایەتی رادەگەیەنم و ئەگەر راست بێ، چییان لەگەڵبکەم و، فەرمانی چ رێکارێك بە حاکمی هەورامان بدەم؟. ٢٨ جیدی، ژمارە١٥٨٩.

سەردار محی.

.(٢٩٠٠٠٥٧٠١)

١- نەخوێندرایەوە.

٢- نەخوێندرایەوە.

(٤٢)

(له حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٣ ی ڕەبیع و لئەوەلی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران ، ژمارەی تێلگراف ١١٩، بەرواری ناردن ٢٩، بەرواری گەیشتن ٢٩ جیدی ١٣٣٢.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ، بە پێی داوای **سەعید بەگ** شابەندەرخانە هەمەدان، ئەمڕۆ شابەندەر دە کەسی لە لایەنگرانی خۆی بەچەکەوە ناردووە بۆ هەمەدان. زانیارییەکانم بە خزمەتتان گەیاند. ٢٩ جیدی، ژمارە ١٦٠٩. **سەردار محی.**

(٢٩٠٠٠٥٨١٤).

(٤٣)

(له حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ ٧ی ڕەبیع و لئەوەلی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران ، ژمارەی تێلگراف ٧ بەرواری ناردن شەوی ٣، بەرواری گەیشتن ٣ ی دەلو١٣٣٣.

تاران، تێلگرافی بەپەلەی دەوڵەتی. مەقامی پایە بەرزی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. وا دیارە **مەحمود موخلص بەگ** شابەندەری پێشووی کوردستان، کە پێشینەیەکی خراپی لێرە هەیە، لە بری شابەندەر کوردستانی بێت، کە فەرمانداری کرماشانە. وەزارەتی دەرەوە بە تەواوی لە خراپکارییەکانی ناوبراو ئاگادارە، بە هەر زەحمەتێك با دەکرا لەگەڵ شابەندەرخانە ئێستا رێککەون، وەلێ **مەحمود مخلص بەگ** بە خراپکاری بێ ئەندازە و دژایەتی حکومەت ناسراوە، هاتنیشی بۆ کوردستان ئەنجامێکی خراپی بە دواوە دەبێ و بۆ دەوڵەت دەبێتە گرفتی سەرەکی لەم ناوچەیە. ئەگەر دەکرێ هەر شابەندەری دووەم بمێنێتەوە، ئەگەرنا کەسێکی تر دیاری مەفەرموون. ئەگەر هەر دەبێ **مەحمود بەگ** بێت، بە بوونی ناوبراو و بارودۆخی ئێستا، بەندە لە خزمەت کردن لە کوردستان لا ببەن. شەوی **٣** ی دەلو، ژمارە **١٦٢٨**، **سەردار محی.**

(٢٩٠٠٠٥٧٩٣).

(٤٤)

(له وەزارەتی ناوخۆوە بۆ حکومەتی کوردستان، ١٤ی رەبیعولئەوەلی ١٣٣٣)
(بێ سەربەرگ)، بەپەلە، ژمارە ٨٧٦، ١٤ رەبیع و لئەوەلی ١٣٣٣.

بۆ حکوموتی کوردستان رەمزدار. بە پێی ئەو زانیارییانەی بە دەست وەزارەتی دەرەوە گەیشتوون، شابەندەرخانەی عوسمانی چەند کاغەزیکی بە زمانی تورکی و فارسی و عەرەبی لەمەڕ فتوای جیهاد، لە ناو عەشیرەتەکاندا دابەش کردووە و هانیان دەدا بۆ گەلەکۆمە. هەرچەندە لێرە دانوسانی پێویست لەگەڵ سەفارەتی عوسمانیدا کراوە، تا شابەندەر لەو کارانە بگێڕنەوە، وەلێ جەنابتان بەو ئامرازانەی دەکرێ و بە رێ و شوێنی پێویست، بە شێوەیەك کە نەزم و ئاسایش بپارێزن، رێگە لەو جۆرە کاغەزانە بگرن و مەهێڵن بە پێچەوانەی پرنسیپەکانی بێلایەنی هیچ کارێك بکرێت. (واژۆ **مستەوفی لمەمالك**).
(٢٩٠٠٠٥٨١٠)

(٤٥)

(له سەرۆك وەزیرانەوە بۆ حکومەتی کوردستان، ٢١ی رەبیع و لئەوەلی ١٣٣٣)
سەرۆك وەزیران، یاداشت بکرێت، ژمارە ٨٧٤، ٢١ی رەبیع ولئەوەلی ١٣٣٣.

بۆ حکومەتی کوردستان رەمزدار بکرێ، تیلگرافی رەمزدار ژمارە ١٧٥٢ و ئاشکرای ژمارە ١٧٥٨[١] زۆر سەیر و جێگای سەرنجدانە، کە وێڕای ئەو زانیباییە تۆکمەیەی لەمەر بارودۆخی ئەو سنوورە و گرنگییەکەی هەتانە، لە کاتێکی ئاوادا داوای دەست لە کارکێشانەوە دەکەیت. ئێستا پێویست بە گۆڕانکاری ناکات و ناتوانین ئەو داوایەی جەنابتان قبوڵ بکەین. گریمان چارەسەری میزاجتان پێویست بێ، بیخەرە دوای جێژن، کاتێك کە کاروبارەکانی ئەوێش-[٢] جێگای دڵنیایی بن.
(واژۆ **مستەوفی لمەمالك**).
(٢٩٠٠٠٤١٥٢).

١- لەم کۆمەڵە بەڵگەنامەیەدا بەدی نەکرا.

٢- نەخوێندرایەوە.

(٤٦)

(له حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢١ ی رەبیع و لئەوەلی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، له کوردستانەوە بۆ تاران ، ژمارەی تێلگراف ٦١، بەرواری ناردن ١٧، بەرواری گەیشتن ١٨ ی دەلو١٣٣٣.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. هەر ئێستا هەواڵێکی تێلگرافی له **گەرووسەوە** گەیشتووە، که وەك خۆی بە خزمەتتانی رادەگەیەنم، **عەلی ئەفەندی** لەگەڵ چەند سوارەی عوسمانیدا، که له **تەورێزەوە** دێن، گەیشتوونە ناو **گەڕووس** و سبەینی بەرەو کوردستان وەڕێدەکەون، دوای پێراگەیاندن هەرفەرمانێك دەفەرموون جێبەجێی دەکەین. **١٧** دەلو ژمارە **١٧٧٤**، **سەردار محی.**

(٢٩٠٠٠٥٨١٦).

(٤٧)

(له حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢٣ی رەبیع و لئەوەلی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، له کوردستانەوە بۆ تاران ، ژمارەی تێلگراف ٦٠، بەرواری ناردن ١٩، بەرواری گەیشتن ٢٠ ی دەلو١٣٣٣.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. بە پێی هەواڵێکی ناراستەوخۆ که تارادەیەك راستییەکەی پشت راست دەکەمەوە، دە هەزار سەربازی سوپای ساخلوی بەغدا کرماشانیان پێ سپێردراوە و **عەلی ئەفەندی** که له تێلگرافی **١٧٧٤** دا پێم راگەیاندن، چۆتە ناو گەروس و سەرۆکی نیزام له ناو ئۆردویە و بۆ رێنیشاندانی ئەو سوپایە دەڕوا، تا له رێگەی **کرماشانەوە** بیانبات بۆ **ئازەربایجان**. ٩ی دەلو، ژمارە **١٧٩٨**.

سەردار محی.

(٢٩٠٠٠٥٨١٦)

(٤٨)

(راپۆرتی سنوورپاریزی زەهاو، ٢٢ رەبیع و لئەوەل ١٣٣٣)[١]

وەزارەتی کاروباری دەرەوە، بەڕێوەبەرایەتی نووسراوەکانی عوسمانی، درێژەی راپۆرتی سنوورپارێزی زەهاو، بەرواری ٢٢ ی رەبیع و لئەوەلی ١٣٣٣، ژمارە ١٦١

وەك دیارە مانەوەی کەسێکی خاوەن پلە و پایەی عوسمانی لە **قەسری شیرین**، بۆ ئەوەیە یاوەران و ئەو باروبنەیەی لە دواوە هەیانە بگات. تا ئەم کاتە کە پاش نیوەڕۆی یەکشەممەی **٢٢** ی ئەم مانگەیە، یاوەران و باروبنەکەیان گەیشتۆتە قەسر. وەك دەڵێن ئەمڕۆ چاوەڕوانی هاتنیانە. وەلێ هێشتا دەرنەکەوتووە یاوەرەکانی کێن و بارەکان چین؟ هەر کە گەیشتن، زانیاری کۆدەکەمەوە و ئەگەر وایەری تێلگراف کاری کرد، بەدووروردرێژی بە تێلگراف بە خزمەتتان رادەگەیەنم. لەبەرئەوەی ئەو دوو سێ کەسەی یاوەری بوون، بە چەکەوە هاتوونەتە ناو خاکی ئێران، ئەگەری زۆری ئەوە هەیە بارو بنەو دواکەتووەکان چەك و چۆڵ بن. دیارە لێکۆڵینەوە لەم برگەیە پتر ئەرکی سەرشانی سەرۆکی گومرگی سنوورە.

ئیتر وەك ئەو ئەڵمانییە باسی کردووە، یەکێك لە یاوەرەکانی وەك هەواڵگیر[٢] لە **قەسری شیرین** دادەنێ. (کارگێڕی رووسیش لە قەسری شیرین دەهری بووە). ئەم خاڵەش بە خزمەتتان بگەیەنم: بەم دواییانە کەسی بیانی لە قەسر بایەخ پەیدا کردووە. گومانی تێدا نییە کارگێڕی بەرێز لە رووی رێنوێنی ورد و یارمەتی پێویست، لایەکی دلسۆزانە لە سنوورپارێزی دەکەنەوە. بەم حاڵەشەوە بێلایەنی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، بۆ ئەوەی لەسەر سنوورەکان کارەساتێك روونەدات، گرنگە فەرمانێکی بەپەلە لە لایەن ویلایەتی پایە بەرزەوە بۆ حاکمی **قەسر** دەربکرێت، کە رێزی کاربەدەستانی بیانی بگیرێ و لە روانگەیەکی قووڵەوە بە پێویستی دابنێن تا گرفت و زیادەڕەوەی لە قەدەغە کردندا نەکرێ.

(حەسەن سنوورپارێز)

(ك ٤٣٣٨).

---

١ - وەزارەتی کاروباری دەرەوە بە پێی نامەی ژمارە (١٤٢٠٢/٢٩٨١) بە رێکـەوتی ٢٣ ی رەبیـع ولسـانی ١٣٣٣، دەقی ئەم راپۆرتانەی خوارەوەی (٤٨ و ٤٩ و ٥٠) ی ناردووە بۆ وەزارەتی ناوخۆ.

٢-کارگێڕ و رێکخەر. Agent

(٤٩)

(راپۆرتی سنوورپاریزی زەهاو، ٢٢ رەبیع و لئەوەلی ١٣٣٣)

وەزارەتی کاروباری دەرەوە، بەڕێوەبەرایەتی نووسراوەکانی عوسمانی، درێژەی راپۆرتی سنوورپارێزی زەهاو، بەرواری ٢٢رەبیعولئەوەل ١٣٣٣، ژمارە نهێنی.

شازادە ئیقبالولسولتان هەولێکی جیدی دەدات کە صمصامولمەمالك نەیەتە ناو شار. بە تایبەتی شەوی دووشەممە کاتژمێرێکی شەو تێپەڕی بوو، کە رۆیشتبوو بۆ مالی کارگێڕی (ئەژانس) و دەرگای حەساریان[١] لەدەرەوە داخستبوو. مەبەست لەم خەلوەتە، دەستەبەرکردنی چەند هۆکارێکە بۆ نەهاتنی **صمصمام** بۆ ناوشار. کەسێك بە ناوی **شیخولئیسلام کەربەلایی** کە سوننە مەزهەبە، دوو سێ رۆژ دەبێ هاتۆتە کۆشك، چەند ئاگاداری لەگەڵ خۆی هێناوە و خەریکی کاری هاندانە. گوایا دێت بۆ کرماشانیش و دەڵێن کوڕی **حاجی میرزا حوسێن** و **حاجی میرزا خەلیل**، دو رۆژی تر لەگەڵ خەڵکێکی زۆر دێنە ناو کۆشك.

وادیارە دووسەت تا سێسەت بار چەك و **قۆرخانەی** ئەڵمانی گەیشتۆتە خانەقین، بڕیار بوو دوێنێ بێن، ئێستا هیچ باس و خواسێك نییە، ئەگەری تەواو هەیە لە ناو دەوڵەتی عوسمانییەوە ئەو چەك و چۆڵانە ببەنە سەر **کانزای نەوت**. بەردەوام بە خزمەتتانم راگەیاندووە کە وەخت گرنگە، تا زووتر صمصمام بانگهێشت بکەن لە شار ئامادەبێ، باشترە.

(ك ٤٣٣٨).

١- لە دەقەکەدا لە بری حیاط، حیات نووسراوە.

(٥٠)

(راپۆرتی سنوورپاریزی زەهاو، ٢٥ ی رەبیع و لئەوەلی ١٣٣٣)

وەزارەتی کاروباری دەرەوە، بەڕێوەبەرایەتی نووسراوەکانی عوسمانی، درێژەی راپۆرتی سنوور پارێزی زەهاو، بەرواری ٢٥رەبیعولئەوەلی ١٣٣٣، بێ ژمارە، نهێنی.

بە خزمەتتان رادەگەیەنم کە دوێنێ بەیانی ناسرلوزرای وەرگێڕی تورکی کونسوڵگەری ئەڵمان، هاتە لای بەندە و رایگەیاند کە کەنسوڵ گلەیی لێمە. هاتوون پێیان گوتووە کە ئێوە لەگەڵ تێلگرافەکە بە رەمزی راتان گەیاندووە کە ئاژانسی رووس لە هاتنی جەنابی کونسوڵ بۆ قەسری شیرین ترسی هەیە (**پۆلتیك**)، بۆ ئەوەی جەنابی کونسوڵ لە خۆتان نەتۆرێنن، باشترە ئەمشەو بێی رەمزەکەی بۆ روون بکەیتەوە، هەم خۆشحاڵ دەبێ، هەم خێریشی بۆ تۆ تێدا دەبێ. بەم مووچەیە چۆن ژیان بەسەر دەبەیت. بەتایبەتیش کونسوڵ پێی وتووم زۆر حەز دەکات فلان کەس بە دەرامەتێکی باش وەك ئاژانس لە کۆشك دابنێ. لە وەڵامدا وتم یەکەم من بۆ گفتوگۆ هیچ رەمز و رازێکم نییە، دووەم گریمان هەشمبوو سەبارەت بەو نییە و لە ترسانی ئاژانسیش ئاگادارنیم، ئینجا جەنابی کونسوڵ چۆن قبوڵ دەکات، کە شتە نهێنییەکان ئاشکرا بکەم و ئومێدەوارم لە خزمەت کردن بە دەوڵەتی خۆم راستگۆ بم، رەنگە ئیمتحانی خۆم بە کاربەدەستانی باڵادابێت و لە لوتفی ئەوان مەمنونم و هەرچەند بیری لێدەکەمەوە، شتێکی نهێنی نەبوو کە من بیڵێم، ئەوەندەش ناچار نیم، بەم دەرامەتە کەمەی خۆم قەناعەتم کردووە و هیوام پێیەتی. دوای ئەم گفتوگۆیە **ناسرلوزرا** خواحافیزی کرد و رۆیی. وەختی عەسر دوو کەسی **چەرکەس** بە شپرزەیی هاتبوونە بەردەمی ماڵی بەندە و وتبوویان لە کوێیە؟ و بە ماڵەوەیان گوتبوو کارمان بە خۆیەتی. ئەوانیش وتبوویان نازانین، لە بەیانییەوە نەهاتۆتەوە ماڵێ. تەنانەت چەندین جار بە دوامدا گەڕابوون. وەك دیارە نیازیان بەرامبەر بەندە خراپە و ئەوەش بە هۆی هاندانی خەڵکی خۆمانە. هەرچەندە بە رەمزیش بە خزمەتتانم راگەیاندووە کە بە دوای بیانوویەکدا دەگەڕێن، ماوەیەکە هاوار دەکەم کە بە پێی پێویستی ئێستا، بوونی ئەو کەسە زیانبەخشە، بەڵام گوێتان نەداوەتێ و دواتریش گوێ نادەنێ. وەڵڵا بیللا جگە لە خۆشەویستی دەوڵەت هیچ مەبەستێکی ترم نییە. من ئەوەی مەرجی پێراگەیاندن بوو، وتم.

خودی هاوەڵەکەشی لەو بێچارەتر نییە، **جەنابی شیخولئیسلام**، کە سوونی مەزەبە لە راستیدا کوردستانییە و، لە کەربەلای مەزن **شێخولئیسلامە** و، بۆ پڕۆپاگەندە و وروژاندن و گەیاندنی ئاگادارییەکان، ماوەیەکە لە وڵاتی عوسمانییەوە هاتووە و تا ئێستاش هەر بەردەوامە.

ئەگەر قۆرخانە و چەك و جبەخانەش بووبێ، دەڵێن بە نهێنی بردوویانە بۆ سەر هێڵی سوور، واتە **کانزای نەوت**. رۆژ بە رۆژ و بەرەبەرە ژمارەی سەربازی قشڵە و کانزاکان زیاد دەکەن و بە تەمای کارێکی گەورەن. راستییەکەی ئەوەیە کە بەم وەزعە زۆر لە گیانی خۆم دەترسم. هەرچۆنێك بێت دەرکردنی بڕیارێك لەمەڕ ئاشایشی بەندە لەرووی پاراستن و پاسەوانەوە پێویستە، بۆ ئەوەی منداڵەکانم هەتیو نەبن، لەم رۆژگارەشدا بەدەست خۆم نییە خەرجی زۆرم هەیە وەك ناردنی هەواڵچین و وەدەستهێنانی هەواڵ، هەقی خۆیەتی ئەگەر کاتییش بێ پێویستە لایەك لە حاڵی بەندە بکەنەوە. ئیتر خۆتان و ویژدان و شەرەفتان.
(ك٤٣٣٨)

(٥١)

(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢٥ی رەبیع و لئەوەلی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران ، ژمارەی تێلگراف ٧٠، بەرواری ناردن شەوی ٢٢، بەرواری گەیشتن ٢٣ ی دەلو١٣٣٣.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. ئەمڕۆ **عەلی ئەفەنی** بە خۆی و یازدە سەربازی عوسمانییەوە هاتن. بە پێویستم زانی بە خزمەتتان رابگەیەنم. ٢١ دەلو، ژمارە ١٨١٠، **سەردار محی**. (٢٩٠٠٠٥٨١٦).

(٥٢)

(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ سەرۆکایەتی وەزیران، ٢٧ ی رەبیع و لئەوەلی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٨٦، بەرواری ناردن ٢٣، بەرواری گەیشتن ٢٣ ی دەلو١٣٣٣.

مەقامی پایە بەرزی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. لە وەڵامی تێلگرافی رەمزداری ژمارە **١٧٢٥** کە بە خزمەتی موبارەکتان راگەیەنرابوو، تێلگرافی رەمزی ژمارە **٨٧٤** بەرواری **٢١** رەبیعولئەوەل لە لایەن وەزارەتی شکۆداری ناوخۆوە لە **٢٦** رەبیعولئەوەل نێردرابوو زیارتم کرد[١]، کە لەبارەی دەست لە کار کێشانەوەم لەم بارودۆخەدا فەرمووبووتان: سەرسام بووم و پێویستە تا دوای جەژن راوەستم، لام وایە ئەم فەرموودەیەی ئێوە پتر جێگای سەرسوڕمانە، چونکە ئەگەر کاربەدەستانی باڵای حکومەت بەندەیان ناسیبێ، لە کاتی کار و خزمەتدا رووم لە هیچ مەترسی و پێشهاتێکی سەخت وەرنەگێڕاوە، بێ سێ و دوو و بێ بیر لێکردنەوە فەرمانەکانی دەوڵەتی خۆم جێبەجێ کردووە، ئەگەر ئێستای کوردستان لەگەڵ ساڵی پار بەراورد بفەرموون، دەردەکەوێ بەندە چ گیانفیداییەکم کردووە، چ زەحمەتێکم کێشاوە و ناڵێم خزمەتەکانی بەندە جێگای دەسخۆشییە، چونکە ئەمە ئەرکی سەرشانی نۆکەری دەوڵەت و ئەم ئاو و خاکەیە، بەڵکو بۆ ئەوەیە ئەو کەسانەی ئەرکەکانیان ئەنجام نادەن، جێگای گلەیی و گازندەن، بەڵام بەو زانیارییانەی ئێستا ئەم ماوەیە، دووربینی لە کارەکانی داهاتووی ئەم ویلایەتدا ئەگەر پێشیان پێنەگیردرێ، خراپی بەسەر دێت و بێ چارەیی لە کاردا سەرەڕای سستی گیانی، روحی بەندەشی سست کردووە و، ناتوانم گۆشەگیربم و سەیری تاڵانکاریی و دەسدرێژی خراپکاران بم بۆ سەر خەڵك و ئەوسا بە خۆم بە بوودەڵە بناسێنم. هەرئەوەندەی فەرمووتانە دەبێ راوەستم، ئەگینا بایەختان بە داوایەکانی تری بەندە نەداوە. ئێستا ئەوە دوو مانگە بەرەمز بۆم روونکردوونەتەوە تا ساردی زستان، دەبێ بەرامبەر خراپکاریی عەشیرەتەکان راوەستم، دەبێ تەمێ بکرێن و توانای دەسدرێژییان نەمێنێ و پێویستە خۆیشم ئەم کارە زەحمەتە وەئەستۆ بگرم و پێشم راگەیاندوون ئەگەر جموجوڵی بەندە پەسەند ناکەن،

١- بەڵگەی ژمارە (٤٥).

بڕیار بدەن تا بە ئامرازگەلی تر خەریکی پێشبینی بم، کەچی هیچ وەڵامیکی بەندەتان نەداوەتەوە. سەیری نەزم و هێزی بانە و سەقزتان نەکردووە. ناپرسن راتان بەرامبەر حاڵ و داهاتووی ئەویٚ چییە؟ و چۆن و بە چ ئامرازێك دەتوانن نەزمی ئەو سنوورە دابین بکەن و چەند توانای گەرەکە؟ ئایا بەندە بەو هێزەی بەزەحمەت کوردستانی پیٚ بەڕێوە دەبەم، چۆن دەتوانم نەزمی ئەو دەڤەرەی پیٚ رابگرم. بەم داوایانە و زۆری تریش کە شەرم دەمگریٚ باسیان بکەم، ئەوەنەبیٚ دەست لە کار کێشانەوەی خۆم پێشکەش بکەم و لە هەفتەیەکدا وەخۆ کەوم. شەوی **٢٣** دەلو، ژمارە **١٨٢٩**، **سەردار محی.**

(٢٩٠٠٠٤١٥٦)

(٥٣)

(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢٨ ی رەبیعولئەوەلی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران ، ژمارەی تێلگراف ٩٠، بەرواری ناردن ٢٤، بەرواری گەیشتن ٢٤ ی دەلو١٣٣٣.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بیٚ. ماوەیەکە جموجوڵی قۆزاقەکانی **ساخلوی** کوردستان لە ناوشار بە پێچەوانەی پێشبینی و بە ئەنقەست رووبەرووی عوسمانییەکان دەبنەوە، هەر ئەمڕۆ **مەحمود** ناوێکی عوسمانییان بەسەختی بریندار کردووە. تا ئەم پرسە و هاوشێوەکانی روودەن، دەبنە هۆکاری ئاژاوەی گشتی و وروژان. پێویستە بۆ رێگرتن لەم جموجوڵانە وەك پێویست بە پەلە هەنگاوی بۆ بنێن. شەوی ٢٤ دەلو، ژمارە ١٨٣١، **سەردار محی.**

(٢٩٠٠٠٥٧٧٤).

(٥٤)

(له حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەت ناوخۆ، ٢٨ ی رەبیع و لئەوەلی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران، بەرواری ناردن ٢٤،بەرواری گەیشتن ٢٤ ی دەلو١٣٣٢.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ **عەلی ئەفەندی** کە بەخۆیی و دە سەربازی عوسمانییەوە دەهاتە کوردستان، دوای وەڕیکەوتن بەرەو گەرووس لە رێگەی ئاسایی خۆی لایداوە و چۆتە ناو عەشیرەتەکان، تایفەکانی **گوڵباغی** و **مەندمی** یەکخستووە. بە پێویستم زانی بە خزمەتتانی رابگەیەنم. شەوی ٢٤ دەلو، ژمارە ١٨٣٢، **سەردار محی**.

(٢٩٠٠٠٤٢١٣).

(٥٥)

(له حکومەتی کوردستانەوە بە وەزارەتی ناوخۆ، ٢٨ ی رەبیع و لئەوەلی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٩٤، بەرواری ناردن ٢٤، بەرواری گەیشتن ٢٥ ی دەلو١٣٣٣.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. **مەحمود بەگ**، شابەندەری کوردستان، ئەمڕۆ هاتووە. بۆ زانینتان بە خزمەتتانم راگەیاند. ٢٤ دەلو، ژمارە ١٨٤٢.

سەردار محی.

(٢٩٠٠٠٤٢١٣).

(٥٦)

(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، یەکەمی رەبیع ولسانی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران ، ژمارەی تێلگراف ١٠٨، بەرواری ناردن ٢٧،بەرواری گەیشتن ٢٨ ی دەلو١٣٣٣.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. ئەمڕۆ لەلایەن شابەندەرەوە راگەیەنرا [1]-لایەنگرانی عوسمانی و تێکڕای عوسمانییەکان، دەبێ لە ماوەی یەك هەفتەدا بەرەو **ساوجبلاغ** وەڕێکەون وبگەنە ئۆردوی ئیسلامی. ٢٧ دەلو، ژمارە ١٨٥١.

سەردار محی.

(٢٩٠٠٠٥٨١٣).

(٥٧)

(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢٧ ی رەبیع ولسانی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ١٠٦ بەرواری ناردن ٢٧، بەرواری گەیشتن شەوی ٢٨ ی دەلو١٣٣٣.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. **کەیخوسرەوخانی مەریوانی** راپۆرتێکی ناردووە کە بێ پسانەوە سەربازەکانی عوسمانی لە هێڵی مەریوانەوە بەرەو ئۆردووی خۆیان دەچن. ژمارەیەکیان لە ناو مەریوان ماونەتەوە و خەریکی خۆ ئامادەکردنن. **مەحمودخانی مەریوانی** چۆتە نزیك تەورێز و بەهەڵاتن گەڕاوەتەوە، رێگەی ئێمەش گیراوە و ناتوانین بابەتەکان بە ئاشکرا بنووسین. بە پێویستم زانی بە خزمەتتان رابگەیەنم. ٢٧ دەلو، ژمارە ١٨٥٢. **سەردار محی**

(٢٩٠٠٠٥٧٠١).

---

١ - نەخوێندرایەوە.

(٥٨)

له حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢٧ی رەبیع و لسانی ١٣٣٣

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٨٦ بەرواری ناردن ٢٣، بەرواری گەیشتن ٢٣ ی دەلو١٣٣٣.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. بە پێی ئەو راپۆرتەی گەیشتووە، **شێخ عەلائەدین** کە لە هەورامان نیشتەجێیە، وەك شێخەکانی تر خاوەن پێگە و خانەقایە، بە پێی بانگەشەی **شێخ حسامەدین** دوو رۆژی تر دەچێت بۆ جیهاد. تەنیا بۆ ئاگاداریتان بە خزمەتتانم راگەیاند. ٢٧ دەلو، ژمارە١٨٥٥.

سەردار محی.

(٢٩٠٠٠٥٨١٦)

(٥٩)

لە وەزارەتی ناوخۆوە بۆ حکومەتی کرماشان، یەکەمی رەبیع و لسانی ١٣٣٣.

وەزارەتی ناوخۆ، ژمارە ١٠٠٨، غەرە رەبیع و لسانی ١٣٣٣.

حکومەتی بەرێزی کرماشان، لە بەدواداچوونی تێلگرافی پێشووی خۆتان لەمەڕ هاتنی وەزیرانی ئاڵمان و نەمسا بۆ ناو خاکی ئێران، زەحمەت نەبێ، لەلایەن بەرێزتانەوە بۆ دابین کردنی ئاسایشی تێپەڕینی ئەوان لە قەسرەوە تا هەمەدان چ رێ و شوێنیکتان داناوە؟، چونکە بە پێی ئەو شتەی لەلایەن کارگێڕی بەغداوە گەیشتووە، لەم چەند رۆژەدا دەگەنە سەر سنوور. چاوەڕوانم لە وەڵامی ئەم تێلگرافەدا ئەو رێ و شوێنەم پێم رابگەیەنن، کە بۆ دابین کردنی ئاسایشی رێگا و پاراستی رێزی ئەوان دەیگرنە بەر. (واژۆ).

(٢٩٠٠٠٢٩٣٣).

(٦٠)

(له والی پشتکووهەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، یەکەمی رەبیع و لسانی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی حکومەتی پشتکووه غولامرەزاخان والی ئەمیر جەنگ، بەرواری غەرە مانگی رەبیع ولسانی ١٣٣٣.

بۆ حزووری موبارەکی حەزرەتی بالاّ، شکۆمەند پایەبەرز و مەزن وەزارەتی ناوخۆ، سایەی بەردەوام بێ. نووسراوی حەزرەتی پایەبەرزمان زیارەت کرد. له مانی شان و شکۆی حەزرەتی هێژا خۆشحالّ بووین و سوپاسی خوامان کرد. بەردەوام له دەرگای خواوەندی یەکتا دلّسۆزانه دواکاری له ژیاندا مانەوەی موبارەکتانین. سوپاس بۆ خوا کاروباری پشتکووهیش له هەموو روویەکەوە رێك و پێك و سنووریش پارێزراوە. وەك ئەرکی پاراستن و وەفاداری هەمیشەیی بۆ دەولّەت به هۆی نزیکی و هاوسێیەتی که تازە تووشی کێشەی دەرەوە و بەصرە بووین، بۆ ئەوەی له نەبوونی جەنابتاندا له مەر خۆشەویستی دەولّەت و خزمەت به کاربەدەستانی بالاّی دەولّەت، هەلّە و لادانێك له سنوور روونەدات. ئەو ئۆردووەی پێکهاتووە له دوانزە سێنزە هەزار سوارە و تفەنگچی و سوارەی پشتکووهی، وەرێمخستووە و تا کاتی نووسینی ئەم نامەیە، له نزیك و پەنای ئاوی **کەرخە،** که سنووری خودی دلّسۆزتانه نیشتەجێی بووم و بۆ رێك و پێك کردنی نەزمی **دیزفول** و ئاسایشی رێبواران و هاتوچۆی کاروان تا نزیك دیزفول که به **ئەیوانی کەرخە** به ناوبانگە، به رووی خاکی کەرخەدا کراوەیە و تا ناوەراستی رووبارەکە دەڕۆم، تا لەم سنوورەم، تکام وایە له سایەی موژدەی سەلامەتی موبارەکتان هەر خزمەتێکی جەنابتان هەبێ له عەرەبستان و پشتکووه مایەی شانازی و سەربەرزیمە. به ئومێدی خوا دەمەوێ لەم سنوورەدا جۆرێك ئامرازی ئاسوودەیی خەلّك و بەندەکانی خوا وەدی بێنم، که ببێتە هۆی شکۆ و ئاسوودەیی کاربەدەستانی دەولّەت و میللەت. شتێکی ترم نییە. (واژۆ) **غولاّمرەزا والی ئەمیر جەنگ.**

(١/٥٠٩٩)

(٦١)

(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢ ی رەبیع و لسانی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ١٠٧ بەرواری ناردن ٢٧، بەرواری گەیشتن ٢٨ ی دەلو١٣٣٣.

تاران، مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. بە پێی راپۆرتی بەڕێوەبەرایەتی دارۆغا، **شێخ عارف**، کە لە ناوشار ماوەتەوە، دوای یەك هەفتە لە سەر داوای **شێخ حسامەدین** دەچێت بۆ جیهاد. تەنیا بۆ ئاگاداری بە خزمەتتانم راگەیاند. ٢٧ دەلو، ژمارە ١٨٥٤. **سەردار محی.**

(٢٩٠٠٠٥٨١٦).

(٦٢)

لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٣ ی رەبیع و لسانی ١٣٣٣

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ١١٦ بەرواری ناردن ٢٨، بەرواری گەیشتن ٢٩ ی دەلو١٣٣٣.

تاران، مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. ئەمڕۆ **شێخ مەعروف** کە بەردەوام بە خزمەتتانم ناساندووە، لەگەڵ بیست لایەنگرانی خۆی، کە تفەنگی سێ تیر و پێنج تیری داوە بە دە کەسیان و، لەگەڵ عەلی ئەفەندی و چوار سەربازی عوسمانی بۆ جیهاد وەڕێکەوتوون. دوێنێ عەلی ئەفەندی رۆیشتووە بۆ **سەڵەوات ئاوا**، تا لایەگرانی خۆی بۆ جیهاد ببات. شابەندەر بە جیدی بایەخ بە ناردنی لایەنگرانی دەدات. تەنیا بۆ ئاگاداریتان بە خزمەتتانم راگەیاند. شەوی **٢٩** دەلو، ژمارە **١٨٦٧**، **سەردار محی.**

(٢٩٠٠٠٥٨١٦).

(٦٣)

(راپۆرتی سنورپارێزی، ٣ ڕەبیع ولسانی ١٣٣٣)[١]

وەزارەتی کاروباری دەرەوە، بەڕێوەبەرایەتی نووسراوەکانی عوسمانی، درێژەی نووسراوی سنوورپارێزی بۆ کارگێڕی کرماشان. بەرواری ٣ ی مانگی ڕەبیع و لئاخر ٢٩ ی دەلو، ژمارە ١٧٢.

زیارەتی دەسنووسی موبارەکتانمان کرد، کە لە ڕێکەوتی **٢٨** ی مانگی ڕەبیع و لئەوەل بە ژمارەی **١٧٦٦** و ژمارە **١٧٥٦** نووسرابوون لەگەڵ زەرفی کارگێڕی خانەقین. زەرفەکەم نارد. هەروەها نووسیبووی و بەردەوام بابەتەکان بە بێ غەرەز و بەوپەڕی وردەکارییەوە رابگەیەنێ. ئاشکرایە بە پێی ئەو ڕێوشوێنانەی کارگێڕی، بە تەواوی لە بابەتێك نەکۆڵمەوە و تاوتوێی نەکەم، هەرگیز راپۆرتی بێ سەرچاوە بە خزمەتتان راناگەیەنم و هێچ نیازێکی لە پشتەوە نییە. فەرموویانە لەو بابەتانەی **صمصامولمەمالك** لە تێلگرافخانەوە بە حکومەتی پایە بەرزی راگەیاندووە و پێچەوانەی راپۆرت و تێلگرافی سنوورپارێزی بووە، سەری سوڕماوە. چەندی جار بە خزمەتتانم راگەیاندووە کە **صمصام ولمەمالك** بە ڕواڵەت لایەنگری عوسمانییەکانە و دەیەوێ لە خۆیان رازی بکات، لەم لایەنەوە کاتێك بانگهێشتی شاریان کردووە، خزمەتگوزاری و بایەخپێدانی خۆی راگەیاندووە. لەبەرئەوەی لەوەڕگاکەی لە خاکی عوسمانی دایە و هەندێك نووسراوی لە مەڕ یەککگرتن لەگەڵ عوسمانییەکان لەلایەن **حوجەت ولئیسلام** پێگەیشتووە، لە گفتوگۆکانیشی دا وادەردەکەوێ کە حەز لە هاوڕێیەتیان دەکات، لەبەرئەوە لە دەروونەوە پەیم بە بیروخەیاڵی ئێستای ئەو نەبردووە. ئەوەی کە لە زمانی خەڵکەوە دەیبستم و هەستی پێدەکەم و بە پێی ئەرکی سەرشانی خۆم، ناچارم راپۆرتەکەی بە زەینی موبارەکتانی رابگەیەنم، تا کاربەدەستانی باڵا پێشوەخت لە بیر و خەیاڵی هێندێکان ئاگادار بن و پێشیان پێبگرن، جگەلەوە هیچ نیازێکی ترم نییە . پێم وایە هەرکاتێك ترسێکی حکومەتی پایە بەرز لە ئارادا نەبێت، بە دڵنیاییەوە کێشەو گرفت دێنە ئاراوە. بۆ راپۆرت ناردن جگە لە گێڕانەوەی

١- بە پێی نامەی ژمارە(١٤٣٤٢/٣٠١٨) بە ڕێکەوتی ١١ ی جەمادی یەکەمی ١٣٣٣، وەزارەتی دەرەوە دەقی ئەم راپۆرتانەی خوارەوەی (بەڵگەنامەی ٦٣ و ٦٤) ناردووە بۆ وەزارەتی ناوخۆ (١/٤٠٧٥).

وتەی خەڵك و بیستنی بابەتاكانی سەرزاریان، ئامرازێكی ترم لەبەر دەست دا نییە، گومان ناكەم بۆ نووسینی راپۆرت بەڵگەنامەیەك دەسبەكەوێ. سەبارەت بە روونكردنەوەی ئەو پرسیارانەی كارگێڕی بەڕێز فەرموویەتی، بە جیا وەڵامیان دەدەمەوە. حەسەن سنوورپارێز.

لە پرسیاری یەكەمدا دەفەرموێ عوسمانییەكان لە خانەقین و زەهاو سوپایان چەندە؟

وەڵام: بە پێی ئەو نووسراوانەی لەلایەن **مەجیدخان سالاری باجەلان**[1] گەیشتووە، كە وەك خۆی پێشكەشتانی دەكەم[2]، و لێكۆڵینەوەی هەواڵگیرەكانمان لەم دەوروبەرە، گومانی تێدانییە كە ئێستا هەشسەت و پەنجا تا نۆسەت هەزار سەربازی عوسمانی، لە خانەقین و كانزا و سەر سنوور هەن. لە **قزل رەبات و شارەبان**یش سوپایان هەیە، لەبەرئەوەی دوورن بە تەواوی ژمارەیان نازانم، لێكۆڵینەوە لەم رووەوە ئەركی كارگێڕی خانەقینە.

پرسیاری دووەم: فەرموویانە بە چ مەبەستێك بیریان لە سنوور بەزاندن كردۆتەوە؟

وەڵام: هەرچەندە بەڵگەیەكم لەم بارەوە لەدەستدا نییە، بەڵام ئاشكرایە كە عوسمانییەكان هەوڵ دەدەن، خەڵكی ئەم سنوورە رەگەڵ خۆیان بدەن و بەشداری شەڕ بن. نووسین و ئاڵوگۆڕی نهێنی و ئاشكرایان لەگەڵ سەركردە سنوورپارێزەكان هەیە، دەرفەتێكیان پێداون تا لە هێڵی كوردستانەوە سوپای خۆیان بگەیەننە قەزوین.

پرسیاری سێهەم: فەرموویەتی جەنابی صمصام لە كۆشكدا چەند سواری ئامادەی هەیە و چەندیان دەتوانن لە كاتی پێویستدا ئامادە بن؟

وەڵام: بەڵێ جەنابی صمصام ولمەمالك بە سوارەكانی خۆی و كوڕەكانییەوە، لە **قەڵا سەوزە**وە تا **سەرپوڵی زەهاو** رەنگە سەت و سی تا سەت و پەنجا سواریان هەبێت. بەڵام ئەگەر داوا بكەن لە هۆزی **سنجابی**، كە لە **باغچە** و **قەتارن** و، داوا لە **سەردار ناصر**[3] و **سەردار موقتەدر**[4] بكەن كە لە كوێستان و گەرمەسێرن، سوارەكانیان ئامادە بكەن و، ئەگەر **قەڵخانییەكان**یش لە رووی مەعنەویەوە لەگەڵیان یەكبگرن، رەنگە پێكەوە ژمارەی

1 - لە شوێنی تر بە مەجید سالار سوڵتانی باجەلان و مەجیدخان ناوی هاتووە.(و/ ك)

2 - بڕوانە بەڵگەنامەی ژمارە ٦٤.

٣- لە شوێنی تر بە قاسم سەردار نوسرەتی سنجابی ناوی هاتووە.

٤- لە شوێنی تر بە عەلی ئەكبەر سەردار موقتەردی سنجابی

هەشسەت نۆسەت سواری کارامە و باش ئامادە بکەن، کە رەنگە زۆربەی چەکەکانیان سێ تیر و پێنج تیر بێ.

پرسیاری چوارەم: سەبارەت بە کونسوڵی ئاڵمان فەرموویەتی ئاگاداری بکەینەوە کە چ دەڵێن و چی دەکەن؟

وەڵام: ئەم پلەدارەی ئەڵمانی[1] نزیکەی بیست رۆژە لە قەسرە و لەگەڵ جەنابی **صمصام** بە گەرمی رێککەوتون و رۆژانە پێکەوە بۆ راو دەچنە دەرەوە و هێندێك جار کۆبوونەوەی نهێنییان هەیە. نۆکەرەکانی صمصام ولمەمالك لە چایخانە وتویانە صمصام ولمەمالك بە کونسوڵی وتووە: ئەگەر چەك و فیشەك بگەیەنیتە دەستم، دەتوانم لەم سەرسنوورە تا چوار هەزار کەس بۆ جیهاد و یەکگرتن لەگەڵ عوسمانییەکان ئامادە بکەم. دیار نییە هەردوولایان بە تەمان چیبکەن. وەك دەڵێن مانەوەی کونسوڵ لە قەسر بۆ ئەوەیە، کە هێندێك شمەك و دکتۆرێك و سێ چوار خزمەتگوزاریان لە **بەغدا** ماوە، چاوەڕوانی ئەوان دەکەن و لە ماوەی مانەوەیدا لە قەسر، هەموو رۆژێ خەریکی تێلگراف کردنی رەمزدارە بۆ عوسمانییەکان و شوێنی تر، ناردنی پەیامبەر و نەخشەکێش و گەران بووە بە دەورەبەری قەسردا.

ئاشکرایە نیازی دڵیان بەکەس ناڵێن. دوێنێ کە سەرەتای مانگی رەبیعولسانی بوو، کەسێکی فەرەنگی بەخۆی و سێ چوار چەکدار و هێندێك شتومەکەوە، لە خانەقینەوە گەیشتنە **قەسری شیرین** و چوون بۆ ماڵی کونسوڵ و وتوویەتی **ئاژانسێك** لە قەسر دادەنێم و خۆم دەچم بۆ کرماشان و لەوێشەوە بەرەو عێراق[2].

دوێنێ لەگەڵ ئەوەشدا کە باران بە خوڕ لە قەسر دەباری، خودی کونسوڵ لەگەڵ پیاوەکانی و چەند کەس لە سوارەکانی صمصام ولمەمالك، بە رێگای نهێنیدا چۆتە لای هاوەڵەکانی و پێم وایە میوانێکی لەگەڵ بووە و لە رێگەی **(ئاق داق)** ەوە بردوویانە بۆ کانزاکە، یا هاتۆتە ناو قەسر، یا لە شوێنێکی تر دایانناوە. بیستومە بە تەمایە چەند سوارێك بە کرێ بگرێ. صمصام ولمەمالك ئەم نیازەی لای خستە روو کە جەنابی کونسوڵ دەڵێ: هەرکە گەیشتمە کرماشان دەبێ سنوورپارێز و ئاژانس هەردوکیان لیرە نەمێنن.

پرسیاری پێنجەم: لە بارەی جەنابی **شێخ حەسەنەوە**؟

١- مەبەست شونمانە.

٢- لەدەقەکەدا ئەراك نووسراوە.

وەڵام: ئەم کابرایە خەڵکی کوردستانە و سونی مەزەبە، عوسمانیشە. **شێخولئیسلام** و ئەندامی ئەنجومەنی **ئیتحاد و تەرەقی** کەربەلا بووە. هێندێك نووسراوی زانایانی دینی و والی بەغدای لێرە بڵاوکردۆتەوە، هەروەها داوای لە خەڵك کردووە بۆ جیهاد بچن و لەگەڵ عوسمانییەکان یەکبگرن. چوار پێنج رۆژ لە قەسر بوو و دواتر رۆیشت بۆ کرماشان. جەنابی حەزرەتی **ئایەتوڵڵازادەی تارانیش** رۆژی کۆتایی رەبیعولئەوەل هاتۆتە ناو قەسر و خەڵك دەچنە خزمەتیان. گوایە مەبەستیان یەکییەتییە، هێشتا مەبەستەکانیان ئاشکرا نەبووە.

پرسیاری شەشەم: فەرموویان بەرپرسی ئیدارەکان و سەرۆك عەشیرەتەکانی سەر سنوور، لە چ رێگەیەکەوە هاتچۆ دەکەن؟

وەڵام: ئەندامانی ئیدارەکانی قەسری شیرین، یەك دوانێکیان نەبێ، ئەوانی تر هەموویان خەریکی جموجوڵ و واستە واستەکاری و ریککەوتنن لەگەڵ حاکمی قەسر. ئەگەر باسی بکەم، ئەوا بابەتەکە زۆر درێژ دەبێت و رەنگە ببێتە روونکردنەوەی روونکراوەکان. وەلێ روانگەی تێکڕای سەرۆك عەشیرەتەکان ئەمەیە: کە دەیانەوێ پێکەوەیە ریککەون و لە هەر شوێنێك ئەسپ و تفەنگی چاکی لێبێت بە نرخێکی باش دەیکڕن. بەزۆری بەرژەوەندییەکانی خۆیان لە شۆڕش کردندا دەبینن و کەمتر حکومەتی بەتواناپان خۆش دەوێ. بەڵام هاتنی حکومەتی پایەبەرز و بڵاوبوونەوەی بزوتنەوەکەیان لە سەر سنوورەکان، هێندێکیانی زۆر ترساندووە. تایفەی **باجەلان سەفەرخان سوڵتان،** لەگەڵ تایفەی **جاف قادر مراد وەیسی** و جافی تایفەی **گۆران** و **فەتاح بەگ**، لەگەڵ **سەردار رەشید** سوێندیان خواردووە و یەکیان گرتووە و، لەگەڵ **سەردار نصرەتی کەڵهوڕ**[١] هاتوچۆیان هەیە و نێوانیان لەگەڵ سنجابییەکاندا نییە. لەمەڕ بارودۆخی کەڵهوڕ هەواڵێکی راست و دروستم نییە. وەلێ سەرۆکەکانی سەر سنوور بە باشی تێگەیشتوون، بە بوونیان لەگەڵ ئەم بەهێزییەی ویلایەتی پایە بەرزی کرماشانی سەرسنوور، باشتر دەبنە خاوەنی نەزم و ریك و پێکی.

پرسیاری حەوتەم: فەرموویانە **ئاژانسی** کونسوڵگەری رووس حاڵی چۆنە و چ دەکات؟

وەڵام: هێندێك کەس **ئاژانسی** رووسیان لە هاتنی ئەم کەسە ئەڵمانییە بۆ قەسری شیرین ترساندبوو، ئەویش وایدەزانی ئەم هاتنە بۆ ئەو مەترسیدارە و داوای لە حاکمی قەسر کردووە ئەمنییەتی بپارێزێ. جکومەتی قەسریش داوای لە کونسوڵی ئەڵمان کردووە، ئەویش بەفەرمی

١- لە شوێنی تر بە سلێمان سەردار نوسرەتی کەلهوڕ ناوی هاتووە.(و/ ك)

ئاسایشی ناوبراوی دابین کردووه، ئەوەش سەرەڕای ئەوەی دوو پیاوی **صمصامولمەمالك**، شەو و ڕۆژ لە لای ئاژانسن و ئاگایان لێیەتی و ئەگەر بێتە دەرەوەش ئەو دوو کەسە بەدوایەوەن، کەچی ژن و منداڵەکەی ناردووە بۆ کرماشان.

لە کۆتاییدا دەسنووسی موبارەکتانیان ناردووە، بە تێلگراف لە وەزارەتی شکۆمەندی کاروباری دەرەوە مۆڵەتی هاتنی بەندە گەیشتووە، کە تەتەرێك بە شێوەی کاتی هاتووە و بەخزمەتی گەیشتووم و زۆر حەز دەکەم پێداویستی سەفەرەکەم دابین بکەن تا زووتر وەڕێ بکەوم. بە پێی هەواڵێك کە لە بەغداوە بە **قەسری شیرین** گەیشتووە، نەخۆشی **تاعوون** لە بەغدا زۆر تەشەنەی کردووە.

(ئەم نووسراوە لەگەڵ دەقە سەرەکییەکە یەکە)

(ك٤٠٧٥ /٢ تا٧)

(٦٤)

(ڕاپۆرتی مەجیدخانی باجەلان، ٢٩ ی ڕەبیع و لئەووەل)

وەزارەتی کاروباری دەرەوە، درێژەی کاغەزی مەجیدخان سوڵتانی باجەلان.

بەقوربانت بم، سەبارەت بە دیداری دوێنێ و بەشێك لەو گفتوگۆیانە، بە تایبەتی پیاوم ناردووە بۆ **کانزای نەوت** وشوێنی پێویست تا زانیاری وەدەسبێنن. ئەمڕۆ یەك شەممە **٢٩** ی ئەم مانگە نێردراوەکانی بەندە گەڕاونەتەوە و دەڵێن سەت وپەنجا کەس لە کانزای نەوتن. سەد کەسیان لە سەر سنوور لە نێوان **کانی زەرد** و **قەلعە موعلیم** داناوە. شەشسەت کەسیش لە **خانەقینن**. ئێستا ئەو سێ خاڵە هەشسەت و پەنجا کەسی لێیە. ئەگەر دوایی ئەم ژمارەیە زیاد بکا، هەواڵگرەکە هەر لە کارەکە بەردەوامە و دوای وەدەستهێنانی زانیاری، هەواڵەکە بە بەڕێزتان ڕادەگەیەنم. لەوە زیاتر خزمەتێکی تر نییە بیکەم. خزمەتگوزارم، سەروەریتان بەردەوام بێ. **مەجید باجەلان**. (ك٤٠٧٥/٨).

(٦٥)

(لە وەزارەتی ناوخۆوە بۆ حکومەتی کوردستان، ٦ی رەبیع و لسانی١٣٣٣)

وەزارەتی ناوخۆ، بەشی نووسراوەکانی رۆژئاوا، بێ ژمارە، بە بەرواری ٦ ی رەبیع ولئاخر ١٣٣٣

حکومەتی شکۆمەندی کوردستان. تلیگرافی وەڵام بە ژمارە ٩٨٠ سەرنج درا[١]، ئەو زانیارییانەی لەمەڕ ڕێکخستنی کاروبارەکانن، ئێستا بە هیچ شێوەیەك بابەتی ئەم گفتوگۆیە نین و پێویستە بە جیدییەتی تەواو خەریکی ئەنجامدانی ئەرکی حکومەت بن و، مەرجەکانی نیشتمانپەروەری و خۆشەویستی خۆتان بۆ دەوڵەت، لە مەڕ ئەو ئەرکانەی پێتان سپێردراوە کامڵ بکەن، تا ئەنجومەنی نوێی وەزیران بتوانێ سەرکەوتووبێ.

(٢٩٠٠٠٤١٥٦).

(٦٦)

(لە وەزارەتی دەرەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٢ ی رەبیع ولئەوەلی ١٣٣٣)

وەزارەتی دەرەوە بەڕێوەبەرایەتی تەشریفات، بەرواری ١٢ی مانگی رەبیع و لسانی ١٣٣٣، ژمارە ١٣٨٥١/١٤١٠، بەپەلە.

وەزارەتی شکۆمەندی ناوخۆ. بە پێی ئەو تێلگرافەی کە لە **ئەسلامبووڵەوە** گەیشتووە، وەزیر موختاری ئەڵمان و نەمسا و دوو پلەداری سەربازی و وەرگێڕ، لە ڕێگەی بەغدا و هەمەدانەوە بەرەو تاران دەڕۆن و رەنگە تا دە رۆژی تر بگەنە سەر سنوور. لەبەر ئەوە تکا دەکەم بۆ ئاسان کردنی رۆیشتن و ئاسایشی ئەوانە تێلگرافێکی فەرمان بۆ شوێنە پێویستەکان دەربکەن. (مۆر) **محەممەد ئیبراهیمی غەفاری.**

(ك١/٨٦٨).

١ - لەم کۆمەڵە بەڵگەنامەیەدا بەدی نەکرا.

(٦٧)

(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٨ ی رەبیع و لسانی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٢٩، بەرواری ناردن ٤، بەرواری گەیشتن ٥ ی حوت ١٣٣٣.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. **فەرید ودەولە** سەرۆکی ئەوقاف و کەفیلی دادوەری، کە ماوەیەکە بە پێچەوانەی پێویستی ئێستا و بەرژەوەندییەکانی دەوڵەت کار دەکات. بە تایبەتی ئەم رۆژانە خەڵکی کۆکردۆتەوە و بە جیدی خەریکی ئەوەیە تێلگرافێك بۆ دەوڵەت بنێرێ دژی بێلایەنی و بەشدار بوونی جەنگ، هەروەها شابەندەر وەخۆ کەوتووە و بانگهێشتی کردووە بۆ شابەندەرخانە و لە بارەی رێخستنی موجاهیدەکان و بەرێکردنیان، گفتگۆ دەکەن. ناڵێم یەکییەتی ئیسلامی ئۆمەت و هەستیاری خەڵك لەبەرچاو نەگیردرێ، وەلێ ئەم کارە لەلایەن نوێنەرێکی فەرمی دەوڵەت لە کوردستان دەبێتە هۆی زەحمەت و خراپکاری گشتی و رەنگە ئینگلیزەکان بەشێك لەو داوایانە بە هاندان بزانن لەلایەن دەوڵەتەوە. پێویست بوو بەخزمەتتان بگات. ٤ ی حوت، ژمارە **١٨٩٤**. **سەردار محی.** (٢٩٠٠٠٥٨٠٣)

(٦٨)

(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٩ ی رەبیع و لسانی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٢٧، بەرواری ناردن ٥ ی حوت، بەرواری گەیشتن ٥ ی حوت ١٣٣٣.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. هەروەك لە تێلگرافی رەمزداری ژمارە **١٨٩٤** دا بە خزمەتتانم راگەیاندووە[١]، کاریگەری کارەکانی **فەرید ودەولە** ئەوەیە، کە ئەمرۆ **مەلا عەبدولحەمید** خەڵکی لە مزگەوت کۆکردۆتەوە و هانی داون بۆ جیهاد، هەروەها

---

١ - بەڵگەنامەی ژمارە ٦٧.

رایگەیاندووە ئەگەر حکومەت رێگر بێ، خۆمان لەسەر لایەك ساغ دەکەینەوە. چوارەمی حوت، ژمارە **١٨٩٨**. **سەردار محی**.
(٢٩٠٠٠٥٨١٠)

(٦٩)

(لە وەزارەتی ناوخۆوە بۆ ویلایەتی لۆڕستان، ٩ ی رەبیع و لسانی ١٣٣٣)

وەزارەتی ناوخۆ. بەڕێوەبەرایەتی باشوور، بروجەرد، ژمارە ٩٢١، بەرواری ٥ حوت.

ویلایەتی پایە بەرزی بروجەرد و لۆرستان و عەرەبستان، بە پێی ئەو زانیارییانەی گەیشتوون جەنابی **ئەمیر جەنگ** والی پشتکووە هێندێك مەیلیان گۆڕاوە. هەرچەند بە پێی دەوڵەتخوازی و جوامێری ناوبراو، باوەڕ ناکەم ئەم هەواڵە لە سەرچاوەیەکی راستەوە بێ، چونکە ناوبراو لە پێش هەموو کەسێکەوە پێی لەسەر بەرژەوەندییەکانی دەوڵەت داگرتووە و هەرگیز نەمانبیستووە و نەمان دیوە بە پێچەوانەی چاوەڕوانکراو هەنگاوێکی نابێ، وەلێ پێویستە جەنابتان لەم رووەوە لێکۆڵینەوەی راست و دروست ئەنجام بدەن، ئەگەر بە پێچەوانەی بەرژەوەندییەکانی دەوڵەت و بێلایەنی، هەستی جولابێ، وای لێبکە بەرژەوەندییەکانی دەوڵەت لەبەرچاو بگرێ و ئەنجامی لێکۆڵینەوە و کارەکانتمان بە زوویی بۆ بنێرە. مانگی رەبیعولئەول ژمارە **٥٩١٧**، (لە درێژەی راپۆرتەکەدا بە خەتێکی تر نووسراوە) لەبەر ئەوەی باوڕناکەم، پێشتر لە بەرێزتانم نەپرسیوە و راستەوخۆ تێلگرافم نەکردووە. ئاشکرایە کە زانیارییەکان راستتر و کامڵ تر دەبن و ئێستا خودی والی لە کوێیە و هەر زانیارییەکت هەیە خێرا بینێرە. بە رەمز بنێردرێ. (واژۆ)
(٢٩٠٠٠٦٠٢٧)

(٧٠)

(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٠ ی رەبیع و لسانی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٣٧ بەرواری ناردن ٦ ی (حوت)، بەرواری گەیشتن ٦ ی حوت ١٣٣٣.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. لە بەدواداچوونی تێلگرافە رەمزدارەکانی ١٨٩٤، ١٨٩٨[1] دەرئەنجامی کۆبوونەوەکە لە شابەندەرخانە ئەوەیە، کە لە سەرۆکایەتی شابەندەرخانە نووسینگەیەکی وەرگری فەریدولدەولە دابمەزرێ، تا یارمەتی کۆبکرێتەوە. هەروەها نووسینگەیەکی تر دانراوە بۆ بەرێکردنی خەڵك بە رێك و پێکی بۆ جیهاد و داوای لە خەڵك کردووە رۆژی هەینی لە مزگەوتی **مەلا عەبدولحەمید** کۆببنەوە و گفتگۆ بکەن و خەڵك بۆ کۆکردنەوەی یارمەتی بوروژێنن و رۆژی شەممە کۆمەڵێکی تریان ئامادە کرد تا رۆژانە جیهاد بکەن و ئەمرۆش **موشیر دیوانی وەکیلولملك** و کۆمەڵێك ئەشرافی ناوچەکە هاتن و دەڵێن لە کاتێکدا دەوڵەتی ئێران بێلایەنە کەچی **فەریدولدەولە** کە ئەندامێکی فەرمی دەوڵەتە، رۆڵەکانی ئێمە بانگهێشت دەکا بۆ شابەندەرخانە و ئەو هەموو یارمەتییەی کۆکردۆتەوە و راستەوخۆ دەست لە کاروبار وەردەدات و، ناچارمان دەکات تێلگرافێکی رەتکردنەوەی بێلایەنی بنێرین بۆ حزووری موبارەکی هومایونی. ئەگەر تێلگرافەکە واژۆ نەکەین عوسمانییەکان رقمان لێدادەگرن و ئەگەر واژۆشی بکەین مانای وایە لەبەرامبەر دوڵەتدا کەمتەرخەمین. بەم کردارانەی **فەرید ولدەولە**، کە ئێمە قاچاغ دەکات چارمان چییە؟ تەنیا بۆ ئاگاداری بە خزمەتتانم راگەیاند. هەر چۆنێك ئەمر بفەرموون ئاوا وەڵامیان دەدەینەوە. شەوی ٧ ی حوت، ژمارە ١٩٠٢، **سەردار محی**.

(٢٩٠٠٠٥٨١٠)

(٧١)

(لە وەزارەتی ناوخۆوە بۆ حکومەتی کوردستان، ١١ ی رەبیع و لسانی ١٣٣٣)

وەزارەتی ناوخۆ، ژمارەی تۆماری نوسراو٨٥٦، ١١ رەبیع و لسانی ١٣٣٣

حکومەتی بەڕێزی کودستان، تێلگرافی رەمزداری جەنابتان بە شمارەی **١٦٢٨**[2] سەرنج درا. سەفارەتی گەورەی عوسمانی دڵنیایی دا[3] کە رەفتاری ئەم شابەندەرە لە شابەندەری پێشوو باشتر دەبێت. (واژۆ)؟

.(٢٩٠٠٠٥٧٩٣)

---

١ - بەڵگەنامەی ژمارە ٦٧ و ٦٨.

٢- بەڵگەنامەی ژمارە ٤٣.

٣- نەخوێندرایەوە.

(٧٢)

(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٢ ی رەبیع و لسانی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٤٩ بەرواری ناردن ٩، بەرواری گەیشتن ١١ ی حوت ١٣٣٣.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. لە بەدواداچوونی تێلگرافە رەمزدارەکانی **١٨٩٤، ١٨٩٨**[١] ئەمڕۆ بەیانی کۆمەڵێك لە زانایان و بازاڕیان و بازرگانان، لە **مزگەوتی دارۆغە** کۆبوونەوە و دوای راوێژ و گفتوگۆ، بڕیاریاندا رۆژی شەممە پازدەی مانگ، دوکان و بازار دابخەن و ئەشراف و پیاوماقولان لە **مزگەوتی جومعە** کۆبکەنەوە و یارمەتیان لێوەربگرن و بیدەن بەو کەسانەی لە رووی لەش و لارەوە بەتوانان و بیانێرن بۆ جیهاد و ئەوەی مایەوە راستەوخۆ بیدەن بە ئۆردوی عوسمانییەکان و دوای نیوەڕۆی ئەمرۆش، ئەوانەی ناومان بردن لە شابەندەرخانە کۆبوونەتەوە و دەرئەنجامەکەشی هەرچی بوو بە خزمەتتانی رادەگەیەنم. شەوی ٩ ی حوت، ژمارە ١٩٣٦, **سەردار محی.**

(٢٩٠٠٠٥٧٩٠).

(٧٣)

(لە ویلایەتی لۆڕستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٥ ی رەبیع و لسانی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە بروجەردەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٤٩، بەرواری ناردن ١١، بەرواری گەیشتن ١٢ ی حەت ١٣٣٣.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. زیارەتی تێلگرافی ژمارە ٩٢١ مان کرد[٢]. خۆتان حاڵی تەمبەڵی و خۆویستی والی دەزانن، کە تا بۆی بکرێ ئاسایش و

١- بەڵگەنامەی ژمارە ٦٧ و ٦٨.

٢- بەڵگەنامەی ژمارە ٦٩.

خۆشگوزەرانی خۆی تێك نادات. ساڵی پار بەهۆی تایبەتمەندی و دۆستایەتی بەندە و پێداگرتنی خەڵکێکی زۆر، **ئەفراسیاب کوڕی فەراش باشی** یان نارد بۆ **لۆڕستان**، کە تارادەیەك لە بەرژەوەندی خۆشی دابوو، تا بۆی بکرێ نایەوێ بە پێچەوانەی فەرمان و ویستی دەوڵەت هەنگاو بنێ، وەك چۆن زانایانی دینی عێراق زانایەکیان نارد بانگهێشتی ناوبراوی کرد بۆ جیهاد، لە وەڵامدا وتی من نۆکەری دەوڵەتی ئێرانم و لەبەرئەوەی دەوڵەتی ئێران بێ لایەنە من بەشداری هیچ پرسێك ناکەم، باوەڕناکەم ئەو ئیسراحەتی خۆی تێك بدات. بە تەواوی دڵنیام پێچەوانەیە. پێم وایە ئەو وتانە و ناوبانگەکەی، یا لەلایەن ئەمیر موفەخەمەوەیە، یا بە هاندانی ئەو بووە. نەمدەویست لەم بارەوە هیچ شتێك بڵێم، وەلێ ئێستا ناچارم بە نهێنی بە جەنابی مەبارەکتان رابگەیەنم، ئەم پیاوە (**ئەمیر موفەخەم**) هەر لەسەرەتای دەسبەکار بوونی لە کرماشان، خەریکی خراپکردنی کاری لۆڕستان بوو، چونکە رەئی ئەمیرانی-[1] بەندە بوو و ساڵی پارەکەش بەشێوەیەك تەمێیان کردووە کە هێز و توانای تێدا نەمێنێ. **میرزا رەحیمی بیگلەربیگی** بانگ کرد بۆ کرماشان و پێشکەشی کرد و، ئەو بەڵێنی دا و دڵنیای کرد، **ئیبراهیم خانی کاکاوەندی** لە دژی **ئەعزەم و لسەڵتەنە** نارد و، ئێستاش پیلانی داناوە تا **والی** لەلای دەوڵەت دزیۆ و بکا و کاربەدەستانیش پشت گوێی بخەن. پێی وابوو بەم ئامرازانە دەتوانێ کاروباری لۆڕستان تێك بدات، وەلێ بە پشتیوانی خوا و ئاورلێدانەوەی حەزرەتی موبارەك و پایە بەرزتان، بەم شتانە کاروباری ئەم وڵاتە تێك ناچێ و بەتایبەتی ئەمڕۆ نامەیەکی دوورودرێژم بۆ والی نووسیوە و جەختم لەسەر بێلایەنی کردۆتەوە.

١٥ ی رەبیعولسانی، ژمارە ١٥٥٢، **رەزا قولی**.

(٢٩٠٠٠٦٥٢٧)

[1] - نەخوێندرایەوە.

(٧٤)

(له حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٦ ی رەبیع و لسانی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، له کوردستانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٦٣ بەرواری ناردن ١٢، بەرواری گەیشتن شەوی ١٣ ی حوت ١٣٣٣.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. بەندە چەندین ساڵە تووشی نەخۆشییەکی درێژخایەن بووم، کە بۆ چەند جار دەچێ دەیگرمەوە و چەندین پزیشکی تارانیش ئاگادارن. ساڵی پار دیسان تووش بوومەوە و بەسەختی لە جێدا کەوتم و بەردەوام بۆ چارەسەری داوای موڵەت و هاتنی تارانم کردووە و پێش دامەزراندنی کابینەی پێشووی حەزرەتی ئەشرەف جەنابی **مستوفی لمەمالك** کە هەر شکۆدار بێ، هەم داوام لە شەخسی حەزرەتی پایە بەرز کردبوو، کە هەیئەتی دەوڵەت رازی بکات مۆڵەتی وەرێکەوتنم بدات، ئەمەش وارێکەوت لەگەڵ گۆڕینی کابینەی سەرۆك وەزیران و وزارەتی ناوخۆی حەزرەتی مستوفی لمەمالك مۆلەتی مۆلەتی مەرحەمەت —[1] بۆ ئەوەی پێچەوانەی ئارەزووی جەنابی موبارەکیان نەبێ، مامەوە و بە زەحمەت و بەشێوەی کاتی چارەسەرێك کرام، شوکری خوا دەکەم کە لە ماوەی مانەوەم لەکوردستان، لەپاڵ ئەوەشدا[2] توانیم ئەو ئەرکانەی پێم سپێردراوە ئەنجامیان بدەم و نەزم بپارێزم. وەلێ دیسان ماوەیەکە تەندروستیم تێکچۆتەوە و ناتوانم بەکاروبارەکانم رابگەم و بەم دواییانە چەند جاری تر داوای مۆڵەتم کردووە و مەرحەمەتیان نەکردووە، تا ئاخیرەکەی حەزرەتی ئەشرەف جەنابی سەرۆك وەزیران داوای کرد خۆم لە تێلگرافخانە ئامادەبم و فەرمانی دا دەست لەبەرێوەبردنی کاروباری سەقز و بانە هەڵگرم و پێداگرتنم لەسەرکارەکەم لەبەرامبەر فەرمانی موبارەکی دا بە بێ ئەدەبی دەزانی، لەبەر ئەوە دیسان سەبرم گرت و بە نەخۆشی خەریکی پاکتاو کردنی کاروبارەکان بووم و حکومەتی سەقز و بانەم رادەستی جەنابی **موعتەمیدولملوك** کرد، کە لە کوردستان بە رەوشت بەرزی ناسراوە، ئەویش هەم جەنابی **میرزا محەممەد حوسێن خانی ئەمیر پەنجەی** برای و **میرزا مەسعود خانی** برازایان کە هەردووکیان

١- نەخوێندرایەوە.

٢- نەخوێندرایەوە.

کەسانی شایستەن، دوو رۆژی تر وەریٚ دەخا. خراپکارانی **گوڵباخی** کە دەستیان کردبوو بە خراپەکاری، وەك لە راپۆرتێکی جیادا پێشکەش بە خزمەتتان کراوە سوپاس بۆخوا تەمیٚ کراون، لەبەرئەوەی لە کوردستان جێگای نیگەرانی نییە و سەرەڕای ئەوەی نەخۆشی پێشووم لەوپەڕی توندی خۆی دایە و پێی چەپیشم شل بووە، دەترسم درێژە بکێشیٚ و خراپتر بیٚ، کە نەتوانم خۆم بگەیەنمە تاران و لە کوردستانیش بە بیٚ پزیشکی و بیٚ دەرمانی چارەسەرکردن مەحاڵە، لەبەرئەوە بەم تێلگرافە دەست لەکار کێشانەوەی خۆم پێشکەش بە مەقامی حەزرەتی موبارەکتان دەکەم، بەو لوتفەی لەگەڵ بەندە هەتانە داواکارم لەم هەفتەیەدا مۆڵەتم بدەن بەرەو تاران بێم، بەڵکو چارەسەر بکرێم و بتوانم خزمەتگوزاری دەوڵەت بم، ئەگەر بەم نەخۆشییەوە نەتوانم کاروبارەکان بەڕێوەبەرم، مانەوەی بەندە بەچ دەچیٚ و ئەگەر مەرحەمەت نەفەرموون-[1] بە خزمەتتان رادەگەیەنم ئەگەر بەم نەخۆشییەشەوە بمتوانیبا لە کوردستان بمێنمەوە، خوا شاهیدە هەرگیز سەغڵەتم نەدەکردن و بۆ ئاسایشی داهاتووی خەڵکی کوردستان و ئاسودەبوونی کاربەدەستانی پایە بەرزی دەوڵەت، خزمەت کردنم لەم دەڤەرەدا دەخستە پێش ئاسوودەیی خۆم، وەلیٚ بە داخەوە دەزانم بەم نەخۆشییەوە و بیٚ چارەسەری بنبڕ، ناتوانم خزمەت بکەم، دەپارێمەوە دەست لەکار کێشانەوەکەم لەگەڵ مۆڵەتی وەڕێکەوتنم بەپەلە قبوڵ بفەرمون. **١٢** حوت، ژمارە **١٩٦٧**، **سەردار محی.** (٢٩٠٠٠٤١٥٦).

(٧٥)

(لە وەزارەتی ناوخۆوە بۆ حکومەتی کوردستان، ١٧ رەبیعولسانی ١٣٣٣)

وەزارەتی ناوخۆ، ژمارەی تۆماری نوسراو ٩٤٩، ١٧ رەبیعولئاخر ١٣٣٣.

حکومەتی پایە بەرزی کوردستان. تێلگرافی رەمزداری جەنابتان ژمارە ١٩٣٦، سەبارەت بە وروژانی خەڵك و ئەو هەولانەی دراون بۆ کۆکردنەوەی یارمەتی، سەرنج درا.[2] دیارە لەگەڵ رەئی تەواوی حکومەت لەمەڕ پاراستنی بێلایەنی، پێویستە کاربەدەستانی دەوڵەت تا ئەو جێگایەی دەتوانن ئەم مەبەستە جێبەجیٚ بکەن و خۆیان لە کاروبارێك وەرنەدەن کە کێشەیان

١- نەخوێندرایەوە.

٢- بەڵگەنامەی ژمارە ٧٢.

بۆ دروست دەکات. لەمەڕ **فەریدودەولە** و ڕێگرتن لە هەوڵەکانی گفتوگۆ لەگەڵ وەزارەتی پەیوەندیداردا کراوە. (واژۆ).
(٢٩٠٠٠٥٧٩٠).

(٧٦)

(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٩ ی ڕەبیع و لسانی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٨٤، بەرواری ناردن ١٥، بەرواری گەیشتن ١٦ ی حوت ١٣٣٣.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. هێشتا وەڵامی تێلگرافی ڕەمزداری ژمارە **١٩٧٨**ی بەندە نەدراوەتەوە. نەخۆشییەکەم بەردەوام خراپتر دەبێت، ئەگەر دوا بکەوێ ڕەنگە بۆ گەیشتنە هەمەدان توانای سواربوونی ولاغم نەمێنێ و لە کۆتاییدا ببمە زەحمەتێکی زۆر. چاوەڕوانی وەڵامی خێرا و مۆڵەتی وەڕێکەوتنم، ئەگینا ناچارم خۆم وەڕێکەوم. **١٥** ی حوت، ژمارە **١٩٩٤**، **سەردار محی**.
(٢٩٠٠٠٥٧٩٠).

(٧٧)

(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢١ ی ڕەبیع و لسانی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران ، ژمارەی تێلگراف ٨٩ بەرواری ناردن ١٧، بەرواری گەیشتن ١٧ ی حوت ١٣٣٣.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. سێ شەو لەمەو بەر کاتژمێر حەوت، کە بەندە لە تاو نەخۆشی و ئازاری پێم هێشتا نەخەوتبووم، لە بینایەکەی بەرامبەر ژووری نوستنی بەندە، کە شوێنی پاسەوانەکانی قۆزاق و جبەخانەکەیانە، تەقەی تفەگ هات، بەهەر بەزەحمەتێك بوو ویستم خۆم بگەیەنمە نزیك پاسەوانەکانی قۆزاق و چەند فیشەکی تریشیان تەقاند، پاسەوانەکە وتی منی وەك تارمایی بینیوە و هەرچەند هاوارم کرد وەڵامی نەدایەوە. بە ئاسانی فیشەکێکی تێگرتم و لە کڵاوەکەمی دا، منیش چەند فیشەکێکم پێوەنا. **یەکەم** شەوانە بە وردی خەریکی گەڕان و پشکنینم، تا

بزانم شوێنێك هەیە بكرێ لێیەوە بچنە ناو دارلحكومە، یا ڕێگەی دەرباز بوون بێ، نەبوو. **دووەم** شوێنی فیشەكی كلاوەكە درێژ بوو، ئەگەر ئەو قۆزاقە نەكوژرابا، لانی كەم بریندار دەبوو، بەم حالەشەوە دوو ڕۆژ خەریكی لێكۆلینەوە بووین، سەرچاوەی ڕووداوەكەمان دەسنەكەوت. ئیتر ئەم تەقە كردنە بۆ چی بووە و پاشكۆكەی بەكوێ دەگات نازانم. ئەوەندەش تەنیا لە بەر ڕاگەیاندن بوو بە خزمەتی موبارەكتان. **١٧** ی حوت، ژمارە **٢٠٠٧**.

سەردار محی.

(٢٩٠٠٠٣٥٨٠)

(٧٨)

(لە وەزارەتی ناوخۆی حكومەتی كوردستان، ٢٢ ی ڕەبیع و لسانی ١٣٣٣)

وەزارەتی ناوخۆ، ژمارەی ٩٦٧، بەرواری ٢٢ ی ربیع ولئاخر ١٣٣٣

حكومەتی كوردستان، تێلگرافی ڕەمزداری جەنابتان بە ژمارەی **١٩٩٤** سەرنج درا[١]. لەبەرئەوەی حەزرەتی ئەشرەف جەنابی سەرۆك وەزیران، چەند ڕۆژێكە لە خزمەت سەفەری همایونی دا تەشریف دەبەن بۆ جاجرود، كەمێك چاوەڕوان بكەن تا تەشریف دێنن و وەلامی یەكجارەكی دەدرێتەوە. لەگەل ئەوەشدا لەم كاتەدا چاوەڕوانی ئەم شتانەم نەدەكرد، وەلێ دیسان بە هەلویستی حەزرەتی ئەشرەف سەرۆك وەزیرانەوە بەستراوەتەوە. (واژۆ) (٢٩٠٠٠٤١٥٦)

(٧٩)

(لە وەزارەتی ناوخۆوە بۆ حكومەتی كرماشان، ٢٤ ی ڕەبیع و لسانی ١٣٣٣)

وەزترەتی ناوخۆ، ژمارە ٩٩٧، بەرواری ٢٠ ی حوت ١٣٣٣

حكومەتی پایە بەرزی كرماشان. وەزیر موختاری ئەلمان و نەمسا، لە ڕێگەی بەغداوە وەرێكەوتوون و دێن بۆ ناو ئێران، بفەرموون لە ڕووی ڕێزگرتن و ئاسانكاری هاتوچۆیان، بایەخی پێویستیان پێ بدەن و پارێزگارییان بكەن و چەند سواریان پێویست بوو لە گەلێان

١- بەلگەنامەی ژمارە ٧٦.

بنێرن، تا به ڕێزەوە لە کرماشانەوە تێپەڕن. پێشتریش لەم بارەوە ڕێ و شوێنتان بۆ دیاری کردبووین و ئێستاش-[1] زەحمەتتان دەدەین کە دەبێ زۆر چاودێری دابین کردنی ئاسایشی ئەوانە بن. ڕاستترە ڕەمزدار بکرێ. (٢٩٠٠٠٢٩٣٣)

(٨٠)

(ڕاپۆرتی کارگێڕی خانەقین، ٢٤ ی ڕەبیع ولسانی ١٣٣٣)[2]

وەزارەتی کاروباری دەرەوە، بەڕێوەبەرایەتی نوسراوەکانی عوسمانی، درێژەی ڕاپۆرتی کارگێڕی خا نەقین بۆ کارگێڕی کرماشان، بەرواری ٢٤ ربیع و لسانی ١٣٣٣، ژمارە ٩٢٨.

دەسنووسی موبارەکتانمان زیارەت کرد، لەبەرئەوەی بە تێلگراف وەڵامەکەمان داوەتەوە خزمەتتان، ئیتر زاتی دووبارەکردنەوەی ناکەین، وەلێ تەنیا بۆ ئاگاداریتان بە خزمەتتان ڕادەگەیەنین، کە دوێنێ نزیکەی سەد پۆلیس چوونەتە ناو خانەقین و، بەپێی هەواڵێکی ڕاست، **مصطفی پاشا** کە یەکێکە لە پیاوماقوڵانی **خانەقین**، چەند ڕۆژ پێشتر چووە بۆ **مەندەلیج**، لەگەڵ **فەوزی ئەفەندی** کۆمیساری پۆلیس، سێ ڕۆژە ڕۆیشتوون بۆ کەڵهوڕ، بۆ لای **سلێمان خان سەردار نصرەت** و ئێستا لە کەڵهوڕن. وەلێ هێشتا هیچ زانیارییەکم لە بارەی گفتوگۆ و نیازەکانی ئەوان ئامادە نەکردووە. شتیکی ترم نییە بە خزمەتتانی ڕابگەیەنم. لەگەڵ دەقە سەرەکییەکەدا یەکن.

(ك٤٠٧٥/٩)

١- نەخوێندرایەوە.

٢- وەزارەتی کاروباری دەرەوە لە نامەی ژمارە٥٦٥٦/١٩٣ بەرواری ٣ی جەمادی ئەلسانی ١٣٣٣ ئەو ڕاپۆرتانەی خوارەوەی (بەڵگەنامەی ژمارە ٨٠ و ٨٥)ی بۆ وەزارەتی ناوخۆ ناردووە ٠ك٤٠٧٥/١١).

(٨١)

(راپۆرتی تێلگرافیی قەسری شیرین، ٢٥ رەبیع ولسانی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە قەسری شیرینەوە، بەرواری گەیشتن ٢٢حوت (٢٦ی رەبیع و لسانی) ١٣٣٣.

راپۆرتی قەسر . ٢١ ی حوت. دوێنێ چوار کاتژمێری رۆژ مابوو، نزیکەی سەت سوار لە **عەشیرەتی دەلوی عوسمانی**، تەنیا بۆ خراپکاری هێرشیان کردۆتە سەر ئاوای **عەلی سەفەر**، کە دوو فرسەخ و نیو لە قەسر دوورە. تالآنیان کردووە و سوتاندویانە و دوو مێگەل مەڕیشیان بردووە. هەواڵ **بە سالار موقتەدر** نەوەی صمصام ولمەمالك گەیشتووە، لە گەڵ چەند سوارێك کەوتۆتە رێ و دەگاتە سەریان و، لە پێکدادانێك دا پیاوێکی **سالار موقتەدر** کوژراوە لەگەڵ دووکەسی ناو دێیەکە. تالآنییەکەیان لەگەڵ چەند تفەنگی پێنج تیری ئەڵمانی و شتی تر و چەند ئەسپیان لێ ستاندوونەتەوە. لە عوسمانییەکانیش سێ چوار کەس کوژراو و بریندار بوون و بەرە و شوێنی نیشتەجێی خۆیان هەڵاتوون. ئێوارەی دوێنێ شەو، سالار موقتەدر لەگەڵ سوارەکانی دەگەڕێتەوە بۆ **قەڵاسەوزە**. ئێستا کە دوای نیوەرۆی هەینییە، عوسمانییەکان دیسانەوە لە **چەشم شیر** کە لەسەر سنوورە شەڕیان لەگەڵ سالار موقتەدر دەسپێکردۆتەوە. **سەردار ناصریش** بە سوارییی، خۆی بە سالار موقتەدر گەیاندووە، وەلێ **صمصام و لمەمالك** بۆ **سەردار ناصری** نووسیوە، کە تا بۆی دەکرێ لەوە زیاتر پەرە بە ئاگری شەڕ نەدا و بە رێکوپێکی پێشیان پێبگرێ و بەرگری بکات. **عەلی ئەشرەف.**

(ك٤٥٠٤/٧)

(٨٢)

(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢٤ ی رەبیع و لسانی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران ، ژمارەی تێلگراف ١٠١ بەرواری ناردن ٢٠، بەرواری گەیشتن ٢٠ ی حوت ١٣٣٣.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. تێلگرافی رەمزداری ژمارە ٩٦٧ مان زیارەت کرد[١]، کە فەرمووتانە ئەو چاوەڕوانییەتان لە بەندە نەدەکرد-[٢] حەزرەتی موبارەکتان شکۆی هەر بەردەوام بێ، دەزانن و ئومێدەوارم ئینشائەڵڵا لە ئەنجامدانی ئەرکەکانم و رەزامەندی موبارەکتان و کاربەدەستانی باڵای دەوڵەتی هەرگیز درێغی و داوای نابەجێ نەکەم، بەڵام بە داخەوە نەخۆشییەکەم ئەوەندە لێ پیس بووە کە توانای خزمەت کردنی لێبڕیوم و جێگای مەترسییە، بەم حاڵەشەوە ئەم فەرمانەی موبارەکتان بەجێ دەگەیەنم و تا تەشریف هێنانی حەزرەتی ئەشرەف جەنابی سەرۆك وەزیران، خۆم لە بەرامبەر نەخۆشییەکە رادەگرم. بەڵام ئەوندە تکایەم هەیە کە زووتر مۆڵەتم پێبدەن، چونکە نەخۆشییەکە رەنگە لە هەفتەی داهاتوودا ناچارم بکات وەڕی کەوم. **٢٠** ی حوت، ژمارە **٢٠١٧**، **سەردار محی**.

(٢٩٠٠٠٤٥١٦).

(٨٣)

(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢٥ ی رەبیع و لسانی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران ، ژمارەی تێلگراف ١٠٨، بەرواری ناردن ٢٨، بەرواری گەیشتن شەوی ٢٢ ی حوت ١٣٣٣.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. ئەمڕۆ ئیفتخار دیوانی سەقزی نووسراوێك دەنووسێ، کە عوسمانییەکان منیان بۆ حکومەتی **سەقز** داناوە و ئێستا خەریکی رێك و پێك کردنی نەزم و ئاسایشم و بە سەفارەتم راگەیاندووە کە دەبێ فەرمانەکەی لە

١- بەڵگەنامەی ژمارە ٧٨.

٢- نەخوێندرایەوە وێدەچێ (عذر) بێ.

ناوەندەوە دەربچێ و بینێرن و، بە پێی راپۆرتی گەیشتوو دەستدرێژی و خراپکاری خۆیان خستۆتە ئەستۆی خەڵك، لەبەر ئەوەی سبەینێ حکومەتی ئەوێ دەخەمە گەڕ، بفەرموون لە سەفارەتی گەورەوە رێ و شوێنی پێویست بۆ بەرپرسی سوپای ئەو ناوچەیە و شابەندەرخانە کوردستان دابنرێ و خێرا **ئیفتیخار دیوان** دەربکەن. ئێستا کە ئەو سنوورەیان کردۆتە گۆڕەپانی جەنگ، لانی کەم با دەست لە کاروباری وڵات وەرنەدەن. چاوەڕوانی وەڵامی بەپەلەم.
٢١ ی حوت، ژمارە **٢٠٣٢**، **سەردار محی**.
(٢٩٠٠٠٥٧٩٣).

(٨٤)

(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢٦ ی رەبیع و لسانی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کوردستانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ١٠٩ بەرواری ناردن ٢٢، بەرواری گەیشتن ٢٣ ی حوت ١٣٣٣.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. لە بەدواداچوونی تێلگرافی رەمزداری ژمارە ٢٠٣٢ دا، بە خزمەتتان رادەگەیەنم گۆڕینی شابەندەرخانە سەقز، کە بە بەخشینی پارە بە کەسانی خراپکار و قاچاغ ئەو پلەیەی وەدەست هێناوە، بە بێ دەستێوەردانی **ئیفتخار دیوان** و تێکڕای کاربەدەستەکانی عوسمانی لە کارو باری حکومەتی، یەکسەر داوا لە سەفارەتی گەورە بکەن کە لەم بارەیەوە رێنوێنی بدەن بە کاربەدەستانی پەیوەندیدار، چونکە بارودۆخی ئێستا و کردەوەکانی وەکیلی شابەندەر دەبێتە هۆی گەندەڵییەکی زۆر گەورە. **٢٢**ی حوت، ژمارە **٢٠٥٤**، **سەردار محی**.
(٢٩٠٠٠٥٧٩٣).

(٨٥)

(راپۆرتی کارگێڕی کرماشان، ٢٧ ڕەبیع و لسانی ١٣٣٣)

وەزارەتی کاروباری دەرەوە، بەڕێوەبەرایەتی نوسراوەکانی عوسمانی، درێژەی راپۆرتی کارگێڕی کرماشان، بەرواری ٢٧ ربیع و لسانی١٣٣٣،ژمارە ٢٠٢٤.

دوێنی دەمەو ئێوارە، هەواڵ گەیشتە کارگێڕی، کە کارگوزارێکی شابەندەرخانە عوسمانی کاتێك بەبەردەم کونسولگەری رووسدا تێپەڕ دەبێ، چێشت لێنەری کونسولگەری بە سەرخۆشی بە هەموو هێزی خۆی بەردێکی چەند **سیر**[1] قورس دەکێشێ بە شانی دا و زیانێکی زۆری پێدەگەیەنێ, کارگوزاری شابەندەرخانە بە هات و هاوار دەڕواتە شابەندەرخانە و سەربازەکانی شابەندەریش بۆ تۆڵە سەندنەوە بەرەو کونسولخانە هێرش دەبەن. لەبەرئەوەی کونسولگەری و شابەندەرخانە لێك نزیکن و کارگێڕیش کەوتۆتە راستی کونسولخانەی ناوبراو، یەکسەر بۆ پێشگرتن لە ئاگری ئاژاوە بە جیدی کەوتینە کار و بەڵێنی سزادانی چێشت لێنەری کونسولخانەم دا بە شابەندەرخانە. دوای ئەوە کەفیلی کونسولگەریم ئاگادار کردەوە، چونکە کەفیلی کونسولگەری دانی نا بە تاوانکاری ئەودا و نیشانەی کونسولگەری لە کلاوەکەی کردەوە و بۆ سزادان ناردی بۆ کارگێڕی و کارگێڕیش دوێنی شەو ناوبراوی زیندانی کرد و شابەندەرخانە ئاگادار کردایەوە. سوپاس بۆ خوا هەرایەکە بە خۆشی کۆتایی هات. کارگێڕیی سوپاسی ئەم هەقناسییەی کونسولگەری رووسی کرد لە ناو ئێران. **مەعازد ولەمالك**. لەگەڵ دەقە سەرەکییەکەدا یەکن.

(ك٤٠٧٥/١٠)

١- یەکەی ئەندازە گیرییە کە بریتییە لە (١٦) مسقاڵ واتە نزیکەی (٥٦) گرام.

(٨٦)

(راپۆرتی حكومەتی كرماشان بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢٧ رەبیع و لسانی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، ژمارەی نووسراو ٢٥، لە سەرپوڵەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٥، بەرواری ٢٤ی (حوت)، ٢٥ ی حوتی ١٣٣٣.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ. ئەمڕۆ بیست و هەشتەمی رەبیع و لسانی چووم بۆ سەرپوڵی زەهاو. دە رۆژ لەوێ دەمێنمەوە. سەبارەت بە سنوور بەزاندنی عەشیرەتی **دەلۆی عوسمانی** و كێشەیان لەگەڵ **سنجابی** كە پێشتر بە ژمارەی ١٠١[١] بە خزمەتتانم راگەیاند، هەرچەندە ئێستا هەردوو لایان بێدەنگن، وەلێ ئەمڕۆ تێلگرافێك لە دەبیر هومایۆن كارگێڕی خانەقینەوە گەیشتووە، كە قایمقامی ئەوێ داوای بەشێك لە میراتی تالآن كراوی كوژراوەكان دەكاتەوە و ئاماژەی بەوە كردووە ئەگەر ئەم پرسە چارەسەر نەكرێ دوور نییە بە هۆی ئەو عەشیرەت و سەربازانەی لە خانقین كۆبوونەتەوە ئاژاوە بنێنەوە. لەم لایەوە سنجابییەكانیش زوڵمیان كردووە، كە ئەوان دەسپێشخەر بوون و گوندی **چەشم سیر**یان سوتاندووە، مەڕومالآتیان بردوون و چەند كەسیشیان لێ كوشتوون وبریندار كردوون. هەرچۆنێك بێ لەم بارەیەوە هەنگاوی پێویست هەڵدەگرین و دەرئەنجامەكەی بە خزمەتتان رادەگەیەنم. بیست و هەشتەمی رەبیع و لسانی. ژمارە ١٠٦ **ئەمیر موفەخەم**.

(٥/٤٠٥٤)

١- لەم بەڵگەنامانەدا بەدی نەكرا، بەڵام دەتوانین بۆ ئەم مەبەستە سەرنج بدەینە بەڵگەنامەی ژمارە ٨١.

(٨٧)

(راپۆرتی کارگێڕی کرماشان، ٣٠ رەبیع و لسانی ١٣٣٣)[١]

وەزارەتی کاروباری دەرەوە، بەڕێوەبەرایەتی نووسراوەکانی عوسمانی، درێژەی تێلگرافی رەمزداری کرماشان، بەرواری ٣٠ ربیع و لسانی١٣٣٣، ژمارە ٨١٤.

ئەو کێشەیەی بەم دواییانە لە نێوان عەشیرەتی **دەلۆ** و **سنجابییەکان**دا روویداوە، کە درێژەکەی بە تیلگرافی ژمارە ٢٠١١ بەخزمەتتان گەیشتووە، بە پێی راپۆرتێکی حکومەتی **قەسر**، زەرفێك لە سوارەیەکی کوژراوی بەجێماوی عوسمانی دەست سنجابییەکان کەوتووە، کە وەك خۆی ناردوویانە بۆ کرند پێش جەنابی **ئەمیر موفەخەم** و ئەویش بۆ کارگێڕی ناردووە. زەرفەکە دوو نوسراوی تورکی مۆرکراوی تێدایە. یەکێکیان شەش بڕگەیە و ئەویتریشیان نووسراوێکی کورتە بۆ شابەندەر و پشتیوانی شابەندەر دەکا لە جێبەجێکردنی ناوەرۆکەکەی، کورتەکەی لە ژێرەوە وەرگێڕدراوە بۆ فارسی:

لە **مەندلیج**[٢] **٢٣** ی شوبات بەرامبەر **٢٢** ی رەبیعولسانی **١٣٣٣** بۆ **کرماشان** شابەندەرخانە عوسمانی. **ماددەی یەکەم:** لەو کاغەزەی بە بەرواری **١٩** ی شوبات ناردبووم روونم کردبۆوە کە کاروباری باشووری ئێران لە لایەن حکومەتی عوسمانییەوە خراوەتە ئەستۆی بەندە.

ماددەی دووەم: بەم پێیە لە کرماشان بۆ پاراستنی بەرژەوەندییەکانی دەوڵەتی سونی و لە ناوبردنی کاربەدەستانی رووس و ئینگلیز، کە بەپێچەوانەی جموجوڵ و بەرژەوەندییەکانی ئێمە دەستیان کردووە بە ساختەکاری و خراپە، یوزباشی **ئیسماعیل حەقی بەگ** وجێگرێك و جێگرێکی پزیشك لەگەڵ چل و دوو کەس بۆ ئەوێ نێردراون. ئەم پلەدارانە مافی فەرماندانیان هەیە بەو کەس و پلەدارانەی لەوێن (بۆ رپێدانی **حەقی بەگ** و لە پێشەنگی رێکخراوەکانی یەکییەتی ئیسلامی کە دروستی کردووە، پێکەوە هاوکاری **بەها بەگ**یان کرد).

---

١ - وێنەی ئەو بەڵگەنامانەی بەم نیشانەیە دیاری کراون، لە پاشکۆی ئەم بەڵگەنامانەدا چاپ کراوە.

٢- مەبەست شارۆچکەی مەندەلییە لە باشووری کوردستان.

ماددەی سێهەم: وەدەست هێنانی گشت ئەو بەرژەوەندی و واسیتانەی دوژمنان لە کرماشان هەیانە. دامەزراندنی پەیوەندی تێلگرافی لەگەڵ خانقین، لە ناوبردنی کەسانی زیانبەخش و دابین کردنی فەزایەکی ئاسوود و گونجاو، لەگەڵ هەرشێوەیەکی لێپرسینەوە، ئەرکی ناوبراوە.

ماددەی چوارەم: لە بەجێگەیاندن و جێبەجێکردنی مەبەستە گرنگەکان کە لەسەرەوە باسکران، هەرچۆنێك بێت، بەڵێنی ئاسانکاری و یارمەتیدانیان داوە، ئەو رێ و شوێن و تەگبیرانەی ناوبراو خستوونیە روو، ئەنجامدانیان ئاساییە و لە ئەرك و پێویستییەکانی سەرشانی ئێوەن. بە گشتی پرسەکەیان بە گەورە سەفیری تاران راگەیاندووە. مادام بارودۆخەکە بە تەواوی لەگەڵ ئەمن و ئاسایشدا نییە، وەك باکووری ئێران پەلە و هەڵەشەیی تێدا ناکەین. لەبەرئەوە ئەم بابەتە بە شێوەیەکی گونجاو بۆ سەفیر روون بکەنەوە.

ماددەی پێنجەم: چ بۆ چالاکی خۆتان چ بۆ دەسکەوت، بە مەبەستی ئەو فیداکارییانەی ئەنجامی دەدەی، هیزە گەڕۆکەکان پشتیوانتانن.

ماددەی شەشەم: ئەگەر پێویست بێ پارە و پولی ئەو سەربازانەی لە وێن-[١] بدەوە کە لە شابەندەرخانە و دادگا قەرزیان کردووە، کە هەمووی خۆم داومە. کۆمیسار ئەنجومەنی سەفەری، **حوسێن رەئوف** لە مەندلیجەوە **٢٣** شوبات رەبیع و لسانی **١٣٣٣**.

لە کرماشان شابەندەرخانە هەواڵگری عوسمانی، بۆ دابین کردن و لایەنگیری بەرژەوەندییەکانی دەوڵەت، لە کاتی هەر جموجوڵێکدا وەئەستۆ گرتووە و، یارمەتیدان و هاوکاری ئەو بەڕێزە پێویستە. لەبەرئەوە رێنوێنی تەواو پێشکەش بە جەنابتان دەکەین کە لەم رووەوە هەوڵی داوە و هیمەتی کردووە. سوپاسی نیشتمانپەروەری ئەو بەڕێزە و پشتیوانی ئەو دۆستایەتییەی دەکەم. کۆمیساری هێزی گەڕۆك **حوسێن رەئوف.**

ئەسڵەکەشی ئەمڕۆ بە پۆست بە ژمارە **٢٠٠٤٤** نارده خزمەتتان. **٢٩** ی رەبیعولسانی، ژمارە ٢٠٥١ [٢]، **مەعازید ولمولك.** (ك٤٠٥٤/٩و٢).

١- لەو نامەیەدا کە بۆ وەزارەتی ناوخۆ نێردراوە، نووسراوە سپییە (واتە هیچ نەنووسراوە/ وەرگێڕ)، بەڵام لە نامەکەی تردا کە لە کتێبی سەوزدا بڵاوکراوەتەوە (بەڵگەنامەی ٢٩٧ و ١٢٩) (حاصلات) نووسراوە,

٢- دوا رستە- ئەصڵەکەی...ژمارە ٢٠٥- لە کتێبی سەوزدا نەهاتووە.

(٨٨)

(لە حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٤ جەمادی یەکەم ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە سەرپوڵی زەهاو بۆ تاران ، ژمارەی تێلگراف ١٣ بەرواری ناردن ٢٩، بەرواری گەیشتن ٣٠ حەمل ١٣٣٣.

مەقامی وەزارەتی پایە بەرزی ناوخۆ، تێلگرافی بەرێز، ژمارە **١٠٩** سەبارەت بە هاتنی وەزیرانی ئاڵمان و نەمسا بۆ ناو خاکی ئێران، هەرکاتێك گەیشتن لەبەر ئەوەی خۆم لە **سەرپوڵی زەهاوم**، لە وێوە تا سەر سنووری **قەسر** پێنج شەش قۆناغەڕێ پتر نییە، لێرەوە بەوپەڕی رێزەوە پێشوازییان لێدەکەین و چەند سوارێکیش دەنێرم بچن بەرەو پیرییان، تا بەرێزەوە لە کرماشان تێبپەڕن. ئەگەر پێویست بکا رێزی لەوە باڵاتریان لێ بگیرێ، بە تێلگراف رێنوێنیمان بکەن تا بەو پێیە هەنگاو بنێین. **٤** ی جەمادی یەکەم، ژمارە **١٣٠**، **ئەمیر موفەخەم.**

(٢٩٠٠٠٢٩٣٣).

(٨٩)

(لەسەردار محی بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٥ ی جەمادی یەکەم ١٣٣٣)

بەرێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە قروە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ١٠، بەرواری ناردن یەکەم، بەرواری گەیشتن شەوی ٣ی حەمل ١٣٣٣.

تاران، مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. دوای گەیشتنی تێلگرافی موبارەکتان و ئامادەکردنی ئامرازەکانی پاراستنی نەزمی ویلایەت، لە کاتی نەبوونی خۆمدا بە بەرپرسیاری جەنابی **موشیر دیوان**، بە حاڵەتێکی نەخۆشی لە رادەبەدەر وەرێکەوتم و ئەمرۆ چوارەمین رۆژە گەیشتوومەتە **قروە**. ئینشائەڵلا سبەینێ بەرەو **هەمەدان** وەرێ دەکەوم.

ئەو زانیارییانەی دوای وەرێکەوتنی بەندە گەیشتوون: **موختار بەگ** بە بیست سوارەوە هاتۆتە کوردستان و هاوکاری **عەبدوڵلاخانی سەقزی** دەکا کە لە ئاژاوەچیانی ناودارە. لە کاتی

هاتنی بۆ ناو کوردستان بەندە دەسگیرم کرد و دوای چەند مانگ دوورم خستەوە. لەبەر ئەوەی ئەم پیاوە ئاژاوەگێڕ و فێڵبازە، دڵنیام بۆ مەبەستی خۆی خراپکارییەکی زۆر لە کوردستاندا ئەنجام دەدا، هەروەها کاغەزێکمان لەماڵەکەیدا دۆزیوەتەوە بە دەسنووس و واژۆی خۆی کە بۆچەند کەسی نووسیوە، پێشتر لەگەڵ خۆیدا بوون، ناوەرۆکی نووسراوەکە وەك خۆی بەخزمەتتان دەگەیەنم: بە ناونیشانی **سەفەر عەلی** و **ئیبراهیم عەبدولرەحمان**، بە گەیشتنی کاغەزەکە ئەوەندەی دەتوانن ئەسپ و تفەنگ و هەرچی دەستانکەوت بیهێنن و وەرن بۆ لای من و ئەگەر بکرێ سەردار **محی** بکوژن و راکەن، چوار هەزار تمەن پاداشتان بۆ وەردەگرم. **عەبدوڵلا کوردستانی**. ئەوە کاغەزەکەیە و وتەکانی **عەبدوڵلاخانم** لە روانگەی شەخسییەوە بە خزمەتتان رانەگەیاندووە[١]، چونکە دوای لوتفی خوا، هەرگیز بایەخم بەم وتانە و ئەم جۆرە کەسانە نەداوە و دواتریش بایەخیان پێنادەم، وەلێ لە رووی دەوڵەتخوازیی و پاراستنی نەزمی کوردستان، پێویست بوو سەرنجی کاربەدەستانی باڵای دەوڵەت و بیروهۆشتان لەم کات و ساتەدا بۆ لای کوردستان رابکێشم، کە ئەوانە بەهۆی کەسانێکی ناسراوەوە، بە ئارەزووی چەند مانگەی خۆیان نەگەن، کە نانەوەی ئاژاوەیە لە کوردستان، پێویستە بە پەلە بۆ دوورخستنەوەی **عەبدوڵلاخان** هەنگاوی جیدی و خێرا بنرێ، تا خەڵکی بێچارەی کوردستان تووشی گرفتاری نەبن. شەوی یەکەمی حەمل، **سەردار محی**.

(٢٩٠٠٠٥٨٠)

١- لە دەقەکەدا (دەمگەیاند)ە.

(٩٠)

(ڕاپۆرتی سنوورپارێز، ٩ ی جەمادی یەکەم ١٣٣٣)[١]

وەزارەتی کاروباری دەرەوە، بەڕێوەبەرایەتی نووسراوەکانی عوسمانی، درێژەی ڕاپۆرتی سنوورپارێزی زەهاو بۆ کارگێڕی کرماشان، ژمارەی تێلگراف، بەرواری ٩ ی جەمادی ١٣٣٣

دوای گەیشتن بە خزمەتی موبارەکی ویلایەتی پایەبەرز، گەڕامەوە قەسری شیرین. لە بارەی کۆبوونەوەی عوسمانییەکان لە کانزای نەوت، لێکۆڵینەوەی پێویستم ئەنجام داوە. **مەحموود پاشای** سەرۆك تایفەی جافی مورادی، بە دووسەت سێسەت سواری عەشیرەتی جافی مورادییەوە، لەگەڵ تێکڕای سەربازەکانی سوپا و سوارەکانی عەشرەتەکانی خۆی و **باجەلان** و **شەرەفبەیانی** و **شیخ حەمید** و **جافەکانی گۆران**، کە نزیکەی هەزارو پێنسەت کەس دەبن، هاتوون بۆ ئەو شوێنە. ئێستا سێ تۆپی مەترالیۆزیان لە کانزای نەوت هەیە، هەروەها خەریکن تواناکانی خۆیان زیاد بکەن. گوایە بە هۆی باران بارینی بەردەوام و لافاوی ئاوی **سیروان**، هێشتا هێزەکانیان پێنەگەیشتووە. **حەسەن، سنوورپارێزی زەهاو**.

(ك١٢/٤٠٧٥).

١- وەزارەتی کاروباری دەرەوە لە نامەی ژمارە١٩١/٥٦٥٤ بەڕێوەبەرایەتی نووسراوەکانی عوسمانی بەرواری ٣ ی جەمادی ئەلسانی ١٣٣٣ ئەو ڕاپۆرتانەی خوارەوەی... (بۆ ئاگاداری تەواوی بەرپرسانی ئەو وەزارەتە پایە بەرزە سەبارەت بە بارارودۆخی سنووری ...) ناردووە (١٣/٤٠٧٥).

(٩١)

(راپۆرتی حکومەتی کرماشان، ١١ جەمادی یەکەم ١٣٣٣)[١]

وەزارەتی ناوخۆ، درێژەی تێلگرافی رەمزداری حکومەتی کرماشان، ژمارە ٨، بەرواری١١ ی جەمادی یەکەم.

مەقامی وەزارەتی پایە بەرزی ناوخۆ. لە بەدواداچوونی ئەو تێلگرافە رەمزدارەی سەبارەت بە ناکۆکی نێوان تایفەی **دەلۆی عوسمانی** و **سنجابی** و ئەو کۆمەڵە عوسمانییەی لە کانزای نەوتی **قۆرەتوون**، بە پێویستی دەزانم بە خزمەتانی رابگەیەنم، کە لەو رووەو هیچ رێنوێنییەك بە بەندە نەگەیشتووە تا لێرە هێزو توانامان پێببەخشێت، لە لایەکی ترەوە پرۆپاگەندەچی و جارچییەکانیان لە عەشیرەتەکاندا خەریکی هاندانی خەڵکن. هەرچەندە حەز لە خۆهەڵکێشان ناکەم، وەلێ هەر ئەوەندە بەکورتی دەڵێم ئەگەر نەهاتبام بۆ سەر سنوور، ئێستا ئەم سەر سنوورەیان کردبۆ پاشکۆی تەورێز و عەربستان. مەبەست ئەوەیە کە بەگشتی لەگەڵ سەفارەتی عوسمانی هەوڵێك بدەن تا دڵنیا بن، لوتف بفەرموون بە پەلە پارەو هێز و پێداویستی بۆ بەندە بنێرن، چونکە بە بێ پێداویستی زەحمەتە لە کاروبارەکانمدا پێشکەوتن بەدەیت بێنم. چاوەڕێی رێنوێنی بەپەلە و گەیاندنی پێداویستییەکانی کارم. **٧** جەمادی یەکەم، ژمارە**١٣٥**، **ئەمیر موفەخەم.**

(ك٤٠٥٤/٨).

١- وەزارەتی ناوخۆ لە نامەی ژمارە٥١/٥٢٠ بەرواری ١٤ ی جمادی یەکەم ١٣٣٣ درێژەی راپۆرتی ژێرەوەی بۆ وەزارەتی دەروە نارد. (ك٤٠٥٤/١)

(٩٢)

(لە وەزارەتی دەرەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٥ ی جەمادی یەکەم ١٣٣٣)

وەزارەتی کاروباری دەرەوە، بەڕێوەبەرایەتی رووس، بەرواری ١٥ ی مانگی جەمادی یەکەم ١٣٣٣،ژمارە١٦٧٢/٥٣٢٦.

وەزارەتی پایە بەرزی ناوخۆ، لە سەفارەتی رووسیاوە، لەپاڵ ئەو نووسراوەی بە وەزارەت دەرەوە گەیشتووە، نووسیویانە ئەڵمانییەکان بڕی چل هەزار تفەنگیان، لە رێگەی کرماشان و کوردستانەوە هێناوە بۆ ئێران تا بەسەر ویلایەتەکاندا دابەشی بکەن. لەبەر گرنگی ئەم پرسە، تکایە لە راست و دروستی ئەم هەواڵە بکۆڵنەوە، ئایا هیچ زانیارییەك بەو وەزارەتە پایەبەرزە گەیشووە؟ ئەگەر راست بێت بۆ رێگرتن لە دەرئەنجامە خراپەکانی چیبکەین باشە؟. ئایا کاربەدەستانی حکومەتی و سنوورپارێزی کرماشان کە رێگەیان بەم کارە داوە بەرپرسیار دەبن یان نا؟ تکام وایە ئەو شتانە تۆمار بکرێن کە لەو زانیارە وەدەست هاتووان و وەڵامی پێویست بدەنەوە. (مۆری) وەزارەتی دەرەوە. (ك٤٣٣٨).

لە پەراوێز نووسراوە: بە نهێنی لێکۆڵینەوە لە حکومەتی کرماشان بکرێت.

(٩٣)

(لە وەزارەتی دەرەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٨ ی جەمادی یەکەمی ١٣٣٣)

وەزارەتی کاروباری دەرەوە، وڵاتانی نادراوسێ، بەرواری ١٨ ی جەمادی یەکەمی ١٣٣٣، ژمارە ٥٣٧١/١٦٧، بەپەلە.

وەزارەتی ناوخۆی پایەبەرز، وەك بە وەزارەتی کاروباری دەرەوە گەیشتووە، لە نێوان ئەو سوارانەی **مسیۆ شونمانی** ئەڵمانی لە کرماشان بە کرێی گرتوون، لەگەڵ **مامانۆف** پاسەوانی قۆزاقخانە و قۆزاقە ئێرانییەکان، دەمەقاڵێیەکی توند هاتۆتە ئاراوە و ئەو وەزارەتخانەیە بۆ رێگرتن لەو جموجوڵانە و رەفتاری نابەجێی شونمان و سوارەکانی، هەوڵی پێویستی داوە و

بەدوای پرسەکەوەیە، وەلێ لەبەر ئەوەی کارگێڕی لە لایەن **مامانۆفەوە** ئاگادار کراوە، کە هەرکەسێك لە ناو شار چەك هەڵبگرێ، چەك دەکرێ، کارەکەی زەحمەت کردووە. لەلایەن ئەو وەزارەتە پایەبەرزەوە فەرمان بە کاربەدەستانی ناوچەکە بدرێ، کە وریا و بە پارێز بن، تا کردەوەیەکی چاوەڕوان نەکراو روونەدات. (مۆر) وەزارەتی پایە بەرزی کاروباری دەرەوە.

(لە پەراوێزەکەیدا نووسراوە)[1] بەپەلە بە حکومەتی کوردستان رابگەیەنرێ، کە زۆر بایەخ بە پاراستنی نەزم و ئاسایشی شار بدات و تێلگراف بۆ **ئەمیر موفەخەم** بکرێ لەم بارودۆخەدا زووتر کارەکانی سنوورپارێزی تەواو بکات و بێت بۆ ناوەندی فەرمانڕەوایی.

(ك٨٦٨/٢).

(٩٤)

(وەزارەت ناوخۆ بۆ حکومەتی هەمەدان، ١٩ ی جەمادی یەکەمی ١٣٣٣)

وەزارەتی ناوخۆ ژمارە ١١٢، بەرواری ١٩ ی جەمادی یەکەمی ١٣٣٣.

حکومەتی پایە بەرزی هەمەدان، بە پێی ئەو زانیارییەی گەیشتووە، بەرپرسی دارۆغای ئەوێ بێ لایەنی دەوڵەت لەبەر چاو ناگرێت، چار چییە؟. راستی و دروستی ئەم راپۆرتە زووتر بە تێلگراف بنێرن. (واژۆ)

(٢٩٠٠٠٣٥٧٥).

---

[1] – ئەم جۆرە روونکردنەوانە لە وەزارەتی ناوخۆوەیە، مەگەر باسی بابەتەکانی تر بکرێ.

(٩٥)

(راپۆرتی حکومەتی کرماشان، ٢٤ ی جەمادی یەکەمی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە سەرپوڵی زەهاو بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٥٣، بەرواری ٢٠ حەمل/٢٤ جەمادی یەکەم، بەرواری گەیشتن ٢١ ی حەمل ١٣٣٣.

لەلایەن جەنابی فەزڵوڵڵاخان. مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، لەبەرئەوەی داوای زارەکی دەوڵەتی پایە بەرزی عوسمانی، سەبارەت بە چارەسەری پرسەکانی سنوور ئەوەبوو، کە کەسێك بنێرین بۆ قەسر تادیدار و گفتوکۆی ڕووبەڕوو بکات، دوێنێش وەزیرموختارانی دەوڵەتی شکۆمەندی ئەڵمان و نەمسا لە ئوردووی سەرپوڵی زەهاو بوون، ئەم پرسەیان پشت ڕاستکردەوە. لەبەرئەوە جەنابی **موختار ولسەڵتەنە** سەرکردەی لەشکرم نارد بۆ قەسر، کە لە خاڵێکی نێوان قەسر و خانەقین، لەگەڵ کاربەدەستانی دەوڵەت عوسمانی دیدارێکی دۆستانە و گفتوگۆ بکات، بەڵکو خوابکا ئەم پرسانە چارەسەر بکرێن. ئەنجامەکەی بەهەر کوێ بگات بە خزمەتتانی ڕادەگەیەنم، لەبەرئەوەی ناردنی جەنابی موختار و لسەڵتەنە پێویست بوو، ئەگەر لەسەر ڕێپێدانی وەزارەتی جەنگ وەستابایین، دەرفەتەکەمان لەدەست دەچوو، لەبەر ئەوە تکام وایە بابەتەکە باس مەکەن و وەزارەتی پایە بەرزی جەنگ ئاگادار بکەنەوە بەفەرمی بە تیلگراف مۆڵەتی گفتوگۆکردن بۆ جەنابی **موختارولسەڵتەنە** دەربکات. **٢٤** ی جەمادی یەکەم، ژمارە **٢٠٥**، **ئەمیر موفەخەم**.

(ك٤٠٨٠/٢).

(٩٦)

(ڕاپۆرتی بەڕێوەبەرایەتی گومرگی کرماشان، ٢٤ جەمادی یەکەمی ١٣٣٣)[١]

وەزارەتی دارایی بەڕێوەری کابینە، درێژەی ڕاپۆرتی بەڕێوەبەرایەتی گومرگی کرماشان، بەرواری ٢٤ ی جەمادی یەکەمی ١٣٣٣، ژمارە ١٣٦٣.

لە وەڵامی تێلگرافی ژمارە ٥٤١٥ ی ئێوەدا، پێتان ڕادەگەیەنم بە ئاشکرا و بەفەرمی بابەتێك تۆمار نەکراوە و هیچ شتێك دەستی بەسەردا نەگیراوە. وەلێ لەم بارەیەوە هیچ گومانی تێدا نییە کە ئەڵمانییەکانی دانیشتووی کرماشان، بێ پسانەوە چەکوچۆڵ[٢] و پێداویستی، لە خاکی کەڵهوڕەوە دێننە ناوەوە و ڕۆژانە دانیشتوانی ناوچە و عەشیرەتەکان هاندەدەن، واز لە بێ لایەنی بێنن. ئاشکرایە کە هەوڵ دەدەن ئامادەکاری بۆ هاتنی نهێنی سەربازەکانی عوسمانی بکەن. ئەگەر لەلایەن دەوڵەتەوە هەوڵێکی چڕ دژی هاندەران نەدرێت، مەترسی ئەوە هەیە ڕۆژ بە ڕۆژ بارودۆخەکە خراپتر بێت و یاخی بوون و هەڵگەڕانەوەی گەورە ڕووبدات. واژۆی (دۆرت)

(مۆر) ی کابینەی وەزارەتی درارایی.

لەگەڵ دەقە سەرەکییەکەدا یەکن.

(ك٤٣٣٨).

١- وەزارەتی دارایی لە نامەی ژمارە ١٢٥٩٤ دا بەرواری ٢١ حەمل/٢٥ جەمادی یەکەم ١٣٣٣ درێژەی ئەم ڕاپۆرتە نێردراوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ و ڕاگەیاندراوە، کە ئەم ڕاپۆرتە وەڵامی ئاگادارییەکە کە دوای وەرگرتنی نامەی سەفارەتی ڕووس دراوەتەوە. سەفارەتی ڕووس لەرێگەی وەزارەتی کاروباری دەرەوە (... لەبارەی ئەو چل هەزار تفەنگەی ئەڵمانییەکان بە خاکی کرماشاندا هێناویانەتە ناوەوە داوای ڕوونکردنەوەمان لە وەزارەتی دارایی کرد...) کردبوو٤٣٣٨٠/بۆ ئاگاداری لەو نامە هاوشێوەیە کە وەزارەتی دەرەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆی ناردووە. ر. ك بەڵگەی ژمارە ٩٢.

٢ - لە دەقە سەرەکییەکەدا نووسراوە اصلحه.

(٩٧)

(راپۆرتی کارگێڕی کرماشان، ٢٩ ی جەمادی یەکەمی ١٣٣٣)[١]

وەزارەتی کاروباری دەرەوە، بەڕێوەبەرایەتی نووسراوەکانی وڵاتانی نادراوسێ، درێژەی راپۆرتی کارگێڕی کرماشان، بەرواری ٢٩ ی جەمادی یەکەمی ١٣٣٣، ژمارە ١٧١.

وەك بە تێلگراف بە خزمەتتان راگەیەندرا، جەنابی وەزیر موختاری ئەڵمان و نەمسا، دوێنێ رۆژی سێ شەممە دوای نیوەڕۆی **٢٦** ئەم مانگە هاتنە ناو کرماشان. لە لایەن کارگێڕی و حکومەتەوە هەم گالیسکەیەکی سێ ئەسپی و چل سوار کە بەزەحمەت جل و بەرگیان بۆ دابین کرابوو، تا یەك فرسەخی نێردران بۆ پێشوازی ئەو بەڕێزانە. بەڵام لە سەر داوای دۆستانەی شابەندەر و **مسیۆ شونمان**، لەلایەن خەڵکەوە ژمارەیەکی زۆر سوارە و پیادە تا نیو فرسەخی شار بۆ پێشوازی رۆیشتبوون. ژمارەیەکی زۆریش لەو سوارە نوێیانەی **مسیۆ شونمان**، کە بە شێوەی فەخری و نافەخری دایمەزراندبوون تا یەك فرسەخی دەرەوەی شار رۆیشتبوون. شابەندەرخانە عوسمانیش بەخۆی و هەموو لایەنگرانی عوسمانییەوە پێشوازیان لێکردن. لەبەرئەوەی لەم چەند رۆژەدا شابەندەر زۆر پێی داگرت بەندە بچم بۆ پێشوازی و جگە لەوەش تێلگرافی رەمزدار ژمارە **٢٠٢**[٢] هانیدام هەزار هەنگاوێك تا دەرەوەی شار بەرەو پیریان بچم. چونکە وا وێنا دەکرا ئەگەر نەچم، ساردییەك بێتە ئاراوە و لەگەڵ وەزیرانی موختار ئامانجی پێویست دەستەبەر نەکەین. لە کۆتاییدا بەم شێوەیە وەزیرانی موختار هاتنە ناو شار.

١- وەزارەتی کاروباری دەرەوە بە پێی نامەی ژمارە ٥٧٥٢/٢٤٩ بەرواری ١١ جەمادی ئەلسانی ١٣٣٣ ئەم نامەیەی خوارەوەی بۆ وەزارەتی ناوخۆ نارد. لەم نامەیەدا هاتووە کە (...وەزارەتی کاروباری دەرەوە سەبارەت بەم کردەوەیەی شونمان کە هەرهەنگاوێك کە واجب بووە ناوییەتی. رێگرتن لە خەڵك و پێش گرتن بەم جۆرە کردەوانە لە ئەرکەکانی وەزارەتی پایە بەرزی ناوخۆیە کە ئێستا ئاگادار و چاودێرە تا فەرمانی تایبەت لەم بارەیەوە دەربکەن).

لە پەراوێزی ئەم نامەیە لە لایەن وەزارەتی ناوخۆوە نووسراوە: (ئیدارە) ی رۆژئاوا، تێلگرافی رەمزی تایبەت بە حکومەتی کرماشان دەربکرێ. (ك٤٣٤٤/٦).

٢ - لەم کۆمەڵە بەڵگە نامەیەدا بەدی نەکرا.

لەگەڵ چوونمدا ئەو دوو بەڕێزانەم بینی و، نزیکەی نیو کاتژمێر بە تەنیا لەگەڵ جەنابی وەزیر موختاری ئەڵمان بە ئامادەبوونی وەزیر موختاری نەمسا دانیشتم، بە هۆی وەرگێڕیی **مسیۆ لیتین** کونسوڵی تەوریز، ناوەرۆکی تێلگرافی موبارەکتانم لەگەڵ کردەوەکانی ئەم چەند رۆژەی عوسمانییەکان لە قەسر و زیانەکانی بەکرێگرتنی سەربازی سوارە لەلایەن مسیۆ شونمانەوە، بە ناوبراو راگەیاند. لە بەشی یەکەمدا کە تایبەت بوو بە دەسدرێژی عوسمانییەکان تەواو بێ دەنگ بوو، وێدەچوو لە جموجوڵی عوسمانییەکان لەسەر سنوور خۆشحاڵ نەبێت، یا وەڵامێکی پێ نەبێ. لە کۆتاییدا بەندە تکام کرد کە داوای وەزارەتی مەزنی خۆمان لە بەرێزیان ئەوەیە بە هۆی سەفارەتی گەورەی ئیمپراتۆری نیشتەجێ لە بابی عالی، مەترسی فەرمانبەرانی عوسمانی لە سنووری رۆژئاوا بە دەرباری ئەسلامبوڵ بگەیەنێ، تا رێگە نەدا کاربەدەستانی بەغدا ئەم دەسدرێژییانە ئەنجام بدەن. سەرەتا فەرمووی بە هۆی پچڕانی سیمی پەیوەندی قەسر، ناکرێ لێرەوە تێلگراف بکرێ. پێمان وتن تێلگرافەکە لە تێلگرافخانەوە بنێرن. لەلایەن کارگێڕییەوە تێلگراف دەکەن بۆ جەنابی ئەمیر موفەخەم، کە بەهۆی نامەبەر یەکسەر تێلگرافەکە لە زەهاوەوە بگەیەننە خانەقین، تا لەوێوە بە تێلگراف بگەیەنرێ. فەرمویان تێلگراف بۆ سەفارەتی تاران دەکەم، کە بە رەمز بابیعالی ئاگادار بکەنەوە. لەو کاتەدا مسیۆ شونمان گەیشت، چەند خولەکێك بە زمانی ئەڵمانی لەگەڵ ناوبراو گفتگۆی کرد و دواتر بە بەندەی راگەیاند هەرچی لەم بارەیەوە پێویست بێ بە تێلگراف بە سەفارەتی تاران و ئەسلامبوڵی رادەگەیەنم.

دوای ئەوەی راپۆرتی تەواوی سەبارەت بە سوارە بەکرێگرتنی مسیۆ شونمانی بیست، فەرمووی وتەکانی تۆ بە تەواوی پێچەوانەی وتەکانی جەنابی موفەخەمە، چونکە ناوبراو وتوویەتی قۆزاقەکانی ئێران لە کرماشانن، **مسیۆ شونمان** بۆ پارێزگاری خۆی، پێویستی بەو چەند سوارەیە. هەرچەند لەلایەن کارگێڕییەوە داکۆکی کرا وەلێ بێ ئاکام بوو. تەنیا ئەوە نەبێ، ئەو دوو کەسەی رەفتارە ناشیرینەکەیان ئەنجا دابوو و مسیۆ شونمان نیشانی سەفارەتی لە کڵاوەکەیان کردبۆوە، هەردووکیانی لە کارەکەیان دەرکرد. لەبەرئەوەی یەکێکیان خراپکارێکی ناوداری شاربوو، لە ترسان رایکرد. ئەمڕۆش بیستمان چەند کەسێکی تریشیان دەرکردووە، وەلێ هێشتا راستی و دروستی ئەم کارە بۆ کارگێڕی ئاشکرا نەبووە.

به کورتی دوای کۆتایی هاتنی گفتوگۆی رووبەڕوو، داوام لە سەفیرانی بەڕێز کرد کە شەوی پێنج شەممە ٢٨ ی جەمادی یەکەم، لەگەڵ تێکڕای پلەدارانی یاوەریان لە **دارلحکومە** داوەت بن و بانگهێشتی کارگێریان پەسەند کرد و شەوی رابردوو هەموویان لەگەڵ مێجەر **نیسترم** و مێجەر **دمارە**[1] پلەدارانی سویدی و **رەفیق بەگ شابەندەر و شەوکەت بەگ** کە لە شابەندەرخانە پلەی فەرمانبەری هەیە، لەگەڵ چەند شازادەی بەڕێز و پیاوماقوڵانی شار و جێگری حکومەت، کە ژمارەیان لەگەڵ وەزیرەکان و دوازدە یاوەرەکانیان گەیشتە ٢٢ کەس، میوانی کارگێڕی بوون. وەزیرانی موختار بە هۆی **لیتن** کونسوڵی پێشووی ئازەربایجان وتاری شیعر ئامێزیان خوێندەوە، لەمەڕ دۆستایەتی و یەکییەتی نێوان هەردوو دەوڵەتی ئەڵمان و نەمسا، لەگەڵ دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران و دوعای بۆ سەلامەتی وجود موبارەکی عەلاحەزرەت شەهریاری کرد و، خۆشحاڵی خۆی دەربڕی بۆ ئەو میواندارییەی لێیان کراوە. بەندەش وتارێکم خوێندەوە بۆ پیرۆزبایی لە هاتنی ئەو بەڕێزانە و نزای بەردەوامی دۆستایەتی و یەکییەتی و خۆشەویستی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران لەگەڵ ئەو دەوڵەتانە و لە کۆتاییدا بە هۆی ئامادەبوونی پلەدارانی سویدی، سوپاسی خزمەتگوزاری بەرپرسانی پۆلیسم کرد و دانیشتنەکە بە بایەخپێدانی کارگێڕانی وەزارەتی پایە بەرز، بە خۆشی کۆتایی هات. بڕیار بوو ئەمڕۆ بەیانی بەرەوە تاران وەرێکەون و بە هۆی نەبوونی گالیسکە، رۆژێك دواکەوتن. ئێستا کارگێڕی خەریکە ئامراز و پێداویستییەکانی سەفەریان بۆ ئامادە دەکات، رەنگە سبەی بەیانی بێ دواکەوتن بەرەو هەمەدان بڕۆن. **مێجەر نیسترم** لەگەڵ تێکڕای ژاندارمەکان تا هەمەدان لە خزمەت ناوبراواندا دەبن. **ئیسماعیل مەعازد ولدەولە**.

لەگەڵ راپۆرتە سەرەکییەکە یەکن. (مۆر) وەزارەتی دەرەوە. بەڕێوەبەرایەتی نووسراوەکانی وڵاتانی نادراوسێ.

(ك٤٣٤٤/٣و٤ و٥).

١- لە دەقەکەدا (مار) ە.

(٩٨)

(لە وەزارەتی کاروباری دەرەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢ ی جەمادی دووەمی ١٣٣٣)

وەزارەتی کاروباری دەرەوە، بەڕێوەبەرایەتی ئینگلیز، بەرواری ٢ج٢ (جمادی ئەلئاخر) ی ١٣٣٣، ژمارە ٥٦٢٢/١٦٢.

بەپەلەیە. وەزارەتی شکۆداری ناوخۆ، لقی بانکی کرماشان بە تێلگراف بۆ بەڕێوەبەرایەتی ناوندی تاران، سەبارەت بە ئاڵۆزی بارودۆخی ئەوێ و ئامادە بوونی سەت و پەنجا ئەڵمانی، کە بە درێژی بۆ ئاگاداری ئەو وەزارەتە پایەبەرزە رەوانە دەکرێ[1]، لەبەر ئەوەی ئەم هەواڵە لە سەرچاوەیەکی فەرمی وەزارەتی دەرەوە نەگەیشتووە، تا راستی و ناڕاستی دەرنەکەوێ، وەزارەتی دەرەوە لەگەڵ سەفارەتی ئەڵمان دا ناکەوێتە گفتوگۆی فەرمی. بەڵام پێویستە فەرمانی جیدی و بە پەلە بە تێلگراف بۆحکومەتی کرماشان دەربکرێ، کە خێرا ئامرازەکانی پێویستی ئاسایشی بانك بە شێوەیەك ئامادە بکرێ، کە لقەکانی بانکی کرماشان نیگەران نەبوونی خۆیان بە بانگی تاران رابگەیەنن، هەروەها تکام وایە لێکۆڵینەوەیەکی قووڵ لەبارەی ناسنامەی ئەم کەسانەدا بکەن و دەرئەنجامەکەی بۆ وەزارەتی دەرەوە بنووسن. (مۆر) وەزارەتی پایە بەرزی کاروباری دەرەوە.

(ك٦/٢٧٧٦).

(٩٩)

(راپۆرتی سەرۆکی بانکی شاهنشایی کرماشان)

وەزارەتی کاروباری دەرەوە، درێژەی وەرگێڕدراوی تێلگرافی سەرۆکی بانکی کرماشان بۆ بانکی ناوندی، پێچراوە و درێژییەکەی بە ژمارە ٥٦٢٢/١٦٢

بارودۆخ لەمە خراپتر نابێت، بڕیارمانداوە پارەی سەرەکی گەنجینەی ئێرە لە ٩ی ئابریل ٢٣ ی جەمادی یەکەم ببەین بۆ هەمەدان، مامەڵەکانتان لەگەڵ ئێمە رابگرن، چونکە دوور

---

١ - بگەرێوە بۆ بەڵگەنامەی ژمارە ٩٩.

نییە ئێمەش ئەگەر بۆمان بکرێ وەرێ کەوین. مەگەر دەوڵەتی ئێران هەوڵێکی بەپەلە بدات بۆ لێك دابڕینی ئەڵمانییەکان، کە ژمارەیان گەیشتۆتە سەت و پەنجا کەس. لەگەڵ دەقە سەرەکییەکەدا یەکن. (مۆر) وەزارەتی کاروباری دەرەوە. بەڕێوەبەرایەتی نووسراوەکانی ئینگلیز.

(ك٧/٢٧٧٦).

(١٠٠)

(لە وەزارەتی کاروباری دەرەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢ ی جەمادی دووەمی ١٣٣٣)

وەزارەتی کاروباری دەرەوە، بەڕێوەبەرایەتی نووسراوەکانی ئینگلیز، بەرواری ٢ی جەمادی دووەمی ١٣٣٣، ژمارە ٥٦٢٣/١٦٨، هاوپێچ لەگەڵ وەرگێردراوی نووسراوی بانکی شاهنشاهی.

وەزراەتی پایە بەرزی ناوخۆ. لە بەدواداچوونی ناوەرۆکی تێلگرافی ژمارە **٥٦٢٢** زەحمەتتان دەدەین، لە بانکی شاهنشاهییەوە دوو برگەی نووسراو بە وەزارەتی کاروباری دەرەوە گەیشتووە، کە بە درێژی دەخرێتە بەردەم بەڕێزتان[١]. تکا دەکەین ڕێنوێنی فەرمانەکان بە تێلگراف بە مسۆگەری بۆ حکومەتی کوردستان و هەمەدان بنێرن، تا بۆ پێش گرتن بە لەگرێژنە چوونی کاروباری ئەوێ، ئامرازی ئاسایش و پاراستنی بانك ئامادە بکەن و ئەنجامەکەیان پێ رابگەیەنن. (مۆر) وەزارەتی پایە بەرزی دەرەوە. لەمەڕ پرسی تۆپ و رەشاش وەك باس دەکرێ، دوو ئەڵمانییان هێناوە، لێکۆڵینەوەی تەواویان کردووە، راستی و ناراستییەکەمان پێڕابگەیەنن. (مۆر) وەزارەتی پایە بەرزی کاروباری دەرەوە.

(ك٤/٢٧٧٦).

١- بگەڕێوە بۆ بەڵگەنامەی ژمارە ١٠١.

(١٠١)

(نامە بۆ بەڕێوەبەری بانکی شاهنشاهی)

وەزارەتی کاروباری دەرەوە، بەڕێوەبەرایەتی ئینگلیز، درێژەی وەرگێڕدراوی نووسراوی سەرۆکی بانکی شاهنشاهی، بەرواری ١٥ ئابریل (٢٩ ی جەمادی یەکەم ١٣٣٣.

سەبارەت بە پەیامی خۆم لە ڕێکەوتی ٦ ی ئەم مانگە بە شانازییەوە بە جەنابی موبارەکتان رادەگەیەنم، کە ئەمڕۆ لە لقی بانکی شاهنشاهی کرماشان تیلگرافێك گەیشتووە دەڵێ: لەو دەڤەرە بانك داخراوە و بەشەکانی گوێزراونەتەوە و بەرەو هەمەدان وەرێکەوتوون. هەروەها وەرگێڕدراوی نووسراوی ١٥ ئابریل: لە تەواو کردنی نامەکەمدا بەرواری ئەمڕۆ زەحمەتان دەدەین کە ئێستا ئەم تێلگرافەی خوارەوە لە بەڕێوەبەری بانکی هەمەدانەوە گەیشتووە:

داخستنی بانکی کرماشان بۆتە هۆی پەرێشانی خەڵکی ئێرە. لێرە مەترسی ئاژاوەیەکی گشتی دەکرێ. دەترسم خەڵك شالاو بێنن بۆ سەر بانك و پارەی نەقد لە بەرامبەر ئەسکیناس داوا بکەن. ئەگەری ئەوە هەیە لە هەرئان و ساتێکدا ناچارم ئێرە بەجێبهێڵم. سێ ئەڵمانی هاتوونە ئێرە و وەك دەبیستین دوو تۆپ رەشاشیان[١] پێیە.

(١٠٢)

(لە وەزارەتی ناوخۆوە بۆ حکومەتی کرماشان، ٥ ی جەمادی دووەمی ١٣٣٣)

وەزارەتی ناوخۆ، بەڕیوەبەرایەتی رۆژئاوا بۆ کرماشان، ژمارە ١٨٧٦، بەرواری ٣٠ حەمل(٥ی جەمادی دووەم ١٣٣٣.

بەپەلە. حکومەتی پایە بەرزی کرماشان. بە پێی وتەکانی بانکی شاهنشاهی لقی بانك لەوێ داخراوە بەشەکانی بانك هەڵاتوون بۆ هەمەدان. لەبەر ئەوە زەحمەت نەبێ رێگە نەدەن

١ - رەنگە مەبەست رەشاشی مەترالیوز بێ.

هیچ جۆرە بشێوییەك لە كاروباری بانكدا رووبدات، ئامراز و پێداویستییەكانی بانك بە تەواوی ئامادە بكەن[1]. جەمادی دووەم، ژمارە **٣٣٣٩**[1]
(ك٢/٢٧٧٦).

(١٠٣)

(وەزارەتی ناوخۆ بۆ وەزارەتی دەرەوە، جەمادی دووەمی ١٣٣٣)

وەزارەتی ناوخۆ، ژمارەی تۆماری نووسراو١٨٧٥/٣٥٢، تاران شاری، بەرواری ٥ جەمادی ئاخری ١٣٣٣.

وەزارەتی پایە بەرزی كاروباری دەرەوە، نووسراوەكانتان بە ژمارەی **٥٦٢٢/١٦٢** و ژمارەی **(٨) ٥٦٢٦/١٦**[2]، سەبارەت بە وتەكانی بانكی شاهنشاهی پەیامەكەی رازاندەوە و بە فەرمانڕەوایانی **كرماشان** و هەمدانمان راگەیاند و جەختمان كردەوە لە سەر دابین كردنی ئامرازەكانی پاراستن و ئاسایشی بانك و بەشەكانی لە هەموو روویەكەوە.
(ك٣/٢٧٧٦).

(١٠٤)

(راپۆرتی حكومەتی كرماشان، ٣ ی جەمادی دووەمی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، ژمارەی نووسراو ٨٨، لە كرماشانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ١٥٥، بەرواری ٣٨، (حەمل/ ٣ ی جەمادی دووەم، بەرواری گەیشتن ٢٨ ی حەمل ١٣٣٣.

١- لە پراوێزەكەی دا نووسراوە (ئەمڕۆ كە بانكی كرماشان داخراوە بەشەكانی بانك رایان كردووە بۆ هەمەدان، حكومەتی كرماشان بۆ چارەسەری ئەم شێواویە چی بكات). دیارە لەو دەقەدا كە بۆ حكومەتی كرماشان نێردراوە (وەزارەتی ناوخۆ، ژمارەی تۆماری نووسراو ١٨٧٦/٣٣٩، ٣ جەمادی لئاخر ١٣٣٣ هەمان بابەتی سەرەوە بێ روونكردنەوە خراوەتە پەراوێزی تێلگرافەكە. (ك١/٢٧٧١)

٢- بڕوانە بەڵگەنامەی ژمارە ٩٩- ١٠٢ .

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ. دوو سێ ڕۆژ لەمەوبەر، کە بڕیار بوو پرسەکانی سەرسنوور و ڕووداوەکان لە کرندەوە ڕاستەخۆ بە خزمەتتان ڕابگەیەنم و هەیئەتی دەوڵەت ئاگادار بکەمەوە، لەبەر ئەوەی هێڵی تێلگراف خراپ ببوو بۆم نەکرا، دوو ڕۆژیش لە کرند مامەوە تا هێڵەکە چاك بکرێتەوە و بابەتەکان بە خزمەتتان ڕابگەیەنم، دیسانەوە ئەو هێڵە چاك نەکرایەوە، لەبەر ئەو ڕووداوانەش نەکرا بە تێلگراف بە درێژی بە خزمەتانی ڕابگەیەنم، دوور نەبوو ببێتە هۆی نیگەرانی جەنابی موبارەکتان. هەروەها ئەوەی دەرکەوت ئەوە بوو، ئەم ئۆردووە بەو ناوەی کە جیهادی میللییە و یارمەتی لە برایانی موسوڵمانی خۆی وەردەگرێت و دێنە ناوخاکی پیرۆزی ئێران و ناو کرماشان و دەڵێن لە وێوە دەڕۆین بۆ **ئەفغانستان** و موسوڵمانانی ئەوێ لەگەڵ خۆمان دەبەین و **هیندوستان** داگیر دەکەین و ئێستا گەیشتوونەتە سەرپوڵی زەهاو و بەردەمی **تاق**، بە پێی ڕێنماییەکانی هەیئەتی دەوڵەت دەبوو بێ لایەنی خۆم بپارێزم، هێڵی تێلگرافی کرندیش خراپ ببوو تا داوای ڕێنمایی بکەم، لەبەرئەوە ئۆردوم لە کەرندەوە بەرەو **هارون ئاباد**[1] برد و ئینشائەڵڵا دووسبەی ڕۆژی دووشەممە دەچمە ناو کرماشان، چونکە ئەم ئۆردووە بگاتە هەرشوێنێك داوا لە خەڵك دەکات ڕەگەڵی کەون یا ناچارییان دەکات، جگەلەوە سوارەکانی عەشایریشی لەگەڵە کە خەڵك زۆر ئازار دەدەن، ئەوانە بوونەتە هۆی پشێوی و ڕاپەڕین و ترساندنی گشتی و خەڵکی ناوچەکە ڕایانکردووە و ماڵ و حاڵیان بە چۆڵی بەجێهێشتووە. ئەم کارەش لە کرماشان دەبێتە هۆی ڕوودانی کاری ناڕەوا و گرفتی سەرەکی. ئێستا پێش هاتنە ناو کرماشان ئاگادارتان دەکەمەوە و، ڕۆژی سێ شەممەی پێنجی مانگ، ڕۆژێك دوای هاتنمان بۆ کرماشان، هەر سەعاتێك دیاری بفەرموون لە تێلگرافخانە ئامادەم تا پرس و جۆ بکەم و بۆم ڕوونبکەنەوە پێش ڕوودانی هەر کارێکی ناڕەوا بزانم چیبکەم و چۆن دەسبەکار بم، لە هەمووشیان گرنگتر پارەیە، کە سەرەڕای خەرجییەکانی ئۆردو و هیتر، مووچەی مانگی حەوت و حەمل و سوار، هی بەختیاری و کاربەدەستانی حکومەت لێرە نەدراوە، دارایی بە ئومێدی ئەوە بوو لە باج و خەراجی دواکەوتووی عەشایر و ساڵی نوێی و هیتر، مووچەی ئەوانە بدات، بەڵام بە هۆی ئەم ڕووداوە و هاتنی ئۆردووی عوسمانییەکان بۆ ناو خاکی ئێران، ڕایەڵکەی نەزم و نیزام پچڕا و بەهانە کەوتە دەست خەڵك و لەم ڕووەوە بە گشتی بێ ئومێدین و لە سندوقی دارایی دا هیچ پارەو پولێك نەماوە تا مووچەی پێ بدەم. لەم

١- لە دەقەکەدا (ئارون ئاباد)ە.

ماوەیەدا پێویستە بەپەلە پارە بگەیەنرێتە دارایی، تا مووچەی ئەم دوو مانگە بدەین، ئەگینا خودی ئەم پرسە کارەساتی لێدەکەوێتەوە، لە کۆتاییدا بە خزمەتتان رادەگەیەنم کە مۆڵەتی **سەردار نصرەت** و تەمیٚ کردنی **سنجابییەکان**، بیانوویەك بوو بۆ دەسدرێژی و هاتنە ناوخاکی ئێران. بەم پێیە نەمویست سەردار نصرەت مۆڵەت لەوان وەربگرێت، خۆم مۆڵەتم پێدا تا بڕوا کاروباری دارایی پێویستی خۆی رێك و پێك بکات و ئەوان بیانوویان نەمێنیٚ، هەروەها راست و رەوان بە خزمەتتان رادەگەیەنم بەندە بە چ زەحمەتێك ئەم ئۆردووەم گەیاندۆتە کرماشان، ئەگەر بە پەلە پارەیان پیٚ نەگات، تا مووچەکەیان ورگرن و دەست لە خراپکاری هەڵگرن، بە دڵنیاییەوە گومانی ئەوە دەکریٚ هێندێك کردەوەی ئەوتۆ بنوێنن، بیٚ نەزمی و ناخۆشی لێبکەوێتەوە و بەندەش ئەوەندەی بۆم کرابیٚ قەرزم لە بازرگانەکان وەرگرتووە و بە داراییشم راگەیاندووە چیتر قەرزمان پێنادەن و، پیٚ ویستە بەپەلە پارە بگاتە دارایی ئەگینا کێشەی سەرەکی و کارەسات بۆ دەوڵەت دروست دەکەن. **٢** ی جەمادی لئاخر، ژمارە **٢٢٦**.

ئەمیر موفەخەم.

(ك١٣٣٩/ ٦و ٧و ٨).

(١٠٥)

(وەزارەتی ناوخۆ بۆ حکومەتی همدان، ٣ ی جەمادی دووەمی ١٣٣٣)

وەزارەتی ناوخۆ، ژمارە ١٣٤، بەرواری جەمادی لئاخری ١٣٣٣

حکومەتی پایە بەرزی هەمەدان. بە پێی ئەو هەواڵەی دراوە بە وەزارەتی ناوخۆ، بەشەکانی بانکی شاهنشاهی ئەویٚ، بەهۆی هەڵاتنی کاربەدەستانی لقی بانکی **کرماشان** بۆ **هەمەدان**، ترساون و رەنگە کاروباری بانکی ئەوێش بە هەمان شێوە پشێوی تێبکەویٚ، لەبەر ئەوە بە پێویستی دەزانم بنووسم کە بە ئامرازی پێویست ئەم پشێویە لە کاروباری بانکدا نەهێڵن، و پێداویستەکانی ئاسایش و پاراستنی بانك لە هەر روویەکەوە دەستەبەر بکەن، هەورەها زانیاری گەیشتووە کە سیٚ کەسی ئەڵمانی بە دوو تۆپی رەشاشەوە هاتوونە ناو هەمەدان و راستی و ناراستی ئەم پرسەش زووتر بە تێلگراف رابگەیەنن. (واژۆ)

(٢٩٠٠٠٥٧٩٩).

(١٠٦)

(وەزارەتی ناوخۆ بۆ حکومەتی پشتکووه، ٧ ی جەماجی دووەمی ١٣٣٣)

دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، وەزارەتی ناوخۆ، ژمارەی تۆماری نووسراو٢٣٨٣/٣٦٢، تاران کرماشان، ٧ ی جەمادی لئاخری ١٣٣٣.

جەنابی پایەبەرز ئەمیری جەنگ والی پشتکووه هەربەختەوەر بێ، نامەی جەنابی پایەبەرزتان گەیشت. بە سەلامەتی بە رێزتان خۆشحاڵم. لەمەڕ تێچووی دروستکردنی چەند قەڵایەکی سنووری، لەبەرئەوەی دەبێ ئەم جۆرە تێچووانە بە ئاگاداری وەزارەتی پایە بەرزی دارایی بێت، بۆیە نووسراومان بۆ ئەو وەزارەتە بەرێزە نووسیوە و رێنمایی پێویست دراوە بە کارگێڕی دارایی کرماشان، کە بە پێی رەئی و ئاگاداری جەنابعالی کار بۆ دروست کردنی ئەو قەڵایانە بدرێ.

(ك٢/٨٣٤).

(١٠٧)

(لە والی پشتکووهەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ)[1]

لە بارەی تێچووی دروست کردنی قەڵای سنووری کە نووسیبوتان، مۆڵەتی دەرکردنی حەواڵەی پارەکەی دراوە بەوەزارەت دارایی و ئەمەش پێزانیی بەندەی دلسۆزتانی پتر کردووە و ئاشکرایە خێرخوازی مەزنی جەنابتان سەبارەت بە خەڵکی ئێران بە تایبەتی لەلای کاربەدەستانی دڵسۆزی سنوورپارێز، گەیشتۆتە باڵاترین پلەی خۆی. لە خواوەندی مەزن دەپاڕێمەوە وجودی موبارەکتان بۆ خەڵکی ئێران و ئەمەکناسان بپارێزێ.

غوڵامرەزا والی ئەمیر جەنگ

(ك٣/٨٤٣)

---

١ - ئەم بەڵگەنامەیە نیشانەکانی ئاسایی نەبوون.

(١٠٨)

(لە وەزارەتی ناوخۆوە بۆ زانایانی ئاینی کرماشان، ٧ ی جەمادی دووەمی ١٣٣٣)

وەزارەتی ناوخۆ، ژمارەی تۆماری نووسراو ٢٣٠٤/٣٥٤، لە تارانەوە بۆ کرماشان، ٧ی مانگی جەمادی دووەمی ١٣٣٣.

بەرێزان، پیاوچاکان، پیاوانی دینی، زانایان، سڵاوی خواتان لێ بێ. بە پێی ئەو زانیارییانەی گەیشتوون، لەم بارودۆخەدا کە حکومەتی پایەبەرز بۆ ناو شاری کرماشان گەڕاوەتەوە ، لەلایەن هێندێك کەسەوە چەند داواکارییەك هەیە، کە لە راستیدا بە تەواوی بۆ ئێمە جێگای سەرسوڕمانە و بە پێی ئەو زانیارییانەی کە ئێوە بەرێزان هەتانە، پێویست بە روونکردنەوە ناکات، کە لەم کاتە ناسکەدا تێوەگلان لە گفتوگۆ و هەوڵەکان تاکوێ زیانبەخش و چ دەرئەنجامێکی خراپی دەبێت، لەبەر ئەوە ئێوە سەرەڕای ئەرکی دینی و روحانی، لەم جۆرە کاتانەدا پاراستنی بەرژەوەندی دەوڵەتیشتان لە ئەستۆ دایە و پێویستە خەڵك لە چاك و خەراپی خۆیان ئاگادار و رێنوێنیان بکەن، بە پێویستی دەزانم ئەزێتتان بدەم کە بەو زانیارییە تۆکمەیەی سەبارەت بە بارودۆخەکە هەتانە، ئەرکی سەرشانتانە ئامۆژگاری دڵسۆزانەی خەڵك بکەن و، ئاگاداریان بکەنەوە لەو ئەرکەی لەسەر شانیانە و تێیان بگەیەنن لەم کاتەدا کە خەڵکی کرماشان تەنیا ئەرکیان ملکەچ بوونە بۆ فەرمانەکانی دەوڵەت، نابێ فریوی فێڵ و ئامرازەکانی فریودانی هێندێك کەس بخۆن و بە پێچەوانەی بەرژەوندی و پێویستییەکانی وڵات بیربکەنەوە و بجوڵێنەوە کە کێشە و گرفت بۆ وڵات دروست بکا و بەرەو مەترسی ببات. دەوڵەت، پیلانگێران و ئەو ئاژاوەچیانە دەناسێ، کە هەمیشە بازاری شێواویان دەوێ و لە فیتنە و خراپەکاری و شێواندنی ویلایەتەکان بەولاوە مەبەستێکی تریان نییە. دڵنیابن دەوڵەت لە راوەدوونان و تەمێ کردنی ئەوانە چاوپۆشی ناکات. وەلێ لەگەڵ ئێوەی پیاوچاك دایە کە لە دنیای خێرخوازی دا خەڵك لە ئەرکی دەوڵەتخوازی و خۆیان ئاگادار بکەنەوە و گوێڕایەڵ بن و بڕیارەکانی دەوڵەت بکەن بە سەرمەشق.

(ك٢٣٤٢/٤).

(١٠٩)

(لە کارگێڕی کرماشانەوە بۆ وەزارەتی دەرەوە، ٨ ی جەمادی دووەمی ١٣٣٣)[١]

وەزارەتی کاروباری دەرەوە، درێژەی تێلگرافی رەمزداری کرماشان، بەرواری ٨ ی مانگی جەمادی دووەمی ١٣٣٣.

خەڵك دژی حکومەتی جەنابی موفەخەم راپەڕیون و ئەو پەیامانەی لەم دوو رۆژەدا داویانە بە حکومەت، لە نزاکەت بە دەرە و گومانی تەواو ئەوەیە، کە شوئمان هاندەری سەرەکییە. هەرچەندە خەڵك هەریەکەیان لەبەر هۆیەك لە حکومەت تۆراون، ئێستا کردەوەی خەڵك لە سنوور دەرچووە و زۆر زەحمەتە دووبارە متمانە بەیەکتر پەیدا بکەنەوە. ئەگەر دەکرێ بە پەلە فەرماندارێك دیاری بکەن و بە زەبری هێز بینێرن. چونکە جگە لە خەڵکی شار عەشیرەتەکانیش لە حکومەت نارازین، ئەگەر پێش دیاری کردنی فەرماندار حکومەت ئامادە بکەن، بە نەبوونی پۆلیس پاراستنی ئاسایشی شار تا رادەیەك زەحمەتە. لەلایەکی تریشەوە ئەگەر حکومەت نوێ نەکرێتەوە، دوور نییە دەست بدەنە مانگرتنی گشتی و هەنگاوی تر بنێن، کە خوێنڕشتنی لێبکەوێتەوە. بەندە ئەوەندەی لە دەستم بێت هەوڵی هێوڕکردنەوەی خەڵك دەدەم، بە مەرجێك ترسی خەڵك لەم هەوڵە سەرپێیی و جموجوڵی **شوئمان** رێگە بدات. دواتریش پەیوەستە بە رەئی پرشنگداری بەڕیوەبەرانی کاروبار.

ئەمڕۆ لە لایەن حکومەتی پایەبەرزەوە، چەند پەیامێکمان بە خەڵك راگەیاندووە و کورتییەکەی ئەوەیە، کە بارودۆخەکە ناسکە و نزیك بوونی سەربازەکانی عوسمانیش، جگە لە پەشیمان بوونەوە، دەرئەنجامێکی تری نابێت. باشتر وایە، کۆبوونەوەکان بڵاوە پێبکەن و داواکارییەکانیان بە هۆی دوو پێشەوای دینی بە حکومەت رابگەیەنن، تا هەنگاو بۆ چارەسەرکردنیان بنرێ. هەروەها بەندە هەرچی بۆ وڵات باش و خێر بوو پێم راگەیاندن، دوای

١- وەزارەتی کاروباری ناوخۆ بە پێی نامەیەکی بێ ژمارە بە رێکەوتی ٨ ی جەمادی دووەم، دەقی ئەم راپۆرتەی خوارەوەی (بەڵگەنامەی ژمارە ٢٥) ناردووە بۆ وەزارەتی ناوخۆ و، وەبیری دێنێتەوە کە بە پێی گرینگی شوێنەکە، بۆ هێوڕ کردنەوەی پرسەکە و رێگرتن لە شۆرش، هەنگاوی بەپەلە پێویستە.

گفتوگۆیەکی زۆر بڕیاردرا دەکەس لە ناوخۆیان هەڵبژێرن و مۆڵەتیان پێ بدەن، سبەینێ مەبەستەکانی خەڵك لە ڕێگەی بەندەوە بە حکومەتی پایەبەرز بگەیەنن و ڕێوشوێنێك دابنێن بە ئاشتیانە کوتایی بێت. دەرئەنجامی گفتوگۆکان سبەینێ بە درێژی بە خزمەتتان رادەگەیەنم و لە کۆتاییدا تکام وایە و پێویستە هەرچی زووتر ژمارەیەك پۆلیس لە بروجەردەوە بنێرن، یا ئەوانەی لەگەڵ **ئەمیر موختار** ڕۆیشتوون بۆ هەمەدان بگەڕێننەوە بۆ کرماشان. ٦ی جەمادی دووەم، ژمارە **٢٣٠**، **مەعازید لدەولە**.

(١١٠)

(کارگێڕی کرماشان بۆ وەزارەتی دەرەوە، ٨ ی جەمادی دووەمی ١٣٣٣)

وەزارەتی کاروباری ناوخۆ، بەرواری جەمادی دووەم ١٣٣٣.

تێلگرافی کرماشان، خەڵك سوێندیان لە سەر یەکگرتن خواردووە و بەڵێنیان داوە، ئەگەر سەربازەکانی عوسمانی بێنە ناوشار بە جیدی ڕێگەیان لێبگرن. هەرکاتێك لە لایەن حکومەتەوە ئەزییەتی یەکێکیان بدرێت هەموویان دژی رادەپەڕن. ئەنجامگیری ئەوە دەکرێ لە نێوان شونمان و شابەندەرخانە لە سەر هاتنی سەربازەکانی عوسمانی ناکۆکی دروست بووبێ. ئەڵمانییەکان دەیانەوێ بە نهێنی ڕێگە لە سەربازەکانی عوسمانی بگرن. ئەگەر خەڵك لەگەڵ ڕەئی شونمان بن، ئەوا شابەندەر لەو پێشهاتە زۆر دڵتەنگ دەبێ. صمصامولمەمالکی سنجابیش لەو رووەوە لەگەڵ خەڵکەکە دایە. شابەندەر حەز لە مانەوەی حکومەتی جەنابی **موفەخەم** دەکا، خەڵك بە ئاشکرا و شونمان بە نهێنی کار بۆ گۆڕینی ناوبراو دەکەن. **٧** ی جەمادی دووەم، ژمارە **٢٣٤**، مەعازید و لمولك.

(ك٤٠٨٥/١١١)

(١١١)

(وەزارەتی ناوخۆ بۆ زانایانی کرماشان، ٩ ی جەمادی دووەم ١٣٣٣)

وەزارەتی ناوخۆ/ ژمارەی تۆماری نووسراو ٣٧٩، بەپەلە، لە تارانەوە بۆ کرماشان ٩ ی جەمادی لئاخر ١٣٣٣.

جەنابینە، پیاوچاکانی شەرع بەدەست، زانایان، سڵاوی خوای مەزنتان لێبێ. تیلگرافی ئێوەی پیاوچاك و پایەبەرز، بە هۆی نوێنەرانی بەڕێزی کرماشانەوە گەیشت. سەبارەت بەو بابەتەی فەرمووبوتان، لەم دوو رۆژەدا وەك پێویست چارەسەر و فکری ئێوەی بەرێز ئاسوودە دەکەین. وەلێ سەبارەت بە بارودۆخی کرماشان، وەك چەند رۆژ لەمەوبەر بە تێلگراف بە ئێوەی بەڕێزم راگەیاند، ئەو هەواڵانەی لە وێوە بە ناوەندی دەوڵەت دەگات، لە رابەدەر سەیر و سەرسوڕهێنەرن، کە چۆن بە ئەم هەموو پیاوە مەزن و یایەبەرزانەوە، کە بە باشی ئاگاداری راستییەکانن و دەیانبینن، هەندێك کەس بتوانن نیازی خراپی خۆیان لە ناو خەڵکدا بڵاوبکەنەوە و خەڵك وەدوای نیازی خراپی خۆیان بدەن. لە کاتێکدا ئەوانە دەبێ بزانن پەیڕەوی کردن لەو ئاژاوەگێڕانە، سەرەڕای ئەوەی یاخی بوونە لە فەرمانی دەوڵەت، ئەگەر هەر رووداوێکیش رووبدات، پێش هەمووان داوێنی خەڵکی کرماشان دەگرێت. بەهەر حاڵ هەیئەتی دەوڵەت چاوەڕوانە، ئێوە بە ئامرازی خێرا و بە توندی رێگە لەو کەسانە بگرن، کە بە پێچەوانەی بەرژەوەندییەکانی دەوڵەت هەنگاو دەنێن و خەڵك لە ئەنجامی ئەو کارانە ئاگادار بکەنەوە. هەروەها بە پێی ئەو هەواڵانەی گەیشتوون، هەندێك بە هۆی ئەو دوژمایەتییە کۆنەی لەگەڵ عەشیرەتی سنجابی هەیانە، دەیانەوێ ناکۆکی بخەنە نێوان ئەوان و عەشیرەتەکانی سەرسنوور، تا لەو نێوەندەدا بە مەبەستی خۆیان بگەن. ئاشکرایە ئێوە باشتر دەزانن کە لەم کاتەدا سەرهەڵدانی ئەو ناکۆکیانە لە نێوان عەشیرەتەکاندا، چەند زیانبەخشە و چ دەرئەنجامێکی خراپی لێدەکەوێتەوە. لەم رووە داوا لە ئێوەی بەڕێز دەکەم بە ئامرازی پێویست رێگە لەو رووداوە بگرن و بایەخیان پێبدەن، رێگە نەدەن بە پێچەوانەی چاوەڕوانی روو بدەن.

(ك١٣٤١/٥)

(١١٢)

(له صمصام ولمەمالكی سنجابی بۆ نوێنەرانی كرماشان، ٨ ی جەمادی دووەمی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، ژمارەی نووسرا و ٢٣، له كرماشانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٣١، بەرواری ٣ ی گا/ ٨ ی جەمادی دووەم ، بەرواری گەیشتن ٤ ی گا ١٣٣٣.

بۆ خزمەت نوێنەرانی بەڕێزی كرماشان. عوسمانییەكان بە لەشكرێك له عشیرەتەكانی عوسمانی و ئێرانی كه كه بوونەته لایەنگریان وەك **كەڵهوڕ** و **گۆران** و **باجەلان** و **فەتاح بەگ** له هەموو لایەكەوە بۆ كوشتاری سنجابییەكان دێنه سەر ماڵ وحاڵمان. هەڵەی ئێمه ئەوەیه كه پەیڕەوی بیروڕای ئەوانمان نەكردووە و شەرفی دەوڵەت و بەهێزكردنی حكومەتمان لەدەست نەداوە. ئاخیرەكەی حكومەتی فریودا و ئێمەی بە ئەوان فرۆشت، ئەو پارەو بەڵێنەی ئەوان، سەر سنووری بەبادا. بۆ بڕینی بیانوو هاتم بۆ كونسوڵخانەی ئاڵمان و ئەوانم كرد بە ناوبژیوان، كەڵكی نەبوو. ئەگەر دەوڵەتیش بە چەند ساڵ خزمەتەوە گوێ نەداته رەعییەت و نۆكەری خۆی، ناچارین بجەنگین تا دەكوژرێین. ئێوە وەكیلی خەڵكن بە پەله چارەیەك بدۆزنەوە.

صمصام و لمەمالك.

(ك١١/٣٧٢١)

(١١٣)

(له حكومەتی هەمەدانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٩ ی جەمادی دووەمی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، له هەمەدانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٤٧، بەرواری ناردن ٤، بەرواری گەشتن شەوی ٥ی گا١٣٣٣.

مەقامی پایه بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شكۆدار بێ. دەسنووسی تێلگرافی ژمارە **١٣٤** جەنابتمان زیارەت كرد[١]. پشێوی لقی بانك چارەسەر كراوە، باسی سێ ئەڵمانی بە تۆپ و

١- بەڵگەنامەی ژمارە ١٠٥.

ڕەشاشەوە کە گەیەنراوە بەو وەزارەتە پایەبەرزە، ڕاست نەبوو. باسەکە هەر ئەوەیە کە پێشتر بە خزمەتتان گەیشتووە. دوو ئەڵمانی ماوەیەك لەمەوبەر هاتوون و چاوەڕوانی هاتنی وەزیر موختار بوون، هەرکە وەزیر موختار ڕێگای هاتنی خۆی گۆڕی، یەکێك لەوانە لەگەڵ **میسیۆ ڤیبەر** نوێنەری کۆمپانیای فەرشی ئەڵمانی ڕۆیشت بۆ **مەلایر** و، ئەوی تریان کە ناوی **فان پاشنە**، نەخۆش کەوتووە و لەبەر لاوازی لێرە ماوەتەوە. **٩** ی جەمادی دووەم، ژمارە ٢٧، **عەبباس سالار لەشکر؟**

(٢٩٠٠٠٢٩٣٣)

(١١٤)

(لە وەزارەت ناوخۆ بۆ حکومەتی کرماشان، بێ بەروار)

(بێ سەربەرگ) زۆر بەپەلە، ژمارە ١٠١٩، بێ بەروار

حکومەتی پایە بەرزی کرماشان. تێلگرافی وەڵام بۆ جەنابی پایەبەرز ژمارە**١٣٠**، سەبارەت بە هاتنی وەزیرموختارەکان بینرا[١]. بە پێویستم زانی بڵێم، ژمارەی ئەوکەسانەی لەگەڵ خۆتیان دەبەی، پێویستە ژمارەیەکی بەرچاو بێ، تا بە سەلامەتی و ڕێزەوە لە خاکی **کرماشان** تێبپەڕن. هاتنی ئەوان بە کرماشان ڕابگەیەنە.

(٢٩٠٠٠٢٩٣٣)

(١١٥)

(لە حکومەتی کرماشانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٠ ی جەمادی دووەمی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، ژمارەی نووسراو ٧١، لە کرماشانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٤٩، بەرواری ناردن ٥ ی گا/ ١٠ ی جەمادی دووەم، بەرواری گەیشتن ٥ ی گا ١٣٣٣.

١- بەڵگەنامەی ژمارە ٨٨.

تاران، به هۆی جەنابی **میرزا فەزڵوڵاخان**. مەقامی پایەبرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ, لەم یەك دوو ڕۆژەدا دوای دڵنیا بوونەوە، کەم و کوڕییەکانم بە خزمەتتان گەیاند و هێشتا هیچ وەڵامێکم وەرنەگرتۆتەوە و نازانم چیبکەم، لەبەر ئەوەی وەڵامی تێلگرافی جەنابی کومیسار لە ڕێنوێنییەکەدا نەبوو، دواخستنی وەڵامەکەم بە باش نەزانی، ئەمەش وەڵامەکەیە کە دۆستانە وەڵامم داوەتەوە و بۆ جەنابی موبارەکتانی دەنووسم:

جەنابی پایەبەرز و دۆستمان **حوسین ڕەئوف بەگ**، کۆمیسارى ئۆردووی سەفەر هەر بەختەوەر بێ. تێلگرافەکەی جەنابتان سەبارەت بە یەکگرتن پەسەندەو بە ڕێزەوە وەرگیرا. ئاشکرایە بەهێز کردنی پەیوەندی نێوان هەردوو دەوڵەت و ڕێککەوتنی دوو دەوڵەتی ئیسلامی لای کەس شاراوە نییە و ئەرکی کاربەدەستانی ئەم دوو دەوڵەتە شکۆدارەیە، کە بۆچوون و ڕێبازی خۆیان بکەنە بنەمای دادوەری و کامڵکردنی دۆستایەتی. لە تێلگرافەکانی خۆمدا باسی ئەو ڕێکەوتنەی جەنابتم بە دەوڵەت ڕاگەیاندووە، چونکە کاربەدەستانی دەوڵەت، جگە لە جێبەجێکردنی فەرمانەکانی دەوڵەت ئەرکێکی تریان نییە، ئەمەش خۆشەویستیمە بۆ ڕێبازی کارکردن و چاودێری ڕێنوێنییەکانی کاربەدەستانی باڵای دەوڵەت، ژمارە ٤٥، **ئەمیر موفەخەم**.

لە کۆتاییدا تێلگرافی پێشووی خۆم وەبیر جەنابی موبارەکتان دێنمەوە، لەمەڕ بێ پارەیی و ڕێ وشوێنی ئێستا، هەروەها ناردنی پێویستییەکان بۆ نیشتەجێ کردنی لەشکر، چاوەڕێی هەنگاوی کاریگەرم٠ جەمادی دووەم، ژمارەی ٤٦، **ئەمیر موفەخەم**.

(ك١٣٣٩/١٨).

(١١٦)

(لە وەزارەتی ناوخۆوە بۆ حکومەتی هەمەدان، ١٢ ی جەمادی دووەمی ١٣٣٣)

وەزارەتی ناوخۆ، ژمارەی تۆماری نووسراو ١٦٩، بەرواری ١٢ی جەمادە لئاخر ١٣٣٣.

حکومەتی پایە بەرزی هەمەدان. **مسیۆ فۆختی** ئەڵمانی لە ڕێگەی کوردستانەووە هاتووە بۆ هەمەدان، پێویستە چاودێری کاروبارەکانی ئەم کابرایە بیت و، لە هەر کات و ساتێکدا هەوڵەکانی بەراپۆرت بنێرن. (واژۆ)

(لە پەراوێزدا: باشترە ڕەمزدار بێ). (٢٩٠٠٠٥٨٠٦)

(١١٧)

(لە حکومەتی کرماشانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٣ی جەمادی دووەمی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کرماشانەوە بۆتاران، ژمارەی تێلگراف ٦٧، بەرواری ناردن ٨ ی گا/ ١٣ جەمادی دووەم، بەواری گەیشتن شەوی ٩ی گا ١٣٣٣

بە هۆی جەنابی **فەزلۆلاخانەوە**. مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ. لە وەڵامی تێلگرافی ژمارە ٤٠٦ [١] دا، بە جەنابی موبارەکتان رایدەگەیەنین، کە یەکەم پرسی **شێرخانی سنجابی**[٢] پەنابردنی بۆ کونسوڵخانەی ئەڵمان، هەرگیز پەیوەندی بە حکومەتەوە نەبووە و پەیوەندی بە پرسی نێوان عەشیرەتی **دەلۆی عوسمانی** و **سنجابییەوە** هەیە، کە **حوسێن بەگ** کردوویەتی بە دەسپێکی هاتنی خۆی بۆ کرماشان و بە جیدی بەدواداچوونی بۆ دەکات. بە تایبەتی ئەمڕۆ لەگەڵ زانا ناودارەکان کۆبۆتەوە و لەو بارەوە دانووسانی لەگەڵ کردوون، بڕیارە بە هۆی ئەوانەوە دڵنیا بێت و واز مانگرتن بێنن. ماوەیەکە لەگەڵ شابەندەرخانە لەم بارەیەوە خەریکی گفتوگۆم، تا بڕیارێك بۆ چاککردنی ئەم پرسە بدرێت. ئاشکرایە تایفەی **سنجابی** هەمیشە خزمەتگوزار و ملکەچی دەوڵەت بوون و لەلایەن حکومەتەوە بەتەواوی خۆشەویسەتییەوە مامەڵەیان لەگەڵ دەکرێ. هەروەك کاربەدەستانی باڵای دەوڵەت فەرموویانە، کە لەم رووەوە هەوڵی کاریگەر دەدەن، تا لەگەڵ سەفارەت دانووسانی پێویست بکەن و پێویستییەکانی چارەسەر کردن و کۆتایی هێنان بەم ئاژاوەیە دابین بکەن. **١٤** جەمادی دووەم، ژمارە **٦١ ئەمیر موفەخەم**.

(ك١٢/٣٢٧١)

١- لەم بەڵگەنامانەدا بەدی نەکرا.

٢- مەشهورە بە صمصامولمەمالك.

(١١٨)

(لە حکومەتی کرماشانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٦ی جەمادی دووەمی ١٣٣٣)[١]

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە کرماشانەوە بۆتاران، ژمارەی تێلگراف ١٠٥، بەرواری ناردن ١١ ی گا/ ١٦ جەمادی دووەمی، بەرواری گەیشتن شەوی ١٢ی گا ١٣٣٣

مەقامی وەزارەتی پایە بەرزی ناوخۆ، هەر شکۆدرا بێ. لەمەڕ پرسی سنجابییەکان، کە بەردەوام بە خزمەتتانم ڕاگەیاندووە، لەلایەن حکومەت و دەوڵەتەوە هەرگیز سەغڵەت ناکرێن، هەموو جۆرە ئامرازێکی دڵنیا کردنەوەی ئەوانم دابین کردووە، ئەوەی هەیە تەنیا ئەوەیە کە شابەندەرخانە بە پێی وتەی حوسێن ڕەئوف دەڵێ: لەبەر ئەوەی پەنای بۆکونسولگەری ئەڵمان بردووە، چارەسەر کردنی ئەم کارە مەحاڵە، زەحمەت تر دەبێت. کونسوڵی ئەڵمانیش بە نووسراوی شابەندەرخانە نەبێ، ڕێگەی دەرچوونی نادات. لەم ڕووەوە ئێستا دیبلۆماسی ئەڵمان و شابەندەرخانە بە تەواوی ناکۆکن، بەم شێوەیە ئەم مەسەلەیە بە هەوڵەکانی حکومەت چارەسەر ناکرێ. **١٦** جەمادی دووەم.

ئەمیر موفەخەم.

(ك١٠/٢٣٧١).

---

١ - وەزارەتی ناوخۆ بە پێی نامەی ژمارە٣٠٠/٤٧٥ بەرواری ١٧ ی جەمادی دووەمی ١٣٣٣، دەقی ڕاپۆرتی خوارەوەی (بەڵگەنامەی ژمارە١١٨) ی ناردووە بۆ وەزارەتی ناوخۆ و ڕایسپاردووە کە (...لەگەڵ شوێنی پێویست گفتوگۆ بکەن و دەرئەنجامەکەشی بە زووترین کات بە وەزارەتی ناوخۆ ڕابگەیەنن...) تا وەڵامی تێلگرافی ئەمیر موفەخەم بدرێتەوە. (ك٩/٣٢٧١)

(١١٩)

(لە حکومەتی کرماشانەوە بۆ سەرۆکایەتی وەزیران، ١٦ جەمادی دووەمی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەری تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، ژمارەی نووسراو ١٦، لە کرماشانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٧٦،بە رواری ١١ی گا/ ١٦ جەمادی دووەم، بەرواری گەیشتن شەوی ١١ ی گا ١٣٣٣.

بەهۆی جەنابی **فەزلۆڵلاخان**. مەقامی پایەبەرزمان، حەزرەتی ئەشرەف، جەنابی سەرۆك وەزیران، هەر شکۆدار بێ. بابەتەکە زۆر گرنگ و بەپەلەیە، دەبێ ڕاستەوخۆ بە خزمەتتانی بگەیەنم، ئەگەر کاتژمێرێك دوا بکەوێ، دەبێتە هۆی پەشیمانی گشتی و کێشەی سەختی لێدەکەوێتەوە. پێویستە حەزرەتی ئەشرەف پێش نیوەڕۆ کاتژمێرێك تەشریف بێنن بۆ تێلگرافخانە، تا پێش سەرهەڵدانی هەر ڕووداوێك، کە نەکرێ پێشی پێ بگیرێ، بابەتەکە بە خزمەتتان رابگەیەنم. بەیانی رۆژی شەممە ١٦ ی جەمادی دووەم، **ئەمیر موفەخەم**.

(ك١٣٣٩/٤)

(١٢٠)

(لە حکومەتی کرماشانەوە بۆ سەرۆکایەتی وەزیران، ١٦ جەمادی دووەمی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەری تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، ژمارەی نووسراو ١٦، لە کرماشانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٧٦، بەرواری ١١ی گا/ ١٦ جەمادی دووەم، رووبەڕوو ١١ ی گا ١٣٣٣.

بۆ حەزرەتی ئەشرەف جەنابی سەرۆك وەزیران، هەر شکۆدار بێ. دوای ڕێز و حورمەت، سەرنجی مۆبارەکتان بۆ گرنگی بارودۆخی ئەمڕۆ رادەکێشم و داواکارم بە راوبۆچوونە قووڵەکانتان چارەسەرێکی بەپەلە بدۆزنەوە. لەگەڵ هاتنم پرسە ناکۆکی لەسەرەکانی سەر سنوور و دەسدرێژییەکان، بێ ئەوەی تاکە وشەیەکم پەڕاندبێ، لە ئەنجومەنی پیشوودا رامگەیاندووە، وەلێ دڵنیام حەزرەتی ئەشرەف دەرفەتی ئەوەی نەبووە چاویان پێدا بخشێنێ و پێداچوونەوەیان بۆ بکات. بەڵام بە مسۆگەری بابەتەکە روون و ئاشکرایە و پێویستی بە

روونکردنەوە نییە، لەلایەکی تر بە باشی ئاگاداری ئاژاوەی ناوشار و بارودۆخی ئێستای کرماشانن و لەو تێلگرافەی بە خزمەتتانم گەیاندووە هۆکارەکانی ئەم رووداوە و بناغەی ئەم کەموکوریانەت زانیوە. گەورەترین کەموکوڕیی کە بە هیچ شێوەیەك چارەسەری ناکرێ، بێ پارەییە، ئەگەر تێکڕای ئەم گرفتانەش چارەسەر بکرێن، بە پەنجا هەزار تمەن قەرز و گەندەڵییەوە ناتوانم لەسەر پێ راوەستم و دیسانەوە بۆ بەرژەوەندی دەوڵەت و خێرخوازی، بە سەرنجدانی ئەوەی کە لەشاردا خراپەکاری و ئاژاوەی ناوخۆ نەبێتە سەرباری کەم وکوڕییەکان، بەپەلە ئۆردو و سوارەکانیانم بردۆتە یەك قۆناغە رێ دوور لە شار، من لە تێلگرافخانە چاوەڕوانی جەنابتم، فەرمان بدەن چیبکەم و، بۆ ئەوەی دەوڵەت کات و دەرفەتی هەبێت، چوار شەو لە دەرەوەی شار چاوەڕوان دەبم. ئەگەر گەیاندنی بەپەلەی پارە و نەهێشتی گرفتەکان، بۆ دەوڵەت کارێکە دەکرێ ئەنجام بدرێ و بەندەتان بۆ بەڕێوەبردنی کاروبارەکان پێویستە، بەملکەچی تەواوەوە ئامادەم، ئەگەر رایەکی ترتان هەیە و رێوشێنێکی ترتان دیاری کردووە، هەرچی زووە چارەسەری یەکلایی دیاری بکەن و پتر کاروباری دارایی شار و سەرسنوور بە خراپی مەهێڵنەوە. لەم چەند رۆژەی نەبوونی مندا رەنگە **موعتەصەم ولمولك** جێگری حکومەت لە شار دابنێم، هەروەها هەرکەسێك لە سەرۆك فەرمانگەکانی دەوڵەت یا هەرکەسێکی شارە کە بە باش دەزانن خێرا دایبنێن، راشکاوانە بە خزمەتتان رادەگەیەنم، لەو کاتەوە کە شار بەجێدەهێڵم، هیچ جۆرە بەرپرسیارییەکم لە ئەستۆ دا نییە و پێویستە ئەم پرسە هەرچی زووە لەلایەن دەوڵەتەوە بە یەکجاری یەکلایی بکرێتەوە.

ئەمیر موفەخەم. (ك١٣٣٩/١٢,١٣).

(١٢١)

(له حکومەتی کرماشانەوە بۆ میرزا سلێمانی مەیکەدە)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، له کرماشانەوە بۆ تاران، رووبەڕوو[١] ١٣٣٣

بۆ خزمەتی جەنابی **میرزا سلێمان خان**[٢] ، هەر بەختەوەر بێ، دوای سڵاو و دلسۆزی له لوتفی جەنابتانەوە زۆر خۆشحاڵم، بە تایبەتی کە بەرێزتان لایەنی گفتوگۆن، ئینشائەڵلا زووتر بە ئەنجام بگەین. بابەتەکان هەر ئەوانەن کە بە درێژی بە خزمەتی سەرۆك وەزیرانم راگەیاندووە و بێ گومان ئەمڕۆ وەڵامی یەکجارەکی ناگات. وەلێ لەبەر ئەوەی لەگەڵ ئوردو وەرێکەوتووم و ئەم شەویش ناچارم بڕۆم بۆ ئۆردوگا و چاوەڕوانم هەرچی زووتر وەك پێویست چارەسەر دیاری بکرێت، تا کاروباری مەملەکەت هەروا بە شێواوی نەمێنێتەوەو گیرو گرفت دروست نەبێت.

ئەمیر موفەخەم.

(ك٩/١٣٣٩).

(١٢٢)

(له حکومەتی هەمەدانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٦ جەمادی دووەمی ١٣٣٣)

بەرێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، له هەمەدانەوە بۆ تاران، ژمارە ١٥٢، بەرواری ١٠، بەرواری گەیشتن ١٠ی گا ١٣٣٣).

١- بێ بەرواره، وەلێ بە گوێرەی ناوەرۆکی تێلگراف و ژمارەی تۆمارکردن، دەبێ بەڵگەنامەکە لە دەوروبەری ١٤ بورجی گا دەرچوو بێ.

٢- رەنگە مەبەست میرزا سلێمان خانی مەیکەدە بێ، کە لەو سەردەمەدا پۆستی جێگری وەزارەتــی نــاوخۆی لە ئەستۆ دابووە.

مەقامی وەزارەتی پایە بەرزی ناوخۆ، هەر شکۆداربێ. تێلگرافی موبارەکی ژمارە **١٦٩** بەرێزتانمان زیارەت کرد[١]، **مسیۆ فۆخت** و **مسیۆ پاشن** ئەو دوو کەسە ئەڵمانییەن کە پێشتر لە ژمارە **٢٧** دا بە خزمەتانم راگەیاند. مسیۆ فۆخت لە هەمەدانەوە رۆیشت بۆ مەلایەر تا بچێت بۆ لای وەزیر موختار. مسیۆ پاشن لەبەر نەخۆشی لە هەمەدان مایەوە، **مسیۆ ڤیبەر**یش کە خەڵکی سویسرایە، نوێنەری کۆمپانیای فەرشی ئەڵمانییە، نووسیومانە، لەلایەن وەزیر موختارەوە **پاشن شانسل** بووە بە کەنسولی دەوڵەتی ئەڵمان و، مۆڵەتی بەرزکردنەوەی ئاڵایان پێداوە. لەم بارەیەوە لەلایەن وەزارەتی دەرەوە، هیچ زانیاریی و فەرمانێك بە کارگێڕی نەگەیشتووە، تکایە ئەو بابەتە بە وەزارەتی دەرەوە راگەیەنرێ و فەرمانی هەنگاوی پێویست بدەن، تا بەرەبەرە گرفتی سەخت نەیەت پێش. **١٦** جەمادی دووەم، ژمارە **٢٨**، **عەباس سالار لەشکر**.

(٢٩٠٠٠٥٨٠٥).

(١٢٣)

(لە وەزارەتی ناوخۆوە بۆ حکومەتی کرماشان، ١٨ ی جەمای دووەمی ١٣٣٣)

وەزارەتی ناوخۆ، ژمارەی تۆماری نووسراو ٣٢١٦/٥٠٧، لە تارانەوە بۆ کرماشان، بەرواری ١٨ ی جەمادی دووەم ١٣٣٣)

حکومەتی پایە بەرزی کرماشان، تێلگرافی ناڕاستوخۆی جەنابی باڵامەقام گەیشت، وەك ئاگادارن دەستم بە کار کردووە[٢]، ئینشائەڵڵا تا رۆژی سێ شەممە لە ئەنجومەنی بەڕێزی وەزیران سەبارەت بە بابەتەکاتی جەنابی پایەبەرزتان بڕیاری یەکجارەکی دەدرێ و ئەنجامەکەی بە خزمەتی بەڕێزتانی رادەگەیەنم. ناردنی لە **١٣** ی **گا**.

(ك١٣٣٩)

---

١ - بەڵگەنامەی ژمارە ١١٧.

٢ - لەکتێبی دەوڵەتەکانی سەردەمی مەشروتییەتدا لە نووسینی جەمشیدی زرغام بروجەنی (تاران لاپەڕە ٩١) کابینەی عەین و لدەولە لە ١٦ ی جەمادی دووەمی ١٣٣٣ بە ئەنجومەن ناسێنرا. عەبدولحوسەینی فەرمانفەرما پۆستی وەزارەتی ناوخۆی لەئەستۆ دابوو.

(١٢٤)

(له بە ڕێوەبەرایەتی پۆلیسەوە بۆ وەزارەت ناوخۆ، ٢٤ ی جەمادی دووەمی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی ڕێکخراوەکانی دەوڵەتی ئێران، بەرواری ١٩ ی بورجی گا(٢٤ ی جەمادی دووەمی ١٣٣٣)، ژمارەی ٦٦٢.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. بە هۆی ئەو ڕاگەیەنراوەی ئێستا لەبەر دەست دایە، بە پێی تێلگرافی بریکاری سەرکردەی فەوجی حەوتەم، بە جەنابی موبارەکتان ڕادەگەیەنم، کە **٢٤٩** کەس بۆ هێزەکانی هەمەدان و **٨٣** کەس بۆ هێزەکانی کرماشان زیاد بووە. لەبەر ئەوە تکا لە حەزرەتی ئەشرەف دەکەم، داوا لە وەزارەتی دارایی بکا بۆ پێدانی بڕی دانەوێڵەی پێویست فەرمان بدا بە ئەمیندارانی دارایی هەمەدان و کرماشان. وێڕای ئەوە تکایە ڕێز و حورمەتی بێ کۆتاییمان پەسەند بکەن.

ئیدوال جێگری سەرۆکایەتی ڕێنماییەکانی بەڕێوەبەرایەتی پۆلیسی دەوڵەت.

(ك١/٩١٩)

(١٢٥)

(لە سەرۆکانی کەڵهوڕەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٥ ی ڕەجەب ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، ژمارەی نووسراو ١٤٠، لە کرندەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٢، بەرواری ٢٩ ی (گا/ ٥ ی ڕەجەب)، بەرواری گەیشتن شەوی ٣٠ گا ١٣٣٣.

مەقامی پایە بەرزی سەرۆك وەزیران، هەر شکۆدار بێ. پێنج کۆپی وەزارەتی ناوخۆ، ڕۆژنامەی **نەوبەهار**، **عصری ئینقلاب**، **شورا**، **ئیرشاد**. گیانمان بە قوربانتان، هەمیشە ملکەچی فەرمانەکان و بەندەی ملکەچی ئەعلا حەزرەت شەهریاری شاهنشای ئێران بووین و هەین، بە باشی ڕوونە کە ئۆردووی ئیتحادی ئیسلامی نیازی خێرخوازی و کورتکردنەوەی دەستی ڕووس و ئینگلیزە، لە داوێنی نیشتمانی پیرزی ئیسلامی. بەداخەوە بە هۆی خزمەت کردن بەم مەبەستە پیرۆزە، بەندە سەرزەنشت دەکەن. لە بری ئەوەی گیانفیداتان لە یاوەری و یارمەتی

ئۆردوی ئیتحادی ئیسلامی دابڕن، نازانین چ زیانێکی لێدەکەوێتەوە ئەگەر موسوڵمانان وەك برا لە خاڵێکدا یەکتر بگرنەوە و بیانەوێ ئەم وڵاتە ئیسلامییە لە گوشاری ستەمکارانەی رووس و ئینگلیز رزگار بکەن. باشترە بە هۆی هەڵبژاردنی کاربەدەستێکی موسوڵمان و نیشتمانپەروەر و ناردنی هێزێك کە لەگەڵ مەبەستەکانی ئێستای ئێمە دابێ، ئینشائەڵڵا دەستێوەردانی رووس و ئینگلیز ناهێڵین و لە بری ئەوە تۆڵەی ئەو تاوان و دڕندایەتییەیان لێدەکەینەوە. کە دەڵێن دەوڵەتی ئێران بێلایەنە، چۆنە لە مەشهەدی موقەدەسەوە تا دەڤەری ئازەربایجان و کەناراوەکانی **کەنداوی فارس** و **موحەممەرە** لە ژێر داگیرکاری رووس و ئینگلیز دایە و بۆچی لە نیشتمانی موسوڵمانان وەدەریان نانێن و ئەو حکومەتانەی[1] لە لایەن دەوڵەتەوە دراون بە ویلایەت و ئەیالاتەکان جگە لە جەور و ستەم، چ بیریکیان لەم میللەتە بەدبەختە کردۆتەوە؟ کە لوتف و مەرحەمەتتان کردووە و بەڵێنتان داوە لە داهاتوودا شتێکم بۆ بکەن، زۆر سوپاستان دەکەم ، وەلێ ئەو کاتەی لە ژێر زنجیری دیلی دابووم بۆچی سەریکتان نەدام؟[2] جێگەی داخە لە کاتێکدا لە ئێران کەس گیان وماڵی خۆی لە رێگەی دلسۆزی ئەم میللەتە ماڵوێرانە دانانێ، چۆن خۆشەویستی و ئەرك و غیرەتی دینی، رێگە دەدات من لە بەدەستهێنانی ئەم شانازییە بێ بەش بکەن؟ بە کورتی من موسڵمانم و بۆ پێشکەوتنی ئیتحادی ئیسلامی تا زیندووبم هەوڵ دەدەم و لە خواوەندی مەزن داواکارم هەموومان بەرەو رێگای هەق رێنمایی بکات. **سلێمان و عەباس کەڵهوڕ**.

(ك١٠٨٥/١٤٦و ١٤٧)

١- لە دەقە ئەصلییەکەدا: (حکومەتان) ە.

٢- ئەمیر موفەخەم لەو کاتەی ویلایەتی کرماشانی بە دەستەوە بوو ژمارەیەك سەرکردەی هۆزی کەلهوڕی بەند کردبوو.

(١٢٦)

عەریزەی مەجیدخان سالار سولتان سەرۆکی تایفەی باجەلان)[1]

قوربانی وجوودی موبارەکتان بم. بە خزمەتی جەنابی پایەبەرزتان رادەگەیەنم، سوپاس بۆ خوا کە ئەمڕۆ سەروەر و حوجەتی یەکەمی موسولمانانن، پێویست بوو زاتی ئەوە بکەم، باسی حالی خۆم کە ئەو کارەساتەی کۆمیسار و سەربازەکانی عوسمانی بەسەریان هێنام، بەخزمەت جەنابی موبارەکتانی رایگەیەنم. هەرچەندە خودی بەندە و ویلایەتی پایەبەرزیش رووداوی مالوێرانی بەندەی بە نووسراو و تێلگراف بە خزمەت کاربەدەستانی پایە بەرزی دەولەت راگەیاندوە، وەلێ لە دنیای پارێزگاری ئیسلامەتی دا، کە ئەرکی حەرزەتی بالایە، راپۆرتی ئەو بەسەر هاتەم بە خزمەت ئەو وەکیلانەی خەلکی کرماشان بگەیەنی کە لە **دارالخلافەی** تارانن، تا لە کاربەدەستانی دەولەت بپرسی بەندە چاری چییە و گفتوگۆیان لەگەل بکەی و بلێی تاکەی بەندە لەم زەلیلی و پەرێشانی و بێ پارەییدا، لەگەل مال و مندالی رووت و قوتدا لە شاردا وێل و سەرگەردان بم، لەبەرئەوەی جەنابی موبارەکتان بە باشی ئاگادارن لەوەی بەسەر بەندە هاتووە، بابەتەکەتان لە خوارەوە تەنیا بۆزانین پێڕادەگەیەنم.

پارسال، لەو کاتەدا کە کۆمیسیۆنی هەردوو دەولەت سنووریان دیاری کرد، تێکڕای دەڤەری **قۆرەتو** و **کانزای نەوت** کە لەژێر دەستی بەندە دابوو، بەر پشکی عوسمانییەکان کەوت، تەنیا ئەو لادێیەی خۆمان و دوو لادێی تر، لای قەسری شیرین بۆ بەندە مایەوە. ئەمسال لە دوو مانگی رابردوودا، عوسمانییەکان دوو ناوەندی سەربازییان لە ناوچەی کانزای

---

١ - ئەم عەرز وحالە لە لە ٧ ی رەجەبی ١٣٣٣، لەلایەن رەحیمی موجتەهید پێشکەش بە وەزارەتی ناوخۆ کراوە. (ك١/٧٨٧٨) وەزارەتی ناوخۆش بە نووسراوی ژمارە ٤٣١١/٩٢٤ بەرواری یەکەمی سەرەتان ١٣٣٣ وەلامی مەجیدخان سالار سولتانی داوەتەوە کە (... دەولەت بۆ قەرەبوو کردنەوەی ئەو زەرەرو زیانەی بەرتان کەوتووە، هەنگاوی پێویست هەلدەگرێ، لەمەڕ مووچەی سوارەکانیش رێنمایی پێویست دراوە بە حکومەتی پایەبەرز، کە سەرێکیان بدە تا کاروبارەکان جێبەجێ بکەن). (٨٧٨).

نەوت دامەزراند، کە نیو کاتژمێر لە دێیەکەی بەندەوە دوورە، کومیساری ئۆردوی کانزای نەوت، کە ناوی عەلادین بەگە، بە نهێنی ویستبووی هۆز و عەشیرەتە ئێرانییەکانی خۆمان هانبدات، چ ئەوانەی دانیشتووی گەرمێن بوون و چ ئەوانەی هاتبوونە لەوەڕگای زستانە و وتبووی دەوڵەتی ئێران و عوسمانی بە تەواوی یەکیان گرتووە و ئێوەش وەرن لەگەڵ ئێمە یەکبگرن، کە هەردوولامان موسوڵمانین و بڕۆن بۆ جیهادی دینی دژی کافران. وردە وردە دەیویست گفتوگۆ لەگەڵ بەندەش بکات و داوای بەڵێنی دیداری لێکردم، بەندەش بە پێی ئەرکی نۆکەریم و ئەمەگناسیم بۆ دەوڵەتی پایەبەرز، راپۆرتی باسی ئەو دیدارەم بە تێلگراف بە ویلایەتی پایەبەرز هەرپایەدار بێ راگەیاند و لەلایەن حەزرەتی جەنابی ئەمیر موفەخەم بە تێلگراف رێگەیان پێدام دیداریان لەگەڵ بکەم. بەندەش دوای ئەوەی مۆڵەتم وەرگرت رۆیشتم، کۆمیسار **بەهادین بەگ**م بینی، هەرچەندە هانی بەندەی دا، وەلێ بەندە لەگەڵ راگەیاندنی بێلایەنی دەوڵەت و میللەتی ئێران وتم: هەر کاتێك ویستت من یاوەرت بم، مۆڵەتی دەوڵەت و ویلایەتم بۆ وەربگرە ئەوسا ئامادەم، ئەگینا ئەوە مەحاڵە و تا گیانم لەبەر بێ لەگەڵ بێلایەنی ئێراندا دەبم. ئەویش تێگەیشت کە دەستی لە کەمەری بەندە گیر نابێ (واتە هیچی لەگەڵ بەندە پێناکرێ) بێ دەنگ بوو، لەبەرئەوەی برایەکان و هەموو تایفەکەم لە سنووری ئەودا بوون، بە دوای **حەمیدخانی** برامی دا نارد و بردی بۆ کانزای نەوت ناو ئوردووەکەی خۆی، خەریکی دنەدانی ئەو بوو. دوای ئەو گفتوگۆیە کە والی ویلایەتی پایەبەرز هاتن بۆ سەر سنوور. هەرکە گەیشتنە سەرپوڵ بە دوایاندا ناردم. بەندەش خێرا بە خزمەتی گەیشتم. لەبەر ئەوەی جێگایەك بۆ بەندە نەمابوو بە پێ فەرمانی وەزارەتی ناوخۆ ناوچەی **جگەرلو**یان بۆ بەندە دانا، کە تایەفە و برایەکەم لە هاوینی داهاتوودا دوای هەڵگرتنەوەی بەروبووم بگوێزمەوە بۆ جگەرلو و لەوێ نێشتەجێ بن. سوارە و پیادەی دەوڵەتیان چەك کرد و لە گەڕانەوەی بەندە بە شەو کۆمیسارێك دووبارە حەمیدخان بانگ دەکا بۆ کانزاکە و زۆر ئەشکەنجەی دەدات تا نووسراوی هاوڵاتیبوونی ئەوان مۆر بکا و پیادەی عوسمانی ببات و تفەنگ وەربگرێت. ئەویش وەڵام دەداتەوە و دەڵی ئێمە ئێرانین و هەرگیز نابینە هاوڵاتی دەوڵەتێکی تر، ئەوەندە دەرفەتمان پێبدەن دوای هەڵگرتنەوەی خەرمان دەڕۆینەوە بۆ ناو خاکی ئێرانی خۆمان. کۆمیسارەکە یەکسەر ناوبراو لەگەڵ دوازدە خانی خانەدانەکان زیندانی دەکات، سێ شەو لە زیندان دەمێنێتەوە و دواتر بەشە و حەمیدخان لەگەڵ حەوت خان لە

کەسەکانی من لە سێدارە دەدەن و شەهیدیان دەکەن. بەیانی بەندە بێ خەبەر هاتبووم بۆ قەسر بۆ تێلگرافخانە تا تێلگرافێك بۆ ویلایەت بکەم، هەواڵ گەیشت کە ئۆردووی عوسمانی هێرشی هێناوە بۆ سەر دێیەکەتان، هەمووی تالآن کردووە و براکەتی لەگەڵ حەوت کەس لە سێدارە داوە. لەو گفتوگۆیە دابووین، هەواڵ گەیشت کە خاوخێزانی بەندە بە پێی پەتی لە ئاوایی وەدەرکەوتوون و هاتوون بۆ قەسر. لەبەر ئەوە ناچار لەگەڵ ئۆردو هاتووین و یەك دیناریشمان پێ نییە خەرجی بکەین. تالآن کراوین و لەناو شار وێڵ و سەرگەردانین. چل سوارم لەگەڵە و نازانم چیبکەم، بەڵام لە سەروبەندی هاتنی عوسمانییەکاندا هەرچەند هاوارم کرد و تیلگرافم بۆ ویلایەت نارد، یا هێزم بۆ بنێرێ یا رێگە بە خۆم و عەشیرەتەکان بدات نەهێڵین ئۆردوی عوسمانییەکان دەسدرێژی بکەن و بێرەدا تێپەڕن، چونکە لە لایەن دەوڵەتەوە مۆڵەتی نەبوو مۆڵەتیان بە بەندەش نەدا. ئەمە باسی حاڵ و بەسەرهاتی بەندەیە و لەو رۆژەوە کە لەگەڵ ماڵ و منداڵم هاتووم بۆ ناو شار، چ لەلایەن خۆمەوە و چ لەلایەن ویلایەتی پایەبەرزەوە تێلگراف بۆ وەزارەتی ناو خۆ و شوێنی تر کراوە و هێشتا وەڵام نەدراوەتەوە، تا بەندە بزانێ چی بکات. بەم پێیە پێویست بوو بە حەزرەتی موبارەکتانی رابگەیەنم، کە بەندە بەم ماڵ وێرانییەوە، کە خۆم و براو تایفەم کردۆتە قوربانی دەوڵەت و میللەت و نیشتمانی خۆشەویست و پیرۆزی خاکی ئێران، رێگەیەکم بۆ دیاری بکەن چیبکەم. بۆ غوڵام بە فیرۆ نارِوا، چاوەڕێی رێنمایی تەواوە، پتر لەوەش جەسارەت کردنە. گیان فیدای نیشتمان: **مەجید باجەلان** (مۆرکراو) **مەجید سالا ولسوڵتان**.

(ك ٨٧٨)

(١٢٧)

(لە جکومەتی کرماشانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٧ ی رەجەبی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەت پایە بەرزی ئێران، لە کرماشانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٣، بەرواری ناردن ١، بەرواری گەیشتن ا جوزای ١٣٣٣)

مەقامی وەزارەتی پایە بەرزی ناوخۆ، وەك پێشتر راگەیەنرا بوو، مووچەی لەشکری **ساخلوی** ئێرە دواکەوتووە، سەرەڕای ئەوە بەڕێوەبەرایەتی پۆلیسی ئێرەش پارەیان پێویستە،

چونکە دارایی باج و بەخشین و دەسکەوت و شتی تر کە وەریدەگرن، دیار نییە چۆن سەرف دەکرێ و چەند رۆژ لەمەو پێش وەك فەرمانی وەزارەتی پایە بەرزی دارایی، لێرە داوای لیستم کرد(مەبەست لیستی داراییە/ وەرگێڕ) کەچی نەیاندامێ و وتیان ناتوانین ناڕاستەوخۆ لیست بدەین، بۆ ئەمەش گفتوگۆم لەگەڵ کاپیتان **سەن سۆن** کرد، رەئیان ئەوە بوو کەسێك لەلایەن بەڕێوەبەرایەتی پۆلیس و یەکێکیش لەلایەن کەفیلی کاروباری نۆکەرتان، بە کاروباری داراییدا بچنەوە. ئەگەر پەسەندیان کرد، مۆڵەتم پێ بدەن تا دەسبەکار بم و ئەوەی لە دارایی دەستمان کەوت، بۆ کاروباری دەوڵەتی خەرجی بکەین. **٧** ی رەجەب ولمورەجەب، ژمارە **٣٥**، **سەردار جەلال.**

(٢٤٠٠٠٤٥٥٢)

(١٢٨)

(لە حکومەتی هەمەدانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٧ی رەجەبی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایەبەروی ئێران، لە هەمەدانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٢٠، بەرواری ناردن ٢، بەرواری گەیشتن ٢ ی جوزای ١٣٣٣

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، سایەی هەر بەردەوام بێت. دوێنێ لە پەراوێزی ژمارە **٣١** دا، دەرکەوتنی چەند قۆزاقی رووس و وروژانی خەڵك بە هاتنی ئەوان، بە خزمەتتانم راگەیاند. ئەمرۆ کونسوڵی رووس لە کرمانشان بە هۆی وەرگێڕەوە پەیامێکی زارەکی نارد، کە ئەمڕۆ پلەدارێك بە خۆی و سی و سێ سوارەوە کە فەرمانبەرەکانی کونسوڵگەری رووسن لە کرماشان، کاتژمێرێك پێش رۆژئاوان بوون دێن. لەم کاتەدا بە باشم زانی جەنابی موبارەکتان لە تێکڕای کاروبار و بارودۆخ و راوبۆچوون و ترسو لەرزی گشتی، ئاگادار بکەمەوە و هەر بەشێکی جێگای سەرنجتان بێ و لەلایەن بەرپرسانی کاروبارەوە بەپەلە چارەسەرێك بدۆزرێتەوە تا دواتر گرفت نەخولقێنن. بەگشتی ترسی خەڵکەکە لەوەیە هەندێك لە رووسەکان بێن و لە هەمەدان نیشتەجێ بن، شابەندەرخانەی عوسمانیش کە پەیامی بۆ زۆربەی زانایان ناردووە، یا رێگە لەهاتنی ئەو رووسانە بگرن، کە دێن بۆ هەمەدان، یا داوا لە حکومەت بکەن، یا من خەریکی کۆکردنەوەی هێز بم لە کوردستان. ناوبراویش ژمارەیەکی

هێناوە و دواتر رووسەکانیش ژمارەی هێزەکانی خۆیان زیاد دەکەن و هەمەدانیش وەك **سەڵماس** دەبێتە مەیدانی جەنگ. دیارە ئەم پەیامەی کونسوڵی رووس ناردوویەتی قەناعەت بە بەندە دەکات، وەلێ چۆن ئەو خەڵکە قەناعەت پێ بکەم کە بەرهەڵستکارن، ئەگەر ئەوانە بۆ کونسولگەری کرماشانن، بۆ لە هەمەدان نیشتەجێ دەبن. ئەگەر بۆ کونسولگەرین کە کونسوڵی نوێ بە پێی راپۆرتی خۆی هێشتا نەگەیشتۆتە قەزوین. ئەگەر ئەمانە وتەی کونسولگەرین، بۆ چاوەڕوان نەبوون تا کونسوڵ دەگاتە **قەزوین**. لەگەڵ کونسوڵ وەرن تا یەکسەر بڕۆن بۆ کرماشان.

لەم ماوەیەدا کە لە هەمەدان بوون ئاسایشی کاربەدەستانی بیانی و بیانییەکان لە هەموو روویەکەوە پارێزراو بووە، و بە وتەی خۆیان یەك توز ناخۆشییان نەدیوە ، منی نۆکەرتان، شەو و رۆژ ساتێکیش غافڵ نەبووم، ئێستاش کە خەڵك بە گشتی پتر وروژاون و تا ئەو ئەندازەیەی لە توانای نۆکەرتان دابووە، بەهەر زمان و گوتارێك هەوڵم داوەر رێگە نەدەم، ئێستاش بۆ ئەوەی[1] کاتی و خراپتر دۆزینەوەی رێگاچارەیەکیش لەلایەن کاربەستانی باڵاوە پێویستە، کە لە ئێستاوە تا ئەوکاتەی کونسوڵەکانی **کرماشان** و بەرپرسی بانکەکان دەگەڕێنەوە، ئەم سی و سێ کەسە بگەڕێنەوە بۆ **قەزوین**، لەوێ بمێننەوە تا ئەو رۆژەی کاربەدەستانی بیانی کرماشان دەیانەوێ بڕۆن، لەگەڵ ئەوان وەرێکەون. ئەگینا خەڵکەکە بەهیچ شێوەیەك ئارام ناگرن و ئەگەری ئەوە هەیە مانگرتنی گشتی رووبدا، کاربەدەستانی باڵای کاروبار لەم کاتەدا کە هەزاران ئەرکی سەرەکیان لەبەردەمە، تووشی دەردەسەری بکات. ژمارە ۳۲، ۷ ی رەجەب، **عباس**.

(۲۹۰۰۰۵٤۸)

١- وشەیەك لە رەمزەکەدا نەدۆزرایەوە.

(١٢٩)

(له حكومەتی هەمەدانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٠ی رەجەبی ١٣٣٣)

بەرێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەروی ئێران، له هەمەدانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٧٨، بەرواری ناردن شەوی ٥، بەرواری گەیشتن ٥ ی جوزای ١٣٣٣

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، سایەی هەر بەردەوام بێت. ژمارەیەك سوارەی رووس رۆیشتوون بۆ **نەغەدە**، هیچ هەواڵێکی گەڕانەوەیان نییە، بە هۆی تێلگرافی هیوا بەخشەوە خەڵك ئارامن، بەڵام ئەگەر بەپەلە هەولێك بۆ گەڕانەوی ئەوان نەدرێت، وەك لە تێلگرافی ژمارە **٣٢** بە خزمەتتان گەیشتووە، کێشەی[1] ئەوتۆی لێدەکەوێتەوە، کە چارەسە کردنیان زەحمەت دەبێت، سوارەکانیش هیچ جۆرە بەهانەیەکیان بۆ نەگەڕانەوەیان نییە. ژمارە **٣٣**، دەهەمی رەجەب، **عەباس**.

(٢٩٠٠٠٥٤٨)

(١٣٠)

(له حکومەت کرماشانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١١ رەجەبی ١٣٣٣)

بەرێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، له کرماشانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٥٢، بەرواری ناردن ٥، بەرواری گەیشتن ٦ ی گا ١٣٣٣.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ. نزیکەی مانگ و نیوێکە مووچەی فەوجی **کەمەرە** دواکەوتووە و رۆژانە کێشە دروست دەکات و تائێستا چەند جار ئاژاوەیان ناوەتەوە و هەر چۆنێك بووە قەناعەتمان پێکردوون، تەنانەت له بیری ئەوەدا بوون له شابەندەرخانە مان بگرن، کارێکی وامان کرد واز لەو کردەوەیەش بێنن، ئێستاش کە کاپیتان **سەن سۆن** پیاوی خۆی لە دارایی داناوە، هەرپارەیەك بگات، پێشوەخت مووچەی پۆلیسی لێ هەڵدەگرێ، ئەمەش کێشەکەی قووڵتر کردووە. هێندێك سەرباز، کە ژمارەیان پێنسەت کەس دەبوو و زۆربەیان

١- بەڵگەنامەی ژمارە ١٢٨.

مێرمنداڵ یا پیر بوون، کە هیچیان لە دەست نایات، سەرەرای ئەوە، حەفتا سەربازی **زەنگەنە** و نزیکەی حەفتا سەربازی تۆپچیش لێرەن، بەم کەمی پارەو پول و توندڕەوی سەربازەکانەوە، ئەگەر رێگەیەك بۆ وەدەستهێنانی پارە نەدۆزرێتەوە، گیر و گرفت دروست دەبێت، ئەگەر کارێکی وا بکرێ ژمارەیەك پۆلیس، بۆ ئەم پۆلیسانەی ئێستا زیاد بکرێ، تا ژمارەیان بگاتە چوارسەت یا چوارسەت و پەنجا سوارە و پیادە و ئەم سەربازانەش دەرکەن، نزیکەی سەت و پەنجا کەسی گەنج بۆ پاسەوانی دام و دەزگاکانی حکومەت رابگیرێ و ئەوانی تر سەرلەشکر چەکەکانیان لێوەرگرێ و دەریان بکەن. هەرچەندە لەم کاتەدا هێز بۆ ئێرە زۆر گرنگە، بەلام لەبەر ئەو هۆیانەی پێشکەش کران بوونی ئەو سەربازانە نە خێریان هەیە نە قازانج، بەم تێبینییە ئەوە بە خزمەتتان رادەگەیەنن کە هەم بۆتە هۆی بە هەدەر دانی بوجەی لەشکر و هەم پارەیەك دەدرێت بەوان کە هیچ کارێکیان لەدەست نایات. دووەم مووچەی **قەرەسوارانی** رێگای چەمچەماڵ و ناوچەکانی تر دواکەوتووە، ئەگەر بەپەلە نەدرێت، ئەوا رێگاکە چۆڵ دەکەن و کاری پۆستە و کاروانەکان گرفتیان بۆ دروست دەبێت، یا فەرمان بدەن لە ناوەندەوە پارە بگات، یا چارەیەك بدۆزنەوە بۆ لە ناوبردنی ئەم گرفتانە، تا لەم بارودۆخە ناسکەدا کێشە دروست نەبێت. چاوەڕوانی هەوڵی بەپەلەین. ١١ رەجەب، **سەردار جەلال**. (٢٩٠٠٠٤٥٥٢)

(١٣١)

(لەوەزارەتی دەرەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٩ ی رەجەبی ١٣٣٣)

وەزارەتی کاروباری دەرەوە، بەڕێوە بەرایەتی نوسراوەکانی عوسمانی، بەرواری ١٩ ی مانگی رەجە و لموڕەجەبی ١٣٣٣، ژمارە ٥٠٣، پاشکۆی درێژەی تێلگرافەکە.

وەزارەتی پایە بەرزی ناوخۆ، لەکارگێڕی دەرەوەی کرماشان تێلگرافێکی رەمزدار لە بەرواری **٧** ی رەجەب بە وەزارەتی کاروباری دەرەوە گەیشتووە، ئەوە دەگەیەنێ کە **حوسێن رەئوف بەگ** باسێکی بۆ حاکمی پایە بەرزی گۆران نوسیوە و هەرەشەی لێکردووە کە لە گەڵیدا بێت. وا درێژەی تێلگرافەکەتان[١] بۆ دەنێرین، بە شێوەیەك کە لە کۆتاییەکەیدا دەبینن

١- بگەڕێوە بۆ بەڵگەنامەی ژمارە ١٣٢.

له كاتێكی ئاوادا كه سەرۆك عەشیرەتەكان ڕەزامەندیان بۆ **حوسێن ڕەئوف** نیشان نەداوە كارێكی باشە و، پێویستە ڕێ و شوێنێك بگیرێتە بەر كە سەرۆك عەشیرەتەكان لە لایەن كاربەدەستانی دەوڵەتی خۆیانەوە، پشت گوێ نەخرێن وبە هەرشێوەیەك بێ دەسخۆشییان لێ بكرێ، تا گوێ نەدەن ئۆردوی عوسمانی و بە یەكجاری جلەوی دەسەڵات و ڕابەرایەتی كردنی سەرۆك عەشیرەتەكان لە دەست دەرنەچێ و، دەوڵەت نەكەوێتە بارودۆخێكی خراپتر لە ئەمڕۆ. سەرنجی ئەم وەزارەتە پایە بەرزەتان ڕادەكێشین بۆ دانانی ڕێ و شوێنی ورد و پێویست، ئێوەش ئاكامەكەی بە وەزارەتی كاروباری دەرەوە ڕابگەیەننەوە.

(ك٧٩/٤٠٨٥).

(١٣٢)

(لە كارگێڕی كرماشانەوە بۆوەزارەت دەرەوە، ١٩ ی ڕەجەبی ١٣٣٣)

وەزارەتی كاروباری دەرەوە، بەڕێوەبەرایەتی نووسراوەكانی عوسمانی، درێژەی تێلگرافی ڕەمزداری كرماشان، بەرواری ١٩ ڕەجەبولموڕەجەبی ١٣٣٣، ژمارە ١٤١٣.

هەر ئێستا نوسراوێك بە پاشكۆی نامەی **حوسێن ڕەئوف**، لە جەنابی سەردار موعەزەم حاكمی گۆرانەوە بە كارگێڕی گەیشتووە و بەپەلە داوا دەكات چی بكات. لەبەرئەوەی پرسەكە گرنگ بوو خودی نامەكەی ڕەئوفمان لە خوارەوە نووسیوە، تا دوای ئەوەی كەوتە بەر سەرنجی موبارەكتان، هەربڕیارێكتان دا بە پەلە وەڵامی ناوبراو دەدەینەوە.

دەقی نامەی **حوسێن ڕەئوف:**

پایەبەرز و شكۆدار جەنابی ئاغای سەردار موعەزەم، بەخت هەر یاوەرت بێ. دیارە لای جەنابتان ئاشكرایە كە ئێمە بۆ ناسینی دۆست و دوژمنی خۆمان، لێرە ماوینەتەوە. ئێستا بۆ جەنابی پایە بەرزتان پێنشنیاز دەكەم، خودی بەرێزتان و جەنابی **سالار مەنسور** بە پەلە تەشریف بێنن بۆ ناو ئۆردو. ئەگەر لە هاتنتان سەرفی نەزەر بكەن یا بیانوویەك بهێننەوە ئەوا پێچەوانەی پەیمانامەیە و ئەوسا ئێمە بە هەموو هێزمانەوە بەرەو **گەهوارە** وەڕێ دەكەوین و، ئەگەر بوو بە هۆكاری ماڵوێرانیی ئێوە، ئەوا مافی ئەوەتان نییە هیچ بڵێن. چاوەڕوانم بەزوویی وەڕێكەون. **١٤** ی ڕەجەب سەرداری گشتی لەشكری ئیتیحادی ئیسلامی، **حوسێن ڕەئوف**.

ئەگەر بەپەلە چارەسەرێکی ناوبراو نەکرێت، ئەوا تێکڕای عەشیرەتەکان بێلایەنی خۆیان دەشکێنن. **١٧** ی رەجەبی. ژمارە **٦٠٤ معازدلەمالك.**

لەگەڵ دەقی نامەکەدا یەکە.

(ك٨٥/٤٠٨٠)

(١٣٣)

(لە وەزارەتی ناوخۆوە بۆ وەزارەتی دەرەوە، ٢١ی رەجەبی ١٣٣٣)

وەزارەتی ناوخۆ ژمارەی تۆماری نووسراو٥٨٥١/٩٥٧، بەشی نووسراوەکانی رۆژئاوا، بەرواری ٢١ ی رەجەب (١٥ ی جوزا) ١٣٣٣. بەپەلە. وەزارەتی پایە بەرزی ناوخۆ، نامەی بەرێزتان بە ژمارە **٥٠٣** کە درێژەی تێلگرافی رەمزداری کارگێڕی کرماشانی لەخۆ گرتبوو، گەیشت[١]. چارەسەری ئەم پرسەیان خستۆتە ئەستۆی وەزارەتی ناوخۆ و ویستویانە بەهۆی راکێشانی سەرۆك عەشیرەتەکان، رێگە لەو هەولانە بگرن، بە پێویستمان زانی بە جەنابتانی رابگەیەنین، کە رەئی وەزارەتی ناوخۆش هەر ئەوەیە، کە ئەم پرسانە بە گفتگۆی سیاسی و هەوڵی نەرم و نیانی ئەو وەزارەتە پایە بەرزە چارەسەر بکرێ و رێگە لەمجۆرە دەسدرێژی و زیادەرەویانەی داگیرکاران بگیرێ، دەنا گەڕاندنەوەی **حوسێن بەگ** و یاوەرانی، کە ژمارەیەکی کەمن و لەم ماوەیەدا کارێکی نابەجێ و رەفتارێکی خراپیان بەرامبەر سامان و گیان و ئابرووی هاوڵاتیانی ئێرانی ئەنجام نەداوە، کارێکی قورس و هەڵە نییە و رەنگە بەهۆی یەکێك لەو عەشیرەتانەوە، کە ئەو دەیەوێ بە هەڕەشە و تەماح و ئامرازی تر رایانبکێشێ، خۆی و هاوەڵەکانی تەنگەتاو بکەن نەتوانن بۆ تەنیا یەك رۆژ لەو سنوورەدا بمێننەوە و دوورنییە تەنیا ئیشارەیەکی وەزارەتی ناوخۆ، تێکڕای ئەم دڕکانە لەسەر رێگا لابەرێ, وەلێ هەموو چاوەڕوانییەکەی وەزارەتی ناوخۆ ئەوەیە کە لە سنووری نەرم و نیانی دەرنەچێ و ئەو سەرکەوتنە بە هۆی هەوڵەکانی ئەو وەزراەتە پایەبەرزەوە دەستەبەر بکرێ. ئەگەر ئەو وەزارەتە بەڕێزە مۆڵەت دەدات و بەباشی دەزانێ، راشکاوانە بۆمان بنووسێ لە ماوەی یەك دوو رۆژدا هەر بە هەمان ئامرازی عەشایری، تێکڕای ئەم کێشانە بنبڕ دەکەین، ئەگینا عەشیرەتەکانی

١- بگەڕێوە بۆ بەڵگەنامەی ژمارە ١٣١ و ١٣٢.

ئەو دەڤەرە، لەگەڵ ئەوەشدا ملکەچن بۆ فەرمان و ڕێنمایییەکانی دەوڵەت، باوەڕناکەم ئەم هەرەشە و پلانانە بێ کاریگەر بن (*). بەتایبەتی کە ڕۆژانە هەمووجۆرە ڕێنمایییەکیان پێدەدرێ. بۆ زانیاری زیاتری ئەو وەزارەتە بەڕێزە تێکرای تێلگرافەکەی **سەردار ئیجلال** نایب ئەلحکومەی کرماشانتان بۆ دەنێرین[1]. (ك٤٠٨٥/٨١)

(١٣٤)

(لە سەرۆکایەتی ژاندارمری کرماشانەوە بۆ ژاندارمری ناوەند، ٢ ی شەعبانی ١٣٣٣)
تێلگرافی کرماشان بەرواری ١٥ژوئین (٢ی شەعبانی ١٣٣٣)
مێجەر ئەدوال، تاران

ڕەئوف ئێستا دەیەوێ بڕوا، وەلێ بە دوو مەرج، **یەکەم:** ئەوەیە کە نوێنەرێك لەلایەن ئەنجومەنی نیشتمانپەروەرانەوە داوای لێبکات بڕوات. **دووەم:** لەلای ئەو بەڵێن بدەن **کەڵهوڕ** کە هاوپەیمانی ئەون، لە کاتی ڕۆیشتنیدا هێرش نەکەنە سەری. بە کورتی مەفرەزەیەکمان پێبدەن، کە تاسەر سنوور یاوەری ڕەئوف بن، هەروەها دەستەیەکی مەشق پێکراوی بەڕێوەبەرایەتی پۆلیسیش پێویستە بۆ پاراستنی پۆستەکان بە درێژایی ڕێگا.

واژۆ: سۆنسۆن[2]

نامەکان لەگەڵ دەقە سەرەکییەکان یەکن

(**ئیدوال**) کەفیلی سەرۆکایەتی مەشق لە بەڕێوەبەرایەتی پۆلیسی دەوڵەتی.

(ك٥١٤٩)

١- لەم بەڵگەنامانەدا بەدی نەکرا.

٢- سەرۆکی هێزی پۆلیسی کرماشان بووە. Sonesson

(١٣٥)

(له وەزارەتی کاروباری دەرەوە بۆ وەزارەت ناوخۆ، ١٥ ی شەعبانی ١٣٣٣)

وەزارەتی کاروباری دەرەوە، بەرواری ١٥ ی شەعبانی ١٣٣٣، ژمارە ٤، زۆر بەپەلەیە.

وەزارەتی پایە بەرزی دەرەوە. هەواڵێکی تێلگرافی گەیشتووە، کە خەڵکی کرماشان دەیانەوێ، هێزی رووس بۆ کرماشان بێن و خۆشیان چەکی دەوڵەتیان تۆمار کردووە، تا هێرش بەرنە سەر ئۆردووی عوسمانی. بۆ پێشگرتن لەم کارە، پێویستە فەرمانی مسۆگەر دەربکەن بە تایبەتی بۆ بەڕێوەبەرایەتی پۆلیس، کە بەپەلە رێگە لەو کردەوانە بگرێ. چاوەڕوانی هەنگاوی کاریگەر و بەپەلەی ئەو وەزارتە پایەبەرزەم. **بەشی یەکەمی** ئەم هەواڵە، لە سەرچاوەیەکی دەرەکییەوە هاتووە، کە پێویست بوو بەو وەزارەتە پایەبەرزە رابگەیەنرێ. وەلێ **بەشی دووەمی**، کە تۆمارکردنی چەك و هێرش کردن بوو، لە سەرچاوەکانی ناوخۆوە وەرگیراوە، هەنگاوی پێویستیش بە تایبەتی لەو بارەیەوە دەنرێ، تا هیچ شتێك روو نەدات.

(لە پەراوێزەکەدا نووسراوە:) تێلگرافی رەمزدرار بۆ **سەردار جەلال** بنێردرێ کە ئەگەر ئەم هەواڵە راست بێت بەپەلە دەسبەکار بێ تا رووداوی ئاوا روونەدات.

(ك٨٥/٤٠٨٥)

(١٣٦)

(پەیماننامەی خوسرەو ئاباد، ١٦ ی شەعبانی ١٣٣٣)[1]

وەزارەتی ناوخۆ ژمارەی نووسراو- لقی نووسراوەکانی دارالانشاء

وەرگێڕدراوی پەیماننامەی خوسرەو ئاباد

لە بەرواری **١٦** ی شەعبان ولموعەزەم **١٣٣٣**، لە ئاوایی **خوسرەوئاباد،** کە دەکەوێتە نزیك کرماشان، بۆ کۆتایی هێنان بە ناکۆکی نێوان سوپای دەوڵەتی پایەبەرز و سەرۆك عەشیرەتەکانی کرماشان و ئەو رووداوانەی دژی ئیتحادی ئیسلامی روویاندابوو، پەیوەندی دۆستانەی هەردوو دەوڵەتی تێکدەدا و ئاژاوەی گشتی لە کرماشان لێکەوتبۆوە و زیانی بە پەیوەندی دۆستانە و یەکییەتی موسوڵمانانی ئەم شارە گەیاندبوو، لیژنەیەك لە نوێنەرانی دەوڵەتی عوسمانی، ئەڵمان و ئێران و پیاوماقوڵانی شار پێکهێنرا و، بڕیارە هەموویان ئەم پەیماننامەیە واژۆ بکەن و لەم کۆمیسیۆنەدا بۆ دامرکاندنەوەی ئەو ئاژاوە گشتییە و کۆتایی هێنان بە رووداوی ناخۆشی هەردوو دەوڵەت، لەگەڵ **رەوشەنی بەگ**[2] نوێنەری **رەئوف بەگ** فەرمانداندەی سوپای عوسمانی، گفتوگۆ بکەن.

جەنابی **رەوشەنی**[3] بەگ یەکسەر سوپای دەوڵەتی عوسمانی لە کرندەوە دەبات بۆ **سەرپوڵی زەهاو**، بۆ ئەوەی خەڵکی کرند بتوانن بە ئاسوودەیی بچنە ناو ماڵەکانی خۆیان و ژیان بەسەر بەرن. پیاوماقوڵانی شاریش هەوڵ بدەن هەستێکی دۆستانەیان هەبێت، بەرامبەر برایانی دینی خۆیان واتە عوسمانییەکان. تێکڕای خەڵکی **کرند** و **زەهاو** و **قەسر** دەتوانن هەر لە سبەینێوە بە

---

١ - دەقی سەرەکی ئەم پەیماننامەیە بە فەرەنسییە (ك١٨/٤٠٨٥)، لێرەدا وەرگێردراوە فارسیەکەی کە هەر ئەوکاتە کراوە، دەخەینە روو. هەروەك لەم بەڵگەنامەیە و بەڵگەنامەی هاوشێوەی تردا دەبینرێ، وەرگێردراوەکە پوختە نییە.

٢- لە دەقەکەدا رشن نووسراوە.

٣ - لە دەقەکەدا رشین نووسراوە.

ئاسوودەیی تەواوەوە خەریکی کۆکردنەوەی ئەو بەروبوومەی خۆیان بن، کە ماوە و بۆ چۆڵ کردنی سەرسنوورەکان، داوا دەکەن سوپای دەوڵەت دژی عوسمانی بەپەلە وەرێکەوێ و کونسولی عوسمانیش بە پێی بڕیار و فەرمانی وەزیرموختاری دەوڵەتی خۆی لە سوپای عوسمانیدا، لە ئێران بڕوات.

جەنابی فەرماندەش هەوڵ دەدا بۆ پتەو کردنی بنەماکانی دۆستایەتی و یەکییەتی، زووتر فەرمانی گەڕانەوە لەسەر سنوورەکان دەربکا، بۆ ئەوەی ناکۆکییەکان روو نەدەنەوە و ئاژاوە لەسەر سنوورەکان دووبارە نەبێتەوە و تا چۆڵ کردنی سەرسنوورەکان، سەربازەکانی دەوڵەتی عوسمانی بۆ بەرژەوەندی رەعییەتەکانی ئەو ناوچەیە لە کاروباری ئیداریدا نەبن. ئەم پەیماننامەیە بە دوو نوسخە نووسراوە و واژۆکرا.

محەمەد باقر- سالار نیزام- مەعازید ولمومالکی کارگێر- کونسولگەری عوسمانی- رەوشەنی بەگ نوێنەر رەئوف بەگ - نیزام دیوان - صمصام و لمومەمالك- سلیمان - سەردار ناصر- مسیۆ شونمان- مسیۆ کاپیتان سەنسۆن- مسیۆ کۆنت دوکانتیس — سەردار جەلال- سەردار موقتەدر- سالار مەنصور و هیتر و هیتر.

لەگەڵ دەقەکەدا یەکە.

(ك٤٠٨٥/١٩: دەقە فەرەنسییەکە: ك٤٠٨٥/١٨)

(١٣٧)

(لە صمصام و لمەمالکی سنجابییەوە بۆ ئەنجومەنی شۆرای میللی)[1]

ئەنجومەنی شۆرای میللی، تێکڕای نووسراوی صمصام و لمەمالکی سنجابی، چوار لاپەڕەیە.

لە ڕێگای وەکیلانی بەڕێز و پایە بەرزی کرماشان. خزمەت جەنابی موبارەکی سەرۆکی ئەنجومەنی شۆرای میللی و سەرۆك وەزیران و تێکڕای نوێنەرانی خەڵك و مەقامی پیرۆزی کابینەی وەزیران، خوا پایەدارییان بکات. ئەم نۆکەرە پیرە بەستەزمانەتان جەسارەت دەکات، شەست و پێنج ساڵ لەتەمەنم ڕۆیشتووە، بیست ساڵ لە ماڵی باوانم بووم و چل ساڵە خزمەتگوزار و گیانفیدای دەوڵەت و میللەت بووم و یەك زەڕە خیانەتم نەکردووە، ئەوەندی توانیبێتم خزمەتم کردووە. ئەگەر نەشمتوانیبێ وازم هێناوە و خیانەتم نەکردووە. ئەمساڵ **حوسێن ڕەئوف بەگ** هاتە ئەم سەر سنوورە و جارێك **شێخ حەسەن کوردستانی** و چەند جارێکیش خەڵکی تری ناردووە، کە پارەت پێ دەدەین و لە دەوڵەتی عوسمانی موچەی زیادت بۆ وەردەگرم، دەوڵەت بە هەموو شێوەیەك ئاوڕت لێدەداتەوە، لەگەڵمانبە تا دەچینە هەمەدان و و لەوێ مۆڵەت پێدەدەین بڕۆی. نۆکەرتان فریوی نەخوارد و نیشتمان فرۆشیم نەکرد. بۆ ئەوەی دەوڵەت و میللەتی ئێران ئینشائەڵلا لە پێشکەوتن[2] دابن نیشتمان فرۆشیم نەکرد. **ئیسماعیل حەقی بەگی** والێکرد دەست بداتە ئاژاوەگێڕیی. لەگەڵ چەند سوارێك هێرشی کردە سەر تایفەی سنجابییەکان، گوندێکی سوتاند کە بە **چشم شیرین** بە ناوبانگە. کوێخای ئەو

---

١ - ئەنجومەنی شۆرای میللی لە نامەی ژمارە ٢٠٦٢ بەرواری ٣ ی شەوالی ١٣٣٣، ئەم نامەیەی ناردووە بۆ هزارەتی ناوخۆ. لە نامەی ئەنجومەندا هاتووە کە صمصام ولمەمالك عەریزەکەی لە ڕێگەی حاجی عیزولمەمالك، کە ئەندامی ئەنجومەن بووە پێشکەش کردووە. ئەنجومەنی شۆرای میللی دادای کرد (... دوای سەرنجدانی چۆن بە باشی دەزانن وابکەن و ئەنجامەکەشمان پێ رابگەیەننەوە) (ك٤٠٧٥/١٤)

٢- لە دەقەکەدا لە بری ترقی، گرقی نووسراوە کە دیارە لە ریساکەدا هەڵەکراوە بۆیە بە پێشکەوتن لێکردارییەوە.

لادێیه و سێ جوتیار و دوو ژنی کوشت، مەڕو ماڵاتی ئەو لادێیەی لەگەڵ سێ مێگەل مەڕی عەشیرەتەکانی سنجابی بە تاڵان برد. دە تا یازدە سواری عەشیرەتەکانی سنجابی بۆ بەرگری و بەداداچونی تالانکراوەکانیان دوایان دەکەون و دەگەنە سەریان. لێیان دەبێ بەشەڕ و **ئیسماعیل حەقی** شکست دەخوات. مەڕ و ماڵاتە تاڵانکراوەکە وەردەگرنەوە کەبەشێکی برابوو. سنجابییەکان نۆزدە ئەسپ لە شەرفرۆشانی عوسمانی و **ئیسماعیل بەگیش** بە دیل دەگرن. چەند نووسراو و نەخشە لە توربێنەکەیدا هەبووە و گوایە گرنگن. لەبەر گرنگی نەخشەکە و نووسراوەکان، خۆی دەکوژێ. حوسێن بەگیش پێدادەگرێ دەڵێ ئەسپەکان و تفەنگەکان و بکوژی ئیسماعیل بەگم دەوێت. نۆکەرتان هەم نووسراوەکان و هەم نەخشەکەم دایە دەست جەنابی موبارەکی موفەخەم تا بۆ دەوڵەتی بنێرێ، ئیتر نازانم ناردوویەتی، یان نەی ناردووە. هەواڵیان داوە بە نۆکەرتان کە حوسێن رئوف بەگ بە هەموو لەشکرەکەیەوە دێتە سەرتان. نۆکەرتان، بە ویلایەتی راگەیاندووە و داوام کردووە چی بکەین. وەڵامی نۆکەریان داوەتەوە: فەرموویانە دەوڵەت و میللەت بێ لایەنن و شەڕ مەکەن. ئەو شەوە ئەوان هاتن بۆ قەسر، جێگاتان چۆڵ بوو. وەرن بۆ **سەرپوڵ، ئەمیر موجاهیدی بەختیاری** و **موختار ولسەڵتەنە** سەرلەشکری کرماشان میوانی نۆکەرتان بوون. شەو لە خزمەتیان دابووم، بەیانیەکەی هەواڵیان دا بە نۆکەرتان، کە ئۆردوی عوسمانی هاتۆتە ناو قەسر. یەکسەر، سوار بووم بە شاهیدی ئەمیر موجاهید و موختار ولسەڵتەنە و هیچ شتێکم لەگەڵ خۆم هەڵنەگرت، بە سێسەت سوارەوە رووم کردە سەرپوڵ. دارونەداری نۆکەرتیان تاڵان کرد. ئەوەی **سالار موقتەدر** و نەوەی نۆکەرتان کە بەرپرسی **قەڵاسەوزە** بوو، لە ماڵی نۆکەرتان ماڵی رەعییەتی قەسریان دانابوو، هەموویان تاڵان کرد. نزیکەی **سی هەزار** تمەن پارەی نەقد وماڵی نۆکەرتان و نەوەکەیان بە تاڵان برد. تەنیا بۆ ملکەچی فەرمانی دەوڵەت و رووبەروو نەبوونەوەی لە ئیسلامدا، بێ شەڕ وازم لەو هەموو تاڵانکراوە هێنا و هاتم بۆ سەرپوڵ. لە سەر پول لە حزور والی دا وتیان لەبەر ئەوەی شەڕت نەکردووە، دەوڵەت و میللەت هەقی تۆ دەستێنن. نۆکەرتان ئومێدی پەیدا کرد. کەچی بینیم، حەزرەتی والی شەو یەکسەر رایکردووە لە سەر پولەوە هاتووە بۆ کرند. ئیتر نۆکەرتان هەقی ئەوەی نییە بەدرێژی باسی والیتان پێ رابگەیەنێ، دیارە پێیان راگەیاندوون. دوو سێ شەو لەکرند مایەوە و هات بۆ شار. نۆکەرتان، هاتە ناوشار و رۆیشتم بۆ لای کونسوڵی ئەڵمان واستەم بۆ بکات، کە حوسێن رەئوف بەگ بێ هۆ دوژمنایەتیم دەکات و باشترە ئەوەی تاڵانی

کردووه بەداتەوه. با حوسێن بەگیش بینێ کەس پێشی پێناگرێ، ورده ورده هات و ماوەیەك له کرند مایەوه، وەلێ بەو رێگایەی پێدا هاتبوو هیچ شتێکی له دوای خۆی بەجێ نەهێشت، هەرچی بەردەستی کەوت تالآنی کرد، خەڵکی کوشت، خنکاند، له سیدارەی دان، یا گوللەبارانی کردن. **خەیروڵلا خانیان خنکاند** که ئاژانسی راگەیاندنی رووس بوو له قەسر. **حەمید خانی** برای مەجید خانی باجەلانی لەگەڵ شەش پیاوی خۆی له سێدارەدا. له کرند فەرانبەرێکی دانا، دەیەویست چوارسەت سەرباز بنێرێ بۆ بەسره، دەیگوت کرند دارگیرکراو و رەعییەتی تورکه. کوڕی **ئیحتشامولەمالیکی** بردووه زیندانی کردووه. **حاجی سەید حاتەمی** بەسالآچووی لەگەڵ دوازده کەسی تر گرتووه و گوللەبارانی کردوون، خەڵکی کرند لەگەڵ کەس و کاری کوژراوەکان راپەڕیبوون، ویستوویانه شەڕ بکەن. کرندیان دابۆ بەر تۆپ و رەشاشی مەترالۆز. نزیکەی سەت و پەنجا پتر یا کەمتر ژن و پیاو و منداڵیان کوشتووه. نیوه ئاواییەکیان تالآن کردووه، قاسیدی کرندییەکانیش هاوار و فریاد دەگەیەنێته هەموو شوێنێك. سبەینی دیسان کرندییه بەدبەختەکان شەڕ دەکەن. خەڵکی **کرماشان** و **گواران** و **سنجابی** له **(بێوەنیج)**[1] کۆببونەوه، یەکسەر ژن و ژپیاو و منداڵی کرندی تۆپباران کراو، دەبەنە ناو ئەو کۆبونەوەیه و ئەوانیش تۆپباران دەکەن. گواران و سنجابییەکانیش دەکەونە ناو شەڕەوه. عوسمانییەکان پێشرەوییان زۆر کردبوو. خەڵکی عەشایریش هێز دێنن و پاشەکشه دەکەن تا دەوروبەری کرند. که شەو دادێت هەریەکە له شوێنی خۆی ئارام دەگرێ. بەیانی لەگەڵ دەرکەوتنی خۆر شەڕ دەسپێدەکاتەوه، بۆ ماوەی دوو کاتژمێر **گۆران** له چادرەکانی ئوردو نزیك دەکەونەوه، بۆمبی فتیلەدار له نزیك چادرەکان دادەنێن، به یەکجاری بۆمبەکان[2] ئاگر دەدەن، گۆرانەکان دەدەنه بەر بۆمب و رەشاشی مەترالۆز. برازای جەنابی **سەید رۆستەم** لەگەڵ سەد کەسی گۆران دەکوژرێ. گۆرانەکان رادەکەن. **سنجابییەکان** تێکراکی سەنگەرەکانی چیاکان له عوسمانییەکان دەگرن، تێکیان دەشکێنن و حەواڵەی ناو ئاوایی **کرندیان** دەکەنەوه. چیاکانی دەوروبەر و دەرودەشتی کرند دەگرن، عوسمانییەکان گەمارۆ دەدەن. به تەما بوون کەم کەم شەڕبکەن تا شەو دادێ، بەسەریان دادەن، **مەرتراليۆز**[3] و تۆپەکانی تریان لێبگرن و تەسلیمیان

١- له دەقەکەدا رووشاوه و له (بێوەنیج) دەچێت.

٢- له دەقەکەدا (بوم) نووسراوه.

٣- مەترالیۆز: جۆرێك چەکی رەشاشه، که پتر له جەنگی یەکەمی جیهانی دا بەکارهاتووه.

بکەن. لەو کاتەدا **مسیۆ شونمان** و کاپیتان سەن سۆن سەرۆکی بەڕێبەرایەتی پولیس دەگەن و ئالآی سپی هەڵدەکەن. داوای ئاشتی دەکەن. **رۆشن بەگ** فەرماندەی جەنگی عوسمانی لەگەڵ مسیۆ شونمان و کاپیتان سەن سۆن هاتبوون، بڕیایراندا هەرچی بە تالآن براوە بیگێڕنەوە و بچنە ناو خاکی دەوڵەتی پایە بەرزی عوسمانی. بریاردرا بۆ ئاشتەوایی و گێڕانەوەی تالآنەکە و گەڕانەوەی ئۆردووی عوسمانی بۆ ناو خاکی خۆی، کۆمسیۆنێك لە **خەسرەو ئاباد** دروست بکەن. دوای سێ رۆژ **شازادە محەمەد باقر میرزا** و **شازادە سالار نیزام** و جەنابی **سەید حەسەن**[1] لەگەڵ کۆمەلێك پیاوماقولآنی کرماشان، **مسیۆ شونمان** و کاپیتان **سەن سۆن** و شابەندەر و **معازید** و لەمالیکی کارگێڕ، لەگەڵ **ئیحتشام و لەمالیك** و نۆکەرتان و سەرکردەکانی کەڵهوڕ و سەرکردەکانی سنجابییەکان، لەگەڵ **سالار مەنسور**[2] گۆران لە **خەسرەو ئاباد** کۆبوونەوە و، بریاری ئاشتی درا و لەسەر ئەوە رێککەوتن، کە ئۆردووی عوسمانی ئاسایشی تەواوە بڕوا بۆ **سەرپوڵ** و هیچ کەس سەغڵەتیان نەکات و کرندییەکانیش بێن کۆمسیۆنێکی تر لە کەرەن دروست بکەن. بۆ وەرگرتنەوەی تالآنەکە، بڕۆنە ناوخاکی دەوڵەتی پایە بەرزی عوسمانی. ئەوە ماوەیەك بەسەر کۆبوونەوەی دووەمدا تێپەڕیوە، عوسمانییەکان هیچ هەنگاوێکیان لەمەڕ گەڕاندنەوەی تالآنەکە نەناوە و لەبیری ئەوەش دانین بگەڕێنەوە ناو خاکی عوسمانی. ئەو هەموو کوشتار و تالآنەیان لە خەڵکی دوڵەتی پایە بەرزی ئێران کرد و خەیاڵی داگیر کردنی خاکی پیرۆز و وێرانکراوی و خەڵکیشیان لەسەر دایە. ناوی خۆشیان ناوە ئیتحادی ئیسلامی. ئیسلام دەبێ بەزەیی هەبێت. ئەوانە لە هەرچی کافر هەیە بێ بەزەییترن. رەعییەتەکانی **سنجابی** و **کرند** و هێندێك لە گۆران، هێزی رەعیەتییان نەماوە، ئەگەر زستان بێت زۆربەیان لە سەرمان و لە برسان دەمرن. ئەوەی کە ئۆردووی عوسمانی لە نۆکەرتان و نەوەکەم و رەعییەتی سنجابی بە تالآنی بردووە ئەمانەن:

لە نۆکەرتان و **سالار موقتەدر** سی هەزار تمەن کەلوپەلی ناومالّ و تفەنگ و پارەی نەقدیان بردووە. پانزە دیهاتیان بە مەڕ و مالآت و کەلوپەلی ناومالّەوە تالآن کردووە. هێندێك لەو دیهاتانەیان سوتاندووە. سەرکردەکانی سنجابی **غولامزادەن** سەت و سی خەروار بنەتۆوی

١- شازادە محەمەد باقری خوسرەوی ئەدیبی ناوداری کرماشانی و خزمی صەصام و لەمالکە، شازادە سالار نیزام پۆستی جێگری حکومەتی لە ئەستۆدابوو. جەنابی سەید وەجاخیش لە پیاوە ناسراوەکانی شارە.

٢- لە شوێنی تر بە (غولآم عەلی سالار مەنسوری گۆرانی) ناوی هاتووە

گەنم و جۆیان لە سەرپول چاندووە. نۆکەرتان و **سالار موقتەدر** لە قەسر و قەڵاسەوزە پەنجا خەروار بنەتۆوی گەنم و جۆمان چاندبوو، هەموویان کردووە بە لەوەڕگا و ئەوەی درووەتەوە دەنا بردوویانە. بنەتۆوی چێنراوی پانزە دێهات کە بەسەریەکەوە دوو جووتە، دەبێتە سەت و پەنجا جووت ئەگەر لە هەرجووتێك سێ خەروار تۆو چێنرابێ دەبێتە چوارسەت و پەنجا خەروار، یەك دەنکیان هەڵنەگرتۆتەوە. هەشت نۆ خەروار دانەوێڵەی دانراویشیان خراپ کردووە. چ نۆکەرتان و چ رەعییەتی سنجابی داوای هەقی خۆمان دەکەین. ئومێدەوارین داوەری بکەن و بۆمان دیاری بکەن چی بکەین. ئەو هەموو کوشتار و تالانە لە دەوڵەتی پایەبەرز بکرێ و داوەری نەکرێ (واتە هەقیان نەسێندرێ/ وەرگێر). خەڵك بە چ دڵخۆشییەکەوە خزمەت بکەن و باج بدەن. ئومێدەوارم بە تەواوی بیخوێننەوە و رەئی موبارەکتان هەرچییەك بێ وەڵامەکەمان بۆ بنووسن. جەسارەتم کرد بە خزمەتتانی رابگەیەنم.

نۆکەری خانەزاد **شێر موحەمەد صمصامولمەمالیکی سنجابی**.

(١٣٨)

(لە حکومەتی گەڕووس بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢٥ ی رەمەزانی ١٣٣٣)

بەڕیوەبەرایەتی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە گەڕووسەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ١٤، بەرواری ناردن شەوی ١٦، بەرواری گەیشتن ١٧ ی شێر ١٣٣٣.

مەقامی پیرۆزی سەرۆك وەزیران، چەند رۆژێکە بەردەوام هەواڵمان پێدەگات، کە شازادە **سالار ولدەولە** هاتۆتە نێوان گوڵباغی و مەندمی و دیدەنی ماڵی **سەید نەجمەدین** و **شەهابەدینی** کردووە، بۆ راستی و درۆی ئەو پرسە، کەسێکم نارد بە پێی ئەو نامەیەی لە یەکێك لە سەرۆکەکانەوە گەیشتووە، دەرکەوتووە شتێك هەیە. بەو پێیە دوای جەژنی قوربان دەست بە چالاکی دەکەن. دوای گەڕانەوەی قاسیدەکە بە درێژی بە خزمەتتانی رادەگەیەنم، هەر ئەوەندە دەڵێم بەم بارودۆخە سیاسییەی ئەم ناوچەیە و کارو کرداری **گوڵباغی مەندمی** و هۆزەکانی **جاف**، پێویست ناکا کوردستان بێ حاکم بێت و پێویستە تا جەژنی قوربان حکومەتی کوردستان هەرچییەك بێ لە **سنە** بێت. **١٥** شێر، ژمارە **٢٩٢**، **موشیرولسوڵتان**.

(٢٩٠٠٠١٢٨٩)

(١٣٩)

(له وەزارەتی دەرەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٤ ی شەوال ١٣٣٣)

وەزارەتی کاروباری دەرەوە، بەڕێوەبەرایەتی عوسمانی، بەرواری ٤ ی مانگی شەوال ١٣٣٣، ژمارە ٨٤١٧/٨٩٠

وەزارەتی پایە بەرزی ناوخۆ، کارگێڕی کرماشان بە تێلگراف هەواڵی ناردووە، **کەریم خان** برای **سەردار نوسرەتی** (کەڵهوڕ)، کە لە ئۆردوی عوسمانییەکان بووە، سەرەتای ئەم مانگە رایکردووە و خۆی گەیاندۆتە کۆمەڵەی کەڵهوڕەکان و سەرداری کەڵهوڕیش پانتایی دەسەڵاتی خۆی لە **هارون ئاباد**ەوە گەیاندۆتە ناوەندی کوێستان. تەنیا بۆ ئاگاداری ئەو وەزارەتە پایەبەرزە بوینە ئەزییەت.

(واژۆ) **عەلی قولی**

مۆری وەزارەتی پایەبەرزی کاروباری دەرەوە

(١٤٠)

(له وەزارەتی دەرەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٠ ی شەوالی ١٣٣٣)

وەزارەتی کاروباری دەرەوە، بەڕێوەبەرایەتی دەوڵەتانی نادراوسێ، بەرواری ١٠ ی شەوالی ١٣٣٣، ژمارە ٨٥٦٦/٢٦٣٥، بەپەلە.

وەزارەتی پایە بەرزی ناوخۆ، بەو پێیەی کە لە کارگێڕی کرماشان بە تێلگراف راپۆرتی ناردووە، پلەدارێکی ئەڵمانی بە **١٢** بار جبەخانە لە بەغداوە هاتووە بۆ کرماشان. تەنیا بۆ ئاگاداریتان ئەزیەتمان دان تا لەو بارەیەوە بڕیاری خێرا بدەن.

(مۆری) وەزارەتی پایە بەرزی کاروباری دەرەوە.

لە پەراوێزدا لەلایەن وەزارەتی ناوخۆوە نووسراوە: بەڕێوەبەرایەتی رۆژئاوا: بە رەمز تێلگراف بۆ یاریدەدەری حکومەتی کرماشان بکەن، کە هەواڵەکە ئاوا گەیشتووە، لێکۆلینەوەی راست ئەنجام بدەن و زوو دەرئەنجامەکەیان پێرابگەیەنن.

(ك٤٣٣٨/١٥)

(١٤١)

(راپۆرتی جێگری حکومەتی کرماشان، ١٨ ی شەوالی ١٣٣٣)

وەزارەتی ناوخۆ، دەقی تێلگرافی رەمزداری جێگری حکومەتی کرماشان، بەرواری ١٨ ی شەوالی١٣٣٣، ژمارە ٥٩٦.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ. تێلگرافی رەمزداری ژمارەی **٥٩١** مان زیارەت کرد. ئەم بابەتەم لە رێگەی پۆستەوە بە درێژی بە خزمەتی جەنابی ئەشرەف **ئیقبالولدەولە** راگەیانددووە. بەردەوام کەسانی جۆراوجۆر بە جل و بەرگی ئەڵمانی هیترەوە دێن و دەڕۆن بۆ ئۆردوی ئەڵمانییەکان. کەسانێکی زۆریش کۆڵ و بار دەبەنە ناو کونسوڵی ئەڵمانی، کە باری پارە و جبەخانەیە. وەلێ چییە و چۆنە دیار نییە. بڕوای هێندێك کەس ئەوەیە کە لەلایەن عوسمانییەکانەوە هاتوون جل و بەرگیان گۆڕیوە و دێنە ناو وڵات. ئەمڕۆش نامەیەك لە سنجابییەکانەوە گەیشتووە کە عەشایریش لەم بابەتە نیگەرانن. **مسیۆ شونمان**یش دوێ شەو هاتۆتە ناوشار و لەشکرەکەشی لە دەرەوە و **بێستونن**.

١٦ شەوال[١]، ژمارە ١٧٠ **ئاغاخان غەفاری**

لە پەراوێز نووسراوە: بنێردرێ بۆ وەزترەتی کاروباری دەرەوە.

(ك١٦/٤٣٣٨)

(١٤٢)

(راپۆرتی کارگێڕی کرماشان، ٢١ ی شەوالی ١٣٣٣)

وەزارەتی کاروباری دەرەوە، دەقی تێلگرافی رەمزداری کارگێڕی کرماشان، بەرواری ٢١ ی شەوالی ١٣٣٣)

عەبدوڵڵاخانی کەڵهوڕ کە تازە لە ئۆردوی **رەئوف کەڵهوڕەوە** گەڕاوەتەوە، لە سەر بانگهێشتی شونمان لەلایەن **سەردار ئیقبال**[١] حاکمی کەڵهوڕ هاتۆتە یەك فرسەخی کرماشان.

١- لە دەقەکەدا ٦١ ی شەوال نووسراوە.

دوێنێ شوئمان دیداری لەگەڵ کردووە و نزیکەی یەك کاتژمێر خەریکی گفتوگۆی نهێنی بوون. هەرچەندە ئەنجامی گفتوگۆکان هێشتا ئاشکرا نەبووە، وەلێ ئەوەی فیداکارتان لە دەرەوە و ناوەوە هەستی پێکردووە، پەیمانێك لە نێوان شوئمان و ناوبراو بەستراوە کە هەردوو تایفەی کەڵهوڕ لەگەڵ ئەودا یەکبگرن و لە گەڵیدا بن. ژمارە **١١٦٩**، **مەعازید ولمەمالك**. (١٨/٤٣٣٨)

نووسراوەکە لەگەڵ دەقەکە یەکە.

(مۆری) وەزارەتی کاروباری دەرەوە، بەرێوەبەرایەتی دەوڵەتانی نادراوسێ.

(١٤٣)

(راپۆرتی کارگێڕی کرماشان، ٢١ ی شەوال ١٣٣٣)

وەزارەتی کاروباری دەرەوە، بەڕێوەبەرایەتی دەوڵەتانی نادراوسێ، دەقی تێلگرافی ڕەمزداری کارگێڕی کرماشان، بەرواری ٢١ ی شەوال ١٣٣٣)

ڕاپۆرتێك لە سەر سنوورەوە گەیشتووە کەوەك خۆی دەینووسینەوە:

ماوەیەکە بە درێژایی چوار رۆژ، بە یەکجار سی چل بار جبەخانە، لەلایەن عوسمانییەکان و ئەڵمانییەکانەوە بەڕێخراوە و دەیبەن بۆ کرماشان. عوسمانییەکانیش بە هەمان شێوە لە **سەرپوڵی زەهاو** خۆیان قایم کردووە. عەشیرەتەکانی ئەم دەڤەرەش بە هۆی وێرانی و سوتانی مەزرا و لەوەڕگاکان، وێڵ و سەرگەردانن.

ژمارە ١١٦١، **مەعازید و لمەمالك**

نووسراوەکە لەگەڵ دەقەکە یەکە.

(مۆری) وەزارەتی کاروباری دەرەوە، بەڕێوەبەرایەتی دەوڵەتانی نادراوسێ، ١٣٢٨ (ك١٩/٤٣٣٨)

١- لە شوێنی تر بە عەباس سەردار ئیقبالی کەلهوڕ ناوی هاتووە.

(١٤٤)

(راپۆرتی ژاندارمری کرماشان، شەوالی ١٣٣٣)

وەزارەتی ناوخۆ بەڕێوەبەرایەتی ناوەندی ژاندارمری دەوڵەتی ئێران، بەرواری ١٠ ی بورج سونبولە(٢١ ی شەوال) ی ١٣٣٣، ژمارە ٢٥٩٨.

مەقامی پایەبەرز و باڵای سەرۆکایەتی بەڕێزی وەزیران، شکۆیان هەر بەردەوام بێ. دەقی ئەو راپۆرتەی لە کرماشانەوە گەیشتووە وا پێشکەشمان کردن. رێزو حورمەتمان قبوڵ بفەرمون. **ئەدوال** کەفیلی سەرۆکایەتی رێنوێنی بەڕێوەبەرایەتی پۆلیسی دەوڵەتی.

(١٤٥)

(راپۆرتی کاپیتان سەنسۆن، سەبارەت بە پرسی رەئوف بەگ)

ژمارە ١١٠, بی بەروار[١]

سەرۆکی بەڕێوەبەرایەتی پۆلیسی دەوڵەتی. زۆربەی دانیشتوانی ئەمبەر و ئەوبەری رێگەی کرماشان تا بەغدا لە لایەن ئەو تایفانەوە تالآن کراون، کە لە هەردوو دیوی سنوور نیشتەجێن و زۆرکات لە نێوان خۆشیاندا کێشە و شەڕی تایبەت روودەدات. جاری وا هەیە بە شێك لەو خێڵانە لەگەڵ تیرە و تایفەکانی سەر سنوور یەکدەگرن و لەگەڵ عەشیرەتەکانی ئێرانی بەشەڕ دێن. وەلێ تێکڕای عەشیرەتەکانی ئێرانی لە لایەك و عەشیرەتەکانی عوسمانی لەلایەکەی تر، خێڵە ئێرانییەکان دەکەنە لایەنگری خۆیان، یا دووبەرەکیان لە نێواندا دەنێنەوە. لەم ساڵانەی دواییدا هەرگیز هێزێکی تۆکمەی دەوڵەتی لە لایەن ئێرانەوە لەو سەر سنوورانە بوونی نەبووە، کە نەزم جێگیر و کێشە و ئاژاوە بنبڕ بکات و چەتە و تاڵانکەران تەمێ بکات.

هێندێك جار چەند حاکمێکی کرماشانیش هەموو هێزەکانی خۆیان کۆکردۆتەوە و لەگەڵ یەك دوو خێڵ یەکیان گرتووە، رایانکێشاون بۆ لای خۆیان و باجیان لێوەرگرتوون، وەلێ

---

١ - دەقی وەرگێڕدراوە فارسییەکەی ئەم بەڵگەنامەیە هیچ ناونیشانێکی نییە. نیشانەکانی ناو ( ) لە دەقی راپۆرتە فەرەنسییەکەی وەرگیراوە.

دەوڵەتی ئێران هەرگیز سوودی لەم کارە نەبینیوە، تەنیا ئەوە نەبێ هێندێك جار بگرە هەمیشە، بڕێکی زۆر دارایی لەم لایە وەرگرتووە و حەواڵەی لایەکەی تری کردووە.

بەهۆی ئەم ئاژاوەیەی ئێستاوە، دەتوانین پەی بەم خاڵە بەرین، کە کونسوڵەکانی رووس و ئینگلیز دەیانتوانی شتێك بڵێن: بۆ نموونە بڵێن رێگە نادەین کونسوڵی ئەڵمان بێتە ئێرە و ئەگەر کونسوڵی ئەڵمان بەم شێوازە بێت ئەوا رێگەی لێدەگرین. بەڵێ بەم شێوەیە کونسوڵی ئاڵمان هاتە ناو کرماشان و پێشنیازی بۆ کونسوڵی عوسمانی کرد و داوای لێکرد، ژمارەیەك پاسەوان لە لەشکری عوسمانی بۆ کرماشان وەربگرێ. بە پێی پێشنیازی ئەو، خاوەن پلەیەکی عوسمانی، بەناوی **ئیسماعیل حەقی بەگ**[1]، لەگەڵ دەستەیەکی بچووکی سەرباز لە خاکی عوسمانییەوە، هاتوون و دوای هاتنیان بۆ ناوخاکی ئێران و دەڤەری سنجابییەکان، کێشە لەگەڵ ئەوان و خەڵکی لادێیەك دەستی پێکرد و عوسمانییەکان هاوکاری خەڵکی سەرسنووری خۆیان کرد. لەم پێکدادانەدا خاوەن پلەی ناوبراو ئیسماعیل حەقی و حەوت سەربازی عوسمانی کوژران. دوای ئەم کارەساتە، ژمارەیەکی زۆرتر لە هێزەکانی عوسمانی لە ژێر سەرکردایەتی **حوسێن رەئوف بەگ**، لەلایەن عوسمانییەوە نێردراوە و لە رێکەوتی یازدەهەمی ئابریل **٢٥** جەمادی یەکەمی **١٩١٥**، هاتنە سەر سنوور.

لەو کاتەدا تایفەی سنجابی هاوڕێی فەرمادەیی ئەوسای **ئەمیر موفەخەم** بوون، کە باجی کەڵهوڕ وەردەگرن، تایفەی کەڵهوڕیش بڕێکی زۆری داوە و فەرماندەش دەیەویست بڕێکی تریشیان لێ بستێنێ و خێڵکی کەڵهوڕیش رایکردووە و لە دەوروبەری لەشکری تازە هاتووی عوسمانی کۆبووەنەتەوە.

لەولاشەوە **ئەمیر موفەخەمی** فەرماندەش هەر لەو بەروارەدا واتە یازدەی ئابریل (**٢٥** جەمادی یەکەم)، رایکردووە و گەڕاوەتەوە بۆ دەوروبەری کرماشان. بۆ ئەوەی ئەو هەواڵەی حوسێن بەگتان پێ رابگەیەنین، هاوپێچ نامە ئاڵوگۆڕکراوەکانی نێوان **ئیحتشام ولەمالك** و نووسینەکانی کوڕەکەی **سالار ئەفخەم**تان بە **رەجەب عەلی** دا بۆ دەنێرم، کە نوێنەری وەزارەتی کاروباری درەوەی ئێرانە لەسەر سنووری عوسمانی[2]، ئەم راپۆرتانەش هەر ئەو کەسانە بە ئارەزووی خۆیان، بە ئامادەبوونی ژمارەیەك رێزدارانی قەسر نووسیویانە، لە وەڵامی

١- لە دەقەکەدا (ئیسماعیل حاکم بەگ)ە، وەرگێڕەکە هەڵەی کردووە.

٢- بگەڕێوە بۆ بەڵگەنامەی ژمارە ١٤٦ و ١٤٨.

پرسیارێکدا کە لێم کردن، ئایا راپۆرتەکان زیادەرەوییان تێدا نییە، لە وەڵامدا وتیان نەخێر. بەڵام هێندێك شتی تریان تێدابووە، رەنگە ئیستا ئێمە لێیان ئاگادار نەبین.

بۆ تۆکمە کردنی زانیارییەکان، لە خوارەوە بەرواری هەریەکێکیان دەنووسم:

حوسێن رەئوف بەگ فەرماندەی لەشکری تورك، لە رێکەوتی یازدەهەمی ئابریل (**٢٥** جەمادی یەکەم) هاتۆتە ناو خاکی ئێران و **ئەمیر موفەخەم** لە هەمان بەروار لە سەر سنوور بەرەو کرماشان گەڕاوەتەوە.

رەئوف بەگ لە هەژدەهەمی ئابریل (**٢٧** ی جەمادی دووەم) لە قەسرەوە بەرەو سەرپوڵی زەهاو وەرێکەوتووە و، هەر ئەو رۆژە **کۆمیسار محی دین بەگ** لە لایەن رەئوف بەگەوە بە نوێنەر هاتە ناو کرماشان و، لە بەرواری دوازدەی مایس (**٢٧** ی جەمادی دووەم) رەئوف بەگ فەرماندەی سنوورپارێزی ئێرانی دەسگیر کردووە.

١٢ ی مایس (**٢٧** ی جەمادی دووەم) حوسێن رەئوف بەگ گەیشتۆتە **سەرخە دیزە** و **١٧** ی مایس (٢ ی رەجەب) پاسەوانەکانی بە سەرپەرشتی **ئەدهەم بەگ** چوونە ناو **هارۆن ئاباد** و **١٩** ی مایس (**٤** ی رەجەب) حسێن رەئوف گەیشتە کرند و، **٣٠** ی مایس (**١٥** ی رەجەب) **محی دین بەگ** لە کرماشانەوە گەڕاوەتەوە و **٧** ی حوزەیران (**٢٢** ی رەجەب) **سالار ئەفخەم**[١]، کوڕی حاکمی کەرند رەئوف بەگی دەسگیر و بەند کردووە و، **١٣** حوزەیران (**٢٨** رەجەب) شەڕ لە نێوان سەربازەکانی عوسمانی و دانیشتوانی کرند رووی دا و **١٧** ی حوزەیران (**٤** ی شەعبان) تا **٢٢** ی حوزەیران (**٩** ی شەعبان) شەڕی کرند لە نێوان سەربازەکانی **سنجابی** و **گۆران**، لەگەڵ سەربازەکانی تورك لە ئارا دابوو.

بە پێی فەرمانی ئێوە، **مێجەر نیسترم** سەرۆکی گروهی حەوتەم فەرمانی پێدام، دوو دەستە پۆلیس لە شاری کرماشان دابنێم تا بانك و کونسوڵخانەکانی بیانی بپارێزن و رێگە لەو هەوڵانە بگرم کە بێلایەنی پوچەڵ دەکەنەوە.

لە ٦ ی مایس (٢٢ ی رەجەب) لە **خەلیل ئاباد** نێردراوێکی **دەوڵەت ئاباد**، دیداری لەگەڵ **ئەمیر موفەخەمی** فەرمانڕەوەدا کردووە، کە چۆن لە بارودۆخێکی ئاوادا خەریکی رایکردن بووە لە کاتێکدا کرماشان پتر لە هەر کاتێك پێویستی بە فەرمانڕەوا هەبووە.

١- لە شوێنی تر بە (ئیسماعیل سالار ئەفخەمی کرندی) ناوی هاتووە

ئەمیر موفەخەم، هەموو ئەو سامانەی لە کاتی حکومەت و فەرمانڕەوایی کرماشاندا لە خەڵکی وەرگرتووە، هەڵیگرتووە لەگەڵ خۆی بیبا و خەڵکی ویلایەتی کرماشان لە رەفتاری خۆی و سوارەکانی وەتەنگ هاتوون و کەوتونەتە جموجوڵ و نزیك بوونەوەی سەربازەکانی عوسمانیش جموجوڵی ئەوانی پتر کردووە.

هاتنی پۆلیس (۱۰ ی مایس /**۲٦** ی رەجەب) بۆ ناوشار بۆتە هۆی ئاسوودەبوونی خەڵك، دووکانەکانی بازار دوای ئەوەی خاوەنەکانیان لە شتومەك بەتاڵیان کردبوون، دووبارە کراونەتەوە، ئەو کاڵا بازرگانیانەی لە ترسی سەربازەکانی عوسمانی شاردبوویاننەوە، دووبارە هێناویانەتەوە ناو بازار.

بەڵام ئەم چاوەروانییە تارادەیەك بە رواڵەت و پەرێشانی خەڵك بە تەواوی کۆتایی نەهاتبوو، لە **۱۲** ی مایس دا (**۲۸**ی رەجەب) بوو بەقاو، کە فەوجەکانی عوسمانی خەریکی هاتنن. گەیشتنی ئەم هەواڵە بۆتە هۆی وروژانی هەڵك و نائاسوودیی دانیشتوان و ئەشرافی شاریش دەستوپێوەندەکانی خۆیان چەکدار کردووە و بەشێکی سەرەکی بازار داخراوە. خەڵك لە مەیدانی تۆپخانە و تێلگرافخانەن، تا لەگەڵ شاندی وەزیرانی تاران گفتوگۆ بکەن و مۆڵەت وەربگرن، بە زەبری زۆر پێش بە هاتنی سەربازکانی عوسمانی بگرن.

بە درێژایی ئەو رۆژە بەندە لەگەڵ ئەشرافی شار خەریکی گفتوگۆ بووم، تا لەگەڵم دابن بتوانین پەرێشانی خەڵك هێورِ بکەینەوە. لە کۆبوونەوەیەکدا کە پیاوماقوڵانی شار ئامادەی بوون و منیش لەوێ بووم، ویستیان بۆ ئاسوودەبوونی خەڵك سەرکردەی لەشکر بێنن و لە سەر بورجەکانی شار سەرباز دابنێن، وەلێ سەرلەشکر قبوڵی نەکرد و وتی وەزیری جەنگ فەرمانی پێداوە بێلایەنی خۆی بپارێزێ. لەو کۆبوونەوەیەدا ئامادەبووان داوای یارمەتی و رەئی منیان کرد. لەبەر ئەوەی دەمزان ئەگەر سەربازەکانی عوسمانی شار داگیر بکەن، ئەوەی پێش هەمووان رادەکات سەربازەکانن، ئەوەش کاریگەر نابێ لەسەر بێلایەنی و، ئەرکی من لەم رۆژەدا ئەوە دەبێ کە هەرچۆنێك بێ خەڵك هێورِ بکەمەوە و کۆتایی بە ئاڵۆزی روو لەزیاد بوونی شار بهێنم. من لێرەدا باسێکم کرد و وتم: بە راستی بۆ پاراستنی بێلایەنی هیچ کارێك لەوە باشتر نییە کە سەرباز و خەڵك لە بورجەکانی شار دابنێین و ئەم کەمتەرخەمییەش رووبەڕووی سەرکردەی لەشکر دەبێتەوە، کە کەسی بۆ ئەم شوێنانە نەناردووە، پێویستە ئەم

کاره بەپەلە ئەنجام بدەین، هەروەها پێموت کە من دەمەوێ ئەم نیازەم بە کونسوڵی عوسمانی و ئاڵمانی و نوێنەری **حوسێن رەئوف بەگ** رابگەیەنم.

دوای تەواو بوونی وتارەکەی من ئەندامانی ئەنجومەن و ئامادەبوان، ناوەرۆکی وتارەکەیان بە خەڵکی شار راگەیاند و بوو بەهۆی ئاسوودە بوونیان، ئەم جارەش ئەمن و ئاسایش بەرقەرار بۆوە. بە پێی ئەو بڕیارانەی بە بەندە گەیشتووە، ئەرکی ئەوەم پێ سپێردرابوو کە بێلایەنی لە نێوان ئێرانی و عوسمانییەکاندا بپارێزم و بۆ سەرکەوتنیش پێویست بوو هەوڵبدەم دژایەتی نەکەوێتە نێوان خەڵك و فەوجەکانی عوسمانی.

لە کۆبوونەوەیەکی فراواندا کە ئەو کونسولانە بانگهێشت کرابوون، **محی دین بەگ** نوێنەری **رەئوف بەگ** لەوێ ئامادە بوو، پێ راگەیاند کە ئەم رەفتار و کردەوانەی رەئوف بەگ لە ئێراندا لەگەڵ ئەقڵ و خۆپاراستن نایەتەوە و جموجوڵەکانی لە کۆتاییدا دەبنە هۆی ئەوەی بێ لایەنی بکەوێتە مەترسییەوە و پێشێل بکرێ. خەڵك ئەوەندە لە جموجوڵی عوسمانییەکان بێزار بوون، تەنیا مۆڵەتیان لە دەوڵەت دەویست تا سوپای تورك رامالن وەدەرینێن، من دڵنیا بووم کە ئەگەر بارودۆخەکە ئاوا بمێنێتەوە، بێ مۆڵەتی دەوڵەتیش ئەو کارە دەکەن.

هاوکات من بە کونسوڵی عوسمانیم راگەیاند، کە دوور نییە عوسمانییەکان لە ناو شار بکەونە بەر مەترسییەوە و منیش ئەوەندە پولیسم بەدەستەوە نییە، کاتێك کە خەڵك لێیان راپەڕێ بتوانم بیانپارێزم. کونسوڵی ئەڵمان کە پتر لە هەمووان هەستی بە مەترسی باودۆخەکە کردبوو، لە گفتوگۆمدا لەگەڵ عوسمانییەکان هاوڕام بوو، وەلێ هەموو هەوڵەکانمان بێ ئاکام مانەوە و دواتر دەرکەوت کە بۆچوونەکانم لەمەڕ رووداو و شەڕی **کرماشان** راست بووە.

دوای ئەوی **رەئوف بەگ** گەیشتە کرند، ناکۆکییەکان دەستیان پێکرد و سوپایەکەی لای سنجانییەکان بوو، لایەنگرەکانی واتە کەڵهوڕەکان دوودڵ بوون لەوەی پشتیوانی بکەن. بەرپرسی سەربازی ئەڵمانی کۆنت کۆنتیس، رۆیشتبوو لە رئوف بەگ بپرسێ، کە مەرجەکانی کشانەوەی ئەو چییە؟ و بەڵێنی دابوو کە ئەو لێرە دەڕوات ئەگەر پرسی **حەقی بەگ**[1] یەکلا بکرێتەوە و دەوڵەتی عوسمانی ئابڕووی نەبرێ و پۆلیس ئاسایشی رێگەی کرماشان تا سەر سنوور وەئەستۆ بگرێت، هەروەها داواشی دەکرد صمصامولمەمالك سەرۆکی خێڵی سنجابی

١- لە دەقەکەدا حەکیم بەگە.

بچێته لای و داوای لێبووردنی لێبکات، بەڵام لەو ڕووەوە کێشە و گرفتەکانی بە بیانوو دەهێنایەوە.

لە کۆبوونەوەی پیاوماقوڵاندا، من پێشنیازم کرد لەگەڵ صمصامولمەمالك بڕۆم بۆ لای ڕەئوف بەگ و کۆتایی بەم کێشەیە بهێنم. هەموویان دەسخۆشی ئەو پێشنیارەیان لێکردم. دیدارم لەگەڵ کونسوڵی ئەڵمان و **صمصام ولمەمالك** دا کرد و بە هۆی ئەو نامانەوە، کە دۆستەکانی بۆیان ناردبوو، قەناعەتم پێی کرد کە پێویستە لە ڕووی نیشتمانپەروەرییەوە بچینە لای **ڕەئوف بەگ** و کۆتایی بە کێشەکە بهێنین، ئەمەش زۆر ئەستەم بوو، چونکە ئەو پێشتر بە هۆی فەرمانداری کرندەوە چەند هەنگاوێکی نابوو.

ڕۆژی دواتر (یەکەمی حوزەیران/ **١٧** ڕەجەب) چوومە لای سنجابییەکان، وەلێ پێش ڕۆیشتنی من **صمصام ولمەمالك**، لەلایەن جێگری حکومەتی کرماشانەوە **سەردار ئیجلال**، بە تیلگرافێکی ڕەمزداری وەزیری ناوخۆ شازادە **فەرمانفەرما**وە نامەیەکی بۆ هاتبوو، دەیگوت پێویست ناکات بڕۆن بۆ لای ڕەئوف بەگ و داوای لێبووردنی لێبکەن، ئەم جۆرە زانیارییانە بۆ تۆش هاتوون، وەلێ تا ئێستا من لێیان بێ ئاگام. دوای ئەوەی گەڕامەوە بۆشار، هەواڵیان پێدام کە چەند خراپکارێك دەیانەوێ دژی من پیلان بگێڕن، گوایە من ڕۆیشتووم بۆ لای سنجابییەکان تا لەگەڵ **ڕەئوف بەگ** یەکبگرن، تا ڕەئوف بەگ بتوانێ بە ئاسانی بێتە ناو کرماشان.

کورتییەکەی ئەوەبوو، کە من سەرۆکی پۆلیسم دەمەوێ ڕێگە بدەم بێگانە بێنە ناو وڵات. وەك هەمیشە خۆشباوەڕانە چەند کەس لە پیاوماقوڵان چوونەتە تێلگرافخانە و تێلگرافیان بۆ وەزیری ناوخۆ کردووە، لە ئەنجامی ئەم تێلگرافەدا لە کۆبوونەوەیەکی خەڵکی شاردا ڕاستی مەسەلەکەم بۆ خەڵکی ڕوونکردەوە و دڵنیام کردنەوە کە تێکڕای هەوڵەکانی من بۆ ئەوە بووە، ڕێگە نەدەم بێگانە بێنە ناوەوە و پرسەکە بە خۆشی چارەسەر بکەم، ئەگەر دەرئەنجامێکی باشیشی لێنەکەوتەوە، ئەوا خەتای خۆتانبووە. دواتر کەسێکیان نارد بۆ لام و داوای لێبووردنی لێکردم و پێی وتم: بە هۆی ئەو ڕوونکردنەوەیەی من خستومەتە ڕوو، خەڵکی کرماشان ئامادەن لەگەڵمدابن و کۆتایی بە پرسەکە بهێنین.

دوای چەند ڕۆژێك خێڵی سنجابی و کەلهوڕ ئاشتبوونەوە و ڕەئوف گوتبووی پێویستە چەند کسێك لە پیاوماقوڵانی بڕۆن و سەبارەت بە و کارە داوای لێبووردن لە حەقی بەگ بکەن، بەڵام

ئەوەش ئەوندە ئاسان نەبوو چەند کەس پەیدا بکاو بینرێتە لای، چونکە خەڵکی شار داستانی زۆریان لە بارەی رەوشتی خراپ و رەفتاری رەقی تورکانەوە بیستبوو، رەئوف بەگ دەیەویست ئاسایش وەدەست بینیٚ، بەو مەرجەی هوزەکان هێرش نەکەنە سەری.

رۆژی **١٧** ی حوزەیران (**٤** ی شەعبان) شەڕ لە نێوان کرندییەکان و سوپای دەوڵەتی عوسمانی دەستی پێکرد. کرندییەکان هەڵاتن (**سەیری نامەی ئیحتشام ولمەمالك فەرمانداری کرند بکە**)[١].

ئەم هەواڵە بە هەموو شاردا بڵاوبۆوە و **سەردار جەلالی** کارگێڕ، کونسوڵی ئەڵمان و عوسمانی و **کۆنت دوکانتیس** و منیان بانگهێشت کرد و لە کۆبوونەوەیەکدا دەستمان کرد بە ئاڵوگۆڕی بیر و را، کە چۆن رێگە لەو شەڕە بگرین.

مسیۆ شونمان پێشنیازی کرد کە نوێنەرانی خەڵك، نوێنەرانی کارگێڕی، هەردوو کونسوڵەکان و کۆنت دوکانتێس و من، دەبیٚ بڕۆین **رە ئوف بەگ** و عەشیرەتکان ئاشت بکەینەوە.

رۆژی **٢٠** ی حوزەیران (**٧** ی شەعبان) هەمووومان وەڕێکەوتین، تەنیا کونسوڵی عوسمانی نەبیٚ، کە چاوەڕوانی فەرمانی راستەوخۆی وەزیر موختاری تاران بوو. چەند نامەشمان بۆ سەرۆك عەشیرەتەکان و **رەئوف بەگ** نووسی و وتمان کە لە **هارون ئاباد** چاوەڕوانیان دەکەین.
سەرلەبەیانی رۆژی **٢٢** ی حوزەیران (**٩**ی شەعبان دەنگی تۆپباران دەهات، بە دڵنیاییەوە دیار بوو عەشیرەتەکان و رەووف بەگ کەوتوونەتە شەڕ. مسیۆ شونمان بۆ گفتوگۆ بەروە لای عەشیرەتەکان رۆیشت، من و **کۆنت کانتیس** بۆ لای **رەئوف بەگ** رۆیشتین. شاری کرند کەوتۆتە ناو **دەربەندی کێو** و لە باکوور و باشوورەوە درێژ دەبێتەوە و بەشی باشووری کەوتۆتە دەشتی کرند.

باکوور و باشووری شار، باغ و باغاتی زۆر فراوانی لێیە، کە بە دیواری بەرد شوورەیان بۆ کراوە. سوپای دەوڵەتی عوسمانی لەسەر تەپۆلکەیەکی رۆژئاوای شار نیشتەجیٚ بوو. عەشیرەتی سنجابی و عەشیرەتی گۆران، شەو سوپای دەوڵەتی عوسمانیان گەمارۆ دابوو. تا بەردەم چادرەکانی تورکان پیشرەویان کرد و گەمارۆیان دان. یەکسەر وەك نەریتی خۆیان (عەشیرەتەکان) دەستیان کرد بە تالاّن کردن. تورکەکانیش بە هەلیان زانی، کۆبوونەوە و بە

١- بگەرێوە بۆ بەڵگەنامەی ژمارە ١٤٨.

گولله باران و دواتر تۆبباران، پاشەکشەیان بە عەشیرەتەکان کرد. کاتژمێر پێنجی دوای نیوەڕۆ کاتێك ئێمە گەیشتین باردۆخەکە هەر بە و جۆرە بوو کەباسمان کرد و بەرای من زیانەکان بەم شێوەی خوارەوە بوو:

گۆرانەکان (**١٠٠**تا**٢٠٠**) کەس ، سنجابیەکان **١٥** تا **٢٠** کەس و لە تورکەکانیش کۆژرابوو، لە هەردوو لا نزیکەی (**٣٠٠**) کەس کوژرابوو. مسیۆ شونمان لەلای عەشیرەتەکان گەڕایەوە و گوتی ئەوان بەمەرجێك کۆتایی بە شەڕ دەهێنن، کە دوای شەڕ **رەئوف بەگ** بگەڕێتەوە. رەئوف بەگیش بەمە رازی بوو بەو مەرجەی لە لایەن عەشیرەتەکانەوە دەسدرێژی نەگرێتە سەر و ئەو لیژنەیەی بۆ ئاشتەوایی بانگهێشت دەکرێ کۆتایی بە کێشەکە بهێنێ. ناوبراو دڵنیا کرایەوە و بڕیار درا، لەگەڵ نوێنەرەکانی شار لە **خەسرەوئاباد** کۆببینەوە، تێکڕای سەرۆك عەشیرەتەکان و تەنیا نوێنەرێکی رەئوف بەگ لەوێ ئامادە بوو.

فەرمان درا بە سەربازەکانی عوسمانی کە دەست لە شەڕ هەڵگرن و لە ماوەی دوو کاتژمێردا بێدەنگی و ئارامی هاتە ئاراوە و عەشیرەتەکانی ئێرانیش لە سەنگەر و پێگەکانیان کشانەوە.

٢٩ ی حوزەیران (**١٦**شەعبان) کۆبوونەوەی ئاشتەوایی لە **خوسرەوە ئاباد** ئەنجام درا، بڕیارنامە یا پەیماننامەی هاوپێچ[١] سەر لە بەیانی رۆژی **٣٠** حوزەیران (١٧ ی شەعبان) و واژۆ کرا و سوپای عوسمانی بەرەو سەپول گەڕانەوە و تائێستاش هەر لەوێ نیشتەجێن.

سەن سۆن سەرۆکی پۆلیسی کرماشان

(ك٤٠٨٥/٢٣تا ٣٢)

١ - بگەڕێوە بۆ بەڵگەنامەی ژمارە ١٣٦.

(١٤٦)

(نامەکانی سالار ئەفخەم)

دەقی نامەی سالار ئەفخەم

گرتیانم و بردیانم بۆ لای رەئوف بەگ و لەبەردەم کونسولڵی عوسمانی دا فەرمانیان پێکردم (بە خەتی خۆت بنووسە کە سوپای عوسمان تۆپبارانی کرندی نەکردووە و دەستدرێژی نەکردۆتە سەر ژنان و کیژانی کرندی).

من وتم خوێندەواریم نییە و لە ترسی ئەوەی نەکو بمکوژن وتم: سکرتێرەکەتان بینووسێ و منیش واژۆی دەکەم، ناوبراو نووسی و منیش بە ناچاری واژۆم کرد.

سالار ئەفخەم

دەقی نامەیەکی تری **(سالار ئەفخەم)**

دوو رۆژ پێش شەڕ، هەوڵیان دەدا بەهانە بەدەست بێنن، ناردیان مەزرایەکی کرندیان تاڵان کرد، بە تاوانی ئەوەی سەربازەکانی عوسمانی رویشتوون بۆ ئەوێ و بە باشی پێشوازی لێنەکردوون، چوار کەسیان کوشتووە و گوللەبارانیان کردوون. دەیانگوت هەموو شوێنێك وێران دەکەین.

(ك٢٢/٤٠٨٥)

سالار ئەفخەم

(١٤٧)

(راپۆرتی سنوور پارێزی زهاو)[١]

وەزارەتی ناوخۆ

دەقی نێردراوی سنوورپارێز ٢٠ ی شێر (١٢ رەمەزان) ی ١٣٣٣

جەنابی سنوورپارێز. لەسەر داوای من باسێکت لەسەر سەلامەتی خۆتان و رووداوەکانی ئەوێ نووسیوە، سوپاستان دەکەم، لەو رۆژەوە تا ئێستا کە سەربازەکانی عوسمانی هاتوونەتە ناو خاکی ئێران، لوتف بکەن وەڵامی ئەم پرسیارانەی خوارەوەم بۆ بنووسن.

ئایا بیستووتە حوسێن رەئوف بەگ فەرمانی تاڵان کردنی داوەو و لەو تاڵانەش بەشێکی بۆخۆی هەڵگرتووە و بڕێکیشی بەسەر ئەوانی تردا دابەش کردووە؟

وەڵامی سنوورپارێز

جەنابی کاپیتان سەن سۆن، لە وەڵامی پرسیارەکانی بەرێزتاندا، **یەکەم:** هەموو ئەو زیانە گەورانەی بە هۆی سوپای عوسمانییەوە بەر من و دانیشتووان کەوتوون، راستەوخۆ بە خزمەتتانم راگەیاندووە، **دووەم:** پێویست بەروونکردنەوە و وەبیرهێنانەوە ناکات.

(١) سەبارەت بەم پرسیارە، کە من بینیومە یا بیستوومە، کە رەئوف بەگ فەرمانی تاڵان کردنی کرندی داوە. سەربازەکانی عوسمانی بە ئاشکرا و بە رۆژی رووناك، موڵك و ماڵی ئەوێیان تالانکردووە و بەشێك لە و تاڵانەیان لە چادری **حوسێن رەئوف بەگ** دا کۆکردۆتەوە و دواتر ناوبراو فەرمانی داوە بە **تۆفیق بەگ**، کە بەسەر کاربەدەستە پلەدارەکاندا دابەشی بکات و ئەو تاڵانەی بردووە بۆ خانەقین و شوێنەکانی تر، تەنانەت لەو تاڵانە بەشی پیاوانی کونسوڵگەری عوسمانیشی داوە.

١- دەقە فەرەنسیەکەی بە ژمارەی (٢٠/٤٠٨٥).

سەبارەت بە پرسیارەکەت لەمەڕ تالآن کردن سەرم سوڕماوە. چونکە من هاواری ئەو ژنە کرندییانەم دەبیست کە لە لایەن عوسمانییەکانەوە دەسدرێژییان دەکرایە سەر. سوپای عوسمانی درێغی نەکردووە لە تالآن و کوشت و بڕ و ئابڕووبردن و ماوەی چواردە رۆژە کرند لەبەردەم تالآن و دەستدرێژی ئابڕووبردن دایە. ئەمەش شتێکی شاراوە و نهێنی نەبووە و جەنابتان هاتوون بۆ ئەوێ و خانووە وێرانکراوەکانت بە چاوی خۆتان بینیوە. کرند ئیتر وا بە ئاسانی ئاوەدان ناکرێتەوە. **سەرۆکی سنوورپارێزی**

(ك ٢١/٤٠٨٥)

(١٤٨)

(راپۆرتی ئیحتشامولمەمالك کرندی بۆ کاپیتان سەن سۆن)[١]

وەزارەتی ناوخۆ دەقی نووسراو

لەو کاتەوە کە عوسمانییەکان هاتوونە ناو **قەسر**، چواردە ئاوایی دەوروبەری **قەلاسەوزە**یان وێران کردووە و، سەربازی عەشیرەتەکانیش تالآنی ئەو لادێیانەیان لە ناو خۆیاندا بەشکردووە. دواتر کوێخاکانی قەسریان دەسگیر کردووە و چوار هەزار تمەنیان وەك سزا لە خەڵکی ئەوێ وەرگرتووە. ژمارەیەکی زۆر لە بازرگانان لێرە هەڵاتوون و هێشتا نەگەڕاونەتەوە, چونکە هەموو ماڵ و سامانیان بە تالآن بردوون. چەند کەس کە لەوێن دەڵێن تەنیا تالانێکیان ١٣٩٠ فەردە قەند بووە و تایفەکانی عوسمانی لەگەڵ رەئوف بەگ شەش گوندی **ئیحتشام ولمەمالك** و **نەصیر ئاباد**یان تالآن کردووە. کە گەیشتوونەتە سەرپوڵ، ئەوێ و دەوروبەریان تالآن کردووە، لە بەروبوومی تەڕو وشك لەوەڕاون و ئەویتریان سووتاندووە.

لە **پاتاق** شانزە ئاوایی **پاتاق** و **میان تاقیان** تالآن کردووە، هەر شتێکیان بەرچاو کەوتووە بردوویانە، ئەو بەرووبومەی هێشتا کامڵ نەبوو سوتاندووە.

هەمان بەڵایان بەسەر **سورخەدیزە** دا هێناوە، کە بە چاوی خۆت بینیوتە، سەرەڕای ئەوە چەند کەسێکیشان لە دانیشتوانەکەی کوشتووە و، **٣٥** تفەنگیان لێ ستاندوون و دواتر

---

[١] - دەقە فەرەنسییەکەی هەیە بە ژمارەی ١٦/٤٠٨٥ و ١٧ و ١٨.

هاتووونەتە **سەرمیل** و مەڕو ماڵاتیان بەناو دەغڵ و دان وەرکردووە، هەموویان وێران و هەندێك خانوویان خراپ کردووە، وەلێ نەیانسوتاندوون.

دوای ئەوە بە (٤٠٠) سەربازەوە هاتوون بۆ **کرند** و داوای (٤٠٠) سەربازیشیان لە **ئیحتشامولمەمالك** کردووە و پێشنیازیان پێکردووە، پەیمانێکیان لەگەڵ ببەستێ. ئیحتشام ولمەمالك، وەڵامی داوەتەوە کە (٣٠٠) ساڵە باوباپیرانی بە راستی و راستگۆیی خزمەتی ئێرانیان کردووە و بە بێ مۆڵەتی دەوڵەتی ئێران، ناتوانێ ئەو کارە بکات و باشترە ئەو پێشنیازە بۆ دەوڵەتی ئێران بکەن و دەوڵەتی ناوندی چی بەباش زانی و هەر دەستوورێك لەلای ئەوەوە دەربچی جێبەجێی دەکەم. دوای ئەوە عوسمانییەکان دەستیان کرد بە بیانوو گرتن و پێیان گوت دەبێ پەیوەندیت لەگەڵ عەشیرەتەکان بپچڕی و ئەگەر کەسێك لە لایەن ئەوانەوە بێ دەبی رادەستی ئێمەی بکەی.

دوای ئەو رووداوە من خۆم چووم بۆلای **حوسێن رەئوف بەگ** تا چارەسەری واقعەکە بکەم، دوای ئەوەی گەیشتمە لای و باسی ئەو وێرانیانەم بۆ ناوبراو کرد کە لەسەر رێگا ئەنجامیان دابوو، **رەوشەنی بەگ** لە وتەکانم تووڕەبوو رووی دەمانچەکەی تێکردم، وەلێ **محی دین بەگ** دەستی گرت و نەیهێشت، دوای ئەوەی سووکایەتییەکی زۆریان پێکردم، گەڕامەوە. دوای نیوەڕۆی هەمان رۆژ **مەحموود پاشای عەشیرەتی موردای** هاتە لام و، وتی **رەئوف بەگ** منی ناردۆتە لات کە تۆ و **سالار ئەفخەم** ببەم بۆ لای کە لە هەڵەکانتان ببورێ. من یەکسەر کوڕەکەم نارد و دوای گەیشتنی، رەئوف زیندانیی کردبوو و ماوەی (٢١) رۆژ مایەوە تا ئێوە خۆتان رزگارتان کرد.

دوای ئەوە، **عوسمانییەکان** پەیوەندی هاتوچۆیان لەگەڵ **کرند** دامەزراند و من پەیامم بۆ رەئوف بەگ نارد، کە هاتوچۆی ئەوان رەنگە ببێتە هۆی ناکۆکی و پێکدادان و باشترە فەرمان بە داروەستەی خۆی بدات، واز لەو هاتوچۆیە بێنن و ئەگەر شتێکیان پێویست بوو، من خۆم بۆیان دەنێرم.

چوند رۆژێك دوای دەسگیر کردنی کوڕەکەم، دەستیان کرد بە کوشتاری خەڵك، **حاجی سەید حاتەم** کە یەکێك بوو لە پیاوە بەڕێزەکانی کەرند، لەگەڵ چواردە کەسی تر گوللە بارانیان کرد. دواتر داوایان لێکردم کاروانسەرای **زەوارنشین** چۆڵ بکەم و چەند ژنێك لەوێ دابنێم نانیان بۆ بکات.

لەبەرئەوەی ئەم پرسە تەنیا دەستریژی بوو بۆ سەر ژنان، **خەڵکی کرندی** هەژاند و دوای ئەوە **سالار ئەفخەم** داوای کرد، بۆ ماوەی بیست و چوار کاتژمێر، شاری کرند رادەستی ئەوان بکەین (ئەمەش داوای رەوشنی بەگ بوو) و دوای ئەوە دەڤەری **زەردە رشیو**[1] یان داگیر کرد و خەریکی وێران کردن و دەسدرێژی بوون بۆ سەر ژنان و خەڵکی بێچارەی ئەوێ و تەنانەت چوار خزمی ئێمەیان لەبەر دەرگای ماڵەکیاندا کوشتبوو، هەر ئەم رەفتارە خراپەی عوسمانییەکان، بوو بەهۆی هەڵگیرسانی شەڕ و پێکدادان و دوای دوو رۆژ **عەبدولسەلامی** نارد بۆ لام و داوای رێککەوتن و ئاشتەوایی کرد، منیش بە پێی پەیوەندی ئیسلامی و دینی ئیسلام، ئامادەبووم بچم بۆ لایان و رێکەوتین. لە کاتی گەڕانەوەمدا ویستیان بمکوژن، بەڵام بۆیان نەکرا. دوای ئاشتەواییش، زۆر کردەوەی خراپیان ئەنجامدا و دەستیان کرد بە کوشتنی تاك تاکی خەڵك. عەشیرەتەکانی دەوروبەر کە ئەم رووداو تاڵانەیان بینی، هاتن بۆ یارمەتیدانی خەڵکی **کرند** و شەڕ دەستی پێکرد و ماوەی دوانزە کاتژمێری خایاند، ژن و پیاو ناچار بوون رابکەن و ئێمەش کرندمان چۆڵ کرد و عوسمانییەکانیش دەستیان کرد بە کوشتار و تاڵان کردن، وێرانییەکە بە شێوەیەکە، کە ئێوە دەتوانن بە چاوی خۆتان ببینن.

دوای پەیمانی **خەسرەو ئاباد**، بڕیار بوو سوپای عوسمانی بگەڕێتەوە بۆ سەرپوڵ و بە پێی ئەو زانیارییانەی پێمان گەیشتووە، لە سەر رێگا **چل** و چوار کەسیان کوشتووە و چەند تەرمێکیشیان سوتاندووە.

بە پێی لێکۆڵینەوەی ورد، ژمارەیەکی زۆر ژن و پیاو و منداڵی کرند و دەوروبەر بە هیلاك چوون و کوژراون و (**٥٠٠**) کەسیش لە عەشیرەتەکان کوژراون.

واژۆ: **ئیحتشامولمولك** – **سالار ئەفخەم**- رەجەب عەلی سنوورپارێز.

(١٤/٤٠٨٥ و ١٥)

١- لە دەقە سەرەکییەکەدا کە بە فەڕەنسییە Zardeh Reechvee نووسراوە.

(١٤٩)

(وەزارەتی ناوخۆی بۆ وەزارەتی دەرەوە، کۆتایی شەوالی ١٣٣٣)

وەزارەتی ناوخۆ، ژمارەی تۆمارکراوی نووسراو١٨٥٤/١١٤٢١، تاران بەرواری کۆتایی شەوال ١٣٣٣

وەزارەتی پایە بەرزی کاروباری دەرەوە، نامەی بەڕێزتانمان پێگەیشت، کە بە ژمارەی **٨٩٨٩/٢٧٦٨** سەبارەت بە دیداری مسیۆ شونمانی ئەڵمانی لەگەڵ **عەبدوڵڵا خانی کەڵهوڕ**[١] و تێلگرافی ڕەمزدار، کە لە کارگێڕی ئەوێوە گەیشتووە. سەبارەت بە بارکردنی جبەخانە، لە تێلگرافی ژمارە **١١٦١**ی کارگێڕیدا ئاماژەی پێکرابوو و تێلگرافێکیش لە **نایب لحکومەی** کرماشانەوە گەیشتبوو[٢]. بەڵام سەبارەت بە دیداری **عەبدوڵڵاخانی کەڵهوڕ** لەگەڵ **مسیۆ شونمان**، هێشتا هیچ زانیارییەك بە وەزارەتی ناوخۆ نەگەیشتووە و چونییەتی ئەو کارەم بەتایبەتی لە یاریدەدەری حکومەتی کرماشان وەرگرتوو و ئەنجامەکەی بە وەزارەتی پایەبەرزتان رادەگەیەنم.

(ك ٤٣٣٨)

١- بگەڕێوە بەڵگەنامەی ژمارە ١٤٢.

٢- بگەڕێوە بۆ بەڵگەنامەی ژمارە ١٤١.

(١٥٠)

(راپۆرتی کارگێڕی کرماشان، یەکەمی زیقەعدەی ١٣٣٣)[1]

وەزارەتی کاروباری دەرەوە، بەڕێوەبەرایەتی وڵاتانی نادراوسێ، دەقی وەرگێڕاوی ڕەمزداری کرماشان، بەرواری ژمارەی زیقەعدە ١٣٣٣، ژمارە ١٢٢٩

ئەمڕۆ **نایب لحکومە،** بەنهێنی پەیامێکی بۆ بەندە نارد، کە دوێنێ **چل** و شەش بار ئازوقە، کە دووباریان تۆپ بووە، لەگەڵ سی و هەشت کەسی سوارە، کە چواریان نیشانی ئەڵمانیان پێوە بووە و ئەوانی تر بە **جل** و بەرگی **عوسمانییەوە** هاتوونە کرماشان. **شوێنمان** ویستی خانوویەکی بەرزی ئێرە، کە بەسەر هەموو شادرا دەڕوانێ، بە نرخێکی گران بەکرێ بگرێ، وەلێ خاوەن ماڵەکە رازی نەبوو. کۆتایی شەوال. لەگەڵ دەقەکە یەکە.

(واژۆی) وەزارەتی کاروباری دەرەوە، بەڕێوەبەرایەتی نووسراوەکانی وڵاتانی نادراوسێ **١٣٢٨.**

(ک ٤٣٤٨)

---

١ - وەزارەتی کاروباری دەرەوە لە نامەی ژمارە٩٢٥٨/٢٨٢٨، بەرواری ٤ ی زیقەعدەی ١٣٣٣ دەقی ئەم نامەیەی ناردووە بۆ وەزارەتی ناخۆ.(ک٤٣٣٨).

(١٥١)

(لە سەرۆك عەشیرەتەكانی كرماشانەوە بۆ ئەنجومەنی شۆرای میللی)[1]

ئەنجومەنی شۆرای میللی، ژمارە ٢٣٦٠

دەقی تێلگرافی گەیشتوو لە كرماشانەوە، ژمارە ١٠٩

لە رێگەی وەزارەتی پایە بەرزو نوێنەرانی بەرێزی كرماشان، بارەگای پیرۆزی **دارلشۆرای میللی** خوا پایەداری كات، ئەنجومەنی بەرێزی وەزیرانی پایەبەرز هەرشكۆدار بێ. كۆپی **نەوبەهار و شوری** و **ستارەی** ئێران، لە بارودۆخی داگیركردنی ئەم سەرسنوورە و ئەو رووداوە وێرانكارییانەی، لەم ماوەیەدا بەسەر نۆكەرتان و عەشیرەتە بەدبەختەكانی كرماشاندا هاتووە، ئاگادارن و هەرچەند بە هۆی تێلگرافەوە، بەردەوام بە كاربەدەستانی بالاّ و نوێنەرانی دەوڵەت راگەیەنراوە، بێ سوود بووە. بە تەواوی بێ هیواو ناچارین كە باسی گرفتاری و بێ چارەیی خۆمان دووبارە بكەینەوە، یا ئەوەتا مەرحەمەت بفەرموون ئەم سەرسنوورە رزگار بكەن، یا وەڵامی یەكلایی كەرەوەمان بدەنەوە، كە بێ هیواو بە ناچاری رازی بین بە لەناوبردنی خۆمان و تا دوایین هەناسەی مردن هەوڵ بدەین. حاڵ و ئەحواڵی عەشیرەتەكان، تا ئەمرۆ بە هۆی ئەوەی لە كوێستانەكان نیشتەجێن و لە شوێنێكی بەربلاّو دان، هەرچەندە لە لایەن دراوسێكانەوە تووشی كوشتار و تالاّنێكی زۆر بوون، بەلاّم بە ئەندازەیەك شەپرێو نەبوون داوای وەڵامی یەكلاكەرەوە و هێندێك هەنگاوی بوێرانە بكەن، هەروەها بە هۆی قەیرانی كابینەوە دەرفەت نەبوو. لە ئەنجومەنی **خەسرەو ئاباد**، بە ئامادەبوونی **مەعازید ولمەمالیكی** كارگێڕ و جەنابی **كاپیتان سەن سۆن** و نوێنەرانی ولاّتە گەورەكان، لەگەڵ سەرۆك عەشیرەتەكان كۆبوونەوە و دوای گفتوگۆ و گرێبەست كە **حوسێن رەئوف بەگ** لە كرند گەڕایەوە، بڕیار درا هەركاتێك دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران پەسەندی كرد و لەلایەن سەفارەتی گەورەی عوسمانی فەرمانی

---

[1] - ئەنجومەنی شۆرای میللی لە نامەیەكدا بە ژمارە ٢٣٦٠ بەرواری كۆتایی زیقەعدەی ١٣٣٣، كە دەقی تێلگرافی گەیشتووی سەرۆك غەشیرەتەكانی كرماشانی ناردووە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، داوای كردووە: (سەبارەت بە داواكامی ئەوان خێرا بكەونە كار ئەنجامەكەشی بە ئەنجومەن رابگەیەنن كە وەڵامەكەی بە تێلگراف بنێرن) (ك٤٠٨٥).

دەرکردنی **حوسێن ڕەئوف بەگ** درا، یەکسەر ئۆردوو وەخۆکەوێ و سەرسنوور چۆڵ بکات. پێمان وابوو کاربەدەستانی باڵای دەوڵەت و نوێنەرانی خەڵك، خێرا ئەم هەنگاوە دەنێن و ئەم خڵکە بەدبەختە رزگار دەکەن. هەمووان چاوەڕوان بوون، جگەلەوە تێلگرافێکمان ناردە خزمەتتان و هەرگیز ئەنجامی نەبوو، تا ئەم ماوەیەش **ڕەئوف حوسێن** هەر لە **پاتاقەوە** تا **قەسر و قەڵاسەوزە** دایکوتاوە و لە هەموو شوێنێك سەربازی داناوە و ناوەندی ئۆردووەکەشی سەرپوڵە و، بە چەندین شێواز خەریکی وێران کردنی ئەم سەرسنوورەیە. **یەکەم** هەرکەسێك بگرن،لە پلەدار و پلە نزمی عەشیرەتەکان و ڕێبوارانی ئێرانی، مسۆگەرە گوللەبارانی دەکەن. **دووهەم** هەرچی مەزرا و لەوەڕگای دەوڵەت و عەشایرە، هەموویان سوتاند. رابردووشیان سەبارەت بە گیان و ماڵ و ناموسی **قەڵاسەوزە** و **قەسر** و **سەرپوڵ** و **پاتاق** و **سورخە زەردە** و **کرند**، تا دەگاتە خاکی **هارون ئاباد**، روون و ئاشکرایە. لەمڕۆ بەدواوە تێکڕای عەشیرەتەکان، مەڕوماڵاتی خۆیان لە هاوینە هەوارەکانەوە دەگوێزنەوە بۆ گەرمێن. بە بوونی **ڕەئوف حوسین بەگ**، لە هەموو خاڵە سنوورییەکان و ئەو زانیارییانەی لە بارەی عەشیرەتەکانەوە هەیەتی، چار چییە و دەبێ چیبکەین؟ لە بەرئەوەی بە تەواوی دەستتان لەم سەر سنوور و عەشیرەتانە نەشۆریوە، وەڵامی ئازادکرنمان بۆ بنووسن تا بە ئارەزووی خۆمان ڕێگە چارەیەك بدۆزینەوە و ئەگەر ئێرانین و ڕۆڵەی ئێرانین، بیرێك لە حاڵی ئێمە بکەنەوە. لە کاتی نووسینی ئەم عەریزەیە، تێکڕای عەشیرەتەکان گەورە و بچوك لە **هاڕون ئاباد** کۆبوونەتەوە و چاوەڕوانی رزگاری بەپەلە، یا وەڵامێکی بێ ئومیدیی دەوڵەتی خۆمانین و هەر عەشیرەتێکیش نوێنەرێکی بۆ شار بۆ دارولدەولە ناردووە ، کە وەڵامی یەکجارەکی وەربگرنەوە و بۆ ئەوەی زیان بەر ماڵ و موڵکی **ماهیدەشت** نەکەوێ، ئەنجومەنی گشتی لە **هاڕون ئاباد** کۆبۆوە و بە حاڵی نائاسایی چاوەڕوانی وەڵامی بەپەلەین.

حوسین سەردار موعەزەمی گۆران، شێر موحەممەد صمصامولمەمالکی سنجابی، عەلیموراد ئیحتشامولمەمالکی کرندی، سلێمان سەردار نوسرەتی کەڵهوڕ، قاسم سەردار ناسری سنجابی، عەلی ئەکبەر سەردار موقتەردی سنجابی، عەباس سەردار ئیقبالی کەڵهوڕ، مەجید سالار سوڵتانی باجەلان، ئیسماعیل سالار ئەفخەمی کرندی، غوڵام عەلی سالار مەنسوری گۆران.

(ك٤٠٨٥/٣ و٤ و٥)

(١٥٢)

(لە حکومەتی هەمەدانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، یەکەمی زیقەعدەی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە هەمەدانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٣٥١، بەرواری ناردن ٢٠، بەرواری گەیشتن ٢١ ی سونبولەی ١٣٣٣.

مەقامی پایە بەرزی وەرزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. بە پێی ئەرکی خۆم، بە پێویستم زانی جەنابی موبارەکتان لە بارودۆخی شاری هەمەدان ئاگادار بکەمەوە و پێشوەخت سەرنجی پێویستی ئەو وەزراەتە پایەبەرزە بۆ ئەم بابەتانەی خوارەوە رابکێشم، هەستی گشتی لە وروژاندایە و کونسوڵی رووس و ئینگلیس زۆر پێی سەغڵەتن و رەنگە هەڵچوونی خەڵك ببێتە هۆی چەکدار بوونی ژمارەیەك. لەبەرئەوە داواکارین بە پەلە رێنمایی پێویست بدرێ بە بەڕێوەربەرایەتی پۆلیس و ئێستاش دوور نییە لێرە ئاژاوەیەکی گەورە دروست بێت. غەرەی زیقەعدە، ژمارە ٣٠، **عەباس**.

(٢٩٠٠٠٤١٩)

(١٥٣)

(لە حکومەتی هەمەدانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٣ ی زیقەعدەی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە هەمەدانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٢٨٤، بەرواری ناردن ٢٠، بەرواری گەیشتن شەوی ٢١ ی میزانی ١٣٣٣.

مەقامی پایەبەرزی سەرۆك وەزیران و وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بن. دەسنووسی رەمزداری تێلگرافەکەتانمان زیارەت کرد[١]، **ڤیسی**[٢] کونسوڵ رۆیشتووە بۆ **مەلایەر**، دوو رۆژی تر دەگەڕێتەوە و دەست بە دانووسان دەکەم. دیدارم لەگەڵ جێگرەکەیدا کرد. رایگەیاند کە لە سەفارەتەکەیانەوە تێلگرافیان پێگەیشتووە. ئومێدەوارم بە روحمی حەزرەتی ئەشرەف و

١- لەم کۆمەڵە بەڵگەنامەیەدا بەدی نەکرا.

٢- مەبەست ڤیبەر ڤیس کونسوڵی ئەڵمانە.

بایەخپێدانی تایبەتی جەنابتان، هەموو کاروبارەکانی ئەم ناوچەیە بە زووترین کات باش ببێت، شار و دەوروبەریشی لە نەزمی تەواو دایە. ژمارەی **٤٩، ٣ ی زیحجە**. **عەباس**.
(٢٩٠٠٠٥٤٨)

(١٥٤)

(لە حکومەتی هەمەدانەوە بۆ سەرۆك وەزیران، ٧ ی زیقەعدەی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە هەمەدانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٣١٩، بەرواری ناردن ٢٤ ی، بەرواری شەوی ٢٥ ی میزانی ١٣٣٣.

تاران، مەقامی پایە بەرزی سەرۆك وەزیران، هەرشکۆدار بێ. بۆ بەدواداچوونی دەسنووسی تێلگرافی راستەوخۆ. هەر کە **ڤیبەر ڤیس** کونسوڵی ئەڵمان بۆ هەمەدان گەڕایەوە، دیدارم لەگەڵدا کرد. دوای گفتوگۆی زۆر بۆ چاکسازی کاروبارەکان، تەنیا بەیەك مەرج رازییە کە لە خوارەوەدا بە خزمەتتانی رادەگەیەنم، ئەویش ئەوەیە دڵنیا بکرێتەوە. **یەکەم:** دڵنیا بن لەلایەن دەوڵەتەوە، سوپای رووس بەرەو هەمەدان نەبرێ، **دووەم:** چل و پێنج سواری رووس، کە لێرەن بگەڕێنەوە و کونسوڵەکانی رووس و ئینگلیز قەناعەت بە قۆزاقەکانی ئێرانی بکەن. **سێهەم:** دووسەت پۆلیس بۆ هەمەدان بنێردرێ. لەم رووەوە جەنابتان گفتوگۆ بکەن، تا دڵنیایی تەواو لە رووسەکان وەربگیرێ، کە سوپا نەهێنن بۆ هەمەدان و ئەوانی کە لێرەشن بگەڕێنرێنەوە و ئەو کاتە گفتوگۆ دەسپێبکات، کە کونسوڵی ئەڵمانیش سوارە بەکرێ نەگرێ. پۆلیسش زۆر پێویستە و ئەگەر فەرمان دەربکەن **مێجەر محەمەد تەقی خان** لەگەڵ چەند پۆلیسێك بگەڕێنەوە ئێرە. لەم کاتە مەترسیدارەدا، پێویستە هەرچی زووە گفتوگۆی پێویست ئەنجام بدرێ، تا بە یارمەتی خوداوەند و مەرحەمەتی حەزرەتی ئەشرەف، رووداوێکی خراپ روونەدات. لەم کاتەدا ئەوپەڕی ئاگاداری و یەکگرتوویی پێویستە و هەرچی زووە هەوڵ بدرێ ئەم ئاسایشە بکرێتە هەمیشەیی. ٧ ی زی حەجە، ژمارە ٥٠ **عەباس**.

(لە پەراوێزدا) ژمارە ٢٩١، بێ بەروار.

تێلگراف بۆ **سالار لەشکر** بکرێت، لەبارەی قۆزاقەکانی رووس، گفتوگۆ لەگەڵ لایەنی پەیوەندیدار بکرێ

دڵنیام بەم زوانە بگەڕێنەوە. (واژۆی **فەرمانفەرما**).
(٢٩٠٠٠٥٧٩٨)

(١٥٥)

(بەياننامەی یەکگرتنی دەستە سیاسییەکانی کرماشان)

وەزارەتی کاروباری دەرەوە، بەڕێوەبەرایەتی نووسراوەکانی عوسمانی، بەرواری ٨ ی مانگی زیقەعدەی ١٣٣٣، ژمارە١١٢٤/٩٣٥٩، هاوپێچ لەگەڵ بڕگەیەکی دەقەکە.

وەزارەتی پایە بەرزی ناوخۆ، بە پێی ئەو رەمزەی لە کارگێڕی کرماشانەوە گەیشتووە، سەرکردەکانی دەستە وتاقمە سیاسییەکان بەم دواییانە کۆبوونەتەوە، لە نێوان خۆیاندا گرێبەستێکی یەکگرتنیان واژۆ کردووە، کە وا بۆ ئاگاداری ئەو وەزارەتە پایە بەرزە، دەقی بڕگەکانی دەنێرین.

(مۆر) وەزارەتی پایە بەرزی کاروباری دەرەوە.

وەزارەتی کاروباری دەرەوە

دەقی رێککەوتنی دەستە سیاسییەکانی کرماشان کە بە رەمز لە کارگێری ئەوێوە گەیشتووە.

١- ئێمە ئامادەبووان خەڵکی کرماشان و هیتر کە ئێرانی و موسوڵمانین، ئامادە بووین بۆ پاراستنی وڵاتی ئێران و وەدیهێنانی ئەو فاکتەرانەی بەرژەوەندی گشتی خەڵکی ئێران لەخۆ دەگرن، دڵسۆزانە یەکبگرین و رێککەوین.

٢- یەکگرتنی تێکڕای خەڵك، لە رووی حەقیقەت و یاسا بۆ رێگرتن لە بێگانان بێ جیاوازی، تا نەتوانن وەك خاوەن موڵك لە ئاو و خاکی ئێمەدا بجوڵێنەوە و بەرژەوەندی ئێمە بۆ مەبەستەکانی خۆیان پێشێل بکەن.

٣- پاراستنی بنەماکانی بێلایەنی دەوڵەت و نەشکانەوە بەلای هیچکام لە دەوڵەتەکانی دژپێکدا، بە پێی پێویستی کات.

٤- رێگرتن و لابردنی ئەو کەسانە، کە دەربکەوێ بە پێچەوانەی بەرژەوەندییەکان دەجولێنەوە و کەموکوڕی لەم پەیمانەدا وەدیدێنن.

(ك ٦٢٦٧)

(١٥٦)

(لەوەزارەتی ناوخۆوە بۆ حكومەتی هەمەدان، ٦ ی زیحەجەی ١٣٣٣)

وەزارەتی ناوخۆ، ژمارە ٧٥٦، بەرواری ٦ ی زیحەجەی ١٣٣٣

حكومەتی پایە بەرزی هەمەدان، لە بەدواداچوونی تێلگرافی ژمارە ٢٢١١[١]، ناچارم بنووسم، كە بە پێی وتەكانی كونسوڵی رووس بۆ وەزارەتی كاروباری دەرەوە، ئەم كەسانەی خوارەوە بزوێنەری فیتنە و گەندەڵین و خەڵك ناچار دەكەن كردەوەی پێچەوانەی بێلایەنی بنوێنن، **فەریدولدەولە**، **زەهیر دەفتەر**، **جەلالولمەمالك**، **رەزاخان بورهانولمتكلمین**، **ئیحسانوڵڵاخان**، پێویستە راپۆرتەكە وەبیر ئەوان بهێنرێتەوە و تێبگەیەنرێن، كە ئەگەر ئەو هەواڵە راست بێت، جگە لەوەی كردەوەیەكی نابەجێیە و پێچەوانی رێبازی بێلایەنی دەوڵەتە، دەرئەنجامی خراپی دەگەڕێتەوە بۆ خۆیان. ئاشكرایە ئەو كەسەی بێ هێچ قازانجێك خۆی بە ملكەچی فەرمانەكانی دەوڵەت دادەنێ، نابێتە هۆی دەردەسەری خۆی و زەحمەت بۆ كاربەدەستانی باڵای دەوڵەت، ئەگەر راست بێت دەبێ شێوازی رەفتاری خۆیان بگۆڕن و رێگە نەدەن لە لایەن دەوڵەتەوە رەفتاری زبریان بەرامبەر بكرێ و ئەگەر دوور بوو لە راستییەوە، بە ئامرازی ئاقڵانە ئەم تۆمەتە لەخۆیان دوور بخەنەوە و تۆ ناچار بكەن كە بە ئامرازی پێویست بێ تاوانییان دەربكەوێ.

(٢٩٠٠٠٥٨٤٦)

(١٥٧)

(راپۆرتی تێلگرافی كرند، ١٢ی زی حەججەی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، ٣٠ ی میزانی ١٣٣٣

راپۆرتی كرند بەرواری **٢٩** (**١٢** زی حەججە) میزان. دیارە پێرێ كاپیتان سەن سۆن و ئەفسەرێكی ئەڵمانی لە كرند بوون. بە پێی گرێبەستێك كە بیست رۆژ پێش ئێستا، لە **ماهیدەشت** لە نێوان كاپیتان و سەرۆك عەشیرەتەكانی سەر سنوور بەسترا، **كەڵهوڕ** سێسەت

١- لەم بەڵگەنامانەدا بەدی نەكرا.

سوار و **سنجابی** سێسەت سوار، **قەڵخانی** دووسەت سوار و دووسەت پیادە، **کرند** سەت سوار و پەنجا پیادە یان هەبێ، مووچەی سوارە مانگی سی تمەن بە ئالیکی ئەسپەوە، پیادە رۆژی دوو قران وەربگرن. ئەو سوارانە لە کرند کۆبوونەوە، نۆسەت سوار و دووسەت و پەنجا پیادەیان دیوە و مووچەی بیست و دوو رۆژی پێشووی ئەوانە، دراوە بە سەرۆك عەشیرەتەکان و پسولەیان لێ وەرگرتوون.

سەید محەمەدی تێلگرافچی.

(ك١١/٤٣٤٤)

(١٥٨)

(نامەی سەفارەتی ئەڵمان بۆ وەزارەتی دەرەوە، ١٤ ی زیحەجەی ١٣٣٣)[١]

وەزارەتی کاروباری دەرەوە، بەڕێوەبەرایەتی ولاّتانانی نادراوسێ، دەقی نامەی ئەڵمان بەرواری ١٤ ی زیحەجەجە (٢٤ ئوکتۆبەر ١٩١٥)، ژمارە ٥٥٤.

بە پێی ئەو زانیارییانەی بە **دۆستدار** گەیشتووە، دووسەت قۆزاق بە دوو تۆپەوە بەرەو **هەمەدان** بە بەرێگای ناو شاخەکاندا تێپەڕیون. لەبەرئەوەی ئەو قۆزاقانە لە ژێر فەرماندەیی رووسەکان دان و دەوڵەتی پایەبەرز، هێشتا هێزی تەواوی لە پۆلیس بە فەرماندەیەکی بێلایەن بۆ ئەوێ نەناردووە، ئێستا سەرنجی جەنابتان بۆ ئەوگرفتانە رادەکێشین، کە لە ناردنی ئەو سوپایە بە سەرپەرشتی رووسەکان دروست دەبن.

تا لە هەر کردەوەیەکی هاندان دوور کەونەوە. کونسوڵی ئیمپراتۆریش هەروای کردووە و بە تێکڕای خەڵکی راگەیاندووە، لەبەر ئەوەی دوژمنان دەیانەوێ هێرش بکەنە سەری، ئەویش لە رووبەڕووبونەوە و دنەدان خۆی بە دوور دەگرێت.

---

١ - وەرزارەتی کاروباری دەرەوە لە نامەی ژمارە ١٠٤٢٣/٣٠٩٨ بەرواری ٢٢ ی زی حەجەی ١٣٣٣، ئەم نامەیە (بەڵگەنامەی ژمارە ١٥٨) ی ناردووە بۆ وەزارەتی ناوخۆ و نووسیویە (...تکا دەکەین بەرنامەی کار بدەن بە حکومەتی هەمەدان، کە رێگە لە رەفتاری دوژمنکارانەی قۆزاقەکان بگرن سەبارەت بە کاربەدەستانی ئەڵمان و لەم رووەوە حکومەت چاودێرییان بکات.) (ك١/٤٣٤٣)

به ڕەئی دۆستدار نەك پێویستە بەڵكو دەبیٚ دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، بە جیدی فەرمان بۆ دەستەكانی قۆزاق دەربكا، كە ئەوانیش لە جموجوڵی شەرخوازانە و وروژاندن خۆیان بە دوور بگرن. بەم شێوەیە دۆستدار بە هیوایە ڕێگە لە و گرفتانە بگریٚ كە ڕەنگە لە هەمەدان سەرهەڵبدەن. ریزو حورمەتی دووبارەم. لەگەڵ دەقەكەدا یەكن.

(مۆر) وەزارەت كاروباری دەرەوە، بەڕێوەبەرایەتی نووسراوەكانی وڵاتانی نادراوسیٚ.

(ك٢/٤٣٤٣)

(١٥٩)

(لە حكومەتی هەمەدانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٦ ی زی قەعدەی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە هەمەدانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ١٨٦، بەرواری ناردن ١٤، بەرواری گەیشتن شەوی ١٥ی میزان ١٣٣٣.

مەقامی پایە بەرزی حەزرەتی ئەشرەف سەرۆك وەزیران، هەر شكۆدار بیٚ. جگە لەو كارانەی ناوشار، كە جەنابی موبارەكتان ئاگادارن، بە پێی ئەو ڕاپۆرتانەی گەیشتوون، ژمارەیەك لە كرماشانەوە دێن و دوێنیٚ شەویش پلەدارێكی ئەڵمانی لەگەڵ چەند كەس هات بۆ **حاجی ناڵبەند** و چەند موجاهیدی پێشووشی لەگەڵدابوو. هەرچی زووە كارێك بكەن ئەگینا كێشە دروست دەبێت. حكومەتی كرماشانیش تا زووتر بكەوێتە كار بە قازانجی ئەم ناوچەیە دەبێت. **١٦** زیقەعدە، ژمارە **٤٨**، **عەباس**.

(٢٩٠٠٠٥٦٩٧)

(١٦٠)

(وەزارەتی ناوخۆ بۆ حکومەتی هەمەدان، بێ بەروار)

(بێ سەربەرگ) ژمارە ٦٨٦، بی بەروار.

حکومەتی پایە بەرزی هەمەدان، تێلگرافی رەمزداری جەنابی پایە بەرزتان ژمارە **٤٤** ی، گەیشت[١].

چەند تفەنگ و پێداویستی قۆرخانەتان پێویستە، ئاگادارمان بکەنەوە. هەریەك لە کاربەدستانی بیانی دەیانەوێ هێزی خۆیان هەبێت، دەبێ تا ئەو جێگایەی دەکرێ بەپێی پێویستی بارودۆخەکە رێگەیان لێبگیردرێ، بەڵام بۆ ئەم کارەش پێویستە ئاسایشیان بە تەواوی دابین بکرێ و لە مەترسی بپارێرزرێن.

(٢٩٠٠٠٥٨٠٧)

(واژۆ)

(لە پەراوێزدا نووسراوە: بکرێتە رەمز)

(١٦١)

(لەحکومەتی هەمەدانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٦ زیقەعدەی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی پایە بەرزی دەوڵەتی ئێران، لە هەمەدانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٣٧، بەرواری ناردن ٤، بەرواری گەیشتن شەوی ٥ی میزان ١٣٣٣.

تاران، مەقامی سەرۆك وەزیران، وەزارەتی پایە بەرزی ناوخۆ، سایەی هەر بەردەوام بێت. سوپاس بۆ خوا شار و دەوروبەری لەوپەڕی ئاسایش دان، وەلێ کارەکانی پێشو و کۆکردنەوەی سوارەکان هەرماوە. چەند ئەڵمانییەك کە هاتوون ئەمانەن (**مسیۆ هۆرتس، سوقمایر ویق — یەك- نایب ویق- یەك- سیرجنت)**[٢] ئەفسەرە نەمساوییەکە لە سوارەکانی چوار دەوڵەت وەردەگیرێتەوە، وەك چۆن پێشتر پێتانم راگەیاندبوو, دەبێ لە رێگەی سەفارەتەوە بکرێ. **١٦** ی زیقەعدە، ژمارە **٤٥**، **عەباس.**

١- لەم بەڵگەنامانەدا بەدی نەکرا.

٢- لە کردنەوی رەمزی ناوەکانی ناو کەوانەکەدا، لە سوقمایر= زوگمایر بەولاوە ناوەکانی تر روون نین.

(ك٢٩٠٠٠٥٧٩٥).

(١٦٢)

(له حكومەتی گەڕووسەوە بۆ سەرۆك وەزیران، ٢٠ زیقەعدەی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە گەڕووسەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ١٢، بەرواری ناردن ١٧، بەرواری گەیشتن شەوی ١٣٣٣.

مەقامی پیرۆزی بەندەکانی حەزرەتی ئەشرەف، جەنابی سەرۆك وەزیران و وەزیری ناوخۆ، هەر شکۆدار بن. لێبڕاوانە داواکارم پرسی ئەم ماوەیە بەسەر بکەنەوە، بە تایبەتی لەم کاتەدا کە جەنابی **سەردار محی** هاتۆتە تاران و سەری ئێوەی داوە، تا کار لە کار نەترازاوە و دەوڵەت و میللەت تووشی ئەزیيەت و زیانگەلی پۆلیتیکی ئەوتو نەبوون کە چارەسە نەکرێن، بفەرموون بایەخی تایبەتی و بەپەلەی پێ بدەن. کورتەی راپۆرتی گەیشتوو ئەوەیە، کە **مەحمود خانی مەریوانی** بە هێزێکی زۆر و سوارەوە، هاتۆتە **دیواندەرە** و بە یاوەری خراپکارانی ئەو سنوورە، بەو ناوەی کە دەبێ بەرەو **زنجان** و خاکی **خەمسە** بڕۆین، بە ئیشارە و رێنوێنی سیاسەتی دەرەکی کە پێویست بە باس کردن ناکات، دەیانەوێ بەرەو **گەرووس** بێن و هێرش بکەنە سەر **بیجاڕ**. داواکارم هەر ئێستا ئەگەر دەوڵەت لەبەر هۆکاری سیاسی، ناتوانێ قۆزاق بۆ کوردستان بنێرێ ، لانی کەم بە پەلە سەت یاسەت و پەنجا پۆلیس و یەك دوو تۆپ، لە هەمەدان یا زنجانەوە لە ماوەی چوار پێنج رۆژدا لە گەڕووس ئامادە بن، کە ئەگەر بکرێ سی چل رۆژێك لەم دەڤەرەدا بمێننەوە، هەروەها بە پەلە فەرمان بە وەزارەتی پایە بەرزی دارایی بکەن، کە فەرمانی جیدی بۆ بەڕێوەبەرایەتی دارایی گەڕووس دەربکا، تا پۆلیس دەگات لە فکر و چارەسەریی ئەم سنوورە دابێ، مووچەو دەرماڵەی سەت و پەنجا سەرباز و بەرپرسێك ئامادە بکات، بەڵکو بتوانم لەم رێگەیەوە تا هێزی تەواو دەگات رێگەیان لێبگرین و چارەسەری کێشەکە بکەین، دەنا بەندە هیچ رێگەیەکی تر شك نابەم. راشکاوانە بە خزمەتتان رادەگەیەنم، ئەگەر سەرکردایەتی دەوڵەت یەك تۆز کەمتەرخەمی بکات، بەندە خۆم بە بەرپرسی هیچ شتێکی ئەم ویلایەتە نازانم. بۆ تەواو کردنی زانیارییەکانی سەرکردایەتی دەوڵەت، دەقی نامەی **حاجی فەتحولمولکم** هەر ئەمڕۆ بە پۆستادا بۆ ناردن. ٧ی میزان، ژمارە ٤٠٠، **موشیر ولسولتان**.

(٢٩٠٠٠١٢٦٠)

(١٦٣)

(له حكومەتی هەمەدانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢٠ی زیقەعدەی ١٣٣٣)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە هەمەدانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ١٠٥، بەرواری ناردن ٨، بەرواری گەیشتن ٩ ی میزانی ١٣٣٣.

تاران، مەقامی پایە بەرزی سەرۆکایەتی وەزیران و وەزیری ناوخۆ سایەیان هەر بەردەوام بێ. بە پشتیوانی خوا شار و دەوروبەری لە هەر روویەکەوە رێك و پێك و خەڵك لە ئاسایشی تەواو دان، شتێکمان بەدەستەوەیە بە ویستی خوا دوای کۆتایی جێبەجێ کردنی بە خزمەتتانی رادەگەیەنین، بە پێی گرێبەستێکی فەرمی رەنگە کونسوڵی رووس سی سواری رووسی کە ماوەیەك لەمەوبەر هێناونی مۆڵەتیان بدات بڕۆن و کونسوڵی ئەڵمانیش واز لە بەکرێ گرتنی سەربازی سوارە بێنێ. هەر ئەوەشم بۆ کونسوڵی رووس نووسیوە، پەسەندی کردووە و بە جەنابی **شەریعەتمەداری** دا کە رێکخەری گفتوگۆکانن، پەیامی ناردووە لە بەدواداچوون و تەواو کردنی ئەم پەیمانە غافڵ نییە، تا ئینشائەڵڵا ئەنجام بدرێ. ئەگەر لەلایەن وەزارەتی کاروباری دەرەوە لە ناوەندەوە جەخت لەسەر ئەم گفتوگۆیانە بکرێتەوە، کە سی قۆزاقی رووسی بڕۆن و ئەڵمانییەکان سوارە بەکرێ نەگرن، رەنگە زووتر ئەنجامی هەبێت، ئەگەر بەپێویستی دەزانن بەدواداچوون بۆ ئەم گفتوگۆیانە بکەن، تا جێگەیەك بۆ نیگەرانی نەمینێتەوە. ٢٠ ی **زیقەعدە**، ژمارە **٤٦**، عەباس.

(٢٩٠٠٠٥٧٧٩).

(١٦٤)

(لە حكومەتی هەمەدانەوە بۆ وەزارەتی دەرەوە، ٢٧ی زیقەعدەی ١٣٣٣)[1]

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە هەمەدانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٤٢، بەرواری ناردن ٣، بەرواری گەیشتن ٣ ی عقرەب ١٣٣٣.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی کاروباری دەرەوە، هەر شکۆدار بێ. بە کلیلی وەزارەتی پایە بەرزی ناوخۆ رەمزەکان بکەنەوە. تێلگرافی موبارەکی ژمارە **٥٥٦** ی کارگێڕیمان زیارەت[1]

١- بەرواری تێلگرافەکە زی حەججەیە، بەڵام ژمارەکەی لە تێلگرافخانە زی قەعدەیە.

کرد، سوپاس بۆ خوا بارودۆخی هەمەدان رووی لە باشتر بوونە، بە پێی فەرمانی دەوڵەت سەت سوار ئامادە کراون و بە جیدی نەزمی شار و دەوروبەریان پاراستووە، ژمارەیەکیش دەیانەوێ لە **تەوریز**ەوە بێن و هەشتا پۆلیسیش هاتوون. ئەو سوارانەی بەکرێگیراوی ئەڵمان بوون، نیوەیان بڵاوەیان لێ کردووە، هەروەها سەرنجی موبارەکتان بۆ تێلگرافی رەمزداری ژمارە **٥٠** ی نێردراو بۆ وەزارەتی پایە بەرزی ناوخۆ[٢] رادەکێشین. ١٧ ی زی حەجە، ژمارە **٥١**، **عەباس سالار لەشکر**.

(ك٢٩٠٠٠٥٥٢)

(١٦٥)

(لە حکومەتی هەمەدانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١١ی موحەڕەم ١٣٣٤)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە هەمەدانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٣٥٩، بەرواری ناردن ٢٧، بەرواری گەیشتن ٢٨ ی عقرەب ١٣٣٣.[٣]

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی کاروباری ناوخۆ، سایەی هەر بەردەوام بێ. سوپاس بۆ خوا ئاسایش بەرقەرارەو راپۆرتێکمان نییە شایانی پێڕاگەیاندن بێ، تەنیا ئەوە نەبێ بە پێی راپۆرتێکی تێلگرافی، نزیکەی دوو هەزار سواری کراماشانی و هیتر کە بەکرێگیراوی ئەڵمانین، چوونەتە ناو **کەنگاوەر** دەیانەوێ بەرەو **هەمەدان** بڕۆن. **١١** ی موحەڕەم، **ژمارە ٥٤**، عەباس.

(ك٢٩٠٠٠١٠١)

١- لەم بەڵگەنامانەدا بەدی نەکرا.

٢ - بەڵگەنامەی ژمارە ١٥٥.

٣- بەرواری چاپکردن هێشتا لەسەر فۆڕمی تێلگرافخانە، ١٣٣٣ یە.

(١٦٦)

(لە حکومەتی هەمەدانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٢ی موحەڕەمی ١٣٣٤)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە هەمەدانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٣٦١، بەرواری ناردن ٢٧، بەرواری گەیشتن ٢٨ ی عقرەب ١٣٣٣.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، سایەی هەر بەردەوام بێ. سوپاس بۆ خوا، شار و دەوروبەری لە ئاسایش دان، وەلێ بەپێی ئەو زانیارییانەی یەك بەدوای یەکدا پێمان دەگەن و بەردەوام هێز لە هەموو لایەکەوە روو لە هەمدان دەکەن، لەوانە ئەو دوو هەزار کەسەی دوێنێ بە راپۆرت بە خزمەتتانمان راگەیاند، هاتنە ناو **کەنگاوەر** و، **عەبدوڵڵاخانی سەنقەری** بە بیست سوار و چەند باری قۆڕخانەوە، لە رێگەی تەورێزەوە هاتنە ناو **خۆشاب** و بەروەو **هەمەدان** دێن و پێویستە داوا بکەم لەبەرئەوەی بارودۆخەکە رێکار و بەرنامەیەکی گرنگی هێناوەتە ئاراوە، سەقامگیری و بەردەوامی ئاسایشی ئێرە، پەیوەستە بە هەوڵەکانی ناوەندەوە. **مێجەر چلیسترم** و سەرۆکی دامەزراوەی دارۆغای **قەزوین**، چەند رۆژێکە هاتووە بۆ هەمەدان، هەموو ئەو پۆلیسانەی لە خاڵەکانی رێگادابوون گشتیانی لابردووە. تکا دەکەین لە ناوەندەوە بەپەلە هەر هەنگاوێك بنێن، کە بەباش و کاریگەری دەزانن، تا پێچەوانەکەی روو نەدات و جەخت لە بەڕێوەبەرایەتی پۆلیس بکەنەوە، کە بە تەواوی چاودێری رێکخستنەوە و پاراستنی نەزم بن. ژمارەیەکیش پۆلیس بەرەو هەمەدان وەرێکەوتوون و دوور نییە ئەمڕۆ بگەن. ١٢ موحەڕەم، ژمارەی ٥٥، **عەباس.**

(٢٩٠٠٠٨٧)

(١٦٧)

(لە حکومەتی هەمەدانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٣ی موحەڕەمی ١٣٣٤)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە هەمەدانەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٣٨١، بەرواری ناردن ٢٨، بەرواری گەیشتن ٢٩ ی عقرەب ١٣٣٣.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، سایەی هەر بەردەوام بێ. لە راپۆرتی پێشوودا پێمان راگەیاندن، کە ئەم دوو سێ رۆژەی عاشورا زۆر بەخۆشی و نەزمەوە تێپەڕی، لە کاتێکدا کونسوڵەکان بەردەوام نیگەرانی خۆیان دەردەبڕی و نامەیان دەنووسی، تا رووداوێکی ناخۆش روو نەدات. لەگەڵ ئەوەشدا **مسیۆ کۆدار**، سەرۆکی بانکی قەرز، ئەمڕۆ بێ ئاگادارکردنەوە وەرێکەوتووە. وەرێکەوتنی ناوبراو هاوکاتە لەگەڵ دەنگۆی خەستی وەرێکەوتنی سوپای رووس بەرەو هەمەدان و چەند سواری ئەڵمانیش لە **کەنگاوەر** کۆبوونەتەوە، ئەمەش گرنگە و خەڵکی نیگەران کردووە و زانایان و چین و توێژەکان بەردەوام رای خۆیان بۆ دەوڵەت دەردەبڕن. کونسوڵەکانی رووس و ئینگلیزیش، نامەی فەرمیان بۆ حکومەت ناردووە و داوایان کردووە هەنگاو بنێ، کە کورتییەکەی ئەوەیە: بە پشتیوانی قۆزاق و پۆلیس جگە لە هێزەکانی دەوڵەت، کەس چەکدار نەبێ. لەبەرئەوە **مێجەر چلیسترمم** بانگ کردوو، لەبارەی تێکڕای ئەم بابەتانەوە گفتوگۆی زارەکیمان کرد، ناوبراو بیر و رای خۆی لەم رووەوە خستە روو و دەڵێ: ئەگەر دڵنیا بێت سوپای رووس لە قەزوینەوە بەرەو هەمەدان نایات، بەرپرسی تێکڕای بەرپرسانی دەرەکی هەمەدان وەئەستۆ دەگرم و بەڵێنیش دەدەم لەگەڵ کونسوڵی ئەڵمان قسەم بکەم، کە سوارە بەکریگیراوەکانی ئەڵمانی بە چەکەوە لە ناوشاردا نەگەڕێن. ئیستاش لەم بارەیەوە لەگەڵ کونسوڵخانەی رووس گفتوگۆ دەکەم، وەلێ لەبەرئەوەی کات لەدەسدان بە باش نازانم، بە پێویستم زانی بارودۆخەکەتان پێڕا بگەیەنم و تکا بکەم بە پەلە بێ دواکەوتن لەگەڵ سەفارەتی رووس گفتوگۆی پێویست ئەنجام بدەن و، دڵنیا بن کە سوپای رووس بەرەو هەمەدان نایەت و، فەرمان بە سەرۆکی گشتی پۆلیس بکرێ کە **مێجەر چلیسترم** ئاگادار بکەن کە سوپاری رووس بۆ هەمەدان نایەت، تا مێجەر ئەو هەنگاوانە لە سەرەوە پێمان راگەیاندن جێبەجێیان بکات. لە لایەن سەفارەتی ئەڵمانەوە بە تێلگراف جەخت لە کونسوڵی هەمەدان بکرێتەوە تا بڵاوە بە کۆبوونەوەی کەنگاوەر و هیتر بکات و ئەگەر بەپەلە ئەم هەنگاوان نەنرێن، بە دڵنیاییەوە ئەو کێشانەی لە رادەبەدەر قورسن، دروست دەبن. **١٣** موحەڕەم، ژمارە **٥٤**، عەباس.

(٢٩٠٠٠١٠٤)

(١٦٨)

(له حكومەتی هەمەدانەوە بۆ سەرۆك وەزیران، ١٤ی موحەڕەم ١٣٣٤)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، له هەمەدانەوە بۆ تاران (بێ ژمارەی تێلگراف و بەرواری ناردن)، بەرواری گەیشتن ٣٠ی عقرەب ١٣٣٣.

مەقامی پایە بەرزی سەرۆكایەتی وەزیران، سایەی هەر بەردەوام بێ. زیارەتی تێلگرافی موبارەكتانمان كرد[1]. هەرچەندە، چەند جارە جەنابتانمان ئاگادار كردۆتەوە، بۆچوون و پێداویستییەكانی خۆمانمان بە خزمەتتان راگەیاندووە و ئێستاش زاتی ئەوە دەكەین، كە لەلایەك بڵاوبوونەوەی سوپای رووس رابگەیەنین و لە لایەكی تر، كۆبوونەوەی سوارە بەربڵاو و بەكرێگیراوەكانی ئەڵمان، كە لە ناو شار ژمارەیان دەگاتە هەزار سوار و پەیتا پەیتا لە **تویسركان** و **كەنگاوەر**ەوە دێن. لە رای گشتیش جەنابتان ئاگادارن و ئەم هێزە دژپێكانە، كە گوێ لە حكومەتی مەحەلی ناگرن، رووداوەكەی دوێنێ شەویش كە-[2] بووە، بە جیدی دەبێ كارێكی وا بكرێ، كە لە ناوەندەوە هەوڵ بدرێ سەفارەتی ئەڵمان، جەخت لە كەنسوڵخانەكەی بكاتەوە و سوپای رووسیش بەرەوە هەمەدان نەیەت، ببێتە هۆی ئاڵۆزی پتر، كە بە تێپەڕینی كات ئەم رووداوە چارەسەر دەكرێ و دڵان ئاسوودە دەبن و نێوبژیوانی قۆزاق و پۆلیسیش بكرێ و ملكەچی بن، ئەوپەڕی هەوڵ بدرێ چارەسەر بكرێ. تكا دەكەین چارەسەرێك بكەن ئەگینا دەبێ چاوەڕوانی گرفت و زەحمەتی زۆرتر بین و كار لەكار دەترازێ. بەندە راشكاوانە دەڵێم چارەسەرەكە بە مسۆگەری بەم دوو برگەیەوە بەستراوەتەوە: یەكێكیان تێلگراف كردنی سەفارەتی ئەڵمان بۆ كونسوڵی هەمەدان و ئەویتر بە نەهاتنی سوپاری رووس بۆ هەمەدان. ئینجا سەقامگیری نەزم و ئاسایشی هەمیشەیی دەستەبەر دەبێ.

١٤ موحەڕەم، ژمارە ٥٨، **عەباس.**

(٢٩٠٠٠٥٧٩٢).

١- لەم بەڵگەنامانەدا بەدی نەكرا.

٢- دوو وشەی نەخوێندرایەوە.

(١٦٩)

(راپۆرتی تێلگرافیی هەمەدان، ٢٥ ی موحەڕەمی ١٣٣٤)

٣٠ عەقرەب (٢٥موحەڕەم)، هەواڵەکانی ناوخۆ.

هەمەدان، پاش نیوەڕۆ **مێجەر چلیسترم**، سەرۆکی پۆلیس و **ئەریکسۆن**، سەرۆکی دارۆغای **قەزوین** لە تێلگرافخانە ئامادە بوون و، دوای تەواو بوونی تێلگراف لە حاڵەتی دەست لە کارکێشانەوەدا رۆیشتن. چەند کەسێك کە ئاگایان لەو رووداوە بوو، خەڵکیان ئاگادار کردەوە و شادی و خۆشییەکی زۆر لە ناو خەڵکدا پەیدابوو، چەند قۆزاقێك لە ماڵی میرزا سەید **محەممەدی** تەباتەبایین ۆ ژمارەیەکیش لە پۆلیسخانە و هێندێکیش بڵاوەیان لێکردووە و سەت و **چل** کەسیشیان لە کاروانسەرا دەسگیر کراون. چەند کەس لە زانایانی دینی و ئەشراف لەمبارەیەوە گفتوگۆیان لەگەڵ حکومەت کردووە. لە کۆتاییدا بڕیاردرا ئەم چەند کەسە لەبەر ئەوەی گیانیان پارێزراو نییە، چەکەکانیان بە ئاگاداری حکومەت لە دارایی دابنێن و ئازادن. ئەمشەو جەعفەر قولی خان پلەداری قۆزاق، وەك میوان بۆ ماڵی **میرزا عەبدولوەهاب** رۆیشتووە، کە یەکێکە لە زانایانی دینی هەمەدان، قۆزاقەکان ترساون و بڵاوەیان لێکردووە.. دووسەت سوار و سێسەت پیادە بە ناوی موجاهید و پیاوانی کونسوڵی ئەڵمان دوای نیوەڕۆ، لە **تویسەرکانەوە** هاتن بۆ **هەمەدان** گوایە چوارسەت کەسی تریش دواتر هاتوون. هەر رۆژە ژمارەی سوارەکانی ئەڵمانی و موجاهید پتر دەبێت. کونسوڵەکانی رووس: **چرکاسۆف** و **کیرسانۆف** و بەشەکانی بانکی رووسیا، بە ئەمانەتنامە و پێنج پۆلیس و قۆزاقەکانی رووسەوە، بێ ئەوەی چەك بکرێن پاش نیوەڕۆ بەرەوە **قەزوین** وەڕێکەوتن. بڕیار درا کونسوڵەکانی ئینگلیزیش سبەینێ بڕۆن. رووس و ئینگلیزەکان گوشاریان لەسەر نییە.

ئەحمەد شیبانی. (ك١/٥٣٠٦)

(١٧٠)

(راپۆرتی هەمەدان)

هەمەدان، دوێنیٚ شەو کاتژمێر شەش، سەت و سی تفەنگی قۆزاق و یەك مەترالیۆز، رادەستی **سدیق** نووسینگەی سەرۆکی پشکێنەری دارایی کرا. **مێجەر چلسترم** لەگەڵ چەند سوار و پیادە رۆیشتوون بۆ ناشتنی تەرمی پۆلیسە کوژراوەکە. **ئەحمەدی شیبانی**

(ك٦٠٤٥/٦)

(١٧١)

(راپۆتی هەمەدان)

هەمەدان، **سالار لەشکر** حاکمی هەمەدان، تێلگرافێکی ناردووە، کە لەبەر گرنگی پێویستی بە روون کردنەوەیە. ئەگەر جەنابی **فەرمانفەرما** سبەینیٚ رۆژی هەینی ئامادە نەبێت، دەبێتە هۆی پەشیمانی. قوزاقەکان مۆڵەتیان پێدراوە و ئەمڕۆ لە ژێر چاودێری بەرێوەبەرایەتی پۆلیس، رەوانەی **تاران** کران. خەڵکی هەمەدان بە خۆشی و شادییەوە بیٚ دوا کەوتن خەریکی ئامادەبوون و نیشتمان پەروەرین، کاتی نیوەڕۆ وەك بە خزمەتتانم راگەیاندبوو کە هەزار پۆلیس دێن، بەڵام دەرکەوت ئەوانە هەزار و حەوسەت کەس و هەشت تۆپ و نزیکەی چوارسەت باری قۆرخانەن. خەڵك بە خۆسەویستی لەرادە بەدەر پێشوازییان لیٚکردن، بە شکۆوە لە ژێر فەرماندەیی **مێجەر دومارە،** هاتنە ناوشار و خەڵك پیرۆزباییان لیٚکردن.

ئەحمەد شیبانی

(ك٦٠٣٥/٢)

(١٧٢)

(راپۆرتی هەمەدان، ٢٧ ی موحەڕەمی ١٣٣٤)

راپۆرتی هەمەدان، ٢ی قەوس (٢٧ ی موحەڕەم) خەڵك **ئەمیر ئەفخەم**[١] یان لە شار راگرتووە، تا هێزەکەی ئامادە بکات بۆ بەرەنگاری رووسەکان، کە گوایە بەرەو هەمەدان کەوتوونەتە رێ. لە بەیانییەوە خەریکی گفتوگۆن. هەزار کەس.

(ك٥٣٠٦/٥)

(١٧٣)

(راپۆرتی هەمەدان، ٢٨ ی موحەڕەمی ١٣٣٤)

بەرێوە بەرایەتی تێلگرافی دەوڵەت پایە بەرزی ئێران، رپۆرتی هەمەدان ٣ ی قەوس (٢٨ موحەرەم)

دوێنێ شەو سالار لە شکری فەرمانڕەوا، زۆر بە پەلە داوای دەکرد بە تێلگراف قسە بکات و لەگەڵ مێجەر دومارە لە تێلگرافخانە ئامادە بوو تا لەگەڵ تاران گفتوگۆ بکات. وەك دوێنێ شەو بە خزمەتتانم راگەیاند و دووبارەی دەکەمەوە، ئەگەر ئەم گفتوگۆیە نەکرێ و چارەیەك دیاری نەکرێ، پەشیمانیی بەدواوە دەبێ. شار لە ئەمن و ئەمان دایە. بەردەوام هێز بۆ **هەمەدان دێت**. بەردەوامیش هێز رەوانەی **قەزوین** دەکرێ بۆ بەرەنگاری سوپای رووس. خەڵکی هەمەدان کە باوڕ نەدەکرا ئەوەندە گەرموگوڕ بن، بە شەوق و شادییەوە کۆدەبنەوە و خەڵك هان دەدەن. هەورە و کەمێك باران دەبارێ. **ئەحمەد شیبانی**.

(٥٣٠٦/٤)

---

[١] - مەبەست ئەمیر ئەفخەمی قراگوزلوی هەمەدانی یە.

(١٧٤)

(راپۆرتە تێلگرافی ئەراك: ربیعولسانی ١٣٣٤)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران. راپۆرتی هەمەدان بەیانی ٣ ی قەوس (٢٨موحەڕەم)

(یەکەمی حوت/ ١٦ی رەبیعولسانی) عێراق: لای ئێوارە نزیکی پێنسەت قوزاق بە چوار تۆپەوە لە رێگەی **مەلایەر** و **هەمەدانەوە** هاتن. پەنجا شەست کەسیش بە جلوبەرگی رەعییەتەوە، کە چەند ولاغیان پێبوو گەیشتن، دەرکەوت کە کێن و لە کوێوە دێن. **فەتحوللا**.

٧ ی حوت (٢٢ ی رەبیعو لسانی) عێراق: ئۆردووی رووس لەسەر رێگەی هەمەدانە تا دەگاتە **بروجەرد** و **مەلایەر** و **نەهاوەند**، وەك دەڵێن لە دەوروبەری شاری بروجەرد، یەك دووجار بە گۆپاڵ شەڕێکی سەخت روویداوە. موجاهیدەکانیش پێش هاتنیان بۆ بروجەرد، بە رێگەی **خورەم ئاباددا** رۆیشتوون بۆ **هەرسین** و **کرماشان**. **هەژیر و لسەڵتەنە** و سوارەکەی، **سالار موعەزەم** کوڕی **ئەمیر موفەخەمی** بانگهێشت کردووە بۆماڵی خۆی و، گوایە **یەدوڵلاخان** کوڕی **ئەمیر موفەخەم** لەگەڵ دووسەت سوار بەرەو کرماشان رۆیشتوون. سەرۆکی ئۆردوو ماوەیەك لە مەوبەر لە عێراقەوە بەرەو کەمەرە رۆیشتووە.

(١٠ ی حوت) عێراق: سەرۆکی ئۆردوو لەگەڵ ئەوانەی رۆیشتبوون ئەمڕۆ گەرانەوە و هاتنە ناو شار. فەتحوللا.

(ك٥٠٩٤/ ١و ٢ و ٣)

(١٧٥)

(له حکومەتی کوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢١ جەمادی دووەمی ١٣٣٤)

حکومەتی کرماشان و دەوروبەری، ژمارەی ٦٣، بەرواری ٢١ ی جەمادی ئاخر ١٣٣٤.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەرشکۆدار بێ. ئەو عەریزیەی کەسوکاری دیلەکانی کوردستان نووسیویانە، وەك خۆی پێشکەش بە جەنابی موبارەکتانم کرد. ئەگەر رەئی موبارەکتانی لەسەر بێ ئاورێکیان لێبدەنەوە، کە بەرەئی موبارەکتانەوە بەندە. **حاجی ئەبولحەسەن.**

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆ دار بێ. دوو مانگ لەمەوبەر، دوو کەس بە ناوی ئەوەی کە ئەڵمانین هاتن بۆ کوردستان و چەند کەسێکی کوردستانیان فریودا و ئەوانیش بە سواڵکردن و وەدەستهێنانی پارووە نانێك بوونە نۆکەر، ئەوانەیان نارد بۆ **بیجار**. دوو هەفتە لەمەوبەر لە رۆژنامەی **رەعد**، مژدەی ئازاد بوونی بەندکراوەکانیان[1] دا، کە بوو بەهۆی سوپاس و دوعاگۆی هەمیشە بۆ مەرحەمەتی حەزرەتی ئەشرەف، چاو لەرێ بوون، وەلێ تا ئێستا هەواڵی ئازاد کردنی گیراوەکان نییە، بۆ رەزایەتی خوای زانا و پێغەبەر (د. خ) و دڵ شکاوی ئەسیرانی کەربەلا، روحمێك بەم کۆمەڵە بێکەسانە بکەن و گیراوەکان بە دایکە بێ کەسەکانیان شاد بکەنەوە، بەڵکو ببێتە هۆکاری پارووە نانێکی ئێمەی بێوەژن و لە برسان نەمرین، پەنامان بۆ دەرباری موبارەکتان هێناوە و بۆ خاتری رەزایەتی خوا، بفەرموون ببنە هۆکاری رزگار بوونی گیراوەکان، تا بۆ هەمیشە دوعاگۆی دەوڵەت و دەباری موبارەك بین. بنەماڵەی گیراوەکان چاولەرێن:

کار بر بیوه زنان گشته است سخت   اگر ترحم میکنی وقت است و وقت.

فەرمان، فەرمانی جەنابی موبارەکتانە.

(ك ٦/١٩٦٢ و ٨)

---

١ - لە دەقەکەدا ئوسرا نووسراوە.

(١٧٦)

(له وه‌زاره‌تی ناوخۆوه بۆ حكومه‌تی كوردستان، كۆتایی جه‌مادی ئه‌لسانی ١٣٣٤)

وه‌زاره‌تی ناوخۆ، ژماره‌ی تۆماری نووسراو٤٢٣/ ٢٢٥٦: له‌تارانه‌وه بۆ كوردستان، كۆتایی مانگی جه‌مادی ئاخ ١٣٣٤.

حكومه‌تی پایه به‌رزی كوردستان، نامه‌ی جه‌نابتان به ژماره‌ی (**٦٣**)[1]، كه عه‌ریزه‌ی ئه‌و گیراوانه‌ی كوردستانه كه له **قه‌زوین** زیندانی كراون، گه‌یشت و له‌به‌ر چاو گیرا و وه‌لآمه‌كه‌شتان پیێ راده‌گه‌یه‌نین. به بایه‌خ پیێدان و روحمی حه‌زره‌تی ئه‌شره‌ف جه‌نابی سه‌رۆك وه‌زیران، شكۆی به‌رزی هه‌ر پایه‌داربیێ، گیراوه‌كان به‌ربوون و ئازاد كراون، دیاره ئیێستا كه‌سوكاریان ئاگادارن و پیێشتر پیێیان راگه‌یه‌نراوه.

(ك١٩٦٢/٢٠)

(١٧٧)

(له وه‌زاره‌تی ناوخۆوه بۆ حكومه‌تی قه‌زوین، كۆتایی جه‌مادی ئاخر ١٣٣٤)

وه‌زاره‌تی ناوخۆ، ژماره تۆماری نووسراو ٢٣١٠/٤٤١ له تارانه‌وه بۆ قه‌زوین، به‌رواری كۆتایی مانگی جه‌مادی ئاخر ١٣٣٤.

حكومه‌تی شكۆمه‌ندی قه‌زوین. ده دوانزه كه‌سی خه‌ڵكی كوردستان كه به یاخی و خراپكار له‌قه‌ڵه‌م درابوون، له ده‌وروبه‌ری قه‌زوین ده‌سگیر و ماوه‌یه‌كه به‌ند كراون و ماوه‌یه‌ك له‌مه‌وبه‌ر به پیێی گفتوگۆی حه‌زره‌تی ئه‌شره‌ف جه‌نابی سه‌رۆك وه‌زیران، سایه‌ی هه‌ر به‌رده‌وام بیێ، ئه‌و گیراوانه به‌ره‌ڵلآ و ئازاد كراون، پیێویست بوو ئه‌وانه بگه‌ڕیێنریێنه‌وه بۆ ویلایه‌ته‌كانی خۆیان. به‌ڵآم به‌و پیێیه‌ی له كوردستان كه‌س و كاری ئه‌و گیراوانه له نامه‌یه‌كدا رایان گه‌یاندووه هه‌واڵی ئازادبوونی ئه‌وانه به‌وێ نه‌گه‌یشتووه. ژن و منداڵی ئه‌وانه په‌ریێشان و ترسیان هه‌یه،

---

[1] ١ - بگه‌ڕیێوه بۆ به‌ڵگه‌نامه‌ی ژماره ١٧٥.

جەخت لە حکومەتی شکۆمەند دەکەنەوە، کە بە خێرایی لێکۆڵینەوە لە حاڵی ئەو گیراوانە بکرێ و ئەنجامەکەشی بە وەزارەتی ناوخۆ رابگەیەنن.
(ك١٩٦٢/٢١)

(١٧٨)

(لە حکومەتی قەزوینەوە بۆ وەزارەتی ناتوخۆ، ٦ی رەجەبی ١٣٣٤)

حکومەتی قەزوین، ژمارە ٧٠١، بەرواری ١٧ ی بورجی گا (٦رەجەب) ١٣٣٤.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەر شکۆدار بێ. نامەی ژمارە (٢٣١٠/٤٤١)[١]، سەبارەت بە دوازدە کوردستانییە گیراوەکە، کە لە قەزوین بەسەرمان کردنەوە، بۆ روونکردنەوە بە خزمەتتان رادەگەیەنین، ئەو گیراوانەی پێشوو کە بە فەرمانی حەزرەتی ئەشرەف ئەقدەس سەرۆك وەزیران، گەورەیی هەر بەردەوام بێ، ئازاد بوون، چەند پۆلیس و چەند کەسێکیان خەڵکی **مەلایەر و تویسەرکان** بوون، خەڵکی کوردستانیان لە ناودا نەبوون. چەند رۆژ دوای ئازاد کردنی بەند کراوەکانی پێشوو، شەست کەسیان هێنا بۆ **قەزوین**، کە زۆربەیان کوردستانین و رووسەکان دەیانەوێ سبەینێ رەوانەی **بادکۆبە**یان بکەن. (مۆر) حکومەتی قەزوین.
(ك١٩٦٢/١٧)

١- بگەڕێوە بۆ بەڵگەنامەی ژمارە ١٧٧.

(١٧٩)

(له حكومەتی كوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢٢ ی رەجەبی ١٣٣٤)

حكومەتی كوردستان و دەوروبەر، بەڕێوەبەرایەتی نووسینگەی حكومەت، بەرواری ٢٢ رەجەب ١٣٣٤

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، هەرشكۆدار بێ. دەسنووسی موبارەكتان بە ژمارەی ٤٢٣ زیارەت[١] كرا، كە سەبارەت بە كەس و كاری بەدیل گیراوەكانی كوردستان مەرحەمەتتان كردبوو و گەورەییتان نواندبوو، ئەو دەسنووسە بوو بە مایەی دوعاگۆیی ئەوان، كەچی لە ژمارەی **١٧٢** ی رۆژنامەی **رەعد** دا بڵاوكرابۆوە، كە چل كەس لەو دیلانەیان لە قەزوینەوە بردووە بۆ رووسیا. كەس و كاری دیلەكان كە ئەم بابەتەیان خوێندۆتەوە تووشی پەرێشانی و ترس بوون و رۆژانە خەریكی گریانن، هەر ئەو بابەتەیان لە لە رۆژنامەكە وەرگرتووە و هاوپێچ پێشكەش بە جەنابی موبارەكتانی دەكەن، تكایە روحمێكی تایبەت بەو دیلانە بكەن، تا پتر دوعاتان بۆ بكەن. فەرمان، فەرمانی موبارەكتانە.

(ك١٩٦٢/١٧)

---

١ - بگەڕێوە بۆ بەڵگەنامەی ژمارە ١٧٦.

(١٨٠)

(لەوەزارەتی ناوخۆوە بۆ بۆ وەزارەتی دەرەوە، ٨ ی شەعبانی ١٣٣٤)

وەزارەتی ناوخۆ، ژمارەی تۆماری نووسراو ٤٦٣٨/٩٠٢، ٨ ی شەعبان ١٣٣٤

وەزارەت پایە بەرزی کاروباری دەرەوە. نامەی هاوپێچ دەقی باسی کوردستانە، کە بۆ ئاگاداری ئەو وەزارەتە پایەبەرزە رەوانە کراوە و بە پێی دەسنووسی حەزرەتی ئەشرەف جەنابی سەرۆك وەزیران، گەورەیی هەربەردەوام بێ، زەحمەتتان دەدەین کە لەم رووەوە هەولێکی خێرا بدرێ، تا هۆکاری رزگاری دیلەکان فەراهەم بکرێ و کەس وکاریان لە و پەرێشانی و ترسە رزگاریان بێ، دیارە دەبێ ئەنجامی ئەو هەولانە بدەنەوە بە وەزارەتی ناوخۆ.

(ك١٩٦٢/٤)

(١٨١)

(لە وەزارەتی دەرەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٢٥ ی شەعبانی ١٣٣٤)

وەزارەتی کاروباری دەرەوە، بەڕێوەبەرایەتی رووسیا، بەرواری ٢٥ ی شەعبانی ٣٤ (١٣)، ژمارە١٨٤٩/١٨٧١

وەزارەتی پایە بەرزی ناوخۆ، سەبارەت بەو پۆلیسە دیلانەی نێردراون بۆ رووسیا، باسێکتان لە بەرواری **٩** ی شەعبان ژمارە **٤٦٣٨/٩٠٢** نووسیبوو[١]، پێشتر بە پێی ئەو تێلگراف و راپۆرتانەی لە کوردستانەوە گەیشتوون کار کراوە و بابەتەکە بە سەفارەتی رووس راگەیەنراوە، چاوەڕوانین هەرکە ئەنجامی پێویست دەسکەوت بە بەرپرسانی بەرێزی ئەو وەزارەتە پایەبەرزەی رابگەیەنن.

(مۆر) وەزارەتی پایە بەرزی کاروباری دەرەوە.

١- بگەڕێوە بۆ بەڵگەنامەی ژمارە ١٨٠ بەرواری ٨ ی شەعبان.

(١٨٢)

له حكومەتی كرماشانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١١ شەعبانی ١٣٣٤)

وەزارەتی ناوخۆ، دەقی دەسكەوتووی نامەی رەمزداری حكومەتی كرماشان، بەرواری ١١ شەعبان ١٣٣٥، ژمارە ٢٩٢.

سەبارەت بە لابردنی باجی دەرەكی و قۆرغ كاری **فەتحولسوڵتان**، نامەیەكی دورودرێژم بۆ ژەنراڵ **پاوانۆف** فەرماندەی سوپای دەوڵەتی رووس نووسیوە و، دواتر پێشكەش بە خزمەتی موبارەكتانی دەكەم، وەلێ بە كورتی پێتان رادەگەیەنم، رەفتاری حكومەت و كاربەدەستانی بیانی زۆر توند و خراپە و دەترسم لە كۆتاییدا ببێتە هۆكاری گرفتێكی گەورە و پچڕانی رایەڵكەی كاروباری عەشیرەتی.

فیداكارتان **عەلی زەنگەنە** (ئەمیری گشتی)

(ك ٣٤٤٠)

(١٨٣)

(لە حكومەتی ئەراكەوە بۆ حكومەتی تویسەركان و مەلایر و كەمەرە، ٢٧ ی رەجەبی ١٣٣٥)

دەقی نامەی حكومەتی پایەبەرزی عێراق، بەرواری ٢٩ گا ٣٥ (١٣)

بۆ خزمەت جەنابی پایەبەرز **موكەڕەمولدەولە** فەرمانڕەوای هەرسێ ویلایەتەكە، هەر بەختەوەر بێ. بە پێی وتە نووسراوەكانی سەرۆكی سوپای مەزنی رووس، كە لە عێراق نیشتەجێیە، كاربەدەستێكی حكومەتی عێراق بۆ شارەزایی و رێنوێنی چەند قۆزاق، بۆ كڕینی جۆ هاتوونە **كەمەرە**، كە بە پێی زانیاری ئەو حكومەتە پایەبەرزە بە نرخی گونجاو دەیكڕن، پارەكەی دەدەن و باری دەكەن بۆ **سوڵتان ئاباد**. لەبەر ئەوە پێویستە قەدغە بكرێ و وریا بن، كڕینی جۆ و دانی پارەكەی بە خاوەنەكانیان كێشە نەخوڵقێنێ. (حكومەتی عێڕاق)

(٢٩٠٠٠٧٥٥٦)

(١٨٤)

(له وەزارەتی دەرەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٩ ی شەعبانی ١٣٣٥)

وەزارەتی کاروباری دەرەوە، بەڕێوەبەرایەتی نووسراوەکانی رووس، ژمارە ٤٤٩٧/٢٧٤٣، بەرواری ٩ی شەعبان ١٣٣٥.

وەزارەتی پایەبەرزەی ناوخۆ، سەبارەت بە کردەوەی سەربازەکانی رووس لە کرماشان، دوای گەیشتنی نامەی بەڕێزتان بە بەرواری **٢١** ی رەجەب ژمارە **١٦١٢/٤٣٣٤**[١] بابەتەکە بە سەفارەتی بەریزی رووس راگیەنرا و لەلایەن سەفارەتی سونی (واتە سەفارتی عوسمان/ و)، رێنمایی پێویست دراوە بە سوپای نیشتەجێی **کرماشان**، بۆ رێگرتن لە رەفتاری سەربازەکانی رووس. پتر ئەزییەتان نادەین. (٢٩٠٠٠٥٩٤٧)

(واژۆ)

(مۆر) وەزارەتی کاروباری دەرەوە

(١٨٥)

(لە حکومەتی کرماشانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١١ شەعبانی ١٣٣٥)

وەزارەتی ناوخۆ، دەقی وەرگیراوی نامەی حکومەتی کرماشان، بەرواری ١١ ی شەعبانی ١٣٣٥، ژمارە ٢٩٧.

وەك پێشتر پێمان راگەیاندن، نەزمی عەشیرەتەکانی ئێرە، بە هۆی دەستێوەردانی راستەوخۆی کاربەدەستانی سیاسی و حکومەت زۆر شەپرێو و نارێکە، ئەگەر هەر ئاوا بمێنێتەوە، رایەڵکەی عەشیرەتەکان بە یەکجاری دەپچڕێ و واژۆی حکومەت پوچەڵ و بێ بایەخ دەبێ و تێکڕای عەشیرەتەکان متمانەیان بە حکومەت لەدەست دەدەن. وەك **فەتحولسوڵتانی کلیایی**، کە یەکێکە لە سەرۆکەکانی تایفەی **کلیایی**، پێش هاتنی بەندە لەگەڵ چەند سوار و کۆمەڵێك خەڵك لە چوار فرسەخی شار لە بەری **ماهیدەشت** وەستابوون، داوای لە بەندە کرد ئەمنییەتی بپارێزرێ و بێتە ناوشار خزمەت بکات،

١- لەم بەڵگەنامانەدا بەدی نەکرا.

نۆکەریشتان بە پێی ئەو ئاسایش دابین کردنەی پێشتر بۆ پەنابەران وەرمگرتبوو، لەو رووەوە ئەگەر بێ هیوا بێ و دڵنیا نەکرابایەوە، ئەویش پەیوەندی بە یاغیبووەکان و سنجابییەکانەوە دەکرد و لەگەڵ چەتەو رێگرەکان دەبوونە هۆی کێشە بۆ خەڵك. لە بەر ئەوە ناچار بووم دڵنیای بکەمەوە و داوای لێبکەم بێتە ناو شار، وەك تایفەی کلیاییەکان کە سەرۆکەکەیان **مەنسور سوڵتان** و یەکێکی تریان هەر ئەم فەتحولسوڵتانەیە، کە بەردەوام دژبەیەکن و دووبەرەکی لە نێوانیان دایە، هەردووکیان دەیانەوێ بە هێز و پشت بەستن بە رووس و عوسمانییەکان، ببنە هۆی ویرانکاری و لە ناوبردنی تیرە و رەعیەت و تایفەکان، وەك پارەکە **مەنسور لسوڵتان** بە پشتیوانی رووسەکان کۆمەڵێك و چەند سواری هێناو تێکڕای تایفە و ئەو کەسانەیان کۆمەڵکوژ کرد، کە پەیوەندیان بە فەتحولسوڵتانەوە هەبوو. کاتێکیش عوسمانییەکان هاتن هەمان شتیان لەگەڵ ئەو کەسانەدا کرد، کە پەیوەندییان بە **مەنسورسوڵتانە**وە هەبوو، بە گشتی ناوچەی کلیاییان لەگەڵ خاك تەخت کرد، بۆ ئەوەی رێگە لەم کارانە بگیردرێ و خەڵکی بەدبەختی **کلیایی** بە ئاسوودەیی بژین، فەتح ولسوڵتانم ناچار کردووە لە ناوشار نیشتەجێ بێ و بڕیارم دا کەس و کاری بپارێزم و کاربەدەستم ناردووە بەروبووم و موڵکەکانی تۆمار بکا و ئاگادارییان بێ. هاوکات لەگەڵ هاتنی ناوبراودا بۆ ناوشار، کونسوڵی رووسیش هات و بۆ رۆژی دوایی نامەیەکی نووسی، کە **فەتحولسوڵتان** دەبێ لە ژێر چاودێر حکومەت دابێ و لە شار نەچێتە دەرەوە. بەندەش پەسەندم کرد و بە فەتح ولسوڵتانم راگەیاند. رۆژی دواتر راستەوخۆ لە لایەن سەربازەکانی[1] رووسەوە کاربەدەستان چوونەتە ناو ماڵی جەنابی **سەید ئوجاق**، کە یەکێکە لە ساداتی بەرێز، لە راستیدا ماڵی ئەو متمانە پێکراوە، ناوبراویان (واتە فەتحولسوڵتان) کە ماڵی لەوێدا بووە، هێناویانەتە دەر و بردوویانە لە کومیسارایای خۆیان زیندانیان کردووە. هەرچەندە، بۆ چەند رۆژ دەچێت هەوڵدەدەم رزگاری بکەم، بەڵام رایەکانی کونسوڵی رووس زۆر توندە و ئازادی ناکات. ئەم رەئیانەش حکومەتیان ئیفلیج و بێ بایەخ کردووە، ئاشکرایە بێ بایەخ بوونی واژۆی حکومەت چ شوێنێك و چ پلەو پایەیەك سەغڵەت دەکات.

(ك ٣٤٤٠) فیداکارتان **عەلی زەنگەنە**.

١- لە دەقەکەدا نووسراوە نظامانە نەك نظامیان.

(١٨٦)

(لە حکومەتی کرماشانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١١ شەعبانی ١٣٣٥)

وەزارەتی ناوخۆ، دەقی وەرگێڕاو لە نامەی ڕەمزداری حکومەتی کرماشان، بەرواری ١١ شەعبانی ١٣٣٥، ژمارە ٢٩١.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ. چەند کەس لە پەنابەرانی ناسراو، کە هێشتا لە کرماشانن و دەیانەوێ بڕۆن بۆ تاران، لە خوارەوە ناوەکانیان دەخەینە بەرچاوی جەنابی موبارەکتان. تکایە هەرچی زووتر کاری ئەوانە بە تێلگراف جێبەجێ بکەن: ئەمیر **موزەفەری خالّخالّی، عیمادی خەلّوەت، دکتۆر عەلی خانی، ئەمین ولتوجاری ئیسفەهانی، ئەبولفەتحی میرزا** وەرگێڕی کونسولّی ئەلّمانیا لە تەورێز. **ناسر ولتوجاری تەوریزی، فەتحوللّا میرزا، ئەمیر قولی خان، حاجی پێشنمازی** تەورێزی.

فیداکارتان **عەلی زەنگەنە.**

(ك٣٤٤٠)

(١٨٧)

(لە حکومەتی کرماشانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١١ شەعبانی ١٣٣٥)

وەزارەتی ناوخۆ، دەقی وەرگێڕاو لە نامەی ڕەمزداری حکومەتی کرماشان، بەرواری ١١ شەعبانی ١٣٣٥، ژمارە ٢٩٦.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ، دوای نیوەڕۆی یەك شەممە (**٢١**) غولامی کونسولگەری، دەچێتە بەردەرگای مالّی **شازادە محەممەد باقری میرزا** و بە شازادە دەلّێ کە **باروون چرکانۆف**[١] کونسولّی رووس کردووە کاتژمێرێك پێش ڕۆژئاوا بوون لە لای ئامادە بیت. **شازادە محەممەد باقر میرزا** لەو داوایەی کونسولگەری زۆر ترساوە و هات بۆ لای فیداکارتان و بە درێژی بۆی باسکردم. بەندەش داوای کارگێڕییم

١- لە دەقەکەدا نووسراوە چرکارۆف.

کرد و لەم بارەیەوە گفتوگۆمان کرد. دواتر پەیامم بۆ کونسوڵ نارد و وتم: ئەگەر کارتان بەو هەیە، دەکرێ لە ڕێگەی حکومەتەوە رایبگەیەنن. لەوەڵامدا رایگەیاندبوو، کە دەبێ بە مسۆگەری کاتژمێرێك پێش ڕۆژئاوابوون ناوبراو لە کونسولگەری ئامادە بێت. دواتر نامەیەکی دۆستانەم بۆ کونسوڵ نووسی و داوای پاراستنی شازادەم کرد بە نووسراو. لە وەڵامی نامەی دۆستانەی فیداکارتاندا باسێکی نووسیوە، کە دەقی هەردووکیان پێشکەش بە خزمەتی موبارەکتان دەکەم[1] و یەکسەر دوای گەیشتنی وەڵامەکە، **مسیۆ شریاکۆف** کۆمسیاری شار لەگەڵ وەرگێڕەکەی خۆیدا هاتنە لای فیداکارتان و، رایگەیاند کە ئامادە بوونی **شازادە محەممەد باقر میرزا** لە نووسینگەی کۆمیسار، بۆ لێکۆڵینەوە لە کارێکە و پێویستە بێت، بی هیچ وتەیەکی تر لە جێگای خۆی هەستا و (**شازادە محەممەد باقر میرزا**) یان لەگەڵ خۆیان برد و دوای بردنی ئەو نامەیەکی تر بەدەستم گەیشت، کە وەرگێڕاوەکەی دەخەینە بەرچاوی موبارەکتان[2].

فیداکارتان **عەلی زەنگەنە**.

(ك٣٤٤٠)

(١٨٨)

(لە حکومەتی کرماشانەوە بۆکونسولگەری رووسیا)

٢١ی رەجەبی ١٣٣٥، قوربانت بم. شازادە **محەممەد باقر میرزا** هاتووە بۆ **دارلحکومە** و لە هاتنە لای جەنابتان ترسی لێنیشتووە. هەرچەند دڵنیای دەکەینەوە کە هیچ نییە، بەڵام هەر نیگەرانە. تکایە بۆ دڵنیا کردنەوەی ناوبراو، وەڵامێکی دۆستانەی بۆ بنێرن تا دڵنیا بێ و بێتە خزمەتتان.

(ك٣٤٤٠)

ئەمیری گشتی

---

١ - بگەڕێوە بۆ بەڵگەنامەی ژمارە ١٨٩.

٢- بگەڕێوە بۆ بەڵگەنامەی ژمارە ١٩٠.

(١٨٩)

(لە کونسوڵگەری رووسیاوە بۆ حکومەتی کرماشان)

٢١ ی رەجەبی **١٣٣٥**، قوربانت بم، هەروەك بە جەنابی **سارم لسەڵتەنە**م وتــووە، **محەممــەد باقر میرزا** بێ هیچ بەهانەیەك دەبێ لە کونسوڵگەری ئامادە بێت. خــۆ ئەگــەر نەیــەت ئــەوا جەنابتان بەپرس دەبن. (ك٣٤٤٠)

چرکانۆف

(١٩٠)

(لە فەرماندەی هێزەکانی رووسیا لە کرماشان بۆ حکومەت)

حکومەتی کرماشان، بە فەرمانی فەرماندەی گشتی هێزە نێردراوەکان بە ژمارە ١٣٥٦، **شازادە محەممەد باقر میرزا**، لەلایەن منەوە گیراوە و لە ژێر چاودێریدا رادەستی بەندیخانەی **زەهاو** کراوە[١] ئەگەر ناوبراو شتێکی پێویستە بۆ منی بنێرە تا بیگەیەنم.

(ك٣٤٤٠) کومیساری شار، شرباکۆف

(١٩١)

(عەریزەی مەجیدخانی سالارسوڵتان، سەرۆکی تایفەی باجەلان، ٢٦ ی شەوالی ١٣٣٥)

٢٦ ی شەوالی **١٣٣٥**. مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ. بەڕێزتان لە حاڵی خۆم ئاگادار دەکەمەوە. لەو کاتەوە کە دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، بێلایەنی راگەیاندووە و بە تێکڕای خەڵکی راگەیەنرا، کە بێلایەنی دەوڵەتی خۆیان لەبەرچاو بگرن و هەمووان بە گیان و ماڵی خۆیان راستگۆیانە خزمەت بە دەوڵەت و میللەت و نیشتمانی خۆیان بکەن، ئەم نۆکەرەشتان بە لەبەرچاوگرتنی ئەم بیلایەنییە لە کاتی ئەو گۆرانکارییانەوە، لە سەر سنوور و دەڤەری خۆم خەریکی خزمەت و گیان بەخت کردن بووم، لە پێناوی دەوڵەت و میللەت و نیشتمانی خۆشەویستم. هیچ کاتێك بە قسەی هیچ کەسم نەکردووە و ئەم بێلایەنییەم لەبەرچاو

١- (ژهاب) ە؟.

گرتووه، تا ئەو کاتەی ئۆردووی دەوڵەتی رووس هاتۆتە سەر سنووری **کرماشان** و **قەسری شیرین** و دوای چەند رۆژێك رۆیشتن بۆ کرماشان. لەو کاتەدا کۆمیسارێکی عوسمانی، لەگەڵ چەند چەکدارێك هاتنە ناو قەسر و نۆکەرتان بە تێبینی ئەوەی کە بێلایەنم، هەرگیز ترس و دڵەراوکێم لە عوسمانییەکان نەبووە، لەو رووەوە کە کاربەدەستانی عوسمانی بڕوایان خراپەکردنە لەگەڵ خەڵکی ئێران، چەند عەشیرەتێك، کە لەلای ئێمە بوون وەك **ئەسەدوڵلا بەگی قولیخانی و عەلی بەگی سوڵتان و مستەفا جاف طایشە**[1] کە لەگەڵ گۆرانەکان یەکن، لەگەڵ **قادراغا** و **پەرویزخان** و **جیهانبەخش** کە لە خاکی ئێراندان، و عەشیرەتەکانی **عوسمان** و **زەنگەنە** و **تاڵەبانی** کە لە خاکی عوسمانی دان، ئەو کومیسارەی عوسمانی کە لە قەسر بوو، لەلایەن خۆیەوە کەسێك بۆ لای ئەو عەشیرەتانە دەنێرێ، هەموویان کۆدەکاتەوە و پەیمانیان لەگەڵ دەبەستێ، کە دەورەی نۆکەرتان بگرن و سەرکوتی بکەن. وتبوویان لەبەر ئەوەی **مەجیدخانی سالار سوڵتان** سەرۆکی **باجەلان،** کاتێك رووسەکان هاتوونەتە سەر سنووری قەسر و لای عوسمانییەکان لە شوێنی خۆی نەجولاوە و وەك ئەو عەشیرەتانەی لەگەڵ ئێمەدان بەرەو چیاکان هەڵنەهاتووە، پێویستە ئێوە ئاماد بن دەوری **مەجید سوڵتان** و تایفەکەی بگرین، دەسگیر و سەرکوتی بکەن، ئەوانیش ئامادەبوون و لە هەمووولایەکەوە دەوری خۆم و تایفەکەمیان گرتووە. لەلای قەسریشەوە **رەفیق بەگ**[2] کۆمیساری عوسمانی، لەگەڵ چەند چەکدار دەوری بەندەیان گرتووە و، دواتر عوسمانییەکان لەلایەن خۆیانەوە کەسێکیان بەفێڵ و ساختە و سیاسەت نارده لای نۆکەرتان و وتیان تۆ کەسێکی ئێرانی و ئێرانیش بێلایەنە، وەرە سەرمان لێ بدە، بە دڵنیاییەوە بەناوی ئەو لەشکرەی دەوری جەنابتیان گرتووە لەگەڵ لەشکرەکەی خۆم، بەڵێن دەدەم کە هیچ کەسێك زیان بە تۆ و تایفەکەت نەگەیەنێ و ئەزییەتان نەدەن. وەڵام بۆ ئەو دوو لەشکرە دەنێرم، هەریەکەیان بگەڕێتەوە ماڵی خۆی و منیش لەبەر چەند هۆیەك و رزگار کردنی خۆم و تایفەکەم لەدەست خەیاڵ و شەڕی عوسمانییەکان رۆیشتم بۆ لایان، هەر بە گەیشتنم بۆ ئەوێ بێ هیچ لێپرسینەوەیەك، **عەلی رەفیق بەگی** کۆمیسار دەسگیری کردم و سوارەکانی چەك کرد. یەکسەر لە ژێر چاودێریدا ناردمیان بۆ **خانەقین** و **قزڵ رەبات**، دوای بردنی نۆکەرتان، تاڵان کردنی تایفەکەم رادەگەیەنن. بە گشتی سامانی تایفەکەم، بە گەنم و

١- لە دەقەکەدا (تایشە) یە

٢- دیارە هەر هەمان رەفیق بەگە کە پێشتر ناوی هاتووە. (و. ك)

جۆ و گاو مانگا و مەڕو ماڵات و مایین و ئەسپ و ئێستر و تفەنگ و ناوماڵەوە، هەمووی بەتاڵان دەبەن. ماڵی خۆم و هەزار بنەماڵەی تایفەکەم بە گشتی لەناودەبەن و هەموو ئەو شوێنانەی هەمبوون وەك **قۆرەتوو** و **چەم چکری ئەلوەند** و خانووەکانی ئاگر تێبەرداوە و وێرانیان کردووە، تایفە تاڵان کراوەکەشم بەرەو چیای **زەردە** ڕۆیشتوون کە نزیك **زهاوە**. دوای ئەوەی نۆکەرتانیان گەیاندە **قزل رەبات**، لێیان پرسیم: کاتێك کە رووسەکان هاتن، بۆ بەرو چیا رات نەکرد، کەواتە دەردەکەوێ کە تۆ لەگەڵ ئێمە دوژمنی. نۆکەرتان وەڵامی دانەوە، کە من کەسێکی خاوەن پلە و پایەی ئێرانیم و دەوڵەتی من بێلایەنی راگەیاندووە، لەبەر ئەوە من مافی ئەوەم نییە لە شوێنی خۆم بڕۆم بۆ شوێنێکی تر. **یەکەم** لە رووی یاساییەوە ئەگەر کەسێك بێلایەن بێ، کەسێکی تر مافی ئەوەی نییە بڕواتە ناو خاکەکەی، یا شەڕی تێدا بکات. **دووەم** ئەگەر پێشیدا تێپەڕێت مافی وێران کردن و تاڵان و کوشتاری خەڵکەکەی نییە. وەڵامی دامەوە و وتی دەوڵەت و خەڵکی ئێران لایەنگری رووس و ئینگلیزن، دەبێ بە مسۆگەری بزانی ئەگەر مەترێك[1] لە خاکی ئێران داگیر بکەین، وادەزانین لە خاکی رووس و ئینگلیزمان داگیر کردووە و، دەبێ تۆش لە سێدارە بدەین. رۆژی شەممە بڕیاریاندا بە یانی رۆژی دووشەممە لە **قزل رەبات** بەندە بکوژن، لەبەر ئەوەی تەمەنم لە دنیا دا مابوو بە ویستی خواو بەختی موبارەك، بە شەو خۆم لە بورجی قەڵات فرێدایە خوارێ و رامکرد، چەند شەو و رۆژ لە بیابان و دەشت و کێو بە زەحمەتێکی زۆر رێگام بڕی، تا گەیشتمە ماڵە ویران کراو و تایفە تاڵان کراوەکەم، تایفەکەم بەو حاڵە ناخۆشەوە لە **کێوە زەردە** بەجێهێشت و بە پەلە هاتم بۆ کرماشان. ئێستا لە کرماشانم. ئەمە باسی حاڵی خۆم و ئەوەیە بەسەر خۆم و تایفەکەمدا هاتووە، کە بە دوور و درێژی پێشکەش بە خزمەت جەنابی موبارەکتانم کرد. تکام وایە مەرحەمەت بکەی ئەم عەرز وحاڵەی نۆکەرتان بگەیەنیتە بەرپێی خاکی موبارەکی عەلاحەزرەت رووحمان بە قوربانی بێ و چاوەڕوانی لوتف و ئەنجامەکەم، کە ئێستا خۆم و تایفەکەم پەرێشان و توانای ژیان و بژێوی خۆمان نییە. هیوادارم مەرحەمەت بفەرموون تا نۆکەرتان لەم بارە خراپە رزگاری بێ، تا دوایی بتوانم تایفەکەم بپارێزم و وەك جاران سەر سنوور و ئەو رێگایەی بە نۆکەرتان سپاردووە پارێزرا و بێ و خەریکی خزمەت کردن بم.

١ - لە دەقەکەدا نووسراوە (مگر).

ئومێدەوارم بۆ ئەو خزمەتەی تایفەی باجەلان لە باوباپیرانەوە بە دەوڵەتیان کردووە، ئینشائەڵڵا روحمان پێبکەن. چاوەڕوانی لوتف و مەرحەمەت و دەرئەنجامەکەم. فەرمان فەرمانی موبارەکتانە. نۆکەرتان **مەجید باجەلان سالارولسوڵتان**. (مۆر) **سالارولسوڵتان**. (ك٤٠٥٦/٧)

(١٩٢)

(لەوەزارەتی ناوخۆوە بۆ حکومەتی کرماشان، ١٧ زیقەعدەی ١٣٣٥)

وەزارەتی ناوخۆ، ژمارەی نووسراو ١٣٤٧٩/٢٣٨٥، ١٣ سونبولە (١٧ زیقەعدە) ١٣٣٥

حکومەتی پایە بەرزی کرماشان. جەنابی **مەجید باجەلان سالارولسوڵتان**، باسێکی دورودرێژی پێشکەش بە سەرۆکایەتی پایە بەرزی وەزیران و وەزارەتی ناوخۆ کردووە، سەبارەت بەو دەسترێژییەی، کە فەرماندەی سوپای عوسمانی سەبارەت بە خۆی و تایفەکەی ئەنجامی داوە، داوای مەرحەمەت و چاودێری شاهانەی کردووە[١]، وەڵامی ناوبراومان داوەتەوە و کورتەی وتەکانیمان بە فەرمانڕەوا راگەیاندووە و رامانسپاردووە کە دوای هاتنت وەك پێویست و ئەوەندەی بکرێ سەرت لێبدەن. جەنابیشتانی ئاگادار کردۆتەوە و رایگەیاندووە کە دوای هاتنی بۆ بارەگای کارگێڕی، ناوبراو ببینن و گوێی لێبگرن و هەرچۆنێك دەکرێ دڵنەوایی بکەن و ئەگەر بە باشتان زانی بیگەڕێننەوە بۆ هەر بەشێکی شوێنی خۆی. (ك٤٠٥٦)

---

١ - بگەڕێوە بۆ بەڵگەنامەی ژمارە١٩١.

(١٩٣)

(له حکومەتی قەزوینەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ٥ ی سەفەر ١٣٣٦)

بەڕێوەبەرایەتی تێلگرافی دەوڵەتی پایە بەرزی ئێران، لە قەزوینەوە بۆ تاران، ژمارەی تێلگراف ٣٦٤، بەرواری ناردن شەوی ٢١، بەرواری گەیشتن ٢١ قەوس ١٣٣٦.

مەقامی پایە بەرزی سەرۆکایەتی وەزیران، گەورەییان هەر بەردەوام بێ. لە بەدواداچوونی عەریزەی تێلگرافی ژمارە **٣٨٨٢**، بە راپۆرتێك بە خزمەتانی رادەگەیەنم، دوێنی دوو کاتژمێر پێش نیوەڕۆ تا سێ کاتژمێر پێش رۆژئاوابوون، لە کونسولگەری رووس خەریکی گفتوگۆ بووین، بڕیار درا لەگەڵ رۆژئاوابوون بەندە لە کارگێڕییەوە و سەرۆکی داروغا لەگەڵ ناودارانی شار، لە کۆمیتەی رووسەکاندا ئامادە بین و گفتوگۆ بکەین. لە کاتی خۆیدا لەگەڵ لیژنەیەك لە کۆمیتە ئامادبووین، بە ئامادەبوونی کونسوڵی رووس و سەرلەشکرەکان و ئەندامانی کۆمیتە تا تێپەرینی چوار کاتژمێری شەو گفتوگۆمان کرد، سەرئەنجام ئەم داوایانەیان لە سەرکردەکانی ئۆردوی رووس کرد، **یەکەم** بە دواداچوون و دەسگیر کردنی ئەو دزانەی ماڵی جەنابی **ئاغا محەمەدی ئەربابیان** تالآن کردووە، وەرگرتنەوەی ئەو شتانەی لە پۆستە دزراون –[١]، **دووەم** جەخت بکرێتەوە لەسەر ئەوەی تێکرای چەکدارانی نزامی تا سێ کاتژمێر لە شەو دەڕوا[٢] لە شوێنی خۆیان دەرنەکەون، لە کۆڵان و ڕێرەوەکاندا ڕێگە بە ڕێبواران نەگرن. **سێهەم** ئەگەر هاتوو سەربازە دزەکانی رووس چونە ناوماڵی خەڵك، یا لە سەر ڕێگا پێشیان بە ڕێبواران گرت، خەڵك مافی ئەوەیان هەبێ لێیان بدەن. دوای گفتوگۆ و داواکردن–[٣] لەگەڵ ئەندامانی کۆمیتە و رووسەکانی ئۆردو، وتیان: ئەم خراپکارییانە لەلایەن هەموو بەشەکانی ئۆردوی رووسیاوە نییە، ئەمە کاری دەستەیەك لە سەربازانی رووسی شەلاتی و دزن. داواکانتان لە لایەن حکومەتەوە پەسەندە و پابەند دەبین بە ئەنجامدانیان. بەڵام ئەم بەڵێنانەی ئەوان بێ ئاکامە، چونکە سەرکردەکانی ئۆردو هەرگیز پەیڕەوی لە سەرکردەکانی خۆیان ناکەن. رووسەکان هێشتا ئەو شتانەیان لە دزەکان وەرنەگرتۆتەوە کە لەبە پۆستەخانە دزراون. ئێستا بارودۆخی شار ئالۆزە و خەڵك لە

---

١ – نەخوێندرایەوە.

٢ – نەخوێندرایەوە.

٣– نەخوێندرایەوە.

رادەبەدەر لە ترس و پەرێشانی دان. تکایە بەپەلە چاوێك بە عەریزەی تێلگرافی ژمارە **٣٨٨٩** دا بخشێنن و چارەسەرێکی خێرامان بۆ بدۆزنەوە بۆ بەرقەراری نەزمی شار و-[١] رووس لە قەزوین بفەرموون. **٢٠** ی بورجی قەوس، ژمارە **٣٩٠٦** حکومەتی قەزوین.

(پەراوێز:١): بە پەلەیە.

(پەراوێز ٢:) بەڕێوەبەرایەتی شمال. هەروەك لە تێلگرافەکەی تردا نووسرابوو، وەلاٌم بدەنەوە و بە تایبەتی بنووسن، پشتڕاست دەکەمەوە، کە ئەم ماوەیە خەلْك زۆر لە ناخۆشی دابوون و دەولەت تا ئێستا لە هیچ بوارێکدا دریغی نەکردووە، وەلیّ سەبر و چاوەڕوانی لەم کاتانەدا پێویستە، هێزی -[٢] تەواویش دەنێرین و رێگە لەم جۆرە رووداوانە دەگرین. هیوا و ئومێد بە خەلْك ببەخشن. ٢ ی رەبیع و لئەوەل.

(٢٩٠٠٠٥٧٧٣).

(١٩٤)

(لە وەزارەتی دەرەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٣٣٦)

وەزارەتی کاروباری دەرەوە، بەڕێوەبەرایەتی عوسمانی، بەرواری ٩ ی شەوالی ٣٦، ژمارە ١٥٥٣٧/١٠١٦، هاوپێچ لەگەلّ برگەیەکی نامەکە.

وەزارەتی پایە بەرزی ناوخۆ. تێلگرافی کارگێڕی کوردستان سەبارەت بە هۆکاری بی توانایی حکومەت، کە بە وەزارەتی کاروباری دەرەوە گەیشتووە و دواتر نێردراوە[٣] و پێویستە سەرنجی سەرپەرشتانی بەرێزی ئەو وەزارەتە پایەبەرزە، بۆ گرنگی ئەو شوێنە رابکێشین، بەتایبەتی سنووری ئەو دەڤەرە، تا هەرچی زووە حاکمێکی بە توانا و گونجاو لەگەلّ بارودۆخی ئەویّ دابمەزرێنن و وەزارەتی دەرەوە ئاگادار بفەرمون. (ك١/٣٣٢)

(واژۆ): **ئیعتلائولموك** (مۆر) وەزارەتی پایە بەرزی کاروباری دەرەوە.

١- نەخوێندرایەوە.

٢- نەخوێندرایەوە.

٣ - بگەڕێوە بۆ بەلْگەنامەی ژمارە ١٩٥.

(١٩٥)

(لە کارگێڕی کوردستانەوە بۆ وەزارەت دەرەوە، ١٣٣٦)

وەزارەتی کاروباری دەرەوە، بەڕێوەبەرایەتی عوسمانی، دەقی تێلگرافی کارگێڕی کوردستان ژمارە ١٠٥.

ڕەمزی ژمارە **٥٠٢** مان زیارەت کرد. کوردستان باجی کاڵا و دانەوێڵەی نییە. ڕێگرتن لە خاوەن موڵکە گەورەکانی لادێ بەندە بە هاتنی حاکمێکی بە توانا. نەبوونی ئاسایش بە پلەیەك گەیشتووە ناتوانی کەس بنێری بۆ دەرەوەی شار، لە بارودۆخی سەرسنوور بێ ئاگام و پێویستی بە ناردنی کاربەدەستی سەقز و ئەدای خێرای حکومەت هەیە.

لەگەڵ دەقە سەرەکییەکەدا یەکە

(٢/٣٣٢)

(١٩٦)

(لە وەزارەتی ناوخۆوە بۆ حکومەتی کوردستان، ١٢ شەوالی ١٣٣٦)

حکومەتی پایە بەرزی کوردستان و گەڕووس. تێلگرافێك لە کارگێڕی کوردستانەوە سەبارەت بە نائاسایشی ئەوێ، بە وەزارەتی پایە بەرزی کاروباری دەرەوە گەیشتووە و دەقەکەیان بۆ وەزارەتی ناوخۆ ناردووە[١] پێویستە بۆ گەڕاندنەوەی نەزمی ئەوێ، ڕێنمایی پێویست بدرێ بە جەنابی **حاجی موعتەمیدی** و خۆشتان هەرچی زووە بەرەو شوێنی ئەرکەکانتان وەرێ کەون، تا نەزم و ئاسایش بگەڕێندرێتەوە و وەزارەت ناوخۆ، لە دەست گەیشتنی ئەو نووسراو و سکاڵایانەی ئەو وەزارەتە ئاسوودە بێت.

(ك٣/٣٣٢)

١ - بگەڕێوە بۆ بەڵگەنامەی ژمارە ١٩٥.

(١٩٧)

(له وەزارەتی ناوخۆوە بۆ وەزارەتی دەرەوە، ١٢ شەوالی ١٣٣٦)

وەزارەتی پایە بەرزی کاروباری دەرەوە. نامەی بەرێزتان بە ژمارەی **(١٥٥٣٧/١٠١٦)**کە دەقی تێلگرافی کارگێڕی کوردستان لە خۆ دەگرێ تەشریفی هێنا[١]. حکومەتی کوردستان بە جنابی **موعەزەز** سپێردراوە، هەر لەم چەند رۆژەدا بە هێزی تەواوەوە بەرەو شوێنی ئەرکەکانی دەکەوێتە رێ و رێنمایی پێویست سەبارەت بە گەڕاندەوەی نەزم و ئاسایشی ئەو سنوورە دراوە بە ناوبراو. ئاشکرایە دوای هاتنی فەرمانڕەوا ئەم گرفت و بەربەستانە لە ناودەچن.

(ك ٤/٣٣٢)

١- بگەڕێوە بۆ بەڵگەنامەی ژمارە ١٩٥ و ١٩٦.

(١٩٨)

(له حكومەتی كوردستانەوە بۆ وەزارەتی ناوخۆ، ١٥ شەوال ١٣٣٦)

وەزارەتی ناوخۆ، حكومەتی كوردستان و گەڕووس، ژمارە ٣٥، بەرواری ١ ی شێر (١٥) شەوال ١٣٣٦.

مەقامی پایە بەرزی وەزارەتی ناوخۆ ، هەر شكۆدار بێ. دەسنووسی موبارەكتانمان زیارەت[١] كرد بە ژمارە **٢٠٥٦**، كە باسی تێلگرافی گەیشتووی كارگێڕی كوردستان بوو بۆ وەزارەتی پایە بەرزی دەرەوەبارودۆخی خراپی كوردستان و هێرشی خراپكارانی ئەو ناوچەیە، بە پێی ئەو راپۆتانەی گەیشتوون بەردەوام بە خزمەتتان گەیشتووە، سەرەڕای ئەم فەرمانە، بە تێلگراف لە **حاجی موعتەمیدی** جێگری حكومەت جەخت كراوەتەوە، تا هەوڵی جیدی بدات بۆ گەڕاندنەوەی نەزم و ئاسایشی ئەوێ و، ئینشائەڵڵا بەمزووانە خودی بەندەش دەكەوێتە رێ بۆ جێگیكردنی باری ئەمنی و ئاسایشی خەڵك و وەدەست هێنانی سەركەوتن.

(ك٥/٣٣٢)

١- بگەڕێوە بۆ بەڵگەنامەی ژمارە ١٩٦.

چەند بەڵگەنامەی تر لێرەو لەوێ

[اعلان بی طرفی ایران، ۱۲ ذیحجه ۱۳۳۲]

۱

اعلان

تلگراف متحدالمال بعموم فرمانفرمایان ایالات وحکام ولایات مخابره شود از طرف قرین‌الشرف اقدس همایون شاهنشاهی ارواحنا فداه فرمانی شرفصدور یافته است که عیناً درج میشود :

نظر باینکه دراین اوقات متأسفانه بین دول اروپ نایرهٔ جنك مشتعل‌است وممکن‌است این محاربه بحدود مملکت‌ما نزدیك‌شود نظر باینکه روابط ودادیهٔ‌ما بحمدالله بادول متحابه برقرار‌است برای اینکه عموم اهالی ازنیات مقدسهٔ‌ما درحفظ این روابط حسنه نسبت بدول متحابه مطلع باشند امر ومقرر میفرمائیم که جناب اشرف رئیس‌الوزراء فرمان ملوکانه‌را بفرمانفرمایان وحکام ومامورین دولت ابلاغ دارند که دولت‌ما دراینموقع مسلك بی‌طرفی‌را اتخاذ وروابط دوستانهٔ خودرا بادول متخاصمه کماکان حفظ وصیانت مینماید وبدین لحاظ مامورین دولت را باید متوجه نمایند که نباید وجهاً من‌الوجوه براً وبحراً کمك بهمراهی ویاضدیت هریك ازدول متخاصمه نموده ویااسلحه وادوات حربیه برای یکی ازطرفین تدارك ویاحمل کنند وباید ازطرفداری باهر کدام ازدول متحاربه پرهیز واحتراز نموده مسلك بی‌طرفی دولت متبوعهٔ خودرا کاملاً رعایت نمایند ودر تکمیل حفظ بی‌طرفی وصیانت روابط حسنه بار آنچه هیئت دولت ما مصلحت دانند وبعرض برسد دراجرای مقررات آن امر ملوکانه شرفصدور خواهد یافت از زیارت فرمان مبارك وتلقی مدلول آن البته بخوبی ملتفت خواهید شد که‌نظر آفتاب اثر ملوکانه ارواحنا فداه در اینموقع جنك عمومی بکلی بسوی بی‌طرفی متوجه‌است وهیئت دولت نیز تاحال مساعی خود را بپیشرفت همین نظر‌صرف نموده‌اند واینك حسب‌الامر اقدس‌اعلی مقرر‌است که مدلول این فرمان مبارك را بعموم اهالی اعلان واخطار نموده ومراقب باشند که مامورین دولت علیه اوامر مقدسهٔ ملوکانه‌را کاملا بموقع اجرا گذاشته وطبقات اهالی نیز مسلك بیطرفی متبوعهٔ خودرا پیروی نموده ودر حفظ روابط حسنه بین دولت علیه ودول متحابه ساعی باشند .

(حسن ریاست‌الوزراء)

[illegible]

۲

[ورقهٔ اتحاد مسلمانان، جمادی‌الثانی ۱۳۳۳][1]

ورقه اتحاد مابین مسلمانان اعلان وطن خواهان واتفاق المانیان بادولتین اسلامیان

عرض میشود بخدمت عموم آقایان کرام وعلماء عظام واعیان واشراف وتجار که امروز که شیاطین انسی که روس باشد انگلیسی مانند اژدهای دوسر از هر طرف باکمال سرعت باین یك مشت اسلام محزون ومظلوم محترم حمله آورده‌اند دراین صورت برهریك از افراد مسلمانان وطن خواه خدا پرست واجب ولازم است بقدر قدرت والمکان از مال وجان ولسان در صدد جلوگیری این ظالمان جابران بنا بوظیفه اسلامیت خود بکوشند قال النبی بدالاسلام غریباً وسیعود غریباً کما بدأ فطوبا للغرباء

ای برادران اسلامی وای یاوران ایمانی اقدر در غربت ووحدت اسلام بس است که دولت آلمان که در واقع از بیگانگان وطن مقدس ما بودند امروز از راه خیر خواهی باالطاف ومراحم حضرت باری در صدد جان نثاری برامده‌اند ای برادران روحانی خوبست ساعتی در بحر تفکر غوطه ور بشویم

کما قال المعصوم ساعة تفکر خیر من عبادة ستین سنه بنا بر قولی سبعین سنه سر در جیب تفکر فرو بریم وغطاء باصره را از روی برچینیم وچشم های خود را بمالیم از خواب غفلت بیدار شویم یك نظری براین اسلام غریب وحید بنمایم از شدت حزن واندوه مانند زن ثکلا عوض اشك خون گریه کنیم چرا گریه نکنیم که دین مبین حنیف اسلام ما باید اینقدر فریاد هل من ناصر وهل من معینش بلند شود تا بسمع آلمانیان غیور وطن خواه برسد وجواب لبیك لبیك شان بلند شود وان بیگانگان از راه دل سوزی دوست معنوی ویار جانی ما بشوند اما بعضی مسلمانهای نامسلمان بواسطه پیش رفت مقاصد چهار روزی دنیای خود دست از یاری اسلام بدارند بلکه بواسطه بت پرستی باروس وانگلیسی همدستی بنمایند ودر صدد اعدام کلمه طیبه اسلام برامده‌اند ای برادران اسلامی هرگاه همراهی بااسلام وجلوگیری کفار از فرایض نبود آیت الله آقای طباطبائی فرزند دلبنده خود را جلو تیر بلا نمیفرستاد وهمچنین شش نفر از حجج اسلام مثل حضرت آیت الله حاجی سید مصطفی کاشانی وحجة الاسلام آقای شریعت مدار اصفهانی وحجة الاسلام آقای آسید علی داماد تبریزی وحجة الاسلام آقاسید محمد آیت الله زاده یزدی وحجة الاسلام حاجی سید سعید عرب وحجة الاسلام آقای حاجی شیخ جعفر عرب حکم بدفاع نمیدادند واین معماران محترم خود را تحت سلاح بیرون نمیکردند بر شخص مسلمان واجب است که متابعت کنند پیشوایان وعلماء مذهب خود را آنچه لازمه وطن پرستی بود ابلاغ نمودم که بر هر فردی از افراد واجب است نفاق را از میان بردارند خواست ما دو فرقه اسلام مانند دو برادر مهربان دست بر گردن هم در آوریم تا اینکه از شر این جانوران موذی ووحشی مانند روس وانگلیسی نجات پیدا کنیم ولازمه مسلمانی این است که امروز دولت آلمان از راه خیر خواهی در صدد جان فشانی وجلوگیری برامدند بهر گونه اعانت وهمراهی وطرف داری بنمایم شاید باین دست آویز احقاق حق سابقانه خود را بنمائیم چه بسیار بیگانگان بودند که مانند برادران گرام مهربان دوست معنوی شده وبواسطه رشته دوستی نتیجه ها حاصل نموده چه دوستان ظاهری بودند بواسطه بی دینی وبت پرستی از بیگانه بیگانه تر میشوند من آنچه شرط بلاغ است با تو میگویم امروز بهر نوع همراهی وطرف داری از دولت علیه عثمانی ودولت غیور وطن خواه آلمانی برای این یك مشت مسلمانان ایرانی لازم و واجب بل اوجب است

سلام علی المرسلین والحمد لله رب العالمین

حامی دین مبین اسلامی الاحقر الجانی شجاع الواعظین کاشانی

(محل مهر حسینعلی ابن محمد)

۳۱

[اعلان وطن خواهان، جمادی الثانی ۱۳۳۳][1]

اتفاق واتحاد دولت بهیه آلمان   اعلان وطن خواهان   بادولت علیه عثمانی ودولت علیه ایران بادولت علیه عثمانی اتحاد

خدمت عموم علماء عظام وآقایان کرام واعیان واشراف اهالی کرمانشاه ازراه وطن خواهی بخدمت بنوع برادران روحانی معروض میدارم امروز که حضرت باری از راه لطف ومهربانی دشمنان روحانی وجسمانی که روس وانگلیس باشد مانند روباهان بچنگال شیران دولت محترمه بهیه آلمان مبتلا نموده چقدر خوش است ما مسلمانان نیز درچنین زمانی وقت را غنیمت بشماریم وچشم خود را بمالید واز خواب غفلت بیدار شویم وبدستوری عقل که سلطان وجود ماست ازمرض مسقی قدیمانه خود بهوش آئیم وچند روزی مرض باطنیٔ خود را بدوای اتفاق واتحاد بادولت بهیه آلمان ودولت علیه عثمانی معالجه نمائیم وبمصداق الدنیا دارالمکافات درصدد احقاق حقوق مال وجان وناموس ابناء وطن مقدس مملوک مظلوم مسلوب خود از دشمنان ظاهری ومعنوی خود روس وانگلیس برآئیم — ای برادران روحانی ساعتی دربحر فکر غوطه ورشوید وبچشم معنوی نظر کنید که ازبدو خلقت تازمان هذا هر امتی ازامم سلف وهرفرقه ازفرق ترقی نکردند مگر باتفاق واتحاد وهیچ فرقه ذلیل و پست نشدند مگر بواسطه نفاق بحمدالله اسباب ترقی مملکت اسلامی بواسطه اتحاد دولت بهیه آلمانی فراهم شده امید است بمعالجه طبیبان روحانی علماء ومجتهدین اسلامی بدوای اتفاق بادول متحده همدست وهمراه شوید خدا گواه است اگر بواسطه مرض نفاق نبود شیران بیشه ایران بدام سلسله روسان وانگلیسان...... مبتلا نمیشدند ای برادران اسلامی ساعتی بنظر حقایق ودقایق بطرف داخله دولت محترمه آلمان که امروز مانند یار مهربان باشما همراهند بنمائید به بینید بواسطه اتفاق واتحاد ابناء وطن ایشان چگونه بمقام عالی وبمرتبه شاهنشاهی قرار گرفتند مانند بازهای شکاری بعلم ودانائی روسیان وانگلیسان را از زمین برچیدند بحمدالله بوسیله صورت اژانس که دراین ایام رسیده اسباب شادی ومسرت برای ما فراهم شد وعدد توبها واسرائی که دولت بهیه آلمانی از دشمنان گرفته است ازاین قراراست وبنده برای اطلاع عموم بزبان فارسی دراین ورقه درج نمودم — ازفرانساوی هزار وسیصد توب — ازروسیها سه هزارو سیصدتوب — ازانگلیس باتدلیس شصت توب — از بلژیک هفتصدو پنجاه توب — جمعاً پنجهزارو پانصد توب وعدد اسرا ازاین قراراست — ازفرانساوی دویست چهل هزار — از روسیها پانصدهزار — ازبلژیک چهل هزار — ازانگلیس بیست دوهزار — جمع اسرا هشت صدودوازده هزارشده است اینها نتیجه اتفاق واتحاداست ای برادران وطن اسلامی من آنچه شرط بلاغ است باتو بگویم توخواه ازسخنم پند گیروخواه ملال امروزلازمه اسلامیت ما آنستکه بهرقسم ازمال وجان برای پیشرفت مقاصد اسلام مانند برادر مهربان بادولت بهیه آلمان ودولت علیه عثمانی همراهی وطرفداری بنمائیم هرگاه غیر ازاین طریق مستقیم حرکت بنمائیم چند روز دیگر مانند اسیران بدست روسیان وانگلیسان مبتلا خواهیم بود

سلام علی المرسلین   والحمدلله رب العالمین

حامی دین مبین اسلامی الاحقر الجانی شجاع الواعظین کاشانی

(محل مهر حسینعلی ابن محمد)

[اعلان شجاع الواعظین کاشانی، جمادی‌الثانی ۱۳۳۳]

۴

وبشر المؤمنین
نصر من الله وفتح قریب

اعلان

خدمت عموم علماء عظام و آقایان کرام و اعیان و اشراف و تجار ذوالعز والاحترام عرض مینمایم که بنا بوظیفه اسلامیت لازم بلکه واجب دانستم این چند کلمه را بوجه موعظ و نصیحت گذاری ازروی قواعد شرعی و عرفی برای برادران اسلامی خصوص هموطنان ایرانی ازراه مسلمانی معروض بدارم امروز که روز فرصت است وقت را غنیمت بشماریم بطریق عقلائی درصدد حفظ وطن مقدس خود برائیم تا اینکه خدای نکرده خودرا پایمال سم ستور روسیان وانگلیسیان نمائیم بااینکه وطن مقدس ما اعلان بیطرفی خودرا داده است پارتی بازان روسیان وانگلیسیان برای پیش رفت مقاصد خود درصدد تحریک این وطن مقدس مظلوم مسلوب ما برآمده اند آن نامسلمانها برای نفس پرستی ازراه بت پرستی میخواهند ابناء وطن مقدس خودرا بچنگال گرگان ظالم خونخوار روسان وانگلیسان بیندازند دیگر خبر ندارند که شیران بیشه ایران که امروز سر بروی دست نهاده و بخواب غفلت رفته‌اند هرگاه باشاره عالمان ودانایان ازخواب غفلت بیدارشوند شکار وار هزارهزار روباه صفتان را بیک حمله معدوم مینمایند حالا چنین فرض میکنیم که درواقع قوه مملکت ازمیان رفته است درچنین نانجیب ناصل داخل خانه ویران شماها بشوند مسجدهای شما که معبد شماهاست بت خانه نمایند و قرآن که ودیعه پیغمبر شماهاست که ناموس ذات مقدس کبریاست از میان بردارند و زنار عوض قرآن هیکل‌وار بگردن شماها بیندازند باچنین ظلمها کدام نامسلمان نانجیب ناصل است باچنین دولت ظالم جابر دست اتفاق واتحاد بدهد

ای مسلمان غیور چشم خود را بمالید از خواب غفلت بیدار بشوید ببینید دشمن دیگر ما که انگلیس باشد با ابناء وطن مقدس ما چه‌ها نمودند چگونه مارا درمسند فقر نشانیدند و آن ناپاکان خودرا مانند مار خوش خط وخال بغمزات مکارانه جلوه داده وقوای وجود مملکت ضعیف مارا بمکر وحیله تمام نموده باندازهٔ ایران ویران را از ثروت ودولت قدیمانه خود انداختند که ما را یک سوزن بلکه باکفان اموات خود محتاج نموده و آن غدار مکار حیله بمکر وحیله خود را جلوه داد که مردمان نفس پرست احمق ظاهربین را باخود همراه وهمدست نموده دیگران بت پرستان نامسلمان اطلاع از سموم مهلکه باطنیه آنها ندارند —

ای برادران اسلامی وای فرزندان روحانی یک نظری غیور الحمدالله که حضرت باری از راه لطف و مهربانی دشمنان شما را که روس باشد انگلیس مانند روباهان بچنگال شیران این زمان یعنی دولت محترمه بهیه آلمان مبتلا نموده

خوبست در چنین زمانی وقت را غنیمت بشماریم بهر قسم میتوانیم از مال وجان ولسان با دولت بهیه آلمان ودولت علیه عثمانی همراهی وهمدستی بنمائیم —

ای برادران روحانی خدا ورسول گواهست دولت بهیه آلمانی هیچ غرضی ندارد الا محبت ومهربانی بادولت ایرانی باید توهمات باطنیه وخیالیه خود را کنار بگذارید باوجود اینکه دولت محترمه آلمانی با این وطن مقدس ما بیگانه است اما امروزه بواسطه محبت وهمراهی با ملت اسلامی بر تمام افراد مسلمانان واجب است بزبانی وطرفداری بنمائیم ودر هر بلدی از بلاد که قونسول یا نماینده دولت بهیه وارد شود باید بوظیفه اسلامی همراهی ونگاه داری برای پیشرفت مقاصد اسلامی وجلوگیری دشمنان روحانی وجسمانی خود بنمائیم (من آنچه شرط بلاغ است باتو میگویم (تو خواه از سخنم پند گیر وخواه ملال) بنده ازطرف جمع حجج اسلام میگویم

۱ـ اعلانهای شمارهٔ ۲ و ۳ و ۴ فاقد تاریخ است اما با توجه به‌مهر ادارهٔ پست یکی از آنها که ۲۴ جمادی‌الثانی ثبت شده است و نظر این‌که هرسه این اسناد در کنار یکدیگر ضبط شده و محتوی بالنسبه یکسانی دارند می‌توان حدس زد که در همان جمادی‌الثانی ۱۳۳۳ منتشر شده باشند.

۵

[وزارت خارجه به‌وزارت معارف، ۱۵ جمادی الاول ۱۳۳۳][1]

وزارت امور خارجه، ادارهٔ روس، مورخه ۱۵ شهر جمادی الاول ۱۳۳۳، نمرهٔ ۱۶۷ / ۵۳۴۳

وزارت جلیله معارف و اوقاف از سفارت روس در باب مندرجات جراید طهران یادداشتی رسیده است که اینک لفاً سواد آن ایفاد می‌شود برای استحضار خاطر محترم اولیای آن وزارت جلیله متذکر می‌شود که در بدو ظهور جنگ بین‌المللی اروپا حضرت مستطاب اشرف آقای مستوفی الممالک رییس کابینه سابق مدیران تمام جراید طهران را احضار فرموده و شرح مفصلی راجع به‌مسلک دولت علیه در جنگ‌های کنونی و رویه بی‌طرفی که اتخاذ شده و باید در مندرجات جراید به‌طور کامل رعایت شود به‌آنها گوشزد و خاطرنشان فرمودند این اوقات جراید طهران در مندرجات خود تمایلاتی نشان می‌دهند که منافاتی با تعهدات آنها است و ممکن است برای دولت تولید مشکلات و محظوراتی نماید که یقیناً در روابط خارجی دولت علیه بی‌اثر نخواهد بود. برای رفع این ترتیب به‌طوری که وظیفه دارند بدیهی است مدیران جراید را احضار و آنها را به‌اهمیت موقع و محظوراتی که در پیش است مسبوق و به‌پلتیک دولت آشنا خواهند فرمود که رفع سوء تفاهم نمایندگان خارجه بشود. نتیجهٔ اقدامات را نیز مرقوم خواهند فرمود که جواب یادداشت سفارت روس نوشته شود.

[امضاء] علیقلی

[مهر] وزارت جلیله امور خارجه

[آموزش و پرورش، ۳۰۰۹]

---

۱. اسناد شماره ۵ و ۶ این مجموعه از مجموعه اسناد آموزش و پرورش سازمان اسناد ملی ایران می‌باشند.

٦

[یادداشت سفارت روسیه، ۱۳ جمادی الاول ۱۳۳۳]

وزارت امور خارجه، ادارهٔ تحریرات روس، سواد یادداشت سفارت روس مورخه ۱۳ جمادی‌الاول ۱۳۳۳، نمرهٔ ۴۲

سفارت امپراطوری با نهایت احترام در تعقیب مکاتبات خود راجع به‌مندرجات جراید طهران زحمت‌افزا شده خاطر اولیای وزارت جلیله امور خارجه [را] به‌مندرجات اخیره بی‌ادبانه و خارج از نزاکت جراید عموماً و جریده بامداد روشن و ارشاد خصوصاً، که به‌کلی مخالف وداد و اتحاد فی مابین دولتین ایران و روس و مقام بی‌طرفی دولت علیه جلب و معطوف داشته و جداً این عدم توجه اولیای امور را در جلوگیری از مدیران جراید پروتست و مصراً خواهشمند است مقرر فرمایند فوراً و سریعاً اقدامات لازمه در تنبیه و تکدیر آنها و عدم درج این قبیل عبارات و انتشارات که بالمأل سوءنتیجه و عاقبت وخیمی را منتج خواهند شد، نمایند. زیاده زحمت‌افزا نمی‌شود. سواد مطابق اصل است.

[مهر] وزارت امور خارجه. ادارهٔ تحریرات روس

[آموزش و پرورش، ۳۰۰۹]

۷

قانون راجع باسکناس بانك شاهنشاهی ایران

(۱) برای رفع اشکالات جریان امور صرافی مملکت که بواسطه مسدود بودن راه های اروپا و کمی ورود نقره از تبدیل بلیط های بانك شاهنشاهی حاصل شده است و برای حفظ تعادل و تناسب جریان مسکوك نقره از معاملات بانك شاهنشاهی ایران مکلف است که از هشتم برج ثور ۱۳۳۳ الی شصت روز متوالی در مقابل بلیط های خود روزی فقط ده هزار تومان مسکوك نقره ایران تادیه نماید .

(۲) علاوه برمبلغ ده هزار تومان روزانه بانك مکلف است درموقعی که بمردم پول اسکناس میدهد و در موقعی که مردم اسکناس برای مبادله میبرند یك تومان آنرا بمسکوك نقره تادیه کند .

(۳) در کلیه معاملات دولتی و مملکتی کمافی السابق بلیط بانك رواج خواهد بود .

(٤) بعدازانقضاء شصت روز مذکور در ماده اول این قانون از درجه اعتبار ساقط است .

(٥) این قانون فقط شامل پایتخت است .

(٦) وزارت داخله مامور اجرای این قانون است .

قانون راجع باسکناس بانك شاهنشاهی ایران در جلسه سه شنبه دوازدهم جمادی الآخر مطابق هفتم برج ثور ۱۳۳۳ باکثریت تصویب شد

رئیس مجلس شورای ملی حسین مؤتمن الملك

سواد مطابق با اصل است که در وزارت داخله ضبط شده است وزارت داخله

طهران مطبعه دولتی رئیس مجید عبد الله قاجار

۸

[وزارت داخله به‌حکومت شاهرود و بسطام][1]

وزارت داخله، نمرهٔ ۲۴۴

حکومت شاهرود و بسطام. به‌موجب اطلاعی که از سفارت دولت انگلیس به‌وزارت داخله رسیده است دو نفر آلمانی با لباس مبدل این اوقات از خراسان گذشته و نزدیک شاهرود رسیده‌اند. علایم آنها این است که یکی در چشم عینک دارد و هر دو سوار الاغ هستند و سفارت انگلیس دستگیری آنها را جداً از دولت خواسته است. به‌وصول این تلگراف فوری در مقام تحقیقات برآمده و در صورتی که این راپورت صحت دارد هر دو را دستگیر و تلگرافاً فوری اطلاع دهید و چنانچه حقیقت ندارد باز هم تلگراف کنید.

[ک ۴۳۹۶]

۱. این سند فاقد تاریخ نگارش یا صدور است. احتمالاً مربوط به‌سالهای ۱۳۳۵ و ۱۳۳۶ است که بسیاری از اعضاء هیئت‌های اعزامی آلمان به‌افغانستان و هند در این امر موفقیتی حاصل نکرده و راه بازگشت به‌بین‌النهرین و عثمانی را درپیش گرفته بودند.

[اعلان کنسولگری روسیه در قزوین، محرم ۱۳۳۴][1]

۹

اعلان

از طرف این قونسولگری دولت بهیه روس مقیم قزوین مواد

ذیل‌را محض استحضار اهالی قزوین اعلام می دارد

(۱) قشون دولت قوی‌شوکت بهیه روس دسته جات یاغی و عدو با دولت علیه ایران

و امپرا طوری روس را همه‌جا سرکوب و پراکنده نمودند و داخل همدان

شدند بیرق امپرا طوری روس را در قونسولگری با کمال افتخار بر افراشتند

(۲) قشون دولت بهیه بعد از جنگ ساوه‌را گرفتند و داخل شهر قم شدند

(۳) حالیه در بعضی نقاط دسته جات یاغی در محاصره قشون امپرا طوری

روس هستند

بااین تفصیل مغرضین و مفسدین و روزنامه جات درباب قشون دولت‌بهیهٔ

بعضی اخبار دروغ وجعلی را که‌کلیه صرف کذب است انتشارمی دهند.

واینك این اعلان‌را برای استحضار اهالی قزوین‌واطراف شهر وغیره می‌نمائیم

که متوجه اخبار دروغ و کذب نباشند واخبار جعلی را قابل استماع‌ندانند

قونسول دولت بهیه‌روس مقیم قزوین

مطبعهٔ قزوین

۱ـ این اعلان فاقد تاریخ است ولی در کنار تلگراف ۲۸ محرم ۱۳۳۴ حکومت قزوین به‌وزارت داخله
ند شمارهٔ ۳۴ شمال) ضبط شده است.

[اعلان حکومت نظامی فارس، ۱۸ جمادی‌الثانی ۱۳۳۴]

۱۰

اعــــلان ۱۸ شهرجمادی الثانیه ۱۳۳٤

چون برحسب اعلان مورخه ۱۴ شهر جمادی الثانیه (۱۳۳۴) حکومت این مملکت نظامی اعلان شده بود؛ و باید بر وفق مواد قانونی حکومت نظامی ادارات رفتار نمایند: لذا بموجب این اعلان بعموم اهالی اخطار میشود، که مقدمهٔ محاکمات (جنحه وجنایات) برسیدگی ادارهٔ جلیلهٔ نظمیه و محاکم نظامی اختصاص دارد. وکلیه محاکمات حقوقی بر وفق قوانین موضوعه راجع بمحاکم عدلیه است، و متظلّمین باید مستقیماً باداره جلیله عدلیه رجوع نمایند. ونیز عدلیه متقصرین پلتیکی واشخاصی را که متهم به افساد هستند! مادامیکه حکومت در حالت نظامی است؛ نخواهد پذیرفت.

(ریاست عدلیه فارس ـ عبدالرحیم)

رئیس رژیمان امنیه ـ فتح‌الملك) (رئیس نظمیه ـ عطاالدوله)

شیراز مطبع احمدی

۱۱

[وزارت داخله، ۴ رجب ۱۳۳۴]

وزارت داخله، بدون نمره، ۱۷ ثور / ۴ رجب ۳۴[۱۳]

به‌توسط اداره تفتیش، دوایر ایالات و ولایات. چند روز قبل نوشته شد که دوایر اخبارات را به‌مخبرین جراید ندهند و هر خبری که لازم است به‌روزنامه‌ها داده شود از کابینه تهیه و به‌مخبرین خواهند داد. ثانیاً از مقام منیع ریاست وزراء عظام دامت عظمته مقرر گردیده اخبارات از دوایر هم داده شود این است ابلاغ می‌شود که با اخبارات به‌مخبرین جراید از دوایر داده می‌شود باید در تحت ملاحظه و احتیاط باشد که اخبار مرموز و محرمانه که مخالف با ترتیب اداری و خارج از لزوم است داده نشود و مخصوصاً راجع به‌تلگرافات مهم رمز و غیره خیلی مراقبت و احتیاط لازم است.

محل امضاء حضرت آقای معاون

ضبط شود.

[۲۹۰۰۴۲۴۳]

۱۲

[وزارت خارجه به‌وزارت داخله، ۲ شعبان ۱۳۳۶]

وزارت امور خارجه، ادارهٔ دول غیرمجاور، نمرهٔ ۴۵۶۹/۲۹۷، ۳ شعبان / ۲۳ ثور ۱۳۳۶

مراسله‌ای از سفارت آلمان به‌وزارت امور خارجه رسیده است که عین آن محض اطلاع آن وزارت جلیله درج می‌گردد:

«حسب‌الامر دولت متبوعه خود با نهایت احترام خاطر مبارک را مستحضر می‌دارد پس از این که دولت امپراتوری آلمان دسته‌ای از ژاندارم‌های ایرانی را

به‌مأمورین دولت علیه تسلیم و آنها را به‌خاک ایران وارد نمود دولت انگلیس در صدد برآمده است که آنها را در فرونت جنگ خود به کار برده، بدین‌وسیله نقض بی‌طرفی ایران را مرتکب شده است.»

چون وزارت امور خارجه در این موضوع اطلاعی نداشت جواب قطعی سفارت را موکول به‌جواب تحقیقات لازمه نمود. این است که مراتب به‌آن وزارت جلیله اعلام و خواهشمند است به‌فوریت هر اطلاعی در این باب دارند به‌وزارت امور خارجه مرقوم فرمایند تا به‌سفارت جواب قطعی داده شود و هر اقدامی هم لازم است به‌عمل آید.

[مهر] وزارت جلیله امور خارجه.

[حاشیه:] اداره جنوب. معلوم نیست غرض از مراسله سفارت آلمان چه بوده، اگر مقصود پلیس جنوب است که دولت ابداً آن را به‌رسمیت نشناخته و با اقدامات این موضوع همیشه مخالف بوده و اگر مطلب دیگر است باید توضیح دهند. وزارت داخله اطلاعی ندارد. ۴ شعبان

[۲۹۰۰۵۷۸۶]

۱۳

وزارت داخله، نمرهٔ کتاب نیست ۳۵۹۹/۱۰۷۰، [۱۳۳۶][1]

وزارت جلیله امور خارجه. مرقومه نمره $\frac{۴۵۶۹}{۲۹۷}$ راجع به‌اظهار سفارت آلمان که دولت انگلیس برخلاف بی‌طرفی دولت علیه ایران یک دسته از ژاندارم‌های ایرانی در فرونت جنگ خود بکار انداخته زیب وصول داد مطلب ـــ[1] معلوم نیست در کدام فرونت این عملیات شروع شده است. وزارت [جلیلهٔ داخله؟][2] از وقوع چنین حادثه که سفارت آلمان اظهار داشته‌اند به‌کلی بی‌اطلاع است، مقتضی است توضیحات جامع‌تری ـــ[1] خواسته اعلام فرمایند.

[۵۷۸۶/۲]

---

۱. به‌علت فرسودگی سند ناخوانا.

۲. ناخوانا.

14

[اعلان نمایندهٔ دولت انگلیس، شوال ۱۳۳۶]

اعلان

در این چند روزه که اینجانب وارد کاشان شده بعضی اشارات در شهر میدهند

داده میشود که اینجانب را مجبور نموده به نشر این اعلان من جمله محکم اسناد

که اینجانب از طرف جنرال قونسولگری دولت فخیمه انگلیس مأمور خرید جنس در کاشان هستم

خیلی جای تعجب است که این اشخاص هنوز از اعمال سال گذشته خودشان

پشیمان نشده اند و خیالات فاسد سال گذشته را تعقیب مینمایند لهذا

بموجب این اعلان خاطر عموم اهالی را مستحضر میدارم که تمام این انتشارات

کذب محض است و چنانچه کسی از طرف اینجانب یا باسم اینجانب در شهر

یا توابع آن جنسی خریداری نموده بود آن شخص را گرفته تسلیم حکومت جلیله

بنمایند که مرتکب اینگونه عمل مجازات و عبرت سایرین گردد ضمناً

عموم اهالی را مطلع مینمایم که این اشخاص برای پیشرفت مقاصد

شخصی و جلب منافع خودشان آدمهای اهالی را آلت دست قرار داده

هر روزه میخواهند بیک اسمی باعث ترقی جنس بشوند

بتاریخ بیستم شهر شریف شوال المکرم ۱۳۳۶

اگنت گری دولت فخیمه انگلیس

[پیش‌نویس طرح الغاء کلیه معاهدات و امتیازات و مقاولات یکصدساله دولت روس][2]

وزارت داخله

تجاوزات حق‌شکنانه دولت استبدادی سابق روس در این قرن اخیر نسبت به‌ملت و مملکت ایران و اخذ امتیازات و معاهدات غیرمشروعه در تحت فشارهای غیرقابل تحمل و قوهٔ جائره به‌عالمیان ثابت و مسلم است و در طی این مدت متمادی اغلب نقاط سرحدی به‌جبر و عنف به‌خاک ایران تجاوزکرده و بسیاری از اراضی و قراء ملک طلق مختصه دولت علیه ایران را ظالمانه و غاصبانه اشغال کرده‌اند. تا در این موقع هیئت محترم دولت به‌تاییدات الهیه با یک عزم راسخ به‌نسخ و الغای کلیه معاهدات و امتیازات و مقاولات غیرمشروعه یکصدساله دولت استبدادی روس تصمیم و در اجرای شرایط آن جداگانه به‌کلیه فرمانفرمایان و حکام و مأمورین خود اوامر لازمه صادر فرمودند از آن جمله استرداد اراضی و قراء و طرق مغصوبه است که باید به‌حسن اهتمام و وطن‌خواهی فرمانفرمایان و حکام و فداکاری روسای ایلات و عشایر سرحدی که همواره در وطن‌خواهی و مملکت‌دوستی متعصف و ممتاز بوده‌اند انجام بگیرد.[1] بنابراین از مقام دولتخواهی و تدابیر صائبه جانب مستطاب عالی انتظار می‌رود که به‌حکام و مأمورین سرحدی خاصه به‌روساء و سرکردگان و خوانین ایلات و عشایر به‌طریق غیرمستقیم و سرّی دستور و تعلیم بدهید که با تمام قوای خود در طول سرحدات جلو رفته کلیه اراضی و قراء سرحدی ملک طلق دولت علیه راکه در تصرف غاصبانه مأمورین و عمال دولت استبدادی سابق روس قرارگرفته بود حقاً تصرف نمایند. مسلم است انجام این خدمت بزرگ تا چه اندازه در پیشگاه دولت و ملت ایران مستحق قدردانی خواهد بود.

[ک ۶/۴۱۵۷]

۱. این سند مهم که بر یکی از اوراق رسمی وزارت داخله نوشته شده است فاقد مشخصات بیشتر است. ولی همانگونه که در مقدمه اشاره شد (ص بیست و یک) مربوط به‌روزهای آخر نخست‌وزیری صمصام‌السلطنهٔ بختیاری، یعنی اواخر شوال یا اوایل ذیقعده ۱۳۳۶ است.

۲. احتمالا اشاره است به‌سند بعدی (شمارهٔ ۱۶).

۱۶

[وزارت داخله به‌حکومت بجنورد، ۲ ذیقعدهٔ ۱۳۳۶][1]

وزارت داخله نمرهٔ ۴۵۴ به‌تاریخ ۲ ذیقعدهٔ ۱۳۳۶

حکومت بجنورد از ملاحظه تصمیم دولت در الغای عهود و مقاولات و امتیازاتی که دولت سابق روس و اتباع آن در تحت فشار ظلم و زور از دولت ایران تحصیل کرده‌اند البته به‌خوبی ملتفت می‌شوید که اراضی و شهرهایی که به‌موجب عهدنامجات و مقاولات مزبوره از ایران خارج و جزو خاک روس شده است باید به‌عون‌الله تعالی مسترد و جزو ممالک مسلمه ایران گردد. معلوم است اجرای این نیت خیر مستلزم قوه و تدبیر و پارهٔ اقدامات محلی است که به‌اقتضای زمان و مکان در هر نقطه به‌شکلی دیگر ممکن‌الحصول است لهذا به‌وسیله این متحدالمال دقت عموم فرمانفرمایان محلی و حکام و سرکردگان سرحدی را جلب و توجه کامل آنان دعوت می‌شود که در اجرای این مقصود با مطالعه کامله در اطراف امر هر کدام راجع به‌نقاط مجاوره حوزه حکمرانی خود هرچه صلاح می‌دانند به‌دولت پیشنهاد نمایند تا در ثانی به‌اقتضای حال دستورالعمل لازم داده شود. در خاتمه تأکید می‌شود که اولاً این مطالبات را محرمانه و به‌طور رمزی به‌عمل بیاورند که به‌هیچ وجه افشاء نشود و ثانیاً قبل از پیشنهاد نظریات خود به‌دولت و وصول جواب صریح دولت به‌هیچ وجه اقدام عملی ننمایند و منتظر دستورالعمل دولت باشید.

[ک ۴۱۵۷]

---

۱. این سند ظاهراً به‌صورت متحدالمال برای کلیه فرمانفرمایان و حکام ولایات سرحدی ایران مخابره شده یا قرار بوده مخابره شود. چراکه رونوشت‌های مشابهی از آن خطاب به‌ایالت جلیله آذربایجان (۲ ذیقعده ۱۳۳۶) حکومت سرخس (۲۶ شوال ۱۳۳۶)، حکومت درجز (۲۶ شوال ۱۳۳۶) و حکومت سیستان و قاینات (۲ ذیقعدهٔ ۱۳۳۶) موجود است. [ک ۴۱۵۷].

ئەندێکس

ئیندێکس

أ

- ئاغا محەمەدی ئەربابیان: ٢٣٣
- ئاغا خانی غەفاری: ١٨٣
- ئیتحاد و تەرەقی: ١١١
- ئیرشاد: ١٦١
- ئاق داق: ١١٠
- ئالّشتر: ٦٢
- ئیعتلائولملك: ٩٣، ٢٣٤
- ئیبراهیم خانی کاکاوەندی: ٩٠، ١١٨
- ئیبراهیم عەبدولرەحمان: ١٣١
- ئیفتخار دیوان: ١٢٦
- ئیسماعیل مەعازیدو دەولە: ١٤١
- ئیسماعیل حەقی بەگ: ١٢٩، ١٧٧، ١٧٨، ١٨٣
- ئۆشاکۆف: ٨٣، ٨٦
- ئەسەدوللّابەگی قولیخانی: ٢٣٠
- ئیحتشامولمەمالك (عەلیموراد ئیحتشامو لمەمالیکی کرندی): ١٨٠، ١٨٣، ١٩٥، ١٩٦، ١٩٧، ٢٠١،
- ئەعزەم ولسەڵتەنە: ١١٨
- ئیحسانوللّاخان: ٢٠٥
- ئیسترائاباد: ٣٥
- ئیدوال: ١٧٣
- ئیقبالودەولە: ١٨٣
- ئەبولفەتحی میرزا: ٢٢٧
- ئەعزەمولسەڵتەنە:
- ئەدهەم بەگ:
- ئەفراسیاب کوڕی فەڕاشباشی: ١١٨
- ئەریکسۆن: ٢٠٥، ٢١٥،
- ئەحمەدی شیبانی: ٢١٥، ٢١٦، ٢١٧
- ئەمیر موختار: ١٥١
- ئەمیر موجاهیدی بەختیاری: ١٧٨
- ئەمیر ئەفخەم: ٢١٧
- ئەمیر موفەخـەم: ١١٨، ١٢٨، ١٢٩،١٣١، ١٣٤، ١٣٦، ١٣٧، ١٤٧، ١٥١، ١٥٥-١٦٠، ١٨٣، ١٨٧، ٢١٨
- ئەمیر قولیخان: ٢٢٧
- ئەمین ولتوجاری ئیسفەهانی: ٢٢٧
- ئەمیر جەنگ: ٦٢، ١١٥

ب

- باجەلان: ١٥٣
- بادکۆبە: ٢٢١
- باراتۆف: ١٦، ١٧
- برازجان: ٢٠
- بارون چرکانۆف: ٢٢٧
- بچراتۆف: ١٨
- بەها بەگ (بەهائەدین بەگ): ١٢٩، ١٦٥
- بیرجەند: ١٥
- بروجەرد: ٢١٨
- بیوەنیج: ١٧٩
- بیجاڕ: ٢٠٩

پ

- پاتاق: ١٩٥، ٢٠١
- پاوانۆف: ٢٢٤
- پشتکوە: ٦٢
- پیشکوە: ٦٢

- پەرویزخان: ۲۳۰

ت

- تویسرکان:۲۱٤، ۲۱۵، ۲۲۱
- تاعون: ۱۱۲
- توفیق بەگ: ٦٤، ۱۹٤
- تورکمەن سەحرا: ۲٤
- تیرەی تەیمووری خوراسان: ۲۲
- تیرەی بەربەری خوراسان: ۲۲
- تایفەی باجەلان: ۲٦
- تیلەکۆ: ۷۲

ح

- حاجی ئەبولحەسەن: ۲۱۹
- حاجی بەهارولسەڵتەنە: ۸۹
- حاجی پێشنمازی: ۲۲۷
- حاج سەید حاتەم: ۱۷۹، ۱۹٦
- حاجی فەتحولملوك: ۲۰۹
- حاجی موعتەمیدی: ۲۳۵، ۲۳۷
- حەقی بەگ: ۱۸۹
- حاجی میرزا خەلیل: ۹۸
- حاجی میرزا حوسێن: ۹۸
- حەسەن سنورپارێز: ۹۷، ۱۳۳، ۱۹۵
- حەمیدخان (حەمیدخانی سالار سوڵتان): ۱٦۵، ۱۷۹
- حوسێن رەئوف بەگ (حوسێن سەردار موعەزەمی گۆران): ۱۳۰، ۱۵۵، ۱۵٦، ۱۷۰، ۱۷۲، ۱۷٦، ۱۷۷، ۱۸۳، ۱۸۹، ۱۹٤، ۱۹٦، ۲۰۰، ۲۰۱

چ

- چرکاسۆف: ۲۱۵
- چرکانۆف: ۲۲۹
- جغادەك: ۲۰
- چشم سیر: ۱۲۸
- چشم شیرین: ۱۷۷
- چاهکوتاه: ۲۰
- چەمچەکری ئەلوەند: ۲۳۱

ج

- جاف قادر مراد وەیسی: ۱۱۱
- جاوید پاشا: ۷٤
- جگەرلو: ۱٦۵
- جەلالولملوك: ۲۰۵
- جەعفەر سوڵتان: ۹۰
- جهانبەخش: ۲۳۰

خ

- خورەم ئاباد: ۲۱۸
- خەیروڵلاخان: ۱۷۹
- خانەقین: ۱۱۲، ۱۲۳، ۲۳۰
- خوسرەوئاباد: ۱۷۵، ۱۹۱، ۱۹۲، ۱۹٦، ۲۰۰،
- خەلیل ئاباد: ۱۸۷

د

- دارلشۆرای میللی: ۲۰۰
- داروغەی بروجەرد: ٦٦
- دەوڵەت ئاباد:۱۸۷،
- دیر ژەنراڵ: ۱٦
- دیزفوڵ: ۱۰۵
- دیواندەرە: ۲۰۹
- دکتۆر عەلی خانی: ۲۲۷
- دنستروڵ ژەنراڵ: ۲۰
- دامەزراوەی توێژینەوەی فەرهەنگی ئێران: ۳۳
- دۆستدار: ۲۰٦

ر

- رەئوف کەلهوڕ: ۱۸۳

- رەئــوف بــەگ: ١٨٧، ١٨٩، ١٩٠، ١٩١، ١٩٢، ١٩٦، ٢٠١
- رەجەب عەلی: ١٨٦
- رەفیق بەگ شابەندەر: ١٤١، ٢٣٠
- رەعد: ٢١٩، ٢٢٢
- رەوشەنی بەگ: ١٧٥، ١٨٠،١٧٦، ١٩٦
- رەزاخانی بورهان ولموتەکەلمین: ٢٠٥
- رەزا قولی خان: ٦٢، ، ٧٥، ١١٨
- ڕێکخراوی قۆزاقخانە: ٢٤
- روکنولوەزارە: ٣٣

ز

- زەهیر دەفتەر: ٢٠٥
- زایر خزری تەنگستانی: ٢٨
- زەوار نشین: ١٩٦
- زەردە شیو: ١٩٧

س

- سالار مەنسور(غــولام عــەلی ســالار مەنســوری گۆران): ١٧١، ١٧٦، ١٨٠، ٢٠١
- سالار موعەزەم: ٢١٨
- ستارە:٢٠٠
- سارمولسەڵتەنە: ٢٢٩
- ساوجبلاغ: ٨٠، ١٠٤،
- سر پیرسی سایکس: ١٦
- سالار ولسەڵتەنە:
- سالارولدەولە: ١٨١
- سالار نیزانم: ١٨٠
- سەدە: ١٥
- سەردار ئیجلال: ١٧٣، ١٩٠
- سەردار ئەفخــەم (ئیســماعیل ســالار ئەفخــەمی کرندی) : ١٨٦، ١٨٧، ١٩٣، ١٩٦، ١٩٧، ٢٠١،
- سەردار ئەرفەع: ٧٤
- سەردار ئیقبال (عــەباس ســەردار ئیقبــالی کــەڵهوڕ): ١٦١، ٢٠١
- سەردار جــەلال: ١٦٧، ١٧٠، ١٧٤، ١٧٦، ١٨٣، ١٩١
- سەردار رەشیدی جوانڕۆیی: ٧١، ١١١
- سەردار ناسر (قاسم سەردار ناسری ســنجابی): ١٠٩، ١٢٤، ١٧٦
- سەردار نوسرەتی کەڵهوڕ :(سلێمان ســەردار نوســرەتی کەڵهوڕ، سلێمان خانی سەردار نوســرەت): ١١١، ١٢٣، ١٤٧، ١٦١، ١٨٢، ٢٠١
- سەردار محی: ٦٣،٦١،٣٤-٦٧،٦٥، ٧٠،٦٩، ٧٦-٨٣، ٨٦- ٩٥، ١٠٠- ١٠٥، ١٠٧، ١١٤- ١١٧ ١٢٠، ١٢١، ١٢٥، ١٢٦، ١٣٢، ٢٠٩
- سالار موقتەدر: ١٢٤، ١٧٨، ١٨٠، ١٨١
- سەردار موقتەدر (عەلی ئەکبەر ســەردار موقتــەدری سنجابی): ١٠٩، ١٧٦، ٢٠١
- سەڵماس: ١٦٨
- سوڵتانئاباد: ٢٢٤
- سوڵتان سەفەرخانی باجەلان: ١١١
- سەرپولی زەهاو: ١٠٩، ١٣١، ١٧٥، ١٨٠، ١٨٣، ٢٢٩
- سەرخە دیزە: ١٨٧، ١٩٥، ٢٠١
- سەر میل: ١٩٦
- سەفەر عەلی: ١٢٤، ١٣٢
- سەقز: ١٢٥
- سەعید بەگ: ٩٤
- سەن سۆن (مسیۆ کاپیتان سەنســۆن): ١٦٧، ١٧٦، ١٨٠، ١٩٢، ٢٠٠
- سەید حەسەن: ١٨٠
- سەید نەجمەدین:١٨١
- سەید ئوجاق: ٢٢٦
- سەید محەمەدی تێلگرافچی: ٢٠٦
- سەڵوات ئاوا: ١٠٧
- سوقمایر = زوگمایر: ٢٠٨
- سوارەی ساخڵۆی کوردستان (لەشکری ســاخڵۆ): ٨٨، ١٠٢، ١٦٦

ش

- شارەبان: ١٠٩
- شیخولئیسلام ئەسلامبولّی: ٦٥
- شیخولئیسلام کەربەلایی: ٩٨، ٩٩، ١٠٠
- شێخ عەلائەدینی عوسمانی: ٦٦، ١٠٥
- شێخ حسامەدین: ٧١، ١٠٥، ١٠٧
- شێخ عارف: ٩٢، ١٠٧
- شێخ مەعروف: ١٠٧
- شێخ حەسەن (شێخولئیسلام حەسەنی کوردستانی): ١١٠، ١٧٧
- شێخ حەمید: ١٣٣
- شێخ عەبدولحەمید مەعروف: ٧١، ٧٢، ٧٣، ٧٥، ٧٧، ٧٨،
- شەریف پاشا: ٧٦
- شەهابەدین: ١٨١
- شابەندەرخانە: ٦١
- شابەندەربەگی ساوجبلاغ: ٨٠
- شەوکەت بەگ: ١٤١
- شەریعەتمەداری: ٢١٠
- شورا: ٢٠٠
- شوجاع و دەولە: ١٤
- شاهسۆنی ئازەربایجان: ٢٤

ص

- صمصام ولمەمالك (شێر موحەمەد صمصامولمەمالیکی سنجابی): ٩٨، ١٠٨، ١١٠، ١١٢، ١٥٦، ١٧٦، ١٨١، ١٩٠، ٢٠١
- صمصامولسەڵتنەی بەختیاری: ٢٦

ع

- عەسری ئینقلاب: ١٦١
- عەباس سالار لەشکر: ١٥٤، ١٦١، ١٦٨، ٢٠٢، ٢٠٣، ٢٠٧- ٢١٢، ٢١٦
- عەبدوڵڵا خانی سەقزی: ١٣١
- عەبدوڵڵا خانی کەڵهوڕ: ١٨٣، ١٩٨
- عەبدوڵڵا خانی سەنقەری: ٢١٢
- عەبدوڵڵا کوردستانی: ١٣٢
- عەشیرەتی جافی شەرەف بەیانی: ١٣٣
- عەشیرەتی دەلۆی عوسمانی: ١٢٤، ١٢٨، ١٣٤، ١٥٦
- عەلی ئەفەندی: ٩٩، ١٠٠، ١٠٣
- عەلی ئەشرەف: ١٢٤
- عەلی بەگی سوڵتان: ٢٣٠
- عەلی زەنگەنە: ٢٢٤، ٢٢٦، ٢٢٧، ٢٢٨،
- عەلی قولی: ١٨٢
- عیمادی خەڵوەت: ٢٢٧

غ

- غولامرەزا والی ئەمیر جەنگ: ١٠٦، ١٤٨،
- غەزنەفەرولسەڵتەنەی برازجانی: ٢٨،

ق

- قادر ئاغا: ٢٣٠
- قاسم سەردار ناسری سنجابی: ٢٠١
- قروە: ١٣١
- قۆرەتوو: ١٣٤، ١٦٤، ٢٣١
- قەفقاز: ١٨
- قەرەسواران: ١٧٠
- قەلخانییەکان: ١٠٩
- قەتار: ١٠٩
- قافلان کووه: ٢٠
- قەسری شیرین: ٩٧، ١١٠، ١١٢، ١٢٩، ١٣١، ١٧٥، ١٩٥، ٢٠١، ٢٣٠
- قەشقایی: ٢٠، ٢٦
- قزل ربات: ١٠٩، ٢٣٠، ٢٣١
- قەلا سەوزە: ١٠٩، ١٢٤، ١٧٨، ١٩٥، ٢٠١،
- قەوامولسەڵتەنە: ٢٥
- قۆرخانەی ئەڵمانی: ٩٨

- قەلعە موعەلیم: ١١٢

ف

- فەتاح بەگ: ١٥٣
- فەرید ولدەولە: ١١٦،١١٤، ١٢١، ٢٠٥،
- فەرمانفەرما: ١٩٠، ٢٠٣، ٢١٦
- فەریق پاشا: ٧٧
- فەوزی ئەفەندی: ١٢٣
- فەتحولسەڵتانی کلیایی: ٢٢٤ - ٢٢٦،

ڤ

- ڤان پاشن: ١٥٤
- ڤیسی کونسوڵ(ڤیبەر ڤیس کونسوڵی ئەڵمان): ٢٠٢، ٢٠٣
- ڤاسمۆس: ١٤، ٢١، ٢٣

ک

- کرند: ١٧٥، ٢٠١، ٢٠٥
- کەچە: ١٥
- کەنگاوەر: ٢١١، ٢١٢، ٢١٣، ٢١٤،
- کەرخە: ١٠٩
- کەریم خان: ١٨٢
- کەمەرە: ٢٢٤
- کەلهوڕ: ١٥٣
- کانزای نەوت: ٩٨، ١١٢، ١٦٤،
- کانی زەرد: ١١٢،
- کتێبی سەوز: ١١، ٢٨
- کیرسانۆف: ٢١٥
- کۆمیتەی پارێزەرانی سەربەخۆیی: ١٦
- کۆمیتەی بەرگری میللی: ١٦، ٢٤
- کۆمیتەی تێکەڵاو: ١٧
- کەیخوسرەخانی مەریوانی: ١٠٤
-کۆنت دوکانتیس: ١٩١

ل

- لیسترمان: ١٤
- لۆرد کرزن: ٢١
- لیۆتینان کۆلۆنیل فرن: ٣٠
- جوزەم: ٣٠

گ

- گەیلان: ٣٥،
- گەرووس: ٩٦، ٢٠٩
- گۆران: ١٥٣
- گوڵباخی: ١٠٣، ١١٨، ١٨١

م

- ماهیدەشت: ٢٠١، ٢٠٥، ٢٢٥
- مامانۆف: ١٣٥، ١٣٦
- مازندران: ٣٥
- مزگەوتی دارۆغە: ١١٧
- مزگەوتی: جومعە: ١١٧
- پاشن شانسل: ١٦١
- مسیۆ شونمان: ١٣٥، ١٣٩، ١٤٠، ١٥٠، ١٧٦، ١٨٠، ١٨٣، ١٩٨، ١٩٩
- مسیۆ شارل: ٦٧
- مسیۆ شرباکۆف: ٢٢٨
- مسیۆ کۆنت دوکانتس: ١٧٦
- مسیۆ ڤیبەر: ١٥٤، ١٦١
- مسیۆ فۆخت: ١٥٥، ١٦١
- مسیۆ لیتن: ١٤٠، ١٤١
- مسیۆ کۆدار: ٢١٣
- مسیۆ هۆرتز: ٢٠٨
- موختار بەگ: ٨٠،٧١،٦٤، ١٣١
- مێجەر چلسترم: ٢١٢، ٢١٣، ٢١٥، ٢١٦
- مێجەر محەمەد تەقی خان: ٢٠٣
- مێجەر دومارە: ١٤١، ٢١٦
- مێجەر نیسترم: ١٤١، ١٨٧

- موشیرولسولتان: ١٨١، ٢٠٩
- موختار ولسەڵتەنە: ١٧٨
- میرزا سلێمانی مەیکەدە: ١٥٩
- مەنسور عوسمان: ٩٠
- مەنسور سوڵتان: ٢٢٦
- مەندەلبج: ١٢٣، ١٢٩
- مەحمود موخلص بەگ: ٩٤، ١٠٣
- مەحمود پاشا: ١٣٣، ١٩٦
- مستەفا پاشا: ١٢٣
- مستەفا جان تایشە: ٢٣٠
- مەعازیدودەولە: ١٥١
- مەعازیــد ولـــەمالك: ١٢٧، ١٣٠، ١٥١، ١٧٢، ١٧٦، ١٨٣، ٢٠٠
- موغیس ولسەڵتەنە: ٧٤
- مەحمودخانی مەریوانی: ١٠٤
- مەجید خان سالاری باجەلان (مەجید سالار سوڵتانی باجەلان): ١٠٩، ١١٢، ١٦٤، ٢٠١، ٢٣٠، ٢٣٢
- محەمەد باقر(محەمــەد بــاقری مــیرزا): ١٧٦، ١٨٠، ٢٢٧، ٢٢٨، ٢٢٩
- محەمەد ئبراهیمی غەفاری: ١١٣
- محی دین بەگ: ١٨٧، ١٨٩، ١٩٦
- مەلا عەبدولحەمید: ١١٤، ١١٦
- مەلایر: ١٥٤، ٢٠١، ٢١٨، ٢٢١
- موشیر دیوانی وەکیلولمولك: ١١٦، ١٣١
- موعەزەز: ٢٣٦
- موخبیر ولسەڵتەنە هیدایەت: ٢٣
- موقرولدەولە: ٢٣
- موعتصیمولمولك: ١٥٩
- میان تاق: ١٩٥
- میرزا فەزلۆلاخان: ١٥٥، ١٥٦، ١٥٨
- میرزا عەبدولوەهاب: ٢١٥
- موعتەمید ولمولك: ١١٨
- موکەڕەم ودەولە: ٢٢٤،
- مستوفی لمەمالك: ٩٥، ١١٨
- موزەفەری خالخالی: ٢٢٧
- مۆد ژەنراڵ: ١٧
- مەترالیۆز: ١٧٩
- مەشروتە: ٢٩
- مەندمی: ١٠٣، ١٨١

ن

- نایب ویق: ٢٠٨
- نیزام ولسەڵتەنە: ١٧
- ناسرلوزەرا: ٩٩، ١٠٠
- ناسرولتوجاری تەوریزی: ٢٢٧
- نەسیر ئاباد: ١٩٥
- نەسیرەلسەڵتەنە: ٨٢، ٨٥
- نەسیرولدەولە: ٧٨، ٨١، ٨٥، ٨٧
- نووری پاشا: ١٩
- نەوبەهار: ١٦١، ٢٠٠
- نەهاوەند: ٢١٨

ی

- یەکییەتی نەتەوەکانی رۆژهەلات: ١٩
- یەدولڵا خان: ٢١٨

ه

- هێزەکانی جەنگەڵ: ١٨، ٢٠،
- هەرسین: ٢١٨
- هەژیرولسەڵتەنە: ٢١٨
- هارون ئاباد: ،١٤٦، ١٨٢، ١٩١، ٢٠١

و

- وسوق ولدەولە: ٢٧